

Рудолф Щайнер

*Космическа
и човешка история*

ТОМ VI

ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА
МЕЖДУ
ИЗТОКА И ЗАПАДА

Поредица „Просветление“

В *Поредица „Просветление“* досега:

1. Рудолф Щайнер, „Същност на музикалното“
2. Рудолф Щайнер, „Прераждане и карма“
3. Рудолф Щайнер, „За мистериите драми“
4. Рудолф Щайнер, „За инициацията“
5. Рудолф Щайнер, „Проблеми на модерната психоанализа“
6. Рудолф Щайнер, „Стихове и медитации“
7. Рудолф Щайнер, „Смъртта като преобразуване на живота“
8. Рудолф Щайнер, „Окултна история“
9. Рудолф Щайнер, „Индивидуални духовни същества“
10. Рудолф Щайнер, „Моят жизнен път“
11. Олаф Кооб, „Азът и неговият двойник“
12. Рудолф Щайнер, „История на човечеството“
13. Рудолф Щайнер, „Фридрих Ницше, борец срещу своето време“
14. Рудолф Щайнер, „Четири мистериини драми“
15. Рудолф Щайнер, „Мистериини центрове“
16. Рудолф Щайнер, „Първоначални импулси на духовната наука“
17. Рудолф Щайнер, „Тайните на прага“
18. Рудолф Щайнер, „Сътворението на света и човека“
19. Рудолф Щайнер, „Човекът и светът. Действието на духа в природата. За същността на пчелите“
20. Рудолф Щайнер, „Природата и човекът от гледна точка на духовната наука“
21. Рудолф Щайнер, „Природни и духовни същества“
22. Рудолф Щайнер, „Връзката между живите и мъртвите“
23. Рудолф Щайнер, „Животът на човека и животът на Земята“
24. Йохан Валентин Андре, „Химичната сватба на Християн Розенкройц“
25. Олаф Кооб, „Болната кожа“
26. Олаф Кооб, „Ако органите можеха да говорят“
27. Рудолф Щайнер, „Терапията от гледната точка на духовната наука“
28. Рудолф Щайнер, „Свръхсетивният човек от антропософска гледна точка“
29. Рудолф Щайнер, „Духовните скрити причини за Първата световна война“
30. Рудолф Щайнер, „Здраве и болест“
31. Рудолф Щайнер, „Формиране на съдбата и живот след смъртта“
32. Рудолф Щайнер, „Животът между смъртта и новото раждане“
33. Рудолф Щайнер, „Познание за съществуването на човека“
34. Рудолф Щайнер, „Духовни взаимовръзки в изграждането на човешкия организъм“
35. Рудолф Щайнер, „Подготвителни етапи на Мистерията на Голгота“
36. Рудолф Щайнер, „Ритми в космоса и в човешкото същество“
37. Рудолф Щайнер, „Карма на неистината, Втора част“
38. Рудолф Щайнер, „Духовните същества в небесните тела и природните царства“
39. Рудолф Щайнер, „Медитативни разглеждания и насоки за задълбочаване на лечебното изкуство“
40. Рудолф Щайнер, „Стойността на мисленето за едно удовлетворяващо човека познание“
41. Рудолф Щайнер, „Централна Европа между Изтока и Запада“

Рудолф Щайнер

ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА
МЕЖДУ
ИЗТОКА И ЗАПАДА

12 лекции, изнесени в Мюнхен между 13 септември 1914 г.
и 4 май 1918 г.

Космическа и човешка история

Том VI

Превод от немски:
Христо Маринов

А^б
*Издателско
Ателие*
София, 2018

RUDOLF STEINER

Zeitgeschichtliche Betrachtungen

Mitteleuropa
zwischen Ost und West

Bibliographie-Nr. 174a

Gesamtausgabe Dornach 1982

Всички права са запазени. Не е разрешено публикуването на части от книгата под каквато и да е форма – електронна, механична, фотокопирна или по друг начин – без писменото разрешение на издателството.

© Рудолф Щайнер, автор

© Христо Маринов, преводач

© Мария Пашова, редактор

© Издателско ателие А^б, 2018

ISBN 978 - 619 - 228 - 041 - 3

Указания относно публикуваните лекции на Рудолф Щайнер

Основа на антропософски ориентираната духовна наука представляват написаните и публикувани от Рудолф Щайнер (1861–1925) произведения. Редом с тях от 1900 до 1924 година той изнася многобройни лекции и курсове както за широката общественост, така и за членовете на Теософското общество, по-късно Антропософското общество. Първоначално Рудолф Щайнер не е искал винаги да се записват свободно изнасяните лекции, понеже са били предвидени от него като „устни, непредназначени за печатане съобщения“. След като се увеличават непълните и неточни записки, които се размножават и разпространяват сред слушателите, той се вижда принуден да се погрижи за стенографирането на лекциите. С тази задача натоварва Мария Щайнер фон Сиверс. Тя е била отговорна за поръчването на стенографите, съхраняването на преписите и необходимите за отпечатването корекции на текстовете. Тъй като поради липса на време Рудолф Щайнер само в редки случаи сам е коригирал стенографирания текст, по отношение на всички публикувани лекции трябва да се има предвид неговото изказване: „Предполага се, че в тези непрегледани от мен текстове могат да се открият грешки“.

Относно лекциите за членовете на обществото, които първоначално са били разпространявани като ръкописи, и относно публикуваните му произведения Рудолф Щайнер се произнася в „Моят жизнен път“ (35-та глава). Казаното там същевременно важи и за всички семинари за различните професии, предназначени за участници, запознати с основните истини на духовната наука.

След смъртта на Мария Щайнер (1867-1948) започва издаването на *Събрани съчинения* на Рудолф Щайнер според нейните указания. Настоящият том спада към тези *Събрани съчинения*.

СЪДЪРЖАНИЕ

- ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, Мюнхен, 13 септември 1914 г. 9**
Духовните скрити причини за избухването на войната. Събитието в Сараево. Франц Фердинанд след смъртта. Неверни съждения за ситуацията от страна на авторитетни политици. „Загадки на философията“. Страдата в Дорнах. Оръдейните изстрели от Елзас. „Мъдростта е само в истината“. Статия за Роберт Мишел. Войните от 1866 и 1870/71 г. Войната като жертва и като учител по безкористност. Ние търсим братски съюз с тези, които се сражават. Мантрически изречения за свързване с воюващите и убитите. Решаващи събития: пуническите войни, преселението на народите, настоящата война.
- ВТОРА ЛЕКЦИЯ, 3 декември 1914 г. 30**
Връзката на отделния човек с народностната душа по време на будност и сън. Характерните особености на френската, италианската и руската народностна душа. Значението на Михаил за явяването на Христос в етерния свят. Обръщане на военната констелция в духовния свят. Опустошителното действие на неосъзнатите имажинации. Връзката на германския окултизъм с духовния живот на германския народ. Противоположност между германския и британския окултизъм.
- ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 23 март 1915 г. 53**
Мантри за умрелите приятели. Значението на мига на смъртта за живота между смърт и ново раждане. Разликата между европейските народи, техните задачи и съдба. Действието на духовни сили зад военните събития. Отделянето от Теософското общество във връзка с войната между Англия и Германия.
- ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ, 29 ноември 1915 г. 79**
Мъртвите като помощници за антропософската дейност. Душевени изживявания след смъртта. Следсмъртното азово съзнание благодарение на прегледа на изменилия живот. Ретростекция на преживяванията по време на сън непосредствено след смъртта. Действието на рано умрелите в духовния свят.
- ПЕТА ЛЕКЦИЯ, 18 март 1916 г. 100**
Клеветите от страна на мисис Безант. Задачи на петата и шестата културни епохи. Същността на руския човек. Източна и Западна Европа. Централна Европа и окултизмът на новото време. Целта на западните ордени е свързването на Източна и Западна Европа, като се изключи централноевропейският духовен живот. Е. П. Блаватска. Използване на нейните окултни способности за политически цели от страна на Запада. „Пророчествата“ на мадам дьо Тебе. Убийството на Жорес. Западноевропейските масони и руските тайни съюзи.

- ШЕСТА ЛЕКЦИЯ, 20 март 1916 г.** 125
 Възникването на физическото тяло. Връзката на нашето етерно тяло с животинското царство и връзката на нашето астрално тяло с растителното царство. Предусещане на такава връзка от Окен и Шелинг. Работата на йерархиите в нашите съставни части. Духовнонаучно мислене и практически житейски смисъл: Карл Кристиан Планк. Древна мъдрост в една картина от Майстер Бертрам. „Братя Карамазови“ от Достоевски. Крапоткин.
- СЕДМА ЛЕКЦИЯ, 19 май 1917 г.** 150
 Значението на четвъртата епоха в следатлантското време, значението на петата епоха в атлантското време. Подмладяване на човечеството. Оставане на хората на нивото на двадесет и седем години: Рудолф Ойкен и Удроу Уилсън. Практически житейски познания чрез духовната наука. Помен за мъртви: Лудвиг Дайнхард и професор Закс. Навлизане на личностното в Обществото. Клевети, управление на клики. Последствие: ограничаване на личните разговори.
- ОСМА ЛЕКЦИЯ, 20 май 1917 г.** 170
 Необходимост от разгръщане на нашите душевни сили. Липса на смелост пред новото, придържане към миналото, пример с Морис Баре. Изкривяване на идеята на Френската революция за братство, свобода, равенство за тялото, душата и духа. Ликвидиране на духа чрез Вселенския събор от 869 г. Бъдеща ликвидация на душата чрез определени медикаменти. Заблуди в разбирането на Христовия импулс. Адолф Харнак. Насилствено полученото посвещение на римските цезари. Недостатъчната воля за мислене в нашето време. Невярно сравнение между държава и организъм при Келен. Вредата за духовната наука чрез внасяне на личностното в Обществото.
- ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ, 14 февруари 1918 г.** 192
 Духовната наука днес. Сън и будност по отношение на мислене, чувстване и воля. Преобръщане на съотношенията на съзнанието в живота след смъртта. Импулсите на историческия живот се преживяват съноподобно. Погрешни представи във връзка с миналото и бъдещето при историците. Общуване с мъртвите. Осакатено мислене. Внимателно и активно образно мислене в общуването с мъртвите. Умиране в младостта и старостта. Духовната наука действа върху чувствата и волята.
- ДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 17 февруари 1918 г.** 212
 Спиритуално или материалистично е нашето време? Задачата на ариманичните същества и на архангелите. Духовната борба на Михаил. Огледално отражение на събитията преди и след 1879: 1844 - 1879 - 1914. Март 1917. Внезапна смърт, смърт от болест. Четирдесетте

години на 19 век. Мистерията на Голгота. Цикълът за народностните души. „Сократ идиотът“ на Александър Мошковски. Исус като болен.

ЕДИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 2 май 1918 г. 232

Нарастваща враждебност срещу антропософията от страна на представителите на религиите. „Христос вътре“: смесване на Христос с ангела. „Бог“ и „дух“ в речника. Маутнер и Бол. Хората вече не могат да остаряят. Изпити за надареност, тестове за интелигентност. Глава и крайници. Действие на народностните души посредством различните елементи.

ДВНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 4 май 1918 г. 254

Характеристика на тенденциите на времето: ограниченост в мисленето, филистерство в чувствата, непохватност във волята. Съдбата на Йохан Хайнрих Ламберт. Разширение на преживяването благодарение на вниманието към мировите ритми. Лойд Джордж като представител на нашето време. Древна спиритуалност при Рабиндранат Тагор. Наченки на нова спиритуалност в германския духовен живот. Президентът Уилсон като представител на американската духовност. Тъпота при мнозина след 27 годишна възраст. Хаотични проблясъци на истинско духовно познание при Ото Вайнингер. Имагинация, инспирация и интуиция в живота след смъртта. Стремешът към подражание като продължение на душевното настроение, предшестващо раждането. Съдействието на мъртвите при разрешаването на великите житейски въпроси.

Бележки 278

За лекционните записки на Рудолф Щайнер 289

Рудолф Щайнер – живот и творчество 292

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ

Мюнхен, 13 септември 1914 г.

За мое дълбоко удовлетворение кармата ни е събрала така, че тази вечер можем да кажем няколко думи в това сериозно време.¹ Преди всичко нека в този момент да си спомним за онези, които са отвън и отдават смелостта си, живота си, кръвта си в жертва на задачите, които поставя пред човечеството това извънредно време. Да отправим нашите любещи, молещи помощ мисли към онези, които се намират на огневата линия, на първа линия, които често са седели с нас на нашите съвместни лекции и които сега са отвън и по непосредствен начин взимат участие в големите събития, произтичащи сега като развитие на кармата на народите и хората. Към тези, които са свързани с нас, а после, в по-широк смисъл, и към всички останали. И нека после обхванем в някаква степен по-тесните и по-широките връзки, които иначе търсим и в сферата на нашето духовно движение и които се създават между всички души, призвани от великите събития. Така че да отправим нашите любящи, изпълни с молба мисли към тези, които са във на бойното поле, и в знак, че сме свързани с тях, да се изправим и да си спомним за тях със следните думи:

Духове на вашите души, дейни стражи,
крилете ви ще понесат
душевната ни молеща любов
към поверените на вашата закрила земни хора,
така че с вашта мощ съединена,
помагаща, молбата ни да засияе
в душите, търсени с любов от нея!²

Искаме да отправим към вас нашите мисли, изпълнени с любов, така че с вас да бъде Той, Спасителят, Христос, когото търсим, който трябва да призове душите в нашето време, да търсят хармонията в дисхармонията, така че душите, на които

Той трябва да причини болка, сигурно да поведе към онова из-бавление, от което те се нуждаят, за да се изпълни смисълът на предназначението на човешката и на народната карма: с вас, с вашите души искаме да сме свързани в знака, свързващ ни с единствения дух на Земята, с Христос.

Преди много време можеше да се предвиди това, което сега привидно толкова неочаквано, може да се каже, се стовари върху земното човечество. Така неочаквано се стовари, защото в това събитие, за това вече може да се говори, участваха окултни причини, които всъщност започнаха постепенно да се изявяват, започвайки от 28 юни.³ В действителност можеше да се види именно в днешно време как по отношение на духовните светове човек постоянно може да научава нови неща. Всъщност мога да изразя това, което имам предвид, само с няколко думи. Когато през юли се завърнах от Швеция, където изнесох цикъл лекции в Норщюпинг⁴, трябваше да обърна внимание на всеки, свързан по някакъв начин с настоящите събития, на това как събитието от Сараево има за окултистите забележителни последици, как то се явява симптом и как този мъртвец се държи съвсем различно в сравнение с другите мъртъвци, които можеха да се наблюдават по-рано на окултното поле. Така и в окултния заден план на земните събития всъщност бързо се разигра това, което после и на външния физически план с ужасяващо бързи стъпки се разрази в последните юлски дни и първите дни на август. Но със сигурност дори в душите на онези, които се намират далеч от духовния живот в последно време, е имало предчувствия, определени усещания за един духовен свят, за съществуването на духовен свят. Изключителни, бих казах, несравними са събитията, които изживява сега земното човечество.

Скъпи мои приятели, нека първите думи, с които се обръщам към Вас, да бъдат свързани с някои коментари, които в последните години така често се правят в рамките на нашите духовнонаучни разглеждания. Каква трябва да е връзката с духовния живот в дълбините на душата, връзката, която търсим?

Тя трябва да ни дава сигурност и вътрешна сила, сигурност, че ни предлага опора във всички промени на времената и събитията, опора, върху която да се задържим. А във времена като тези в душите ни трябва да се влива нещо повече от вяра в непобедимостта на духовния живот и неговите задачи – трябва да се научим да свързваме тази вяра в победата и победоносността на духа с настоящите външни събития.

В първите дни на август, когато постепенно от различни страни, бих казал, от всички краища на света прииждаха бурите на обявяване на война, трябваше да си спомня думи, изказани в последно време, думи, които могат дълбоко да се запечатат в съзнанието на някого именно сега и които всъщност са много близо до това, което казах току-що. Няколко седмици преди избухването на войната една значителна личност⁵ каза следното на едно важно място: с всички сили се стремим към приятелско взаиморазбирателство. Ние стигнахме до съгласие, след като през пролетта на тази година започна кампанията в руската преса, а също така намери отзвук и във виенските вестници: не трябва да се обръща внимание на раздуханата кампания в пресата, а да се придържахме към старите приятелски и добросъседски отношения. Има и други думи, подтикващи към размисъл, казани през юни: отслабването на напрежението води до успех. И още няколко думи от същата реч: преговорите с Англия все още не са завършили, но се водят в приятелски дух, който владее и иначе в отношенията ни с Великобритания. А помислете си какво е сега! Помислете колко променливо на физическия план е това, в което днес човек вярва и което е принуден вследствие хода на събитията да види още в следващите седмици. Представете си вълните, импулсите, вълненията, бурите от събития на физическия план, представете си необходимостта от тези вълни и бури. Човек би казал, че това, в което може да се вярва днес, утре вече няма да е вярно. Колко е необходимо в тези бури да имаме сигурност, опора, която утре, вдругиден и през цялата вечност да е истинна! Това, което по този начин е вярно, е истината за духа,

за мисията на духа, истина, пронизваща цялото развитие на човечеството.

Наистина симптоматично, не защото е нещо лично, а защото наистина симптоматично и символично говори на душата следното. Знаете, че през юли излезе първи том на моята книга „Загадките на философията“. Втори том бе отпечатан до 206 страница⁶, когато избухна войната. Това беше пренасочване на мислите от френските философи Бутру, Бергсон към немския философ Пройс, указанието за това как Бергсон извежда една мисъл, като лекомислено пренебрегва това, което по-рано с внушителна основателност е постигнато от неизвестния, самотен мислител Пройс – предвестник на нашия теософски мироглед – през последната третина на 19 век. Опитвах се дам подобаващо място на този самотен мислител. И тогава се случи така, че печатът трябваше да бъде преустановен и да продължи по-късно. Той бе прекратен с прехода от Франция към Германия. Избухна войната. Празните ненапечатани страници наистина трябваше да разглеждам като символ на това, което се разигра между Западна Европа и Централна Европа – тъкмо през тях преминаваше пътят на моето изложение.

И още неща със символичен характер биха могли да се видят. Ще си позволя да напомня и за нашата сграда в Дорнах⁷, която беше до известна степен успешна, макар и не толкова, колкото би ни се искало. Може би някои от нашите приятели знаят колко често бе подчертавано, доколкото това има смисъл по отношение на обсъжданите факти, колко често бе подчертавано – не само като мое сърдечно пожелание, а като необходимост, стояща пред очите ни, – че сградата трябваше да бъде завършена до 1 август тази година. Може би сега ще се опитаме да поразмислим дали по отношение на настъпилото сега нямаше да има смисъл, ако сградата бе завършена именно на 1 август. Естествено, не можем да се борим срещу фактите с нещо като пожелание. Сред нещата, за които не искам да говоря днес и които трябва да бъдат решени във връзка със сградата, беше и разрешаването на акустичния проблем

за огромното пространство посредством по-силен резонанс. През юлските дни, когато сградата вече бе полузавършена, ако застанеше на определено място и изговореше няколко думи, човек можеше за първи път да предусети, че би могло да се постигне действително разрешаване на акустичния проблем, когато сградата се завърши напълно. На определени места резонансът можеше да се чуе по такъв начин, по какъвто и се очакваше в съответствие с окултните изчисления за това място. Така че можеше да се очаква, че словото и музиката действително ще звучат така, както трябва да звучат. Беше един вид идеал още през августовските дни вътре да се чуе словото, което трябваше да говори от духа. Това, което приятелите ни чуха за първи път в нашата сграда, бе ехото на канонадите, гърмящи в непосредствена близост на елзаските бойни полета. Така помещението, за което се молахме за отзвук на словото, посветено на духа, първо стана свидетел на грохота на канонадите, прозвучали от не толкова далечно разстояние. Други наши приятели – също до известна степен символично – видяха нещо, което очаквахме като наш голям идеал. Очаквахме, че може да прозвучи благовестието на светлината на духа, на духовните светове, че тази светлина на духовните светове ще се прояви – няколко нощи виждахме блясъка от форт Ищайн, който се разпространяваше надалече и в продължение на четири минути пронизваше и преминаваше през нашата сграда: звукът и светлината на съвременните събития!

Но и други мисли и чувства можах да преминам през душата. На 26 юли говорих на нашите приятели за нещо⁸, което засяга сградата ни, и с не много думи обърнах внимание на сериозните времена, които се виждат през нашите прозорци. Трябва да кажа, че само през сълзи можех да прочета писмото, което един от нашите млади приятели наскоро написа на своята майка, която присъстваше на 26 юли. Непосредствено след това бе мобилизиран⁹, замина за австрийската си родина и именно от силата на духовния живот, която той – той беше наш съвсем млад член – извлече от нашите стремежи, придоби

и силата да заеме, бих казал, в най-святия и чист смисъл своето място, отредено му от кармата.

Имаше и още един човек, присъствал тогава, на 26 юли, който ми писа, когато се отпрати към сръбския фронт, изпълнен с чувства, които, от една страна, се подхранваха от сигурността, изливаща се от вярата в победата и победността на духа, от друга страна, се подхранваха от напълно одухотворени усещания за непосредственото участие в събитията на нашето време на мястото, на което бе поставен от кармата.

Наистина, скъпи мои приятели, в тези времена душите се чувстваха израснали, узрели, беше хубаво, величествено да се говори на нашите сърца, когато можехме да видим, че всички усещания, чувства, преминали през душите на нашите приятели през годините, са способни в днешната тежка ситуация да доведат хората на правилното място по правилния начин.

Когато се говори за увереност, която следва да се добие чрез изследването на духа и духовните същества, чувството за сигурност е тясно свързано с нашето мото¹⁰, възпроизвеждащо думите на Гьоте: „Мъдростта се съдържа само в истината.“ Сред големите надежди, произтичащи от съвременните събития, е и надеждата, че всичко, свързано с думите „Мъдростта се съдържа само в истината“, че всичко това се запечатва посредством големите, болезнени и дълбоки изпитания на човечеството. Всичко, свързано с думите „Мъдростта се съдържа само в истината“, следва да се възприема от хората дълбоко, все по-дълбоко. И сега вече много неща, благодарение на великия наставник, говорещ чрез езика на своите снаряди, съдейства за преодоляване на материализма.

Малко преди избухването на войната прочетох думите, написани от известен журналист¹¹: „Въпреки протестите на господин Либкнехт¹², оставам на мнение, че отговорните управляващи не само имат право, но и са задължени да отричат истината и да утвърждават неистината. Това право, този дълг на направляващите колективната нравственост се ограничава от условия: неистината не трябва да бъде доказуема и не

трябва да противоречи на държавните интереси.“ Съпоставете тези думи с това, което ние сме избрали като девиз, когато основахме Антропософското общество: „Мъдростта се съдържа само в истината!“ Много ще бъде разрушено, тъй като съвсем различни усещания са проникнали душите, чувстващи сериозността на съвременната ситуация.

Колко често, скъпи мои приятели, от казаното на наша почва достигаме до мисълта, че не само това, което се случва на външния физически план, е действителност, а и мислите на хората представляват могъща реалност, сила, действена мощ. Но въпреки това трябва да признаем за истина, че такива неща могат да се казват само в рамките на едно духовно течение. Сега, по време на едно тежко пътуване¹³, което трябваше да направя, в ръцете ми попадна едно списание¹⁴ от 1 септември 1914 година. В него имаше много хубава статия за Роберт Михел – войник, записвал мислите си на бойното поле. Статията описва много добре как се обявява мобилизация, как този войник заедно със своите другари бива изпратен в неизвестното. За нас са от значение последните думи: „Ала всеки човек, останал в монархията, има дълг с всички сили да помага до победен край. Всички хубави думи, сърдечни призови и благопожелания, с които ни изпратиха, укрепват упованието и надеждата. Те са късчета, които не могат да бъдат загубени. Този прилив на душевни сили трябва да се разпростре и по-нататък в армията. И волята за победа трябва да струи от всеки отделен човек към воюващите на фронта. Така че нека никой да не се отказва преди решението, подготвящо се на Север. Този, който трябва да наблюдава безучастен огромните усилия на армията и империята, нека се старее да изпраща душевните си сили като даване на лепта. Който може – да се моли, който не може да се моли – да концентрира всичките си мисли и волеви сили в пламенно желание за победа. А който не може нищо друго – да стисне палци и да каже: „Трябва да победим, трябва да победим!“ Така дори и най-слабите ще допринесат за победата.“ Войникът, изпратен на фронта, пише думи, които са

като ехо на това, което често се казва на почвата на духовния живот: който не може да се моли – да концентрира мислите и волевите си сили в пламенно желание за победа. Вярата в духа виждаме сега в началото на голямото събитие.

Не бива да се отдаваме на илюзии. Някои неща в бъдеще могат да изглеждат коренно различни, но ще дойде и време, когато ще е истина това, което можем да опишем с няколко думи. Световният прогрес трябва да се осъществява, а това, което трябва да се случи, ще се случи. Понякога то се случва по толкова забележителен начин, като човешката воля се направлява така, че от ниво към ниво, всъщност не по друг начин, а като възпитател тя влива в душите посоката, която по-късно те ще следват.

Нужно е да се разгледа само малък период от време, за да се видят духовните сили, вливащи се в силата на човечеството, духовните сили, работещи възпитателно за големия напредък на човечеството. Да помислим за един относително недалечен период от време, който обаче не винаги се взема под внимание. 1866¹⁵ година, германски братя се изправят срещу германски братя, германци срещу германци. Не е изминало и десетилетие – 1870/71; една част от германците трябва да се включат в голямото събитие, в което другата част не може да участва. Един мой учител¹⁶ във Виенското висше училище често изричаше думите, запечатали се дълбоко в сърцето ми: „Ние, германците в Австрия, трябва да осъзнаем, че това, което се случи, е наша съдба, не наша вина, че не биваше да участваме в едно събитие, изпъкващо на преден план.“ Сега е времето, когато вече са изковани двете части и са споени като от желязна сила – те, които отначало бяха противопоставени, а после стояха една без друга.

Не е случайно, а значително и важно – не са нужни столетия, за да се предаде този велик урок на следващите времена: напредъкът на човечеството, това, което желаят духовните йерархии за човечеството, трябва да се случи. Но този напредък може да се осъществи по най-различни начини. До един

определен момент трябва да се постигне нещо съвсем определено. Да приемем – не защото е точно така, както казвам, – че до 1950 година над човечеството би трябвало да се излее определено количество самопожертвователност, способност за любов и безкористност, борба с егоизма. Да приемем, че до 1950 година трябва да се постигне това, което трябва да се случи, следователно това, което изискват знаците на времето. От една страна, то се случва, защото на човешките сърца им говорят, че човек се доверява на силата на словото, че това, което държи в ръце човешките съдби, иска да се доближи до човешката индивидуалност по духовен начин, опитвайки се да я доведе дотам, че да може духът да работи върху нея. Но често трябва да идва другият наставник, вторият наставник, който говори чрез живи доказателства. И ние виждаме неговите постижения! Какъв огромен брой от жертви, човешка любов и безкористност се създава в изключително кратък срок през нашата епоха на материализма, когато дойде великият учител – войната. От една страна, тя носи със себе си нещо ужасяващо, от друга – води до това, което в окултизма се нарича желязна необходимост, която трябва да настъпи, за да се постигне нещо определено в дадено време от развитието на човечеството. Реки от кръв се проливат, повяхват скъпи животи, други в миг се откъсват от физическия живот, застигнати от вражески куршум. Всичко това се случва в такъв огромен размер в нашето време. Какво означава всичко това? Огромна жертва, скъпи мои приятели, огромна жертва, принесена на олтара на човешката еволюция. От една страна, стои това, което следва да проникне в човешката еволюция, което трябва да се предаде на човечеството, от друга страна, е необходимостта от жертва.

Безкрайно важно бе за мен да наблюдавам колко вътрешно са свързани душите отвъд смъртта с тези, които сега участват непосредствено във великите събития. Тук често можеше да се види как – все още не напълно пробудени – поразените от вражески куршум бяха приемани горе в духовните светове

с големите им индивидуалности, как те все още са свързани със случващото се долу. Не знам дали можете да почувствате заедно с мен какво означава това, дали можете да съзерцавате с мен как зад войника на бойното поле, все още сражаващ се и свързан с физическия план, стои душевната личност на вече преминалия през смъртта, която е с него и го защитава. Това се отнася до окултните ми опитности, които не могат да се сравнят с нищо друго. Непробудени бойци, сражавали се долу, преминали през смъртта, остават свързани със събитията и същевременно са като една втора личност за онзи, който долу все още се сражава на физическия план. В духовните светове също има неща, които могат да вливат упование в нашите сърца, макар това упование да е нелеко.

Който помисли колко процента от човечеството воюва днес, който помисли как сме били в началото – няколко седмици вече, откакто започна всичко, – какви огромни загуби на човешки животи струват тези няколко седмици, той би могъл да се разколебае, би могъл да се замисли: какво ще стане, ако всичко това трябва да продължи още дълго? И ако това често ме ужасява – то може да ужаси и другото, – тогава ме утешава мисълта, че правото ще възтържествува, че ще възтържествува предопределеното от духовните светове. Ако човек има увереността, че не само живите се сражават, а и мъртвите остават свързани с техните съдби, тогава ще са налице още сили.

Нещо друго дойде към мен в тези времена. Нашето общество обединява в единен духовен поток принадлежащите към най-различни раси, народи, които днес са настроени враждебно един към друг. Нека това да ни донесе някаква утеха! Да погледнем назад към времето, толкова различно от нашето, описано в Бхагавад Гита¹⁷: времето, когато все още са съществували древните, често описвани човешки взаимоотношения, когато хората са живеели в малки общности, ограничени от кръвното родство. Преходът от това време на кръвно родство към времето, когато кръвните родственици се изправят един срещу друг в битка, се разказва в Бхагавад Гита там, където

Великият Дух посочва на Арджуна: от тази страна стоят твоите братя, а тук се намираш ти, вие ще се биете един с друг, вие, в чиито вени тече една и съща кръв. Но има възможност да се намери помирение в духа. От това, което не е дължно да се бори със себе си, се развива това, което се преборва със себе си: също една от железните необходиминости, нужни за човешката еволюция! Духът изгражда мост над факта, че брат се изправя като враг срещу това, което развива другият брат, и изглажда това, което противопоставя единия на другия в дисхармония. Това време не е подобно на нашето. Ние сме поели по обратния път в рамките на нашия духовен поток. Стараем се да обединим отново това, което е разединено в света, и принадлежащите към най-различни нации да се обединят отново братски, да станат братя в рамките на нашите редици. Сега виждаме как някой пристига от Франция, оставяйки някого, как постъпва в немската армия и се очаква, че ще се изправи, воювайки, срещу този, с когото се е разделил като с антропософски приятел. Противоположната ситуация е разединените членове на човечеството да се стремят отново към обединение в духа. И ние смятаме за правилно, когато наистина сериозно разбираме духа на истината и сериозно я постигаме. Само трябва да търсим начини за това.

Бих искал да кажа, че ние, германците, се ориентираме трудно, може би най-трудно от всички останали! Може да звучи странно, че го казвам, но наистина е така, може би защото – без каквато и да е показност – винаги ни е било трудно да оправдаваме себе си, защото за нас е по-лесно да оправдаваме другите, отколкото себе си. Трудно е, понеже действително за съвременното човечество все още не е много лесно, особено в настоящето, да разглежда с наистина обективен, безпристрастен поглед всичко, което често се разглежда в нашата духовна наука, което се намира и в лекциите за душите на народите¹⁸. Необходимо е всички, които схващат духовния живот в истинския смисъл на нашето време, да се научат да разбират как тези души на народите, истинските народностни души, обра-

зуват нещо като хор, когато живеят заедно в хармония. Но човек трябва да открие тяхната същност, а това е възможно само в духа.

Действително настоящото време не е подходящо да се обръща внимание на това, което говори като чувства и усещания в подосновите на душата, но искам да насоча вниманието Ви към нещо друго: към факта, че можем да имаме начин, в таен диалог, в интимен, вътрешен диалог с духа на народа, към който принадлежим, да намерим пътя, по който душите ни следва да вървят по правилен начин. Само мога да Ви посъветвам, ако намерите няколко минути, тъкмо в настоящото време да упражнявате следната формула, за да се ориентирате в настоящата ситуация в света:

Ти, дух на моето пространство земно!¹⁹
Разкрий на своята древност светлината...

Защо древност? „Древност“ се казва, когато за духовни същества в земните условия би следвало да се каже „светлината на същността ти“. Древност за духа е това, което е същност за земното.

Ти, дух на моето пространство земно!
Разкрий на своята древност светлината
на преданата на Христос душа,
за да открие тя в стремежа свой
на мирни сфери в хора теб,
звучащо във хвалебствия и сила,
изпълнено с Христос човешко чувство!

Тук откриваме пътя към духа на народа, към който принадлежим, и пътя от този дух на народа към диалог на народността с Христос, който е учителят на всички духове на народите. И ако се свържете с Христос, свържете ли се по правилен начин с духовете на народите, тогава всички те, направляващи правилно народите – можете да прочетете за това в книгата

„Духовното ръководство на човека и човечеството“²⁰, – ще приемат Христос като наставник.

Често трябваше да се надявам, че не е вярно съобщението, че на едно събрание в държавната дума²¹ в края на речта, в която владетелят²² призовава народа си да се включи във войната, като за финал се казва, че руският бог е велик! Би било ужасно, ако тези думи са били казани така: едно несъзнателно призоваване на духа, чийто характер можем да си представим, ако призивът е направен по отношение на ограничена територия, ако не е свързан с духа и обединен със съдбата на човечеството така, че и хората, явяващи се врагове, да му служат, когато, търсейки своето благо, те търсят същевременно всеобщото благо. Когато Христос направлява даден народ, той го направлява така, че заедно със своето благо търси и благо на човечеството. С право призоваваме духа на народа, с който сме вътрешно свързани, така че съзираме как той от своя страна говори с Христос. Чрез духа на народа ние говорим с Христос. По този начин могат да се подготвят много мисли, които трябва да останат в духовната атмосфера на човечеството до времената, когато след една изпълнена със значение война ще настъпи изпълнен със значение мир.

Както казах, това е жертва, принесена върху олтара на човечеството, и свещена кръв, изливаща се върху земята – кръв, свидетелство за това, че тези, които във войната на народите се издигат от физическия към духовния свят, отново ще се върнат в бъдещи инкарнации, за да бъдат важни членове в развитието на човечеството – жертва, огромна жертва! Случващото се сега трябва да се случва така. И който иска да погледне назад към изминали епохи, за да потърси първопричините, трябва да се върне чак до времето на пуническите войни през 3 век пр. Хр. Тогава, когато римският пълководец²³ – за това може да се прочете в историята – използва абордажни мостове, за да постигне първа голяма победа. Днес с това може да се съпостави разигралото се като първо събитие²⁴ във войната. Едно бъдещо историческо разглеждане ще посочи това. Трудно е да се на-

влезе в такива неща.

Друго нещо ни води назад към времената, когато римляните воюват с германите, когато човешката история се решава за много хилядолетия напред. Именно тогава се случва третото велико събитие, настоящото събитие, действително имащо значение като тогавашните пунически войни, които, разбира се, по своите мащаби са малки в сравнение с днешната световна война, но по отношение на своето значение все още оказват влияние в нашето време. Така както големите, значителни за човечеството събития, свързани с преселението на народите, се повтарят по определен начин – цял един общочовешки цикъл е свързан с това, – и както тогава в Рим се решава какво трябва да се случи, та формата на човешкия аз, каквато е в третото столетие преди Мистерията на Голгота, да премине в по-късната, за да може тази форма чрез римляните на открие пътя, който тя трябва да търси за всичко, което се случва по-късно – така и днес формата на аза, която е определяща именно за следващия общочовешки цикъл, трябва да се установи по подобен начин в една борба на народите. Става дума за най-дълбоките импулси на човечеството.

Но когато сме свързани с това, което от години заедно следваме в духа, можем да имаме в себе си вярата в победата и победността на духа. Тогава с тази вяра ще посрещаме всичко, което има да се случи, и ще знаем, че случващото се се намира под ръководството на висшите йерархии и ще извърви своя път. От нас зависи и ние да извървим този път по правилен начин. Това обаче ще стане, ако по правилен начин намерим пътя за разглеждане на нашата карма, ако не избягваме задачите, поставяни пред нас от великото време. Ако от време на време можем да сме благодарни за това, което ни дава духовната наука, на първо място следва да стои едно: че духовната наука укрепва духа ни и заостря погледа ни, за да видим, че можем да вършим правилното, като стоим тъкмо с личността си на своето място. И в колкото по-голяма степен го правим конкретно, неегоистично, без задни мисли, толкова повече ду-

ховната наука заостря нашия поглед и прави по-възприемчиво сърцето ни, толкова повече ще разбираме езика, на който ни се говори сега, в тези сериозни времена.

Една от формулите, дадени от духа в това време, която вече може да се даде и на нашите приятели тук, ни позволява да си представим смисъла на това, което можем да видим сега, като нещо, до краен предел изпълнено с болка. Необятна е болката в душите, болката, създавана в нашето време. Изключително голяма е жертвата, която се изисква, огромни трябва да са също и жертвоготовността и възприемчивостта за чужда болка. Христос възкръсва за мнозина, ако го разбираме така, че да знаем: в другите не може да има болка, която да не е и наша болка. Защото навсякъде, където има болка, тази болка се явява и наша болка. Докато е налице възможността да наблюдаваме чужда болка, която да не съизживяваме като наша собствена, Христос все още няма да е навлязъл напълно в света. Не бива да страним от болката на другите! Тежък, огромен и велик е този идеал, ала тежък, огромен и велик е и Христовият идеал. Той ще бъде достигнат тогава, когато раната, която имаме, не е по-голяма от тази на другите. Затова е добре да се приучим да оказваме помощ чрез следващите думи, които отправяме към дадена общност или към другия, който страда:

Додето чувстваш болка,
която ме отбягва,
Христос неразпознат твори
във мировата същност.
Че слаб духът остава само,
щом в своето тяло сам
страданието чувства.

Отначало трябва да опитаме да почувстваме тези думи. Ако чрез първата формула съумеem да постигнем връзка с духа на народа, чрез тези стихове ще се проникнем с мисли и чувства, позволяващи ни да съпреживяваме болката на човечеството, болката на едно човешко общество в собственото ни съществуване

и всичко, което правим, да го правим в истинския християнски смисъл. Нека постъпваме така в това време, проникнати с духовния начин на мислене!

Раните, причинени от куршуми, скъпи мои антропософски приятели, не биха оздравели, ако не съществуваха лечебните сили в този удивителен микрокосмос, който се явява човешкият организъм. Хубаво е, че в нашите клонове, както и тук, благодарение на нашия скъп приятел²⁵ д-р Пайперс, има инструктаж по превързване на рани. Хубаво е, защото лесно можем да го правим, когато се наложи. Но също така трябва да знаем, ако ни се наложи да се справяме с такава ситуация, че духът е действителност и че това, което правим по време на превързването при едно или друго нараняване, при едно или друго страдание, ще бъде много по-ефикасно, ако сме в правилни отношения с духа, отколкото ако не сме. Така че когато оказваме помощ на някой ранен човешки организъм, ние свързваме правилните мисли с това, като мислим по следния начин:

Течаща кръв,
течейки, действай,
активен мускул,
зачатъците активирай,
любяща грижа
на стоплящо сърце,
бъди ти изцеляващ дъх.

Защото в кръвта, бликаща от раните, се намира знакът, че зад него стоят силите, представляващи изцелителните сили на раните.

Течаща кръв,
течейки, действай,
активен мускул,
зачатъците активирай,

зачатъците, които умират, след като са улучени от куршум.
Правилни усещания изпращате към човека, който прави пре-
връзка, за да помогне на ближния:

Течаща кръв,
течейки, действай,
активен мускул,
зачатъците активирай,
любяща грижа
на стоплящо сърце,
бъди ти изцеляващ дъх.

Да оставим това настроение да премине през душите ни, нека цялата ни същност се проникне с него, когато помагаме на ближния, и тогава, скъпи мои приятели, духът ще ни помага във физическата помощ, която ние, като физически хора, можем да окажем. Нека често си мислим за всеки един, който се намира във, сред опасности, да мислим, когато започваме нашите събрания, за тези, които се намират извън рамките на нашия кръг, във на бойното поле. Формулата, предназначена за това, която в началото отправих към намиращите се на бойното поле, може всеки един от Вас да отправи към всеки отделен човек:

Дух на твоята душа, деен страж,
крилете ти ще понесат
душевната ми молеща любов
към земния човек,
на твоята закрила поверен,
така че с твоята мощ съединена,
помагаща, молбата ми да засияе
в душата, търсена с любов от нея!

Когато някой иска да отправи мисли към повече хора, които са отвън, казва:

Духове на вашите души, дейни стражи,
крилете ви ще понесат
душевната ми молеща любов
към поверените на вашата закрила земни хора,
така че с вашта мощ съединена,
помагаща, молбата ми да засияе
в душите, търсени с любов от нея!

Учител по любов, по безкористност ще станат великите събития, разиграващи се сега. Надяваме се, че те ще станат и учител за духовните светове! Тогава великата жертва, необятната жертва, принасяна от хората чрез тяхната кръв на олтара на духовните същества, и това, което за непосредствения наблюдател може да бъде толкова болезнено, ще служи за постигането на великите цели на човечеството. Колкото повече се проникваме с този начин на мислене, толкова повече ще са налице такива мисли тук, когато бъде сключен мир след войната.

Двадесетото столетие е предназначено за това, много неща да се преобразуват в съдба, в начин на подреждане на общочовешките дела. Постигнатото след това първо велико събитие ще спести на човечеството повтарянето на такова събитие в бъдеще. Победа и победност на духовния живот са слова, често прозвучаващи в сърцата ни в тези времена. Опитайте се да разберете как сме станали свидетели на събитието, което не следва да е определящо за кратко време за развитието на целия човешки дух, а за дълги, дълги времена! Изхождайки от тази сериозност, нека се опитаме да култивираме любов и безкористност, отвеждащи ни по пътища, според нашите сили и възможности, към правилното място. Нашата карма ще ни посочи това. И нека не се обезсърчава този, който не може да помага. Смесълът е, че трябва да добием сили за това, което по-късно ще трябва още да се случи за мнозина, че в правилния момент ще прозрем как кармата ни призовава. Тогава би настъпило това, за което именно последователят на духовната наука ще си каже, че от случващото се във външния свят става

все по-явно как от всички световни събития в човешките духове, в човешките души и сърца навлизат съществата, силите, волевите импулси на духовния свят. Връзката, образувана от всичко, което преживяваме като мъка и болка, обединява човешките души и божествените духове, които насърчават съдбата на човешката душа, ръководят я и я направляват. И човешките души ще намерят тази опорна точка. Нека човешката душа намери това, което се има предвид в нашата формула: преданата на Христос душа, стремейки се, може да открие

на мирни сфери в хора теб,
звучащо във хвалебствия и сила,
изпълнено с Христос човешко чувство!

Скъпи мои приятели, може би няма да успеем да се борим навсякъде заедно, може би няма да успеем да правим навсякъде това, което бихме искали според нашите идеали, но за нас има възможност да участваме във великите събития в смисъла на казаните по-горе думи. На много места, на най-различни места бихме могли да сме на своето място, един човек тук, друг – там. Но на което и място да се намира, доколкото всеки е на мястото си, в съответствие с общочовешките взаимовръзки, на това място следва да се развива любовта, силата, произлизаща от любовта. Това е мястото, където болката, мъката на хората изисква да се действа, мисли, помага, мястото, на което чувстваме как следва да сме свързани в дълбините на сърцето си с другия човек, към когото трябва да отправим поглед, защото той, жертвайки живота си, защитава нашето всеобщо свещено благо чрез смелостта си, чрез кръвта си. Затова нека отново, както в началото, накрая да отправим мислите си към тези, които, както бе казано, са поставени в центъра на съвременните събития:

Духове на вашите души, дейни стражи,
крилете ви ще понесат
душевната ми молеща любов

към поверените на вашата закрила земни хора,
така че с вашта мощ съединена,
помагаща, молбата ми да засияе
в душите, търсени с любов от нея!

Нека духът, който търсим чрез нашата наука, чрез сърцата си, на който трябва да служи нашето духовно движение, да бъде нашият водач. Нека той да е водач и на цялото човечество, защото хората, които води, не ще следват целта си сами, но цялото човечество ще следва този водач.

Верния път ще открие народът, който съумее да се довери на Христос. Така че, скъпи мои приятели, смей да мисля, че през годините сме се стремили към Христос. Нека времето, в което живеем, да стане за нас време на предстоящи изпитания и да съединим с душата си учението за духа така, че във времето на изпитания то да ни бъде помощник, така че изпитанията да се преобразуват в сила, която да не се ограничава до нас, а да бъде общочовешка! Духът, водещ ни към Христос, да ни помогне да се проникнем с този жив, земно-космически Христос, така че да можем винаги по правилен начин да изпращаме мислите си към тези, които са отвън – там, където се решават съдбините на народите и хората, за да им помага верният дух, който направлява мъдро развитието на човечеството така, че това развитие накрая да внесе в земното човечество изцеление и благословия! Нека това, което можем да направим, да направим заради това, че когато тези, чиято най-свята жертвена кръв напоява земята сега, бъдат призвани да се намесят като важни членове в по-нататъшния ход на земната еволюция, да се спуснат надолу така, че от случилото се на самата земя да ги посрещне нещо в духовния напредък на физическата земна еволюция, от което те да узнаят, че наистина си е струвало да пролеят кръвта си за земята, кръвта, създадена от нея!

Всички, които не са били непосредствено призвани да пролеят своята кръв, би следвало да помнят, че трябва да работят така, че духът да проникне земното развитие, да правят

всичко, та този дух да може да проникне земното развитие, така че хората, пролели святата си жертвена кръв, да намерят нещо стойностно, заради което са пролели кръвта си. Ако работим по такъв начин със земната еволюция, тогава и ние, които не сме били непосредствени участници в бойните действия, можем да се държим така, че да наблюдаваме свободно случващото се, без да се срамуваме от себе си. Не можем ли да го направим, вероятно ще си затваряме очите, вероятно няма да имаме свободен поглед върху нещата, когато, от една страна, се чувстваме принадлежащи към нашето време, но не откриваме в себе си силата да принадлежим достойно на това време. Духовната наука в известен смисъл ще се узакони, ако може да съдейства на хората да получат, от една страна, силата, подкрепяща този, който е пролял своята кръв, от друга страна, и силата, която трябва да се даде на онзи, който трябва да помага по друг начин – всеки на своето място.

И така, духовната наука ще може да каже: аз бях средство, за да може по време на великите изпитания на човечеството да се даде възможност да се устои на тези изпитания. Тогава духовната наука ще е постигнала своята божествена цел.

С тези прости думи ми се иска да завърша днешната вечер, скъпи мои приятели. Беше ми толкова приятно, че имаме възможност да бъдем заедно.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ

Мюнхен, 3 декември 1914 г.

Една лекция²⁶, изнесена завчера, лесно би могла да предизвика усещането, че сякаш само едностранчиво следва да се говори за народностната душа от чиста симпатия. Ако духовният изследовател би говорил за тези неща от чиста симпатия, от чисто пристрастие, тогава бихме могли да сме сигурни, че казаното от него няма особена стойност за духовното изследване, или че казаното от него, понеже е изпълнен с пристрастие, в крайна сметка в същността си би трябвало да е невярно. Що се отнася до казаното завчера, преди всичко изразено във взаимовръзка с най-дълбоките познания на духовната наука на настоящето, то следва да Ви се изясни от позицията, която духовният изследовател заема при разглеждането на една или друга народностна душа.

Вие вече знаете от най-основните антропософски изложения, че под народностна душа не разбираме това, което приема външният, езотеричният свят, изразено чрез абстрактно понятие. Напълно конкретни същества, бихме казали, с архангелски ранг – за това може да се прочете в лекционния цикъл за „Мисията на отделните души на народите“²⁷, – същества със съзнание, по-високо от човешкото, направляват делата на народите. И ние поглеждаме нагоре към тези души на народите, следователно говорим за тях като за действителни същества, като за реални същества, каквито сме и ние, хората. Как човекът по отношение на духовно-душевната си същност осъществява връзка с тези души на народите? Първо ще разгледаме този въпрос.

Ние познаваме промените в живота на човека във връзка със съзнанието му между будност и сън. Знаем, че човекът е буден в рамките на своите физическо и етерно тяло и че после, между заспиването и събуждането, съществува в астралното си тяло и своя аз. Когато между заспиването и пробуждане-

то човекът заедно с астралното си тяло и своя аз е извън физическото си тяло, тогава той се намира в регион, който – в смисъла на отношението му към душата на народа, към която принадлежи в определена инкарнация – е напълно различен от региона, в който се намира във връзка с душата на народа, когато е във физическото си тяло. Благодарение на своя език и други неща човек е роден в областта на своята народностна душа. Как действа тази душа на народа върху човешката душа, върху това, което в съня се намира извън физическото и етерното тяло, какво обаче е налично в тялото в будно състояние? Как действа народностната душа на народа, към който принадлежи даден човек, върху индивидуалната човешка душа?

Тя действа всъщност само по времето, когато човек е потопен във физическото тяло от пробуждането до заспиването. Човекът е потопен в силите на физическото и етерното тяло. А в тези сили също, бих казал, с определени пипала е потопено това, което е душата на народа, душата на онзи народ, към който принадлежи човекът в своята инкарнация. Ние се потапяме не само в нашето физическо тяло, а и в определена част на нашата народностна душа, живеем от събуждането до заспиването, докато сме във физическото си тяло, с това, което протича във физическото тяло, в рамките на душата на народа. И от изживяването в общността с душата на народа по време на будното ни състояние за нас остава опитността – душата на народа не говори непосредствено в пълната съзнателност на аза, – че тя говори от етерното тяло повече в подсъзнателното на астралното тяло, като ни украсява, нюансира, придавайки на чувствата и темперамента ни определена посока. Същественото е, че осъществяваме връзка с нея. Този, който вследствие на своята съответстваща инициация става способен да наблюдава как се случва всичко, когато човек се потапя във физическото си тяло, вижда, наблюдава срещата с народностната душа при потапянето във физическото тяло. Но той вижда и нещо друго. И когато говоря за това, скоро ще разберете, че в рамките на това, което има да каже духовният изследовател за

една или друга душа на народа, трябва да цари обективността.

В моментите, когато духовният изследовател по правилен начин е проникнат от духовно-душевното и става способен да живее съзнателно независим от тялото, той живее така, че може да наблюдава къде се намира човекът дори тогава, когато последният със своето духовно-душевно начало, с астралното си тяло и аза се намира извън физическото тяло. Духовният изследовател наблюдава как между заспиване и пробуждане човешката душа несъзнателно се потапя за известно време в атмосферата на народностните души. И така, докато е потопен във физическото тяло, той е заедно с душата на своя народ, а по време на съня е с останалите души с изключение на онази, с която по време на будно състояние е във физическото тяло.

Духовният изследовател има достатъчно възможности да се запознае с особеностите на другите души на народите, защото доколкото се намира в напълно съзнателна независимост от тялото, той живее духовно-душевно с другите народностни души, както във физическото тяло живее заедно със своята собствена душа на народа. Така че би било напълно невъзможно чрез пристрастия, по едностранчив начин да се каже нещо смислено за дадена народностна душа. Но когато духовният изследовател живее съзнателно с другите души на народите, тази съзнателност му показва, че всеки човек между заспиване и пробуждане е свързан несъзнателно с другите души на народите, макар и по различен начин от този, по който е свързан със собствената си народностна душа. Когато се потапя във физическото тяло, човек се запознава с отделната народностна душа с нейните съществени особености, изпитва върху себе си нейната съществена деятелност, макар и в подсъзнанието си. В съня или в инициацията човек се запознава с другите народностни души, но не поотделно, а в съвместната им дейност. Само собствената народностна душа не е там. Другите действат заедно като в танц, а в тази танцувална дейност живее човекът така, както живее денем във физическото тяло със собствената си народностна душа. Следователно по време

на съня човек не живее с особеностите на една народностна душа, а с едно взаимодействие. Но може да се стигне дотам, че в състоянието на независимост от тялото, тоест в съня, човек да бъде принуден, напълно сигурно принуден да се откъсне от нормалния съвместен танц на душите на народите и да се свърже само с една чужда народностна душа. Разберете ме правилно, не е нормално да бъдеш с някоя чужда народностна душа. Но това може да случи, ако човек по пристрастен начин особено много мрази тази друга народностна душа. Така той се принуждава да се откъсне от съвместния танц на другите души на народите и в съня си да бъде с тази чужда народностна душа, както по време на будност е със собствената си душа на народа.

Да, това са обективни истини, давани от духовния изследовател. Те показват, че има горчива сериозност в думите, изричани често от страна на духовната наука, че показващото ни се във външната действителност, майа, представлява огромна заблуда, и че зад тази майа, зад този воал има истини, за които онзи, който иска да се задоволява с воала на майа, не само не може да узнае нищо с разума си, но и не иска да узнае нищо с волята си. В нашето време има толкова много хора, които не могат да видят какво се крие зад воала на майа и затова не могат да разберат, че има един такъв свръхсетивен, невидим свят, в който съществуват много по-различни отношения на човешката душа към останалите души на народите от отношенията, които си въобразява човек. Ако възприема сериозно духовната наука и се позовава на сфери, свързани с нашия живот, тогава човек трябва да се помири с факта, че духовната наука посочва условия на духовния свят, в които е неприятно да се потопиш, дори само на ниво съзнание, така че той се противопоставя на това и със своята воля. Човек не иска да се потопи, би искал във връзка с толкова много неща истината да е друга. Че не само умът, но и волята се противопоставя на това, което духовната наука има да каже като горчива и сериозна истина, е нещо, което сме длъжни да поставим пред

душите си. От усещанията, предизвикани от изложения като току-що представеното, усещаме, че основната позиция, към която се придържаме в рамките на нашето духовно движение – без да се прави разлика между раса, цвят, националност и т.н., – е тясно свързана с дълбоката същност на нашето движение, че всъщност за онзи, който вижда дълбоката сериозност на духовнонаучните истини, е немислимо да не представлява тази основна позиция. Наистина би било немислимо, защото в най-дълбоката човешка същност да се мрази някоя народностна душа би означавало човек да се обрече да бъде именно с тази народностна душа в подсъзнанието по време на съня точно така, както по време на будност в своето подсъзнание е свързан с народностната душа, към която принадлежи. Защото нормалното съвместно битие с народностните души по време на съня е човек да е заедно с всички останали души на народите, които се проявяват в дадена епоха. Мъдрото ръководство на човечеството се грижи за това, човекът да не става едностранчив.

Често сме подчертавали, че това, което човек има да прави в следващите години, които преживява между смъртта и ново раждане, в известна степен е свързано с последствията от живота в тялото между раждане и смърт. Към живота в тялото принадлежи – можем да изведем от казаното досега – и връзката с душата на народа. Тази връзка с душата на народа, както казах, ни придава окраска, нюансира ни. Това, което народностната душа поражда като импулс в нашето душевно-духовно същество, го вземаме с нас в духовния свят, когато преминаваме през портата на смъртта, и постепенно трябва да се освобождаваме от него. Размислим ли над казаното, ще ни стане ясно, че от начина, по който човекът живее със своята душа на народа, зависи как непосредствено след смъртта ще се отнася към тази народностна душа, какви ще са неговите следващи действия.

Да разгледаме два европейски народа във връзка с казаното: руския и френския народ. Същинският живот на души-

те на народите се състои в това, че тези души на народите в своето съзнание трябва да действат по различен начин от този на човека в своето съзнание. Как действа човекът в своето съзнание? Той насочва поглед навън към хоризонта на външните събития, но също така може да отправи погледа си назад към собствената си душа. Знаем, че хората в някакво отношение са различни. Към едната група принадлежи например Гьоте, който отправя спокоен, обективен поглед към нещата, към другата спада Шилер, който се занимава повече със своя вътрешен свят и изхождайки от него, прави това, което има да прави. Приблизително такива са и душите на народите, но само приблизително, защото съзнанието им е оформено по коренно различен начин от човешкото съзнание. Народностните души заемат различни позиции спрямо отделната индивидуалност, принадлежаща към народа. Докато те отправят поглед навън, това е един повече волеви поглед, поглед, изпращащ импулси към отделния представител на народа. Следователно те действат обективно навън, когато се насочват към отделната индивидуалност. Или пък те могат да живеят повече във вътрешния му свят. Към народностните души, които повече, бих казал, се отдават не на реалистичното начало на народностните души, разпростиращо се над индивидите, а на идеалистичното начало на народностните души, живеещо повече в себе си, принадлежи в частност френската народностна душа. Френската народностна душа има, по начина, по който прониква френския народ, известна установка на съзнанието поради факта, че тя гледа назад към по-ранни времена. Често съм обръщал внимание на факта, че ние притежаваме нашето обикновено физическо будно съзнание поради причината, че се потапяме в нашето пространствено тяло. След смъртта имаме съзнание поради факта, че гледаме назад към времето на нашия изминал живот. Така, както предчувстваме вече характерното на едно по-висше съзнание, разгръщащо се не в пространството, а във времето, няма да ни бъде трудно малко да разберем какво съзнание има френската народностна душа. Тя пробужда своя

аз, гледайки назад към Древна Гърция, защото в същността си представлява едно повторение, ново пробуждане на елинизма. Този елинизъм отново живее във френската народностна душа, както египетско-халдейското начало на третата следатлантска културна епоха отново оживява в италианската народностна душа. По този начин италианската душа на народа има повече възможност да импулсира в отделната индивидуалност, принадлежаща към народа, сетивната душа. Същинската природа на френската народностна душа пробужда в отделната индивидуалност разсъдъчната душа. Това може да се докаже напълно в подробности. Дори отделните исторически събития се изясняват по прекрасен начин, ако се вземат предвид тези общи резултати от духовното изследване.

В тази посока трябва да се посочи само още нещо. Помислете, какъв е бил отличителният белег на египетската народностна душа? Тогава е съществувала астрология, въздействаща непосредствено върху душата. Душата на народа е наблюдавала движенията на небесните тела, гледала е не така, както днешните хора, в случващото се в Космоса само материалните процеси, а зад външните процеси действително е възприемала действащите духовни същества. Тя е имала взаимоотношения с целия Космос така, както човек има взаимоотношения с друг човек, знаейки, че от лицето му говори душата. За древния египтянин такова лице е имало всичко и той е възприемал душевното в природата. Смисълът на развитието на новото време е това, което по-рано е било елементарна способност, непосредствено възпламеняваща се в човешката телесност, да стане негова вътрешност в новото време, в нашата пета следатлантска епоха. Това, което е преминавало през египтянина, е имало повече елементарен характер. Италианецът го повтаря, но вътрешно. В своята сетивна душа той изживява духовно-космическото, но сега по-углъбено. Какво може да бъде по-углъбено от египетската астрология, ако не „Божествена комедия“ на Данте, едно истинско възкресение на египетската астрология, но вътрешно!

И точно така бихме могли да посочим, не в съзнанието на отделния французин, а по действието на импулсите на народностната душа, проблясъка на древния елинизъм. Това може да се проследи до най-новите открития и до отделните подробности. Само че такива изследвания не се приемат с необходимата сериозност. Гърция и, както са наричали другите народи, „варварите“ отново оживяват. Би могло да се види, че в цялата френска литература и изкуство – не съзнателно, а в най-дълбинните импулси – древният елинизъм се съживява така, както трябва да се съживи в нашето време. Така пред нас имаме една душа на народа, която е преработила всичко от древногръцкото начало, която затова действа изключително силно върху отделната човешка индивидуалност, която пронизва и обхваща индивида. Последствието е, че когато френската отделна душа се спуска във физическото и етерното тяло, тя се потапя в същността на силно изразената деятелност на народностната душа. Тя намира импулсите на народностната душа силно изразени. И така французинът, когато възприема във физическото си тяло този силно изразен живот на народностната душа, живее повече в него, отколкото в своето елементарно себечувство, той живее повече в образа, в представата, която си образува за французина, която се издига от народностната душа. Той живее в образа за французина. И с този образ е свързано всичко, което е от голямо значение за него: „слава“, „чест“ и т.н. Французинът живее в собствения си образ, произлизащ от етерното тяло. Този фантастичен образ е дълбоко отпечатан в него, вплетен е с духовно-душевното същество на отделния човек. Французинът го взема със себе си като един силно подвижен образ в етерното тяло, когато след смъртта преминава в духовния свят. Много трудно става за него да се освободи от този образ. Трудно му е да се освободи от своя етерен образ. Представата, която си е създал за самия себе си, го следва, тя е здраво свързана с него.

Коренно различно е отношението на руската народностна душа към отделната индивидуалност. Тази руска душа на

народа не представлява в същия смисъл повторение на някоя следатлантска култура, както френската душа на народа. Тя е една млада народностна душа, която малко се отпечатва в етерното тяло. Така че отделният индивид, принадлежащ към руската народностна душа, потапяйки се в своето физическо тяло, среща малко отпечатьци, когато навлиза в духовния свят, носи със себе си малко отпечатьци, малко етерно изтъкани фантастични образи. Така се различават душите по отношение на връзката си със своите души на народите след смъртта. От една страна, имаме войнството на отделни души, преминали през смъртта, които внасят в духовния свят силно изразени образи на своето същество, от друга страна, на Изток, виждаме млади души, принадлежащи към млади души на народите, които носят със себе си малко втъкани в етерното тяло човешки образи.

Както често към съобщавал²⁸, ние стоим пред голямото събитие на следващото време: явяването на Христос по един напълно специфичен начин. Днес няма да говоря за това. Него го предхожда, от последната третина на 19 век, като воин за правилната подготовка на хората за Христовото събитие, духът, означаван от нас като духът на Михаил, като воина, предшестващ слънчевия дух. Сега всичко зависи от това, събитието, което следва да настъпи духовно за човечеството, да бъде подготвено в духовния свят по правилен начин. Това може да се случи само ако в духовния свят се преработи чистият образ на бъдещия етерно явяващ се Христос, който следва да се яви на човека в етерен облик. Необходимо е обаче този, който предшества слънчевия дух, Михаил, да доведе до край битката в духовния свят. За тази битка той се нуждае от помощта на душите, които се издигат в духовния свят, носейки малко от силно отпечатаните фантастични образи. И така ние виждаме духа на Михаил и в свитата му определен брой руски души, борещи се за чистотата на духовния хоризонт, виждаме ги в люта битка с душите, прииждащи от Запад и внасящи в духовния свят силно отпечатани фантастични образи. Тези об-

рази трябва да се разпръснат, да се стопят. Ние виждаме тази битка между Изтока и Запада, подготвена още в последната третина на 19 век, една люта битка, която следва да служи за напредъка на човечеството, състояща се в това, че европейският Изток се бори духовно срещу европейския Запад, че духовна Русия води тежка духовна борба срещу духовна Франция. Скъпи мои приятели, това се отнася към най-разтърсващите събития на настоящето, да се види как в каквато степен тук долу, на арената на великата заблуда, се осъществява физическият съюз между Запада и Изтока, в такава степен там горе, в духовния свят, се води тежката битка на европейския Изток, Русия, срещу европейския Запад, Франция. Така имаме един от случаите, действащи толкова разтърсващо върху духовния изследовател, когато може да се види как това, което се крие зад воала на външния сетивен свят, често е противоположното на случващото се долу, в областта на заблудата. Но аз бих искал отново да предупредя, да не се вярва, че е възможно чрез спекулации да се решават подобни неща. Онзи, който от това, което казвам за отделни случаи – че духовното се представя като противоположност на онова, което се явява в областта на великата майа, – би пожелал да заключи, че винаги се стига до противоположност, когато преминава от физическото към духовното, той ще изпадне в огромна заблуда. Защото има случаи, когато в духовния свят нещата се разиграват по същия начин, както във физическия свят. Между този случай и другия, когато нещата се разиграват в пълна противоположност, както в случая със съюза между Франция и Русия на физическия план и в духовното, съществуват всевъзможни варианти.

Днес човек има все още твърде малко представа за това, във основа на какви импулси трябва да прави съобщенията си действителната духовна наука. Нашето време, бих казал, е станало в известно отношение повърхностно, именно във връзка с това, което отделният човек разглежда като информативно. Твърде малко се обръща внимание на отговорността на този, който представя дадена информация, който разглежда връзка-

та на духовния свят с физическия. Ще си позволя – не поради лични причини, а за да илюстрирам – да кажа нещо във връзка с лекцията, която изнесох завчера²⁹. Виждате ли, при такива лекции, като тази открита лекция, в която, естествено, можех да говоря само външно, екзотерично, но не така екзотерично, както обичайно се смята, аз бих бил радостен, ако човек поне малко се замисли над културните задачи, които има духовната наука. Именно във формата на поднасяне на това, което трябва да се каже, се изразява намиращото се зад казаното като духовна наука. Не се представят спонтанни, произволни идеи, а всичко е взаимосвързано. Да вземем пример. Казах, че ако човек иска да прецени отношенията на отделните народи в тази война, трябва да подходи исторически. Например трябва да си спомни, че Австрия предприема онази мисия на Балканите³⁰ по предложение на английската политика и в края на краищата всичко, което се случва в Австрия, се случва в резултат на импулсите, получени от Англия. Казах, че трябва да се вземе под внимание фактът, че по този начин Австрия, както и Германия стигат до особен антагонизъм с Русия. Това се дължи на факта, че Англия изоставя своята работа и сега воюва срещу Германия, тогава, когато централните сили и Русия са в антагонизъм, защото на Австрия, вследствие на английските импулси, е възложена мисията на Балканите и оказвайки помощ на Турция, трябва да възпира влиянието на руския Изток. Излишно е да казвам, че в една екзотерична лекция, предназначена за по-широка аудитория, може само да се загатне това, което действа върху усещанията, които е трябвало да се пробудят тъкмо днес. Но какво се крие зад тези факти? Външно, екзотерично виждаме английската политика на страната на руската, която именно поради действията на Англия е доведена до своите последствия. Това виждаме външно. Духовният изследовател, разглеждащ нещата в духовния свят, днес може да направи едно забележително откритие. Да допуснем, че духовният изследовател, от определена перспектива, би гледал от долу нагоре. Тоест от перспективната точка на физическия

план той би отправил поглед нагоре към астралния план. Той би могъл да наблюдава и от перспективната точка на астралния план. Тогава би видял разиграващото се на физическия план, както и разиграващото се на астралния план. Това би било като съвместно плуване. Ако се наблюдава от долу нагоре или от горе надолу, от астралния план, през астралния план се вижда физическият план и обратно. Когато се наблюдава само физическият план, тогава Англия воюва срещу Турция, тъй като Турция е обявила война на Русия. Ала това е просто майа, защото в действителност астралната същност на Англия заедно с Турция воюва срещу Русия. По този начин имаме спектакъла, че на северозапад Англия воюва за Русия, а на югоизток тя воюва за Турция, следователно срещу Русия. Първото е от значение за физическия план, а второто – за астралния план.

Когато се изправя пред света с такова познание, човек чувства, че това познание, разбира се, може да не се разгласява пред широката публика, ала то подтиква да се покаже тъкмо тази непоследователност на Англия спрямо Изтока. И това почива на познаването на духовните взаимовръзки. Така бих искал да посоча отговорността, която човек носи при излагането на отделните истини, в начина, по който ги казва. Така че не може да се манипулира по удобен начин, както правят днешните писатели или журналисти, когато човек чувства своята окултна отговорност, а трябва това, което има да се казва, да се изведе от същността на действието на епохата. Не за да кажа нещо лично, а за да Ви обърна внимание, казвам, че духовната наука, ако се изправя пред света с пълна отговорност, трябва да се възприема с цялата сериозност. Тя не трябва да се примесва с всичко онова, което днес се разпространява като журналистика и писателстване, и по начина, по който се комбинира, е толкова далеч от едно такова чувство за отговорност по отношение на духовните сили на епохата. Именно в нашето време, скъпи мои приятели, мога да обърна малко внимание на тази сериозност на духовната наука. Защото нашето време ни показва в много отношения сериозния си облик, наистина

сериозния си облик, и към това време ще подходят правилно само тези, които с разбиране оценяват сериозността на този облик.

За да потвърдя казаното, бих искал да изведа пред душите Ви една интересна за духовния ученик взаимовръзка. Често е казвано, че духовната наука не се е появила в настоящето като произволно дело на един или друг, или поради нуждата на някой да я направи свой идеал и да я поднесе на другите хора, а защото сме в епохата, когато духовните същества, които иначе са държали портата на истината затворена за човечеството, сега са я отворили, така че тази мъдрост да се излива в човешките души. Ние сме в епоха, когато хората все повече и повече трябва да възприемат мъдростта, която се усвоява от душата не само под формата на абстрактни понятия, не само в сухи идеи на разума. Живеем във времена, когато в човешките души ще навлиза онова, което наричаме имагинации. Би могло да се каже, ако се наблюдават нещата, че те са надвиснали така, както плътни облаци са надвиснали над земята преди буря. Така са надвиснали те в духовния свят и искат да се вляят в човешката душевност, и чакат, докато човешката душевност узрее. Да, такова е времето сега.

Има един забележителен закон. Имагинативното, което иска да се влее в човешката душевност, но все още не може да се възприеме като имагинация в дадена епоха, хвърля долу на физическия план образ, подобен на Фата Моргана, доколкото то се намира над физическия план. Имагинациите пораждат в човешките същества страсти, чувства, пориви, инстинкти, изживяващи се в антагонизъм. И ако днес имаме инстинктите, избухването на страстите, посредством които народите се опозоряват един друг, те не са нищо друго освен резултат на факта, че имагинациите, които европейските народи е трябвало да възприемат, не са могли да се спуснат долу. И така те се отразяват долу на физическия план в подсъзнанието на хората в такива, противоречащи на истината страсти и инстинкти. Всъщност може да се каже, че всичко, което преживяваме в

настоящото като инстинкти и страсти, е израз на това, че обновените имагинации искат да се влеят в света на човешкото културно развитие. Всичко това, което така често се явява на повърхността под формата на трагични събития, представлява трансформирани имагинации, които човечеството не може да възприеме.

И отново – доколкото за мен това никога не е било важно – обръщам внимание, че не следва да се казва: следователно всяка война представлява трансформирани имагинации. Войните могат да са различни. Днешната е това, което казах. Генерализирането, имащо значение за познанието на физическия план, няма значение за духовния свят. Нещата трябва да се изследват поотделно, индивидуално.

Днес виждаме – и сега бих искал да представя едно явление от определена страна, за да го обясня – как представителите на различни народи се преследват в омраза, как се обругават. Откъде идва това? Когато с пълна сериозност сме приели същността на повтарящите се земни животи, не ни изглежда неразбираемо, че душите в своите повтарящи се животи преминават през различни националности. Този, който днес се е инкарнирал в германско тяло, може би в своята най-дълбока същност се подготвя да проведе следващата си инкарнация в английско тяло. Този, който днес живее в английско тяло, може би вече се подготвя в следващата инкарнация да бъде в германско тяло. Човекът е двойствено същество, представлява такава двойственост. Ние стоим външно пред света – не само по отношение на външното сетивно-физическо наблюдение, а и по отношение на други неща – напълно правомерно свързани посредством нашето физическо тяло със същността и дейността на душата на народа. Във вътрешния си свят обаче се подготвяме да бъдем съвсем различни в следващата инкарнация. Сред различните неща, които са му враждебни, човек често се оказва враждебен на своето най-вътрешно същество. Най-често той воюва с него. Не знае, че то е неговото най-вътрешно същество. Да вземем за пример един англича-

нин, който в най-вътрешния си мир се подготвя да бъде германец в своята следваща инкарнация. Така днес го виждаме да воюва срещу своята вътрешна същност. Той воюва срещу своята следваща германска инкарнация. Днес това намира израз във факта, че той по най-позорен начин обругава германското. Понеже съзира целта си в германското тяло, той проявява ярост срещу това, което представлява в духовния свят неговата най-вътрешна същност. Всъщност това представлява стълкновение на душата със самата себе си и само външно, в майа, е така, че от другата страна на канала ругаят хората тук, в Централна Европа. Всъщност това обругаване е насочено към собствената душа. В това се разиграва дълбокият трагизъм, който трябва да обхване човека в усещанията му и в най-вътрешните му импулси, когато там, където нещата стават сериозни, той сравнява външната майа с онова, което се намира вътре в него.

И така можем да видим душите на народите като реални живи същества, проникващи, изпълващи отделните обособени индивидуалности. И каквото изживява отделният човек, той го изживява във връзка със своята народностна душа. На физическия план, във външния живот, хората стоят един до друг. Една нация обвинява друга нация за войната и вярва, че по този начин казва нещо кой знае какво. Как всъщност стои въпросът с тези обвинения? Кармата на всеки народ и кармата на въпросния народ, естествено, са свързани с това, което изживява душата на народа в народа, внасяйки го като импулси в отделните етерни тела, както и в астралните тела. Така отделните народи живеят един до друг и един с друг в отношения, явяващи се израз на връзката на тяхната народностна душа с кармата на народностната душа. И ако един народ преживее нещо заради друг народ, ако се случи нещо заради друго нещо, то се случва не без връзка с вътрешната карма. Доколкото народностната душа се явява обособено същество, съществува и национална карма. И докато се вярва на външно, екзотерично ниво, че една нация причинява зло на друга, става така, че вся-

ка нация преживява своята индивидуална национална карма в това, което преживява. Когато една нация е победена от друга, победената нация изживява нещо, което тя сама е заложила в своята карма. И ако по един груб начин, външно оправдан, се говори за правата на един или друг народ, в действителност имаме същото, ако възрастен човек стои пред малко дете, вижда, че то процъфтява в младежка сила, и казва: защо остарявам, защо все повече и повече отслабвам? Виждам, че детето отнема моите сили; докато расте, детето отнема моите сили. Докато по съвсем естествен начин старият човек губи силите си, той може да се отдаде на заблудата – той не го прави, но вече съм чувал такива неща, – че детето му отнема силите. Очевидно е, че това е безсмислено, защото във всяко отделно същество е заложена причинно-следствената връзка. Така е и при кармата на народите. Народите съществуват заедно и ако един народ победи друг, това е победата за неговата карма. Ако в резултат на същата победа другият народ трябва да бъде победен, за този народ поражението е причинено от собствената му карма. По този начин духовната наука внася истинско умиротворение в душите, когато тя, от друга страна, вижда, че противодействащите си сили действително трябва да си противодействат.

Именно благодарение на такива неща днес може да се посочи, че духовната наука не иска да бъде просто една игра със сензационни понятия, а когато се разглежда с пълна сериозност, тя разтърсва нашите души и прави от човека друго същество, ако я възприема сериозно. Трябва само да видим, наистина да видим колко повърхностно я възприемат понякога като игра на мисълта и как би трябвало да се приеме като нещо, което може да направи от човека наистина напълно различно същество. И ако се занимава с такива неща, човек ще разбере много неща, ще схване много взаимовръзки.

Ако двама души имат различни възгледи за нещо, протичащо пред тях, по правило единият от тях няма да е прав. Лесно може да се докаже, че единият не е прав. Но индиви-

дуалният живот на човека е различен от живота на нациите. Не може да се идентифицира животът на нациите с отделния живот на личността, не може да се вярва, че делата на нациите се водят от същите импулсни решение, както животът на отделния човек. Иначе се съди, както не би следвало да се съди, така, сякаш имаме синя мъгла от национални отношения, като например в случая, когато се казва, че трябва да се обяви война на Германия, защото бил нарушен белгийският неутралитет – както и се каза, – трябва да се обяви война поради морални причини. В политиката е просто безсмислено да се използват същите категории, които с право се използват при преценката на отделния човек. Защото е напълно ясно, че интересът на Германия изисква преминаване през Белгия, а интересът на Англия е това да не се случи. В момента, когато се установяват интереси тук и там, имаме нещо, указващо, че са налице противоположни интереси. Когато двама души твърдят нещо противоположно, е ясно, че единият не е прав. Когато две нации трябва да направят нещо противоположно, те трябва да го направят. Да се вярва, че с отсъждането от едната страна може да се премахне другата страна, е като да се каже: ти ми нарисова дърво, което има един клон, там един, там друг; това е напълно погрешно, дървото изглежда така. И сега той рисува така, че клонът се намира тук, а от другата страна е другият клон и т.н. Единият го е нарисувал от една гледна точка, другият – от друга. Картините биха могли, разбира се, да се съберат и съчетаят. Ала случващото се в световната история не може се коригира чрез обикновено общо наблюдение. Когато душите на народите със своето разнородно съзнание трябва да направят нещо чрез хората, не е възможно да се решава с преценки като „единият има право, другият – не“, а са налице противоположни интереси, които по необходимост трябва да се освободят в явления като днешните. Това не е в противоречие с казаното от една или друга страна. Както не следва да се вярва, че кармата на един народ не е свързана непосредствено с кармата на друг народ, така не следва да се вярва, че с пре-

ценката от една страна може да се опровергае преценката от друга страна. Защото един народ може да има интереси, нарушаването на които не би било срещу задължението на властите на друг народ, докато задължението, разбира се, на властите на първия народ е да опазва тези интереси.

Преценките на хората, преценките в съзнанието, което имаме на физическия план в рамките на нашето физическо тяло, са валидни само на полето на разума и диалектически дават резултат, когато една преценка преодолява друга. По друг начин преценяват съзнанията на народностните души. Тези съзнания също имат различни преценки, но не обикновени преценки на разума, а преценките представляват факти. Ако една преценка се наложи над друга в човешката сфера, не следва нищо лошо, тогава и да се убие, не се вижда смъртта. Различно е в случай, когато в съзнанието на народностните души възникне стълкновение, не просто под формата на абстрактни преценки, действащи на ниво диалектика, а под формата на действия. Тогава трябва да се види желязната необходимост на случилото се. И човек трябва да има възможността да възприеме в душевността си определена форма на преценка, една духовна форма, която не се съгласува с духовната форма, употребявана в ежедневната комуникация.

Човек трябва да мисли заедно с народностната душа, не с отделната индивидуална човешка душа. Ако мисли с отделната индивидуална човешка душа, естествено, човек не се опитва да стигне до преценка, противоречаща на преценката на другите, защото тогава не може да живее социално с човешкия свят. Ако мисли с душата на народа, ако чувства с нея, ще дойде време, когато за човек ще е невъзможно да се отнася с нея по друг начин, освен да се идентифицира с нея и да смята нейното съдържание за правилно, без да напуска сферата на тази душа на народа, без да сравнява това, което следва да прави тя, с това, което правят другите народностни души. Защото това е делото на другите, то не може да се вмести в едно общо съзнание, а се придвижва от съзнание към съзнание. Така че

ще разберете, ако се попита от една такава гледна точка: какво ще каже германският народ за своята мисия, ако се чувства потомък на Фихте, Шилер и други велики личности? Той ще каже, че това, което се предприема днес, е външното възплъщение за духовната му мисия и че срещу него е невъзможно да се противодейства. Принадлежащият към този народ трябва да чувства с цялата си душа, че това трябва да се случва. И не съществува възможност някой, който разбира ясно какво трябва да произтече от германския народ, да означава това като атака. Атаката, нападението срещу друг народ започва тогава, когато започва да се очерня този друг народ. Това са нещата, които днес трябва особено добре да се разберат: позитивното застъпване за това, което представлява същността на един народ, не означава нищо друго освен това, което на ниво индивидуално съзнание позволява да се сравни с факта, че човек може да се грижи само за своето собствено тяло, така че то да бъде по възможност здраво, без да може да се грижи по същия начин за друго тяло.

Моля да отчетете, че тук имаме предвид нещо, даващо насоката за преценката, която можем да добием от източниците на духовното изследване.

И когато погледнем в същността на народностните души и това, което е скрито за погледа, зад разиграващото се външно, бих казал, че за духовния изследовател нещата стават извънредно сериозни. На нашето време обаче подобава тази сериозност и това до известна степен е обособено от факта, че видяхме големите военни събития заедно с големите изисквания на времето да се основе култура, която се разглежда с намиращото се зад сетивния воал. За разиграващото се днес във външния сетивен свят ще съдят правилно тези, които виждат във външните събития нещо като знаци, като могъщи мирови символи за възникването на нещо напълно ново в развитието на човечеството.

Казах, че не само разумът с неговите предубеждения се противопоставя на това, което има да каже духовната наука

за свръхсетивния свят, намиращ се зад външните неща, но и чувствата и волевите импулси. Те не го искат, защото душата трябва да се преобразува, да чувства и усеща по различен начин за много неща около себе си. Казах, че и това е истина. Ние спим всъщност не само през нощта, отчасти спим и през деня, само че през нощта нашите страсти към физическото тяло са толкова силни, че те се разстилат като мъгла над астралното тяло и аза, замъглявайки нашето съзнание. Когато със същото астрално тяло и със същия аз удовлетворяваме тези страсти, развихрящи се във физическото тяло, тогава това, което развиваме като съзнание, се прониква от импулсите на народностната душа, така че отново, въпреки вярата ни, че сме будни, нещо в нас постоянно спи. Всъщност нещо в нас постоянно спи. Това е вече сън, тъй като народностната душа действа в нас и случващото се не е в същото съзнание, с което правим ежедневните си преценки. И към този сън, към дневния сън, покрит само от обикновеното съзнание, принадлежат и влиянията на народностните души от други нации. До известна степен те действат отново в спящата човешка душевност и предизвикват други явления, различни от тези в съня, но тези явления се предизвикват на физическия план.

Ако например германският народ получава едно учение за еволюцията от Гьоте, произхождащо от дълбините на германската същност, той го оставя без внимание и приема дарвинизма. Както италианският народ трябва да развива сетивната душа, френският народ – разсъдъчната душа, английският народ – съзнателната душа, така германецът трябва да развива аза. И ще се изяснят много неща за същността на германския народ, ако се вземе предвид и се почувства как всичко, което представлява германска култура, произхожда от аза. Връзката на аза с най-свещените духовни ценности се явява основната характеристика на централноевропейския човек.

Това е много очебийно в едно явление. Ако вземем окултните истини и погледнем на Запад, там външната култура е свързана малко с мистиката, с окултизма. Имаме два

потока, течачи един до друг. В обикновените парижки книжарници е трудно да се намери нещо, свързано с окултизма. Трябва да се отиде в други, по-специализирани. Ние виждаме как е в Германия, как всичко произлиза от аза, как германецът има Якоб Бьоме³¹, как германското културно развитие е немислимо без този окултен елемент. Да помислим за Гьоте и Лесинг³². Тук не текат два потока един до друг, а имаме един поток, действително проникнат от духовното. Тук не може да се мисли с материалистически светоглед, че сега Христос е възплътен във физическо човешко тяло, както се пропагандира от „Звезда на Изтока“. Ето защо съществува необходимост – както съществува днешният антагонизъм между Германия и Англия, – германският окултизъм да се отдели от английския. Вероятно някой ще попита, защо е необходимо такова разделяне. В тази връзка бих искал да дам само едно указание. Защото действително може да се види един вид първообраз, сравнявайки фактите, ако днес се вземат писмата на Грей³³ и Ани Безант³⁴. Стилът и начинът на доказване, сравняването на нещата и при двамата имат огромно сходство. С това обаче бих искал да покажа как произлизащото от германския народ е свързано с най-вътрешното съдържание на душата.

Ако германецът е буден, той се придържа например – казвам го като факт, без симпатия или антипатия – към дълбокото учение за еволюцията на Гьоте, което установява порядъка на организмите, но импулсът за подредбата е получен от най-дълбоките дълбини на аза. Половин век по-късно Дарвин³⁵ отново го дава от съзнателната душа, но с материалистически черти. Светът го разбира лесно, дори германският свят възприема по-охотно учението за еволюцията в дарвинистична окраска, отколкото в интерпретацията на Гьоте. Гьоте дори създава едно учение за цветовете от германската същност. Днес физиците го разглеждат все още като безсмислица, защото външният свят е възприел учението за цветовете на Нютон³⁶. Кога се възприемат еволюционното учение на Дарвин и учението за цветовете на Нютон вместо тези на Гьоте? Тогава,

когато в рамките на германския народ хората спят и другите народностни души могат да оказват въздействие. Тогава е налице това спане по време на будност. И ако после хората се разтърсят и пробудят, ще забележат, че нещо не е както трябва – тогава ще вземат своите кутии, в които държат своите ордени, получени от Англия. Ще ги върнат обратно, но ще забравят да върнат и английското оцветяване на еволюционното учение или нютоновото оцветяване на учението за цветовете. Като добра рецепта тук може да послужи примерът с едно определено оцветяване на хекелианството. Така се научават някои неща. Така например в последните дни може да се разбере, може да се чуе, че в едно особено научно общество в германски градове е изнесена лекция³⁷ за това, че интернационалната същност на народите е разрушена в резултат на войната. Обръща се внимание на нещо, което, макар и правилно в голям мащаб, се оказва неправилно, ако се приложи към това, към което го прилага този господин със своя обикновен професорски разсъдък. Изхождайки от тези мащаби, прозвучава доста странно, когато господинът казва, че интернационализмът трябва отново да настъпи веднага след войната, защото в противен случай германецът ще загуби много и ще се пробуди пак някаква особена метафизика, култивирана досега от германеца, радостен, че този германски дух с предразположението му към свръхсетивното е наводнен от народите, имащи малко склонност към свръхсетивното. Това може да се чуе тези дни в една специална икономическа лекция: страх от пробуждането на германската същност.

Би могло да се каже много повече, само исках да кажа едно-друго за това, което може да се постигне, ако за външното разбиране на живота човек приеме една горчива, но вдъхновяваща сериозност, която като вълшебно дихание тече в нас, приемаме ли духовната наука в нейните пълни дълбини. Да се обмисли, да се почувства, да се усети това, ни призовава нашето време. И с такива чувства можем да разглеждаме настоящето, можем да се почувстваме обединени с хората, намиращи се

навън и с кръвта си, с душите си защитават това, което изисква кармата.

И така, нека да обобщим това, което следва да бъде наше познание и наша задача, което трябва да ни вдъхва увереност – да го обобщим с думите:

От мъжеството на бойците,
на падналите от кръвта,
на изоставените от скръбта,
от жертвеното дело на народа
духовен плод ще израсте –
ако души, духовно осъзнати,
отправят своите чувства
към царството духовно.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ

Мюнхен, 23 март 1915 г.

Първата част на днешната лекция ще посветим на познанието, свързано с действителни преживявания, към които ни е довела кармата на нашето общество в последно време, а във втората част ще хвърли повече светлина върху това от съвременните събития, което може да ни бъде особено интересно.

Този път в две открити лекции³⁸ изрично подчертах, че за представата за духовните светове е необходимо постепенно да се привикне към друг вид език, различен от употребявания за характеризиране на познанието за световите, в които се намираме чрез сетивното си наблюдение и разума, свързан с главния мозък. За да подкрепя нашите приятели, бих искал да добавя нещо към конкретните преживявания, разиграли се в последно време в рамките на нашите среди. Разбира се, могат да се посочат и други събития. Но аз избирам тези, защото те са свързани с последните изживявания и могат да ни дадат представа за връзката на човешката душа с духовните светове.

Винаги съм подчертавал, че когато душата по своя път на познанието прекрачи прага, отвеждащ я в духовния свят, тогава към първите преживявания принадлежи ставането на едно с онова, което се изживява, изпитва, наблюдава. Тук, на физическия план, човек до известна степен е затворен в кожата си спрямо нещата, които наблюдава. Когато навлезе в духовния свят, когато встъпва в отношение с него, човек не се чувства по същия начин заключен, както в кожата си, докато е във физическия свят. Човек се чувства с цялото си същество разширен, сякаш се идентифицира със съществата и събитията, с които има отношения. Ще посоча позитивни преживявания, за да изясня това.

Наскоро един стар член³⁹ премина портата на смъртта. Този член живя през годините с цялата си душевност в представите, които могат да се усвоят, ако дори само на ниво чув-

ства се възприема това, което може да даде духовната наука. Това е от особено значение, ето защо често се споменава, че теоретичното възприемане на даваното от духовната наука като представи не е всичко. То може да е изходна точка, но не е всичко. Тези представи трябва да обхванат нашите чувства, усещания. Дори в откритата лекция споменах как сетивната душа в настоящето е много по-силно свързана с вечната същност на човека, докато това, което се преживява чрез съзнателната душа, в настоящето касае повече преживяваното, свързано с физическия свят. Ето защо е важно да се почувства това, което може да се почувства, когато човек възприема духовноуточното познание, защото чувството притежава огромна сила да обхване нашата душа и действително да доведе до досег със свръхсетивния свят, за разлика от простото мислене, от рационалния разум. И така, личността, за която говоря, на ниво чувства е преживяла много в нашите духовнонаучни представи. Много скоро след смъртта – когато все още не бях уведомен за действителното настъпване на смъртта на физическия план, – мога да кажа, тази личност, докато все още е в етерното си тяло, преработва в себе си онова, което е възприела като сили на чувствата и усещанията, което тя самата е станала поради факта, че през годините е живяла в духовнонаучния поток. Когато все още е свързана с етерното си тяло, с астралното си тяло и аза, по естествен начин се явява онова, което описах. Преминалата през портата на смъртта личност ми се яви и ми съобщи, че сега чувства в себе си това, което е станала благодарение на духовната наука, което чувства в себе си сега, когато вече не е ограничена от физическото тяло. И тогава от преминалата през портата на смъртта индивидуалност прозвучаха изреченията, които ще прочета.

Ще забележите, че в първите два стиха мъртвата личност употребява една дума, която всъщност може да се счита за неоправдана, когато се използва от личност, вече отхвърлила физическото си тяло. Но не за това става става въпрос. Думата, отнасяща се за физическото сърце, е употребена в символичен

смисъл. Сърцето тук се отнася за етерния орган на чувствата. Тук имаме случай, когато една преминала през портата на смъртта личност обобщава най-силното си преживяване преди смъртта в думите: сега съм в състояние да преживявам характерната особеност на моя аз, обхващайки го с разбирането, придобито в познанието ми посредством чувствата чрез духовната наука. Факт е, два часа след преминаването през портата на смъртта, тази личност позволява да прозвучи чрез нея това по такъв начин, че аз самият – трябва да кажа – нищо не съм добавил, само съм възприел думите, които тогава дойдоха от този аз. Тези думи послужиха после и като начало и край на погребалната реч, която произнесох при кремацията. Те звучат така:

В простори мирови да понеса желая
сърцето си усещащо, че да се стопли
на действащите святи сили в плама.

В световно мислене желая да втъка
аз своето мислене, да просияе то
на вечно възобновяващия се живот във светлината.

В душевни дълбини да потопя желая
аз вярното си чувство, за да стане здраво
за истинските цели на човешка дейност.

В покой божествен се стремя така,
с житейски битки и със грижи,
като подготвям моя аз за аза висш.

Стремя се към мирна работа със радост,
предчувстващ мировото битие във собственото битие –
човешкия си дълг тъй искам да изпълня.

В очакване тъй мога да живея
на моята звезда съдбовна,
определяща ми място в областта духовна.

Да чуем тук прозвучаващото от аза, каквото азът усеща в себе си благодарение на това, което е станал, след като се е изпълнил с духовнонаучно усещане. Важно е да се има предвид, че се касае за личност, достигнала във физическия живот до зряла възраст. Достигането на зряла възраст предполага желанието да се характеризира азът така, че този аз веднага след смъртта може да се изразява изцяло от собствената си същност. При което възприемащият нищо не прави, само наблюдава, напълно отдаден, идентифицирайки се със съществото, така че то изцяло да може да изразява себе си.

Различно беше при друг случай. Тогава се касаеше за една относително ранно настъпила смърт. Такава смърт ни напомня особено за настоящите събития, когато толкова много хора днес преминават през портата на смъртта в ранна възраст. Случаят, за който говорим, не е характерният за днешното време, но той представлява случай на ранно настъпила смърт. Когато смъртта настъпва толкова рано, че да се каже: ако човекът бе остарял, е щял да изживее още много десетилетия, тогава се касае за етерно тяло, което ще бъде отделено, но то е такова, че е могло още много десетилетия да действа във физическото тяло. Който преминава през смъртта така, че би могъл да живее още десетилетия, той отдава на духовно-елементарния свят едно все още неизразходвано етерно тяло. Днес в духовния свят се намират безброй такива неупотребени етерни тела. Като говорим за това, че от духовната наука получаваме много надежда за епохата, която се развива от лоното на нашите събития, става въпрос, че преминаващите днес през смъртта в духовния свят ще станат свидетели на едно действие в духовен смисъл и благодарение на своята индивидуалност ще изпращат сили в земния живот. Но тяхното етерно тяло е още като нещо второ, нещо специално, то е неупотребено. Голям

брой такива етерни тела ще имат сила, която ще действа в хората, които ще живеят, когато отново се възцари мир, и ще станат помощници за преодоляването на материалистическия мироглед посредством един духовен мироглед.

Ние можем да укрепнем, ако изживеем как в младежка възраст умират хора и при това до известна степен съумеем да прозрем какво се случва.

Във втория случай⁴⁰, когато кармата на нашия духовен поток ни води до това, че трябваше да говоря на погребението на една преминала през портата на смъртта личност, беше така, че измина дълго време между преминаването през смъртта и кремацията, от сряда до понеделник. Тогава това етерно тяло беше вече отхвърлено. И за моето окултно наблюдение до известна степен етерното тяло бе загубено в нощта преди деня, когато трябваше да говоря. Етерното тяло вече бе недостъпно за наблюдение. Индивидуалността с астралното си тяло и аза бе вече свободна. Наблюдаваната душа бе с астрално тяло и аз. И тогава възникна импулсът погребалната реч да започне и завърши с думи, които имат отношение към индивидуалността. Тук нямаше нещо, което е произнесла тази индивидуалност. Поради факта, че тя се е освободила от етерното и физическото тяло, имаше възможност – както вярвах – с конкретни думи да се опише характерното в земния живот на въпросната индивидуалност. И тези думи не произлизат от мен, а са такива, каквито са възникнали благодарение на вдъхновяващ импулс, каквито би трябвало да бъдат, за да характеризират индивидуалността, преминала през портата на смъртта. Те се явиха като вдъхновение в душата, след като тя се отдаде на впечатлението за преминалата през портата на смъртта личност. Думите бяха следните:

Сред нас вървеше ти.
На съществото благата ти смелост
говореше от тихата ти сила на очите –
покой, душевно оживен,

изливаше се във вълните,
с които твоят поглед
понасяше към хора и неща
въздействието на душевността ти.
Одушевяваше туй същество
гласът ти, повече изказващ
на думите чрез същината,
отколкото в слова
какво таеше скрито
душата ти прекрасна.
Тъй любовта безкористна да се разкрие
на съпричастни хора
изцяло, безсловесно –
за туй вестящо същество
на възприемащото чувство
за благородната и тиха красота
на мирово-душевното творение.

Тези думи бяха произнесени при кремацията, а забележителното беше, че моментът, който може да се нарече само образно момент на пробуждане, настъпи, когато топлината на огнената пещ обгърна физическото тяло на тази личност. И така, за тази личност, преминала през портата на смъртта, в определен миг настъпи възможност да развие съзнание, не по време на погребалната церемония, а след като тя премина и топлината заигра около предаваното на огъня тяло. После отново последва безсъзнателност. Такива мигове на съзнание, последвани от безсъзнателност, могат да настъпват, докато се установи пълното съзнание известно време след смъртта. В този случай ясно се разкри как действа съзнанието, когато човекът е преминал през портата на смъртта. Това съзнание вижда времето в друга форма, не така, както човек възприема времето, когато живее тук във физическото тяло. В такъв случай това се показва с особено значение. Възприятието на времето от човек без физическо тяло може да се сравни само с

нашето виждане в пространството. Тук във физическото тяло винаги можем да погледнем назад. Каквото виждаме, остава на място. Ако нещо е отминало във времето, трябва да възстановим този образ в спомена, образът трябва да се възстанови в нашето съзнание. Не е така при човека, който няма физическо тяло. Безплътната душа гледа назад така, както ние гледаме в пространството.

Мъртвият гледа на казаното така, както ние гледаме в пространството. Казаното стои сега пред неговата душа. Именно в такива конкретни случаи се разкриват характерните черти на духовния свят.

Както казах, по времето, когато трябваше да бъдат напечатани думите за погребалната реч, етерното тяло бе изгубено за наблюдението, но едно второ наблюдение показваше, че именно това етерно тяло даваше възможност за инспирацията, изразена в тези думи. Когато отново открих етерното тяло – имам предвид за наблюдението, – усетих къде се намира то, когато оформях речта. Случи се в неделя през нощта. Казах, че го загубих, много по-късно открих къде всъщност се намира: аз самият се намирах в него. То бе един разтварящ се облак. Азът и астралното тяло бяха вече отделени. Понеже бях вътре, не възприемах етерното тяло като облак, в който се намирах. Но каквото живееше в него, предостави възможността за инспирация, да оформя думите, които прочетох.

Тук навлизаме в интимната тайна на съвместното съжителство на човешката душа с духовните светове. Не бих се осмелил да кажа това, ако бе само отделен случай, но и един трети случай⁴¹ ми го потвърди. Отново трябваше да произнеса думи, характеризиращи индивидуалността на тази трета, преминала през портата на смъртта, принадлежаща към нашия кръг личност. Смъртта на тази личност се отрази на чувствата ни на физическия план много болезнено, защото тя оправдаваше най-добрите ни надежди във връзка с духовнонаучната дейност в рамките на нашия кръг. Във времето, когато живя на земята, тази личност възприе много от това, което предста-

влява съвременната научна образованост, проникна се с нея и имаше силен стремеж да направи нещо, което е необходимо за нашето духовно движение. Стремеше се да се вживее в това, което се нарича съвременна наука, и да преобразува в душата си тази наука така, че да стане един по-висш духовен мироглед. Не всеки го може, но това принадлежи към необходимостите на нашата духовна наука. Съгласуваността между наука и духовна наука често може да е убедителна за човек, който не познава духовната наука, но е важно той да се проникне със съвременната наука, и с помощта на тази проникнатост от съвременната наука да се издигне живо до духовната наука. После се стига дотам, че се чувства увереност в съгласуваността между даваното от науката и духовната наука, чувства се вътрешна сигурност, че не може да се стигне повече до объркване от нещо, идващо от съвременната материалистическа култура.

Когато тази личност премина през портата на смъртта, възникна необходимост началото и краят на погребалната реч при кремацията да се оформят по определен начин, възникна особеният импулс именно по отношение на тази индивидуалност да се посочи мостът, който съществува за нашата духовна наука между физическия план и духовния свят. За чувствата ни на физическия план е много болезнено, че тази индивидуалност ни напусна млада. Но духовнонаучното ни движение, в което живеем, не би пробудило толкова много надежда, каквато трябва да пробуди, ако не бяхме сигурни, че силите, струящи в духовната наука, не идват само от тези, които живеят на физическия план, но че такива сили идват и от онези, които вече са преминали през портата на смъртта, проникнати от духовната наука. Така пред душата стоеше необходимостта да се подчертае, че в този миг ти се дава нещо голямо, когато си преминал през смъртта: един призив да останеш верен сътрудник и сега, след като си преминал през портата на смъртта.

Този, който приема сериозно духовната наука, трябва да смята тези, които вече не са на физическия план, за реални

сътрудници. Така възникна необходимостта да се формират думи, като при формирането им аз не съм взел участие. Те възникнаха от един импулс по необходимост и сега ще ги прочета така, както ми се дадоха. Сега ще видите как звучат така формираните думи:

Даряваща ни с щастие надежда:
така премина ти в полето,
където духовният разцвет на Земята,
чрез силата на душевното битие,
показва пътя към открития.

Стремежът ти бе сроден
със същността на висшата любов към истина.
От светлината на духа да твориш
бе сериозната житейска цел,
към която се стремеше неуморно.

Прекрасни дарове /таланти/ култивира,
за да вървиш с увереност по пътя светъл
на духовното познание,
преодолявайки световните съблазни,
на истината верен служител.

Духовни сетива развива,
та смело, упорито
по пътя всред заблуди
за истина пространство
да си създадеш.

Аза си към откровение
на чиста светлина да изградиш,
та душевната слънчева сила
в душевността ти мощно да сияе,
бе житейската ти грижа и радост.

Други грижи, други радости
душата ти докосваха едва,
че познанието като светлина,
даряваща на битието смисъл,
бе истинската ти житейска ценност.

Една надежда, ощастливяваща ни:
така прекрачи ти в полето,
където на земята духовните цветове
чрез силата на душевното битие
пък към открития показва.

Загуба, изпълваща ни с болка:
така изчезна ти в полето,
където духовният зародиш земен
в утробата на душевното битие
цъфтеше в сферата на твоите чувства.

Чувствай, както ние живеейки гледаме
висините, които теб сега
към друго творчество те призовават.
Прати на изоставените приятели
силата си от духовни области.

Чуй душевната ни молба,
изтрата към тебе с вяра:
Нуждаем се за земното си дело
от силата на духовната страна,
за която благодарни сме на мъртвите приятели.

Една надежда, ощастливяваща ни,
загуба, изпълваща ни с болка:
да се надяваме, че ти край нас сияеш,
за нашия живот незагубен,
като звезда душевна в областта духовна.

След известно време следващата нощ към мене прозвуча от въпросния човек като отговор, не от съзнанието му, а от същността му, така че можеше да се усети като отговор на думите. Не така, сякаш индивидуалността го изказа от съзнанието си. Индивидуалността звучеше като в звуци:

Аза мой към откровение
на чиста светлина да изградя,
та душевната слънчева сила
в душевността ми мощно да сияе,
бе житейската ми грижа и радост.

Други грижи, други радости
душата ми докосваха едва,
че познанието като светлина,
даряваща на битието смисъл,
бе истинската ми житейска ценност.

Едва сега забелязах, че това е само промяна на двете строфи, превръщане на втората личност в първата. В този пример виждате как се осъществява кореспонденцията на душата, намираща се на физическия план, с душата, преминала през портата на смъртта. Искам да Ви обърна особено вниманието на това, че такива неща се дават така, че в думите нищо не се изменя. Виждате, че не съм съзнавал защо думите на двете строфи са дадени по този начин. Аз го разбрах едва от отговора, последвал през нощта от душата, преминала през портата на смъртта.

Трябва да привикнем, по отношение на духовните светове да не подхождаме със същите чувства, с които сме в земния живот на физическия план. Забележете, че става въпрос за друго, ако човек иска да придобие вярно, разбиращо отношение към духовния свят. И така, като малък пример мога да спомена и това, което сега идва от съвсем различна страна. Когато настъпиха настоящите тежки дни, тези думи, които изричаме

сега, пристигнаха като от духовните светове, за да насочват душите към онези, които се намират на бойните полета и са преминали през портата на смъртта:

Духове на вашите души, дейни стражи,
крилете ви ще понесат
душевната ми молеща любов
към хората на сферите, на вашата закрила поверени,
така че с вашта мощ съединена,
помагаща, молбата ни да засияе
в душите, търсени с любов от нея.

Казва се: „Духове на вашите души“. В Берлин един човек ми обърна внимание, че граматически това не е правилно, че във втория стих не се знае до кого се отнася „крилете ви“, защото, когато се казва: „Духове на вашите души“, се обръщаме към живеещите като хора, но обръщението все пак е насочено към духовете, живеещи тук. Педантът може да смята, че би трябвало да се каже: „Духове на техните души“. Да, вече трябва да сме наясно с факта, че в духовния свят не винаги се съблюдава граматиката, напълно коректна за сетивния свят, тъй като в душата трябва да има повече подвижност. Обръщението е „Духове на вашите души“, но във втория стих, разбира се, не се обръщаме към един или повече хора, а към духа пазител. Граматиката не е съществена. Трябва да си изясним, че в духовните светове всичко е много по-подвижно, че не е нужно да се отхвърля представата за човека, когато се обръщаме към духа пазител. Той е в много по-интимна връзка с човека, отколкото могат да са двама души тук. Тук трябва да се използва физическа граматика, защото при двама души на физическия план не може да има такава връзка, както между духа пазител и човека. Така че би могло да се каже: тъкмо чрез дадените по този начин думи, спорни от гледна точка на физическата граматика, е дадено нещо, явяващо се забележително свойство на духовните светове. Когато се получават такива неща от ду-

ховните светове, самите думи стават учение. Понякога такива неща се разбират много по-късно, понякога такова учение не се усвоява така лесно, както досадното граматическо усъвършенстване, което не е кой знае какво изкуство. Ние трябва да усвоим такова интимно отношение към духовния свят. И при описанието на духовните светове става дума за това, че те не могат да се обхванат с груби словесни клишета, използвани тук, във физическия свят, така че е лесно да се оспори едно описание на висшите светове, в които царството на Духовете на Формата губи особената си сила. При преминаването на прага ние се озоваваме в царството на Духовете на Движението. Дори стилът трябва да стане по-подвижен. Духовете на Формата съществуват за света, простиращ се около нас. И стилът трябва да се напасне към царството на Духовете на Движението. Идва време, когато ще се разбират такива неща. И няма да се мисли, че със стила, пасващ за физическия свят, ще е възможно действително да се описва и това, което е подвижно и течащо в духовния свят.

С помощта на конкретни примери, предоставени ни от кармата на нашето общество, исках да изясня някои неща относно връзката на човешката душа с духовните светове, защото чрез подобно конкретно съизживяване може много повече, отколкото чрез абстрактна характеристика, да ни се изясни едно или друго в отношенията на духовните светове и преди всичко можем да придобием чувство за това, че благодарение на нашето духовнонаучно движение действително постепенно трябва да се установи живо взаимодействие между физическия свят и висшите светове. След разнообразни преживявания, случили се в последно време, може да се каже, че вътрешно могат да укрепнат надеждите за настъпване на известни неща във връзка с нашето духовно движение, ако сме сигурни, че вече преминалите през портата на смъртта ще станат наши помощници. Във всеки случай е нужно с интензивна сериозност да се възприемат съдържанието и намеренията на нашата духовна наука.

Като обобщение бих искал да кажа нещо, за което вече говорих подробно във Виенския цикъл⁴² за живота между смърт и ново раждане. Важно е да му се обърне внимание. Тъй като е нужно да се употребяват думи, служещи на физическия живот, може да се каже, че след смъртта човек се намира в нещо като несъзнателно съноподобно състояние. По-късно се пробужда, но да се каже „пробужда“, не е напълно правилно. Изглежда, че човек идва до някакво съзнание при пробуждането. Но това не е така. Когато отделя етерното си тяло, човекът няма малко или съноподобно съзнание, той има твърде много съзнание. Има един вид прекомерно съзнание, свръхсъзнание. Както когато е заслепен от ярка светлина, човек не може да вижда, така и след смъртта е налице свръхсъзнание. Ние сме изцяло зашеметени от безкрайно дейно съзнание. Първоначално трябва да го отслабим до степента, съответстваща на развитието ни във физическия свят. Трябва да се ориентираме в свръхизобилието от съзнание. Това, което се нарича „пробуждане“, първоначално е привикване с много по-голямата степен на съзнание, в която навлизаме след смъртта. То представлява отслабване на съзнанието до степента, която можем да понесем.

За наблюдението се явява друго, когато за определени състояния на битието изживяването в духовните светове се явява противоположно на изживяването във физическия свят. Така е в случая, който искам да посоча сега. Между раждане и смърт е така, че всъщност никой без по-висши познания не може да си спомни за своето раждане. За никого то не е факт, констатиран от собствено наблюдение. Ако слушате хората, казващи, че не вярват в нищо друго освен в това, което им дават петте сетива, може да им се възрази: тогава можеш също да не вярваш, че някога си бил малко дете. Вярваш го поради две основни причини. Понеже виждаш, че всички хора започват живота си по този начин, заключваш, че и при теб е било така. Това е само заключение по аналогия, или другите са ти го разказали. Чрез съобщения, а не чрез наблюдение човек знае, че е встъпил в живота чрез раждане. Никой не забелязва, че

това е само заключение по аналогия. Би трябвало да се каже: от собствено наблюдение нищо не мога да зная за началото на този физически живот. Ако се прави ретроспекция на физическия живот, не може да се стигне до раждането. Различно е между смърт и ново раждане. Това се разкрива именно в случая, когато в преминаващия през портата на смъртта се надига вътрешният импулс да отправи думи, свързани с неговия аз и характеризиращи го. Импулсът се надига от порива да послужи на преминаващия през портата на смъртта да получи по-лесно това, което той трябва да има възможно най-скоро: безпрепятствен поглед към момента на смъртта. Защото колкото невъзможно във физическия живот е да се погледне раждането, толкова необходимо е между смърт и ново раждане да се погледне смъртта. Смъртта е винаги пред погледа, само че тя изглежда коренно различно от духовната страна. От физическата страна тя може да представлява нещо ужасяващо, от другата страна обаче тя е най-величественото събитие, което може да се види. Тя разкрива величествената победа на духа над физическото, когато духът се изтръгва от физическото. Това преживяване е едно от най-прекрасните, когато между смърт и ново раждане се отправи ретроспективен поглед. Така имаме още един пример за противоположността между физическия и духовния свят.

Така човек постепенно се запознава с особеностите на духовния свят. Това са гледните точки, които исках да развия днес в афористична форма. Следващата гледна точка е от непосредствено значение за нещата, които преживяваме сега, гледната точка, че при човек, който при нормални условия би могъл да живее още дълго време тук, неизразходваното етерно тяло в качеството си на индивидуалност съществува заедно с индивидуалността. При стари хора разтварянето на етерното тяло трае кратко. Около нас има постоянно неразтворени етерни тела. Живеем във време, когато това е особено забележимо, защото от тези етерни тела се образува един вид атмосфера, каквато още не е съществувала в земната еволюция. Би могло

да се мисли, че нещо подобно се е случило и при по-ранните войни, но нещата се променят, защото хората са преминавали през смъртта по различен начин. По-рано не е имало толкова много хора, които са развивали в живота единствено материалистически начин на мислене. Това определя, че тези етерни тела ще отдават спиритуални импулси. По-късно ще стане така, че на Земята ще има хора, които ще знаят за тези импулси, чувствайки, и ще ги чувстват, знаейки. Вече го посочих в лекциите, посветени на съвременните събития. Това, на което иска да ни научи нашата епоха, е, че е необходимо – до спиритуалната повърхностност – и задълбочаване в това, което ще се яви по-късно като придружаващи явления. Не трябва ли наистина да научим с огромна скръб, че в нашето време, смятано за толкова просветено, когато научната култура се разпространява по всевъзможни популярни канали, че в по-широки кръгове заема място нещо, което трябва да разглеждаме като преценка, родена от страдание?

Който проследи гласа на тези, които смятат Централна Европа за една огромна обсадена крепост, той ще разбере какво причинява това страдание на човешките души. Само трябва да се отправи поглед на Запад и Северозапад и с учудване ще се разбере откъде произхождат тези страстни човешки преценки. По-добрите вестници могат да са особено поучителни. Какви викове се носят отук и оттам: не сме искали тази война! Как тези, които се изправиха враждебно срещу германската същност, безразсъдно приписват вината за тази война на областта, имаща най-малко вина за нея: на централноевропейската област.

В тази връзка за германеца всъщност, благодарение на целия начин на развитие на германската същност, има възможност да достигне такъв вид национално съзнание, каквото липсва на другите народи. Без съмнение, известно време след военните събития за повечето хора, намиращи се извън Централна Европа, ще стане възможно да обозрат отношението по такъв начин, че да се отхвърлят глупавите решения на

настоящото. За нас, намиращите се в едно духовно движение и не желаещи да разпространяват само теории, би трябвало да е ясно, че по отношение на тежките събития може да се постигне и обективна преценка и че за много неща може да се намери обяснение тъкмо поради факта, че живеем в такива съдбоносни времена. Колко лесно могат да критикуват някои повърхностни умове какво принадлежи към импулсите и същността на нашата духовна наука. През последните месеци на това поле трябва да се преживяват болезнени неща. Ето, има едно духовнонаучно движение, което казва, че работи с любов за това, да подхожда към хората без разлика от раса и т.н. Може да се каже: как се съгласува с това казаното от мен в тези времена? Още преди тези тежки, съдбоносни времена предупредих, че разбирането на основното положение за равенство и равнопоставеност може да се обърне в пълна абстракция. Припомнете си колко често казвах: ако хората идват и казват, че будисти, мюсюлмани, християни са само различни форми на една същност, е така, както ако се каже: сол, захар, пипер са подправки, следователно е все едно, какво вземам и слагам захар в супата и бирата, защото захарта е подправка. По такъв абстрактен начин да се прилага това основно положение може да е удобно, но сериозно търсецията не може да подхожда така.

Подходим ли с любов към същността на отделните народи, достигаме до познанието, че народността на душата при италианците говори на сетивната душа, при принадлежащите към френския народ тя говори на разсъдъчната душа, при британския народ – на съзнателната душа, при германския народ – на аза. Към разбиране не се достига чрез абстрактно разливане на любов към всичко. Същността на движението ни се състои в това, че човешката душа, която признава националните отличителни особености, иска да се извиси до общочовешкото. Духовната наука може да доведе до това, че този, който е роден в Англия, да каже: осъзнах, че имам народностна душа, говореща особено чрез съзнателната душа, благодарение на това, което регулира отношението на душата към физическия план,

което прави човека материален. Разбере ли го, той осъзнава, че трябва да се отклони от това, което получава от националното, ако иска да се издигне до общочовешкото. Такова познание винаги помага и е важно да се познае това, което е отличително качество на отделната национална същност. Ако принадлежаният към руската култура си каже: отличителното качество на народността душа е, че тя витае като облак над отделния човек, че отделният човек в хаотично мислене се вижда нагоре към народността душа, по този начин му се показва да погледне какво са направили другите народи. И тогава ще открие своя път. Позналите чрез духовната наука същността на руската народностна душа ще кажат: защо съм руснак? Силата, която съм усвоил по този начин, я имам, за да възприема силата на другите народи.

Германецът научава чрез духовната наука – необходимо е да го приеме напълно обективно и да го усети, – че чрез факта, че народността душа говори на неговия аз, той е призван да търси посредством своята националност общочовешкото. Националната германска същност го води до това, да се издигне над националното. Конкретната национална същност се състои в това, че чрез националното човек се издига над националното до общочовешкото. Ето защо следва да се открие преходът от германския идеализъм към духовната наука в преобразуването на германския идеализъм в духовна наука. Необходимо е да се достигне до конкретно разбиране на духовната действителност. Духовната наука дава възможността да се схванат нещата по конкретен начин. Ако се знае, че французин като Ренан казва⁴³, че това, което е получил чрез германската култура, е като висша математика в сравнение с елементарна математика, когато го сравни с преживяното при други народи, по този начин се характеризира най-точно германската същност. Нашата съдба ни задължава да го разберем. Трябва да го разберем, не можем нищо друго освен да го разберем, но със същата обективност, че е наша съдба, ако сме истински германци, да се издигнем до духовния живот така,

както е необходимо за британците да отхвърлят материализма, за да се издигнат до духовното. Чрез националната същност на различните народи се дават различни задачи. За германеца е особено важно да се потопи в това, което протича през германската култура. За руснака не съществува нещо подобно. За него съществува само възможността да овладее силите на кръвта, даващи му възможност да възприеме същността на другите. Това показва, че германската същност узнава същественото при развитието на народностната душа.

Народностните души преминават през развитие така, както и хората. От 1530 до 1550 година се случва нещо особено с италианската народностна душа. По-рано тази култура все още не е била изолирана от останалите европейски култури, както се случва по-късно. До този момент народностната душа действа в душата, по-късно тя излиза извън душевното и формира физическото начало в националното. Човекът напредва към независимост от физическото. Обратното е при народностната душа. Първо тя действа върху душата, после върху тялото, така че италианската народностна душа преди 16-тото столетие е действала просто върху душата, по-късно действа извън пределите на душевното в телесното, формира нервната система, етерното тяло, така че човекът се идентифицира и с физическото. Човекът се втвърдява, изолира се от останалите култури.

За френската народностна душа настъпва такъв момент в средата на 17-тото столетие. Тогава народностната душа започва прехода си от душевното към телесното и втвърдява нацията. За британците това се случва от средата на 17-тото столетие. Шекспир все още не принадлежи към епоха, когато народностната душа действа върху тялото, затова германците го разбират по-добре от британците. Във времето между 1750 и 1850 година се състои един вид преход на германската народностна душа от душевното към телесното, но тя се връща назад. При западните народи народностната душа, която преди това се носи високо, по-късно се потапя в телесното. Гер-

манската народностна душа, по-рано потопена в телесното, отново се издига към духовното. Спускането се е осъществило от средата на 17-тото до средата на 18-тото столетие. По този начин германската народностна душа остава по-подвижна. Тя не остава долу, а се спуска и издига, обхваща човека и отново го освобождава.

Това са нещата, които ще се разберат напълно в бъдеще. Вече трябва да кажем, че не можем да почувстваме достатъчно дълбоко в душата си настоящото време в цялото му величие и значение. Тези събития на настоящето трябва да бъдат безкрайно значителни за този, който се интересува от действащото в света духовно начало. Ако някога хората се замислят за причините, довели до настоящите военни събития, ще се разбере следното. Противоречията между народностните души са допринесли за съвременните военни събития. И ако някой в бъдеще реши да потърси на физическия план причините за тях, той няма да намери нищо съществено, защото причините не се намират на физическия план. За тези събития може да се каже, че в тях действат духовни индивидуалности и духовни импулси. Едва когато човечеството разбере това, ще се говори разумно за причините, довели до въпросните събития. Ще се разбере, че хората са били само инструменти, чрез които са действали сили на доброто и злото. За да се прозрат причините, е нужна безпристрастност, като в същото време се проникваме се с това, което духовната наука може да даде не само на разума, но и на най-дълбоката душевност.

Може да е важно да се узнае колко много от правеното от страна на британския свят е свързано с националния характер. Тогава трябва да се узнае за това, което неволно ми се представи още през юли, преди да започне войната. Можеха да се чуят различни мнения. Аз разказвам обективно, като бих искал напълно да изключите личното. Представи ми се, че над света е надвиснала опасност поради причината, че в Лондон за външните работи отговаряше един ужасно глупав човек. Светът считаше Грей⁴⁴ за разумен и може би за рафиниран човек.

Аз не можех да го смятам за нещо друго, поради интуитивни впечатления, освен за глупак. И днес трябва да го смятам за особено глупав човек, обхванат от ариманични сили, доколкото вследствие на своето безразсъдство е довел нещата до фатален характер. Въз основа на външни основания не може да се каже, че тази личност е толкова глупава. Вчера си купих една книга и в нея намерих писмо, написано от колега на Грей в министерството. Зная за писмото от вчера, но от юли смятам Грей за глупак, завладян от Ариман, за да доведе нещата до фатален характер. За нас е интересно как авторът на писмото характеризира своя колега в кабинета: „За нас, които познават Грей от началото на неговата кариера, беше забавно да наблюдаваме как той впечатляваше континенталните си колеги. Те виждаха в него човек, какъвто той изобщо не е. Той е най-добрият в спортния риболов в кралството и един наистина добър тенисист. Политически или дипломатически способности всъщност той не притежава; би трябвало да му се признае едно особено упорство, както и уморителния и скучен начин на изнасяне на речи. Веднъж Ърл Розбъри каза за него, че той прави впечатление на особено концентриран човек, защото не притежава нито една собствена мисъл, която да го отклони от работата, дадена му в ръцете с точни указания. Когато неотдавна един малко по-темпераментен чуждестранен дипломат изрази учудването си по отношение на тихото поведение на Грей, не позволяващо да се разбере какво се случва в него, един дързък секретар отвърна: „Ако една глинена спестовна касичка е напълнена догоре със злато, тя не дрънка, когато я разклатиш. Ако обаче няма нито пени вътре, тя също не дрънка. При Уинстън Чърчил няколкото никелови пенита дрънкат толкова силно, че могат да ти скъсат нервите, но при Грей изобщо нищо не дрънка. Само този, който държи в ръка спестовната касичка, може да разбере дали тя е напълно пълна или напълно празна!“ Дръзко, но добре казано. Вярвам, че Грей има един много порядъчен характер, въпреки че известна глуповата суета го е изкушила да се заеме с неща, от които е по-

добре да се държат ръцете далеч, ако се иска да останат чисти. Но той има винаги извинението, че сам не е способен да обозре и обмисли каквото и да е. Той самият по никакъв начин не може да бъде интригант, но може, доколкото е използван от някой ловък интригант, да изглежда като истински интригант. За политическите интриганти остава изкушението точно него да изберат за инструмент. И само на това обстоятелство Грей дължи своето днешно положение.“

Това е пример, как може да се заблуди човек, ако не се опитва да разглежда нещата обективно. В тази личност, която не се отличава с особен разум, а с риболовни качества, нямащи нищо общо със способностите, за които става дума, се виждат действащи ариманични сили, които по необходимост трябва да действат отвътре, за да се случат тези събития. Малко по малко човек прозира, че по отношение на тези събития трябва да се изясни как трябва да се разпознае свръхсетивното за добро или за зло. Ако иска да разбере събитията чрез разглеждане на протичащото на физическия план, човек няма да може да ги разбере. Ще се види как протичат различни импулси, как от дълго време на Изток се подготвяше нещо, дало импулса за настоящите събития, как от нещата, наблюдавани именно в Източна Европа, се развиват факторите, които по необходимост трябваше да запалят факела на войната, как настъпи моментът на войната, защото западните фактори допуснаха началото на войната поради основания, които могат да се разберат само ако се разглеждат важните причини. Ще бъде ясно, че тъкмо тези исторически събития ще подтикнат хората, искащи да разпознаят причините, към разглеждане на свръхсетивното, не да се остава на физическия план, защото в противен случай хората ще спорят още дълго време. Ще трябва да видим, че за духовния изследовател в много по-голяма степен, отколкото за други хора, е необходимо да се опре на един по-сигурен хоризонт от този, който може да произтече от познаването на обстоятелствата на физическия план.

Как може да се усвои физическият хоризонт, бе показ-

вано години наред. За мнозина историческите разглеждания започнаха едва през юли. Дори някои хора от нашите кръгове изразиха странни мнения. Елементите за това, което искам да кажа, са дадени в цикъла „Отделните души на народите“⁴⁵, изнесен в Крестияния. Там се казва също, че на Изток се подготвя това, което ще се прояви в шестата следатлантска културна епоха. Сега живеем в петата култура. Ако се мисли абстрактно, че човечеството се издига по-високо към шестата и седмата култура, тогава човек може да се възгордее. Защото такава придвижване напред не представлява издигане в културното развитие на човечеството. До четвъртата култура се състои повторение на земното развитие. Петата култура се явява нещо ново, което трябва да бъде добавено, което трябва да бъде пренесено в шестата епоха. Шестата култура ще е упадъчна култура, тя ще е низходяща култура. Това трябва да се вземе под внимание. В тази връзка един мислител като Соловьев⁴⁶, който със своите отличителни белези израства от руския народен характер, се потапя в западния свят, философията му носи западен характер, макар и оцветена в източен темперамент. Но по начина, по който се формират темите, може да се разпознае руското начало. Би било глупаво да се каже, че човек, който се намира в западноевропейската култура, може да даде нещо, надхвърлящо тази култура.

Отново се представят само откъслечни мисли, но Вие ще се вслушате в призива на нашето духовнонаучно движение да се постараете да използвате тежкото време за това, да се вгледате в конкретното и да схванете в конкретното това, което може да се влее в нашите усещания, ако в тези усещания действително се вливат духовнонаучни представи. Нашата духовна наука може да се запази в бъдеще благодарение на факта, че тя ще намери пътя сред така необузвано вилнеещите страсти на нашето време.

Аз добре осъзнавам, че от началото на тези тежки събития говоря за нещата не по друг начин, а така, че те да се представят в пълната си обективност. Но всичко това може да

се чуе. От произтичащото през последните месеци може да се научи не малко за това, което се говори критично във външния свят. Често трябва да чуваме, че голяма част от членовете се вслушват само в мнението на един човек, че всичко почива на сляпо доверие. Колко далеч са нещата от сляпото доверие, може да се покаже със следния пример.

Човек можеше да чуе за това, за което говорех: той използва окултните си способности, за да проверява телеграмите на Волф⁴⁷. – Странна доверчивост от страна на някого, който е в нашето движение, да каже, че използвам сведенията от телеграфното бюро на Волф в интерес на враговете на Германия. Това е едно от многобройните мнения. Виждате как дори в духовната наука се разиграва това, което сега залива света под формата на страсти и интереси. Този факт не бива да ни възпрепятства да търсим истината по отношение на това, което утвърждава нашите задължения. Можете да го видите.

Всъщност нещата винаги са били такива, каквито са днес. Това, което се казва сега, винаги се е казвало и правило. По-рано подчертах, че преобразувалото се теософско движение в антропософско движение не е искало да се развива по друг начин, освен като продължение на централноевропейската култура. Никога не се е касало за това, някой да ни мъкне на буксир. След като това се забеляза от английска страна, веднага се появи недоверие спрямо тези централноевропейци, които не повтарят като папагали това, което се дава от британските теософи. Чувството за истина трябваше да отхвърли британското разбира на Христовия проблем. Това разбиране се състоеше във вярата, че Христос ще се въплъти във физическо тяло, тъй като човек не може да разбере едно духовно пришествие на Христос. Така се показва невъзможността двете посоки да продължат заедно. В английските теософски списания ще намерите забележката на госпожа Безант⁴⁸, призоваваща теософския свят да работи срещу Германия във всякаква форма. Тук ще намерите и закъснялото обяснение за това, защо германското теософско движение е трябвало да се отдели от

английското. Госпожа Безант казва: „...сега, когато поглеждам назад, в светлината на германските методи, както ни разкрива войната, разпознавам, че непрестанните усилия да се постави теософската организация в ръцете на един германец – гневът срещу мен, когато осуетих тези усилия, оплакванията, че говорих за починалия крал Едуард VII като за защитник на европейския мир, вместо да отдам почит на кайзера, – че всичко това бе една част от широко разпространената кампания срещу Англия. Мисионерите бяха инструменти, използвани умело от германските агенти тук [*в Индия*], за да осъществят плановете си. Ако бяха успели да превърнат Теософското общество в Индия с огромния си брой чиновници в управлението в оръжие срещу британското правителство, превъзпитавайки ги така, че да гледат нагоре към Германия като към техен духовен водач, вместо да се стремят към справедлив съюз между двете свободни нации, както винаги е било, обществото постепенно щеше да се трансформира в канал за отрова в Индия.“

[*Пропуск в записките*]⁴⁹ Този човек има предвид това, което исках тогава. Така ще разберете причините за избухването на войната между Германия и Англия. Можете също така да видите, че настоящата битка е предшествана от духовно направлявана битка. Голяма част от това, което трябваше да се случи, сега може да бъде разбрано по различен начин.

Свидетелствата от страна на окултизма представляват нож с две остриета. Постоянно трябва да се казва, че душите трябва да се проникнат интензивно с едно чувство за истина, за да внасят в света чрез окултизма доброто, а не злото. Как се свързва това, което трябва да проникне в нашите души чрез епохалните събития, което трябва да изучим като окултни влияния от епохалните събития, можем да получим от мислите: ако отново настъпи мир, в духовния свят ще има неупотребени етерни тела, които искат да изпратят сили надолу. От душите, пробудени благодарение на духовната наука, също трябва да се отправят сили нагоре, за да се свържат със силите, идващи от горе. И тогава ще се изпълни със значение това, което може

да е духовната наука, за напредъка и доброто на човечеството. Ако действително тук има достатъчно души, чувстващи в истина и обективност това, ако достатъчно много души, с мисли, пробудени благодарение на духовния светоглед, отправят поглед към духовните светове, тогава за тези души трудностите на нашето време ще имат своята стойност. Ето защо и днес бих искал да изразя духовните ни стремежи чрез думите:

От мъжеството на бойците,
на падналите от кръвта,
на изоставените от скръбта,
от жертвеното дело на народа
духовен плод ще израсте –
ако души, духовно осъзнати,
отправят своите чувства
към царството духовно.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ

Мюнхен, 29 ноември 1915 г.

Настъпи време, когато преживяването на смъртта от гледна точка на физическия план в по-широк и в по-тесен смисъл многократно се явява пред душата ни. Хиляди души вън, както и от нашия кръг, именно в хода през последните години, както и месеци, преминаха през портата на смъртта. Обяснимо е, че това разглеждане, което можем да почувстваме като свързващо ни тук, в този клон, от известни гледни точки може да ни отведе до загадката на смъртта и до неща, свързани с нея. Ние насочваме разглеждащ поглед към загадката на смъртта не просто поради любопитство или желание да разберем какво е свързано със смъртта по тайнствен начин, а защото от прозренията, получени от духовната наука, вече сме научили достатъчно как с тайната на смъртта, с познанието за нея, е свързано интимно това, от което се нуждаем като укрепващи сили в живота, как всъщност изследването на смъртта отстранява пропастта между двата свята – между света, който преживяваме физически, и света на духовното. Не сме ли обяснявали често, и то с право, не сме ли извиквали пред душите си отново и отново конкретни случаи на смърт, как души, които са били свързани с нас във физическия живот, го оставят, преминавайки през портата на смъртта? В тази връзка си позволих вече и в този клон⁵⁰ да кажа, че към най-укрепващите мисли е и тази, която можем да имаме: че в духовния свят имаме приятелски души, които по начина, по който са били свързани с нашите души на Земята, стават и остават наши верни помощници и сътрудници. Трябва да се подчертае, че вече живеем във време, когато се чувстваме задължени да развиваме духовната наука, когато обаче тази духовна наука среща все повече неразбиране и враждебност, породени от неразбирането. Понякога може да възникне съмнение, дали срещу все по-засилващата се враждебност – и тя действително ще приема все

по-ужасни форми – ще ни стигнат силите, дадени ни в рамките на физическия свят. И тъкмо тук идва най-силната мисъл, че свързаните вярно с нашата работа приятелски души, които са ни напуснали, свободни от препятствията, притискащи все още на Земята, обединяват силите си с нашите. Въз основа на това убеждение ние вярваме в победата на духовнонаучната дейност, въпреки че тя настъпва много бавно.

Когато човек преминава през портата на смъртта, душите ни, бих казал, са предразположени да разберат как той оставя физическото си тяло на арената на земното битие и после се издига в духовните светове, като в известен смисъл изоставя този физически свят. Когато добием духовнонаучни убеждения, усещаме преминаването през портата на смъртта при даден човек като изоставяне на физическия свят. Когато се отправи духовно-изследователски поглед към изживяването на смъртта, тоест към преминаването на човек през портата на смъртта, тогава пред този духовно-изследователски поглед нещата във всеки случай се представят малко по-различно. Същественото тук е, което т.нар. мъртвец има като преживяване, как той усеща и изживява в най-дълбоката си същност преминаването през портата на смъртта и как всичко това се оформя по-нататък за него между смъртта и новото раждане. И тук трябва да се каже: това, което преминава през портата на смъртта, отначало е, както знаем, етерното тяло заедно с астралното тяло и аза. Сега обаче, когато в тази троичност на същността си пристъпва в духовния свят, мъртвият чувства арената на физическия свят и стоящите на нея хора, с които се е чувствал свързан в живота, и всичко, с което се е чувствал свързан в живота, всъщност така, сякаш всичко това го изоставя, сякаш се отдалечава от него. И после този, който е преминал през портата на смъртта и със своето етерно тяло се е вживял в етерния свят, чувства, че става едно цяло с етерния свят. Също така знаем, че пред погледа му се разкрива един вид панорама на преживяното на Земята през последната инкарнация. Преживяването може да се сравни с един вид

универсално преживяване по време на сън. Във вълнуващи се, преливащи картини, които са многозначителни и изказват много, протича животът в продължение на няколко дена. Би могло да се каже, че тази панорама на живота се уголемява, докато мъртвецът чувства: дотук ти съзерцава; животът ти изтече. И отвъд изтичащия живот те изоставя арената, на която си се намирал досега.

Това е едно изцяло етерно изживяване. Докато ние, преживявайки тук физическо-сетивното, с нашите сетива се натъкваме на твърдото, грубото и знаем точно, че сетивното изживяване е отвън, а ние се чувстваме в границите на нашата кожа, преминаващият през портата на смъртта изживява своето битие и връзка със света така, че той не се чувства толкова силно отделен. До известна степен той чувства това, което има като панорама на живота, като част от своя аз. Тази панорама на живота първоначално представлява неговия живот. Той разглежда това, което е преживял, в голяма панорама на живота, разглежда го като свой най-близък свят, в който се намира първоначално. Земното битие за него постепенно отпада и той извлича от него това, което е преживял от рождението в рамките на земното битие. То се оформя като могъща, жива, интензивна картинна панорама, в пълно ясно съзнание, а не в притъпено сънно съзнание. Тази панорама не е изтъкана просто от образи, а при нея отново се изживява всичко, което е изживяно по друг начин в рамките на живота. Всеки отделен разговор, който сме провели с някого, отново го чуваме. Всичко, което сме преживели с някого, каквото сме изпитали с него на ниво усещания, отново го изживяваме. Поради факта, че всичко се явява течащ живот, става възможно да се даде житейското богатство, концентрирано в няколко дена: един пълен обзор – който всъщност винаги е пред нас – на изживяното понякога през дълъг земен живот. Преживяваме го така, че знаем: по-рано, на Земята, ти си изживявал нещата така, че едно изживяване е следвало след друго. Имал си опитност, като си се намирал в определена житейска ситуация. Тя е отминала,

като отчасти е останала в твоя спомен, отчасти е забравена. После идва нещо ново и така животът се формира през годините. Сега всичко това застава едновременно пред душевния поглед. Сега всичко това, може да се каже, се намира вътре в разширения в света аз.

В тези дни след смъртта човек не различава света и аза, а те са едно в друго. Светът представлява себеизживяване, изживяване на аза. Първоначално не съществува нищо друго освен това себеизживяване, в което се намира всичко изживяно с други хора в земното битие. По-късно чувстваме как външната етерна вещественост, първоначално явила се като носител на образния свят, се оттегля от нас и как този образен свят повече не се съзерцава като нещо общо, а като нещо, което имаме сега изцяло свързано със собствената ни същност, което напълно изгражда нашия вътрешен свят. И тъй като го всмукваме в нас, ние сме в състояние отново да усещаме, да изживяваме останалия духовен свят, в състояние сме да го възприемаме с нашето съзнание.

Постепенно човешките души преминават в останалата част от духовния свят, душите, които или са преминали преди нас през портата на смъртта и сега също са там, или са все още долу, във физическо тяло, в земното битие. Човек вижда тези човешки души от духовния свят в техния духовно-душевен елемент. Физическият елемент е възприемаем само за физическите органи, но духовно-душевното, обличащо физическия елемент, отново се издига в човека пред душевния ни поглед. Ние се чувстваме много по-интимно свързани с всичко, което сега се изживява от нас, отколкото можем да се чувстваме там, на Земята, когато сме разделени чрез границите на физическото тяло.

Винаги трябва да имаме предвид следното. Думите, създадени за отношенията на физическия план, трябва да бъдат внимателно подбрани, когато искаме да опишем духовното, защото изживяването в духовния свят носи много по-интимен характер от изживяването тук, на физическия план. Ако си

представим как дадена мисъл, описваща едно изживяване, останало в миналото, отново се явява в паметта с изживяването, как тя се появява от нас самите, представяме ли си го живо, и сега, бих казал, ако мислим за нас като за действително съдържание на едно такова сенковидно споменно изживяване, тогава постепенно получаваме представа как всъщност пред нас се разкрива духовната реалност, след като сме прекрачили през портата на смъртта. По правило тя не се явява нещо външно за нас като изживяванията от физическо-сетивния свят. Имагинациите се явяват като образни спомени, но с безкрайно по-голяма живост от тези споменни образи, явяват се по начин, по който ние не различаваме нашия аз от имагинациите така, както тук се различаваме от външния свят. Те възникват от нас самите като споменни образи, но така, че ние знаем: това, което се издига на хоризонта на нашето съзнание, е реалност. Възниква имагинация, знаем, че тя е свързана с нас така, както тук, на физическия план, е свързан с нас споменният образ. Имагинацията е изпълнена с живот. Но ние знаем, че сме свързани с нея, азът ни се намира в нея. Така душата се издига, така се чувстваме в съюз с душите и душевните същества на повисшите йерархии, които постепенно се издигат. Духовният свят се издига, бих казал, от неопределената сумрачност в душата така, както изплуват споменните образи в нашата душа. Само че споменните образи са напълно сумрачни и отразяват само външна реалност, докато издигащите се имагинации стават говорещи имагинации, вестящи себе си чрез своя забулен в духа език, който после се превръща в откровение на душите, на духовете, с които сме свързани по най-разнообразен начин по-топло и интимно, отколкото можем да сме свързани с някой човек тук, на физическия план.

Трябва да си изясним какво е значението на най-първото изживяване, което има човек след преминаването през портата на смъртта. Прегледът на последния живот има огромно значение за следващите опитности между смъртта и новото раждане и ние можем да си изясним значението му, ако помислим

за това как всъщност достигаме до нашето азово съзнание във физическия земен живот. Не до нашия аз, а до нашето азово съзнание. Как достигаме до аза, знаем от нашето духовнонаучно учение⁵¹: Духовете на Формата ни предоставят този аз, когато напредваме от Лунното към Земяното битие. Този аз обаче първоначално е подсъзнателен. Той става съзнателен поради факта, че се отразява във физическото тяло. Как се отразява той тук, на физическия план? Знаете, дори в обикновеното състояние на сън можете да видите: в състояние на сън азът може да се осъзнае само изключително рядко. Азът изчезва с изживяванията, с изплуващите образи на съня. Поради каква причина изживяваме азовото съзнание в състояние на будност? Нека си изясним как всъщност азовото съзнание е свързано с всички външни възприятия и изживявания. Когато движим ръка във въздуха, не усещаме нищо. Ако докоснем нещо, ще го усетим. Но всъщност ние усещаме нашето изживяване, усещаме това, което изживяваме чрез нашите пръсти. В досега с външния свят осъзнаваме нашия аз. И в друг смисъл при събуждането осъзнаваме нашия аз всъщност поради факта, че излизайки от състояние на сънно съзнание, се потапяме в нашето физическо тяло, сблъскваме се с нашето физическо тяло. Чрез сблъсъка с физическото тяло всъщност се извиква пред душата азовото съзнание.

Нека да си изясним, че азовото съзнание не бива да се отъждествява с аза. Първоначално азът остава в подсъзнанието, би могло да се каже, в несъвършен вид. Какво представлява в действителност азът, човек ще разбере едва през Вулкановата епоха. Но азът достига земното съзнание поради факта, че той се потапя с астралното тяло в етерното и физическото тяло, че се сблъсква с етерното и физическото тяло. И благодарение на този сблъсък с етерното и физическото тяло азът се осъзнава. По този начин възниква азовото съзнание от момента, когато физическото тяло се е втвърдило така, че този сблъсък е достатъчно силен, тоест от определен момент на детството, до който можем да си спомним.

Сега и в живота между смъртта и новото раждане душата трябва да се сблъска с нещо. Тук, във физическия живот, тя се сблъсква с физическото тяло, образувано от физическите сили и субстанции на външната природа, за да достигне до азовото съзнание. След смъртта, между смъртта и новото раждане, душата се сблъсква, за да достигне до своето духовно азово съзнание, със собствения живот, който тя наблюдава през дните, след като прекрачи портата на смъртта и който отново и отново може да съзерцава. Отначало животът се представя видим, после той става ретроспекция, която човек винаги може да има. Когато ние, като духовни същества, след преминаването на портата на смъртта, се вживяваме в потока на времето и наблюдаваме това, което преживяваме непосредствено в смъртта, движещата се душа в ретроспективното си наблюдение постоянно се сблъсква с панорамата на живота, която има, но сега остава духовен спомен. И както чрез сблъска си с физическото тяло азът тук се издига до своето азово съзнание, така след смъртта азовото съзнание се запалва чрез сблъска си с последния земен живот, благодарение на ретроспективното наблюдение на нашия собствен живот. Когато го наблюдаваме ретроспективно, изживяваме азовото съзнание между смъртта и новото раждане. Разбира се, това азово съзнание е различно след смъртта, но в никакъв случай не е по-слабо.

Как всъщност съществува това азово съзнание тук, във физическия свят? Тук, във физическия свят, всъщност, ако искаме да осъзнаем нашия аз, трябва да посочим, че той ни се показва в нашето физическо тяло чрез нещо. Този наш физически аз ни се явява в отражението от физическото ни тяло. Ние се чувстваме напълно пасивни в създаването на нашия аз, най-малкото ако не следваме например някоя философия като тази на Йохан Готлиб Фихте⁵². Напротив, след като преминем през портата на смъртта, ние постоянно се чувстваме дейни. Сега ние много по-интензивно събуждаме нашето съзнание отново и отново поради факта, че наблюдаваме изминалия си живот, и с азовото съзнание е свързано съзнанието, че искаме

себе си, постоянно искаме себе си и смеем да поискаме себе си, защото неотменно сме себе си поради това, че впечатление-то за преживяното някога остава незаличимо. С тези думи бих искал да опиша възможно повече от преживяването в азовото съзнание между смъртта и новото раждане. Преживяването тук, на физическия план, съзнателното преживяване е несравнимо със съзнателното преживяване между смъртта и новото раждане. Тук, на физическия план, никой не може в нормално съзнание да има непосредствен опит за своето раждане. С нормално съзнание никой не може да наблюдава своето раждане, спомнянето започва по-късно. Казвал съм вече, че ако хората искат да разчитат само на опита, на собствения си опит в живота, тогава всъщност никой не може да вярва в собствено-то си раждане. В най-добрия случай човек може да преживее раждането си, ако го разгледа ясновидски. Ако някой каже: аз не мога да повярвам в духовния свят, преди да го видя, не мога да вярвам в това, което ми съобщава духовната наука, вярвам само в това, което съм видял – тогава може да се отговори: а твоето собствено раждане? Изглежда така, сякаш вярваш, че се е състояло. Но опитност за него ти не можеш да имаш. Така виждаме, че дори за нещо толкова значително в човешкия живот нормалното съзнание узнава само посредством умозаклучения. Нормалното съзнание само предполага, че сме родени, като прави извод, че приличаме на хората, за които знаем от наблюдението си, че са родени, следователно и ние сме се родили. Но това е само умозаклучение.

Съвсем различно е във времето между смъртта и новото раждане. Колкото малко може в нормално съзнание да си спомни за своето раждане, толкова ясно човек може да наблюдава момента на смъртта посредством споменната панорама на живота. Колкото е вярно, че раждането е недостъпно за земното съзнание, толкова е вярно, че за ретроспективното съзнание пред душевния живот е винаги открито събитието на смъртта, но сега виждано от другата страна. Тук, на физическия план, човекът вижда събитието на смъртта само от едната страна.

Често това е ужасната страна. Но отгук не следва да се заключи, че е ужасяващо за продължаващия да живее да трябва винаги да гледа назад към изживяването на смъртта. Защото от другата страна то изглежда най-прекрасното, най-величественото и изпълнено със значение изживяване, което човешката душа изобщо може да има, тъй като постоянно показва по блестящ начин победата на духа над материалното битие. Непрекъснатият ретроспективен поглед върху изживяването на смъртта оживява, въздига и извисява съзнанието. Изживяването на смъртта се явява преди всичко такова, че душата си казва: аз живея тук, в духовния свят, с духовния свят. Поради факта, че душата има силата да си каже това, изживяването на смъртта има изключително значение за започващия след смъртта живот.

Аз казах, че човекът чувства как тялото му и всичко, което е било на Земята, го изоставя, той чувства как сега чрез вътрешна активност трябва да се уравни съзнанието му, как сега трябва да предприеме за съзнанието си нещо, което по-рано е правил за него чрез инструмента на тялото. Аз мога да живея съзнателно в мен без тяло: възможността да се овладее тази мисъл създава едно много по-силно съзнание, отколкото може да има човек в рамките на земния живот. Това убеждение ни дава смъртта, така че може да се почувства: тялото е изчезнало, но сега започва време, когато не е нужно да имаш контакт с тялото си, за да се чувстваш като аз, сега започва време, когато по някакъв начин ще вливаш духовните сили в душевната си обвивка, така че постоянно да се призоваваш към съзнание. Когато узнае как може да се осъществява това себепризоваване към съзнание, след като се е откъснал от тялото, човек има жизненото впечатление за вътрешното творение на битието. Това започва със смъртта, когато човек трябва да започне без тяло да се изживява като аз. Това е изходната точка, по-нататък човек без тяло да се чувства като аз, когато обръща поглед назад към изживяването на смъртта. Ако духовно-изследователският поглед, поради това, че той позволя-

ва на духовния свят да се оживява в себе си, стига дотам, че преминалите през портата на смъртта души изплуват в имажинации във вътрешността на съзнанието, тогава се узнава какво изживява мъртвият. Научава се да се разпознава разликата, която е налице. Разбира се, могат да се опишат само отделни неща. Бихме искали да разгледаме една такава разлика.

Научава се как човешките души след смъртта се явяват на арената на душевното наблюдение. Тези човешки души са два вида. Такива човешки души, вече влезли в духовния свят преди нашата смърт, които следователно откриваме там като безплътни души; и души, които все още са въплътени в тяло на Земята. И такива, намиращи се все още на Земята, сме в състояние също така да съпреживеем. Когато арената на земния живот изчезне за нас, ни остава възможността все още да сме свързани с това, което е било душевно. За нас изчезва само физическото, душата ни се разширява, свързва се със Всемира и именно това дава възможност дори когато физическото изчезне, все още да сме свързани с душевното начало и да го изживяваме.

Но съществува разлика между единия и другия вид душевно изживяване. Когато изживяваме една човешка душа в духовния свят, тогава, естествено, не я изживяваме така – едва ли е нужно да се казва, но тези, които си нямат понятие от виждане в духовния свят, го мислят, – сякаш срещаме едно външно същество. Напротив, тя се изживява така, че човек чувства съществуването да изплува в съзнанието му. И сега имаме при една душа – вече безплътна, преминала през портата на смъртта, – която срещаме, вътрешното изживяване, че тя се намира тук. Това е впечатлението. Ние знаем, че тук се намира една душа. Но в същото време ние трябва да се вживеем в нея, да се чувстваме в нея. Ние трябва да получим имажинацията за нея така, че сами да се почувстваме участници в създаването на имажинацията.

Наистина е така, че нещата могат да се опишат по следния начин. Човек се чувства в духовния свят. Възниква съз-

нанието: сега ти не си сам, една душа те приближава. Сега е така, както когато във физическия свят човек има в душата си една невидима мисъл. Но той иска да я направи видима. Взима тебешир и обозначава мисълта, създава образ от нея. Така е наистина в началото при преживяванията в духовния свят. Човек знае, че там стои реално духовно същество. За да се види душата, човек първо да трябва да осъществи контакт с нея така, че сякаш да я обозначи като имагинация в духовното пространство. Това се прави също, но човек знае за своята дейност при създаването на имагинацията. И когато душата чрез сферата на музиката, чрез която тя говори на нашето същество, иска да говори така, както човекът тук, във физическия свят, изразява душевността си чрез своя език, когато тя позволява на музиката на сферите да прозвучи от себе си, тогава човек чувства също, че не може да остане пасивен. Когато чувате речта на някой човек, но не искате да я обмислите, тя може да остане неразбираема. Ако иска да я разбере, човек трябва да съучаства. Така човек трябва тук навсякъде да съучаства. Човек съпреживява активно, дейно. Той знае, че трябва да участва в създаването на всяка част на проявлението на душевната същност, която може да има пред себе си. Той създава проявлението, не съществото. Може да се случи и така, че човек да не се чувства толкова силно активен: сега тук се намира една човешка душа. Но тя се проявява, без ние да участваме така активно, както в току-що описания случай, в създаването на имагинация. Имагинацията възниква пред нас повече от самата себе си. Тогава ние стоим пред душа, която все още е въплътена на Земята. Когато човекът премине през портата на смъртта и постепенно заживява в духовния свят, по начина, по който застава пред душите, се учи да разпознава разликата между души, които среща само в духовния свят, и души, за които трябва да счита, че се намират на Земята.

По този начин посочих една от разликите в непосредственото изживяване на опитности, които има човек в духовния свят. Необходимо е и изживяванията, вътрешните

изживявания да се различават – дали се изживяват човешки души, или души на същества от висшите йерархии. Приемете описаното като изживяване на човешки души. Аз казах, че се изживяват човешки души или като се създават и пресъздават имагинации, или като имагинациите малко или много сами се създават. После изживяването може да е такова: човек знае, че има някакво същество. Това същество също трябва да застане пред нас като имагинация, в изживяването, ако искаме да сме с него. Но ние нямаме възможност да създаваме имагинация по същия непосредствен начин, както в току-що описаните случаи, когато тя дори се създава от самата себе си. Когато имаме изживяването, че пред нас се намира същество, ние трябва да развием в себе си още нещо. Трябва да развием в себе си усещането, че позволяваме на това същество да се създаде в нас. Ние предаваме нашите сили, така че те да заструят в съществото. Следователно, докато при човешката душа се чувстваме създаващи в имагинацията, при същества от висшите йерархии, ангели, архангели, чувстваме как тези същества създават имагинации в нас. И така постепенно ставаме част от това съизживяване на духовния свят.

Също така знаем, че в конкретния случай това съизживяване протича така, че в продължение на дълги години – продължителността е свързана с последния земен живот, както често сме посочвали – животът отново протича в обратен ред. Отначало имаме панорамата на живота, траеща няколко дена, после започваме да изживяваме земния живот в обратен ред, но по по-различен начин, отколкото сме го изживявали тук между раждането и смъртта. Първо изживяваме последното събитие, после събитието преди него, и така назад в духа до раждането. Преживяваме живота си сега така, че го разглеждаме от другата страна. Мога да кажа, че разглеждаме последните от другата страна. Да вземем за пример нещо грубо, някога в живота съм казал на даден човек, че е неблагоприятен, или пък по някакъв начин съм го обидил. Тогава съм изживял нещо по време на живота. То е нещо различно от това, което

е изживял човекът. Чувството за обида, болката, страданието, което той е изживял. Сега в преживяванията след смъртта в душевния свят се изживява същото, което е сторено, в неговите последствия. Страданието, което е преживял другият, когато сме го обидили, това страдание, тази болка изживяваме в себе си. Сега изживяваме последиците на нашите дела в другото същество, когато изживяваме живота си в обратен ред. Ние ще получим определена представа за изживяването след смъртта, ако отпразвим поглед към нещо, което може да разкрие на духовния изследовател взаимовръзката на това изживяване след смъртта с изживяването тук, във физическия свят.

Това, което казвам сега, може да насочи вниманието ни към факта, как духовният изследовател малко по малко достига до своите резултати и че е предразсъдък да се смята, че някой, прекрачил прага на духовния свят, познава духовния свят от личен опит и сега той може да бъде питан за всичко. Ние трябва отново и отново да изживяваме следното. Когато духовният изследовател говори за едно или друго, при това открито, и – както от определена гледна точка може да е напълно желателно – дава отговори, питат ли го за нещата на небето и Земята, за цялата безкрайност, като същевременно се предполага, че щом някой вижда в духовния свят, знае всичко, което изобщо може да се знае – тогава нещата изглеждат приблизително по същия начин, както ако някой тук каже: ти имаш очи, познаваш Мюнхен, следователно можеш да ми опишеш Калифорния! В духовния свят ситуацията действително е такава, че трябва да се усвоява и разбира стъпка по стъпка случващото се там. Наивно е да се вярва, че нещата там не трябва да се разглеждат едно след друго. Разликата обаче е, че тук, във физическия свят, ако човек никога не е бил в Хайделберг и иска да опише Хайделберг, той отива там, извършва движение. В духовния свят нещата трябва сами да дойдат до нас. Ние трябва да развиваме в душите си силата на очакването, вътрешната сила на изживяването. Нещата навлизат в нашия визуален кръг, ако сме придобили способност за

това. Хайделберг на духовния свят трябва сам да дойде при нас, ние трябва да подготвим душата си за това. В известен смисъл това винаги зависи от факта, как сме надарени, за да можем да изживее едно или друго в духовния свят. По този начин духовният изследовател постепенно научава тайните на духовния свят.

Сега бих искал от определена гледна точка да обсъдим една духовно-изследователска опитност, за която все още не съм говорил тук от тази гледна точка. Когато човек, след като развие в себе си определени вътрешни, следователно духовни сили за наблюдение, наблюдава душевното изживяване на човека, когато се намира в духовния свят между заспиване и пробуждане, когато наблюдава спящия човек като душа, намираща се извън физическото тяло – наблюдаващият се запознава с различни неща, но трябва да се научи да наблюдава от определена гледна точка, ако иска да разбере нещо точно, – тогава той забелязва, че човекът в съня в душата си е много по-активен, отколкото по време на будното състояние. По време да будност човек се позовава на това, което тялото му развива като активност, като изцяло се пренася като душа в тази активност, живее в нея. В съня той живее в собствената си активност. Изследвайки я, откриваме, че в съня си човек преживява по друг начин още веднъж това, което е преживял във физическия свят от пробуждането до заспиването. Да приемем, че съм направил нещо, чел съм едно или друго. В съня си отново изживявам целия процес на четене, отново преминавам през всичко. В нормалния живот само днес нямаме такова съзнание, което да стане и азово съзнание, но то се разиграва в душата, разбира се, смътно. Но то се случва и сега душата всъщност дейно преработва това, което е изживяла през деня. Мислите се преобразуват така, че да станат плодотворни в душата. Ние преработваме в житейски плодове това, което сме изживели през деня. По време на съня правим все по-дейни житейските плодове, житейските опитности.

После духовният изследовател може да открие нещо.

Ако сравни изживяването в съня, което човекът има тук, с изживяванията, които човекът има през годините или десетилетията, след като е преминал през портата на смъртта и изживява живота си в обратен ред, интересното е, че той разглежда живота си така, че всъщност преживява нощите, а не дните. Как всяка нощ е разглеждал деня, това той преживява сега в душевния свят. Същото, което е изживял в будно съзнание, но гледано от страна на съня. Ние го преживяваме като нещо забележително. Обикновено не се размишлява за това, но всъщност тук, във физическия живот, споменът ни се разпростира само върху дневните опитности. Спомняме си това, което имаме в будното съзнание. Сега, след смъртта, си спомняме точно за това, което сме имали като опитност през нощите в резултат на изживяното по време на земния живот. Тогава настъпва съзнателният спомен за опитностите по време на съня. По-рано не съм говорил толкова конкретно за това, просто защото не съм го знаел. Такива неща се дават на човек в последователни духовни изследвания.

Но едно нещо се явява важно, важно за съзнанието, което следва да изработим в нашата съвместна работа в клоновете. По-рано – можете да го прочетете – от друга гледна точка обърнах внимание на факта, че животът в душевната страна продължава около една трета от времето, преживяно между раждане и смърт. В книгите⁵³ са дадени причини за това. Но тези причини са дадени от друга гледна точка, не от тази, която имам предвид сега. Човек изживява живота през нощта. Колко дълго спи човек обикновено? Човек проспива една трета от живота си. Приблизително една трета от живота си. Когато сега след смъртта се преживяват нощите, това трае една трета от земния живот. Преживяването на нощите е свързано с това. Невероятно интересно и важно е. Защото досега нещата се обясняваха поради съвсем различни причини. В „Тайната наука“ например отново изтъкнах, че това изживяване след смъртта трае приблизително една трета от земния живот, изживяването в камалока. Сега, от съвсем различна гледна точ-

ка, която по-рано не е била вземана под внимание, се представя: този живот в камалока трае една трета от земния живот – от гледната точка, че човек изживява нощите. Виждате ли, това са такива неща, които, откривайки се отново и отново, се явяват изключително мощни доказателствени сили за нещата, които духовната наука може да даде на човека. Търсейки една истина от определена гледна точка, се стига до следното. Животът в камалока трае една трета от земния живот. После, от съвсем различна гледна точка, се открива същият резултат. Тези резултати се подкрепят един друг. Отново и отново откриваме това и то дава сигурност дори на човек, който все още не може да изследва сам. Често съм обръщал внимание на тази съгласуваност. Когато в клоновете действително проследяваме подробно как се откриват нещата, ние постепенно развиваме вътрешна сигурност, развиваме сила на убеждението, ако продължително време полагаме усилия да добием собствени опитности, собствени изживявания по собствената пътека на познанието.

Като заключение бих искал да споделя една истина, която тъкмо за нашето време може да е особено интересна, въпреки че тя може да е интересна за хората от всички времена. В откритата лекция⁵⁴ вече говорих за смъртта от една гледна точка, а именно че човекът в активна възраст например е улучен от куршум, така че, така да се каже, му се отнема физическото тяло. Както се каза, аз посочих какво става от тези неупотребени сили. И по-рано съм говорил за този случай от различни гледни точки. Днес искам от да опиша това изживяване на смъртта от друга гледна точка. Как навлиза в духовния свят човек, който не се разделя с физическото тяло поради болест или старост, а губи тялото си насилствено чрез куршум или друго нараняване? Вече съм описвал какво остава от неизразходваните сили. Но как той навлиза в духовния свят? Тъкмо във време като настоящото се вижда колко много души преминават през портата на смъртта в духовния свят. Тялото им се отнема чрез външна намеса. В духовния свят те се отличават

силно от душите, които са изгубили тялото си вследствие на болест или старост. За да се обяснят и разберат подобни неща, в духовния свят човек трябва да съумее да съпоставя необходимите неща. Сега трябва да може да се попита: с какво трябва да се съпостави дадено загадъчно явление, за да се изясни загадката? Установено е, че това явление трябва да се сравни с нещо, което се изживява във физическия свят. Нека да характеризираме изживяването тук, във физическия свят, така, че първоначално да разгледаме грубите материалистически мислители, които не признават нищо друго освен това, което може да се схване по груб начин чрез сетивния опит, което поради факта, че въздейства по груб начин, се означава като съществуващо. Но в света съществува и друго, придаващо на живота стойност, и това друго нещо са идеалите. Естествено, най-закоравелите материалисти ще кажат, че идеалите не се ядат, че те не съществуват, а представляват просто нещо измислено. Ала хората, внасящи в живота идеалите, всъщност работят за истинското оплождане, издигане и оживяване на земното битие. Това, което не съществува в груб материалистически смисъл, трябва да се внесе тъкмо в хода на земното битие, така че този живот да придобие стойност и значение. Идеалистите са онези, които в известен смисъл се явяват за земното битие посланици на божествените светове. Защото идеалите са нещо като послания от божествените светове, нещо, което се включва във физическия свят, но не произлиза от този физически свят. Идеалите не могат да се наблюдават, с тях не може да се експериментира, така че да се представят експериментално чрез опита. И въпреки това идеалите са като послания от един духовен свят.

Когато например човешката душа, лишена от тялото в активна възраст вследствие на куршум, навлиза през портата на смъртта в духовния свят, не оставя само неупотребени сили, които се използват по описания вече от мене начин, но тя внася в духовните светове и едно напълно определено съзнание. Такава душа преминава през портата на смъртта по различен

начин от душите, които са успели да завършат живота си, или от душите, чието тяло е отнето чрез болест. Тези души навлизат в духовния свят с мисли за това, което би могло да се случи долу, във физическия свят, а именно със собствения им живот до момента, когато са се пожертвали. Би могло да има предпоставки да се случи нещо в следващите години в нормалния живот във физическия свят. Например възможността, да кажем, две години след смъртта човек във физическото си тяло да се срещне с други хора във физическо тяло. Но сега той не е там. Би могло да се случи нещо във физическия свят, което сега не е възможно. Подобни мисли отнася в духовния свят душата, лишена от тялото. Сега за духовния свят е също така необходимо да може да се съобщи там горе как долу в света се намира нещо, което представлява възможности за това грубо битие, но което не се изживява като грубо материално битие. Такова провъзгласяване за духовните светове е нещо подобно на провъзгласяването на идеалите във физическия свят. Това са обратните идеалисти. Тук долу животът може да протича така, че възможностите да не се изживеят, че души, срещнали се с насилствената смърт, се завръщат от физическия свят. За онези там горе, които не са преживявали такава смърт, това представлява едно възвестяване, имащо същото значение като известяването на идеалите тук. Тук, във физическото битие, се казва: няма стойност само това, което се открива на сетивата, а имат стойност и идеалите, произлизащи от духовния свят. В духовния свят възвестяват тези, чиито тела са отнети, че има нещо реално, което обаче, макар определено за сетивното битие, не навлиза в това сетивно битие, което навлиза в духовния свят по друг начин, което оживява духовния свят така, както идеалите оживяват сетивния свят. Това е един изпълнен с огромно значение резултат от духовното изследване, който ни показва, че жертвената смърт има значение за духовния свят, не само значението, което вчера посочих за физическия свят, а и за духовния свят. Сред душите в духовния свят живеят такива, които наблюдават обикновения ход на живота, но горе

се намират и такива, които са научили, че възможностите могат да се прекъснат чрез един-единствен замах. И за духовния свят те се явяват, така да се каже, обратните идеалисти.

Така постепенно се разкриват явленията от живота, загадките на битието, и тъкмо в подобни времена, каквито са днешните, когато толкова много загадъчни неща могат да се предусетят благодарение на кръвта и болката, човек може да добие впечатление, как именно духовната наука може да приобщи човека към цялостния, пълния живот. Човечеството се развива. По-рано не е била дадена съвременната наука, тя произлиза от тъмата на душевните стремежи. Точно така ще трябва да произлезе и духовната наука. В бъдеще човек няма да бъде лишен от нея. Днес тя има много противници, но човек все повече ще усеща загадките на битието и все повече ще изпитва необходимост да решава загадките на битието по духовнонаучен начин. Това трябва отново и отново да възкръсва в душата като мисъл, която ни свързва в нашето духовно движение, мисъл, която по някакъв начин ни показва как в рамките на нашето духовно движение ние търсим нещо, което трябва да се разпространява все повече и повече сред човечеството и което трябва да подкрепяме срещу враждебността, ширеща се по съвсем естествен начин в настоящето.

Изхождайки от днешното разглеждане, бих искал тъкмо в нашето време особено да подчертая как сериозността на нашето време именно в тези дни би трябвало да ни напомня, че в съответствие със собствените ни сили можем да направим така, че духовната наука, доколкото е станала наша, да се въплъти в еволюцията на човечеството. Бих искал да напомня, че сега трябва да направим тази мисъл възможно по-силна и жива, тъй като обстоятелствата наистина могат да доведат до това, ние да не можем да бъдем така често заедно като в нормални времена. И позволете ми поради тази причина да отправя към нашите души призива да работим в отделните клонове вярно и всеотдайно, въпреки че съвместната работа от Ваша и може би от моя страна може да протича сега само

рядко, докато отново не настъпят нормални времена. Тъй като да се пътува по света стана много по-трудно, отколкото по-рано, може би трябва именно днес да се научим наистина силно да се подкрепяме и да работим самостоятелно в отделните клонове. Това, което можем да направим в тази посока, може действително да стане плодотворно за това, което трябва да се влее в развитието на човечеството като духовен стремеж в нашия смисъл. Защото отново и отново трябва да посочваме мисълта, че огромната жертва, която безброй хора принасят в настоящето и която толкова интимно е свързана с това, което смъртта крие в човешкото развитие като тайна и болка, тази жертва има всъщност правилно отношение към нашия душевен живот само тогава, когато можем да я разглеждаме от гледната точка на духовната наука в голямата взаимовръзка с човешкото развитие, с историческия развой.

Нямам намерение да говоря за всевъзможните пречки и затруднения, за които вече можехте да чуете в последно време, когато трябваше да говоря по въпроса на едно място. Но въпреки всичко тези неща показват, че е необходимо съвсем конкретно да приемем плодотворността и необходимостта на духовнонаучното движение и че от него трябва да отделим онова, което се явява като наши лични пристрастия и желания, действащи винаги като пречки и затруднения за правилния ход на духовнонаучната ни работа. Духовната наука е толкова богата на съдържание, че тя може да ни занимава напълно конкретно. Нека постоянно да имаме пред душата си факта, колко лесно личните, честолюбивите или суетните стремежи се примесват с това, което всъщност трябва да се разбира от нас и което следва да обхванем като пулсиращ през света духовен живот.

Някои събития, разиграли се тъкмо в рамките на нашето общество, могат да доведат душите ни до мисълта: ах, там вън се лее кръв, мнозина воюват за нещо, чиято стойност днес все още не може да се измери, а също има едно духовно движение, което наистина може да събуди чисто конструктивни

интереси. В него не е нужно да се гледа само личностното, но в него властва толкова много лично, и то във време, когато душата трябва да се чувства задължена да съпреживява големите събития.

Отново и отново трябва обръщаме поглед, особено днес, от нашия отделен живот към това, което изживява цялото европейско човечество и човечеството изобщо, и да си казваме: истинските труднопостижими плодове ще се дадат в бъдеще само ако човечеството приеме това, което духовната наука иска да внесе в развитието на човечеството. Ако с това, което като плодове от кръвта и болката, от страданията и от лишения премина в бъдеще, се съедини това, което може да се придобие като мисли от духовната наука, тогава на полетата, изискващи днес толкова много жертви, някога ще може да разцъфти един духовен живот за човечеството, достоен изобщо за тези жертви. Имайки предвид това, ще завършим с думите:

От мъжеството на бойците,
на падналите от кръвта,
на изоставените от скръбта,
от жертвеното дело на народа
духовен плод ще израсте –
ако души, духовно осъзнати,
отправят своите чувства
към царството духовно.

Ако в нашите редици има достатъчно души, отправящи чувствата си към духовното царство, тогава възникващото като цвят и плод от усилията им може да стане не просто лично, а общочовешко благо. В този смисъл, придържайки се наистина интензивно към нашето дело, ние искаме да продължим да работим върху това, което животът може да донесе!

ПЕТА ЛЕКЦИЯ

Мюнхен, 18 март 1916 г.

Искаме да посветим тази вечер повече на окултно-историческо разглеждане, а вдругиден ще направим едно изцяло човешко окултно разглеждане. Когато сега искам да започна с един въпрос, възникнал, така да се каже, поради различни нужди, които са налице и трябва да бъдат обсъдени предвид събитията от настоящето, това не трябва да се приема като желание от моя страна да припомням миналото, да предизвиквам стари спорове, а следва да послужи за изказването на нещо, което трябва да се каже. Ето защо бих искал да започна с един въпрос, на който не искам да отговоря непосредствено. Бих искал да започна с въпрос, на който следва да се отговори посредством различни разглеждания, които желая да направя. Ще изходя от въпроса защо от началото на войната госпожа Безант в своите английски вестници клевети по такъв нечуван начин нашето немско движение. Защо тя започва тази клеветническа кампания скоро след избухването на войната и защо я продължава и в настоящия момент по един невероятен начин? Някои отправни точки за отговора на този въпрос могат да се получат посредством следващите разглеждания.

Лекциите, които изнасям пред по-широката аудитория във връзка с нашето духовно движение, трябва, разбира се, да се изнасят така, че да бъдат разбираеми за по-широката аудитория. Но в основата на всяко произнесено изречение се намира нещо много, много по-дълбоко. Всяко изречение е обусловено от определена взаимовръзка на фактите. И днес искам да кажа нещо тъкмо за тази взаимовръзка на фактите.

Често съм подчертавал, че ние живеем в епоха, когато в цялото културно движение безусловно трябва да се влива нещо от окултно-духовното познание. Окултното течение, духовнонаучното течение всъщност никога не се е отделяло напълно от развитието на човечеството. Но човек трябва да

се раздели, не точно с един предразсъдък, а с един вид предчувствие, широко разпространено и в нашите среди, ако иска да съди по правилен начин за определени неща, които следва вече да се знаят. Човек трябва да се раздели – вече не може да се каже по друг начин – тъкмо с определена мечтателност, с определена сънливост, в която толкова лесно изпадат онези, които встъпват в нашето духовнонаучно движение и искат нещо наистина приятно и удобно за своята душа, нещо, което да ги сгръва в живота, към което да се придържат и да действат така, че да им е приятно да вярват във висшето предназначение на човешката душа. Разбира се, това е напълно вярно, но може да е свързано с определено душевно приспиване. Такова приспиване на душата често се наблюдава при тези, които оставят душите си на въздействието на духовната наука и в същото време не се стремят, тъкмо чрез това, което може да бъде духовната наука, да открият ясни, сигурни съждения за житейските събития, за взаимовръзките на фактите, сред които се намира всеки отделен човек.

Когато разглеждаме човешкото развитие, често сме обръщали внимание, че нашата пета следатлантска културна епоха, в която живеем, има задачата да изгради съзнателната душа от общите заложи на човешката душа и че по-късно, в шестата следатлантска епоха трябва да се развие духът-себесъщност. Обръщаме внимание и на факта, че определени човешки заложи, които се намират тъкмо в Източна Европа, в руския народ, днес все още дремещи и спящи, трябва съществено да съдействат за това, шестата следатлантска културна епоха да се реализира в съответния си вид по правилен начин. Необходимо е наистина руският човек, ако не е заблуден от своята „интелигенция“⁴⁵⁵, да проникне дълбоко душевността си с определени свойства, заложи тѣй дълбоко в руската народностна душа. На такива свойства следва да се обърне внимание. Тази руска народностна душа в целия си вид притежава нещо, което почти може да се нарече женственост, нещо, способно на ласкаво привързване, лесно усвояващо и приема-

що това, което е донесло културното развитие.

С тази особеност е свързан фактът, че руският човек възприема и в хода на развитието, през което е преминал, винаги е възприемал това, което от древността прониква руската култура във вид на ориенталско оцветени, византийски религиозни форми. Руската душа е вътрешно малко продуктивна, малко креативна, но във висша степен способна да възприема. Ето защо малко може да се говори за развитие на руската православна религия през столетията, в които сред руснаците действа тази руско-византийско ориентирана религия. Този, който взема участие в церемония в руската църква, дори само бегло, може да усети колко безкрайно много източна тенденция присъства в тази церемония, как нещо от нея осезаемо се внася в непосредственото настояще. Това е едното.

Второ, в тази руска народностна душа е заложено, че отделният руски човек малко разбира това, което в Западна и Централна Европа вече е необходимо да се прилага в мисловни форми във връзка с подразделението на социалния живот и неговото по-нататъшно развитие. Една такава необходимост се състои например в приемането на строго юридическо мислене в европейския социален ред. Но руският човек малко разбира такава проникване на социалния живот с мисловни форми. То може да го обърка по отношение на това, което той би желал да нарече свободно изживяване на своята съдба посредством чувствата. Той не желае да бъде объркван чрез каквито и да било мисловни форми, въткани във външната социална структура.

И една трета особеност е тази, която така е привлякла Хердер⁵⁶ и която действително е свързана интимно с това, което може да се нарече руска народностна душа. Защото тази особеност всъщност не е открита в Русия, тоест тя е била забелязана и обозначена не в Русия, а първо е посочена от Хердер, както и славянството и панславизмът въобще са заимствани изключително от Хердер. Още едно доказателство за способността за възприемане на руското начало. Третата особеност

следователно се явява един вид миролюбие, липса на агресия по отношение на духовния живот, пасивно себеотдаване. Агресивното застъпване на някакви догми или тем подобни е чуждо на руската народност. Това е една трета черта.

Разбира се, такива черти – и тъкмо в това се състои сложността на човешкия живот – могат да се обърнат в своята противоположност под влияние на различни обстоятелства. И благодарение на съблазнителите на народа, с които човек сега си има работа, тези три особености са почти обърнати в своята противоположност. Този факт не би трябвало да изненадва този, който се занимава с духовна наука.

Така обаче се вижда – и ще стане още по-ясно, когато сега го проучим в подробности, – че в Източна Европа е наличен материал, който, така да се каже, трябва да се слее с това, което в Западна Европа произтича от едно много по-активно развитие. В Западна Европа могат да се забележат противоположните отличителни белези. Беше посочено какво може да се внесе от едно определено активно развитие на човечеството в нашата пета следатлантска епоха и какво още трябва да се внесе, ако тези неща не се проспиват. Нещата, които вчера отново бяха съобщени в моята лекция относно заглъхващия тон на немския духовен живот.

За този, който може да разглежда действително непредубедено развитието на духовния живот – непредубедено дори тогава, когато той му се представя във външния физически свят, тъкмо в настоящето, в най-ужасяващи изопачени образи, в карикатури, – който може да разглежда вътрешните движещи сили на този духовен живот, въпреки всичко за него е ясно, че вследствие на известни факти именно това, което се съдържа в централноевропейския духовен живот, трябва да встъпи в нещо като съюз с произтичащото от руските естествени заложби. Трябва да се осъществи един вид съвместна дейност между това, което в Централна Европа може да се създаде, благодарение на самобитността на централноевропейския духовен живот, и това, което може да се възприеме от европейския Из-

ток, благодарение на неговите чисто природни свойства.

Ако проучите централноевропейския духовен живот още по-точно, а именно тази негова черта, на която обърнах внимание днес в откритата лекция, ще видите, че наистина в нея все още не се съдържа духовната наука като такава, но действително има нещо, което представлява зародиша на духовната наука. Фихте, както често съм отбелязвал, говори за един „повисш смисъл“⁵⁷. Гьоте говори за „съзерцаваща сила на съжденияето“⁵⁸. Шелинг говори за това⁵⁹, че ако действително иска да проникне в тайните на битието, душата трябва да се извиси към това, което той нарича „интелектуално съзерцание“. За да се схванат по-точно нещата, трябва да се обърне внимание и на нещо, което на стари години Шелинг е постигнал в изключително проникновените си творби „Философия на митологията“ и „Философия на откровението“. Едно дълбоко разбиране на християнството живее в тези творби, които днес още не се разбират. Едно духовно схващане на света живее в съчинение като например „Самотракийските божества“, където Шелинг се опитва да проникне в Мистериите на самотракийските кабири. Всъщност никъде в по-новия духовен живот не се явява толкова силно съзнанието за това, че в християнството нямаме работа с набор от догми, че култивирането на християнски догми е само съпътстващо явление, а най-важното е, че се е състояло Христовото събитие, Мистерията на Голгота. Никъде това съзнание не се явява толкова силно, колкото във „Философия на откровението“ от Шелинг. Всичко това е в състояние да се развива, то трябва да доведе до развитието, тъй често посочвано от нас, когато сме разглеждали това, което трябва да се извърши тъкмо благодарение на Централна Европа.

Но ето сега Западна Европа! Когато разглеждаме Западна Европа, трябва преди всичко да сме наясно, че тя навсякъде е проникната от един исторически, традиционно предаван окултизъм, който обаче никъде не се проявява в такава органична, изпълнена с живот форма, живееща и във външния езотеричен живот, както може да се прояви един истински съвременен

окултизъм от духовния поток на Гьоте, Шелинг, Хегел и т.н. Възникващото на Запад като окултизъм може да е свързано само незначително с външната наука. Би било невъзможно за Англия например да се намери една подобна връзка между окултна наука и същинския стремеж към познание, нещо, което действително има място в световната картина на немския идеализъм. Не може да се мисли, че това, което външно е действително английско – като философията на Франсис Бейкън⁶⁰, философията на Спенсър⁶¹, английско оцветения дарвинизъм или пък сега отново този нов прагматизъм⁶², – може да намери същия път към живеещото в различните окултни ордени на Запад, какъвто е случаят с немския идеализъм. Това, което произлиза от различните окултни ордени, трябва да се изолира, да се затвори, то не може да прокара истински мостове към една външна светска наука.

Ето защо обаче в тези западни ордени, именно в техните по-висши степени, съществува знание, предавано исторически, което всеки приема, бих казал, за онова европейско положение в света, знание, чиято най-важна тайна действително се състои в това, че, от една страна, Източна Европа в същността си е предопределена да възприеме нещо, че онова, което е ориентирано от Източна Европа към Запада, е предопределено да развие нещо, което следва да се приеме от Изтока. Това знание е напълно на разположение на водещите личности от западните ордени. Когато тези водещи личности развиват основната идея на своята окултна дейност, те непременно говорят за тази взаимовръзка.

Но с развиването на такива основни идеи на Запад е свързано нещо напълно определено. Най-добре се вижда какво е свързано с него, ако се проследят нещата там, където те се проявяват най-отчетливо – в рамките на британския живот на ордени. Във всеки, който в живота на британските ордени е издигнат до определена по-висша степен – определени степени на посвещението, които познава исторически и в които той, естествено, не е действително живо посветен, – във всеки

живее представата, че англосаксонството трябва да изнесе от своята народностна същност това, което може да се свърже с руската народност в нещо като духовен културен брак. Защото всеки, който е свързан с англосаксонския окултизъм по току-що описания от мен начин, разглежда англосаксонския окултизъм като нещо, призвано да заличи дълбоките окултни движещи сили на гръко-латинската същност. Така се мисли. За четвъртата следатлантска културна епоха, приключила, както знаем, през 15 век, е решаващо това, което гръко-римското начало, което гръко-латинската култура е извела от себе си като окултизъм. Но в петата следатлантска култура гръко-латинското начало трябва да се замени от англосаксонството. Това е нещо, което е необходимо, което следователно трябва да се насърчава и реализира. И всеки, който е съпричастен с тази догма, която същевременно представлява и догма на волята – че петата следатлантска култура трябва да носи англосаксонска физиономия, англосаксонски отпечатък, – в същото време има определена картина на бъдещото построение на Европа. В тази картина на бъдещата европейска организация съществуващото в Централна Европа като духовен живот трябва преди всичко да се потисне, да се разглежда като нещо, което не трябва да навлезе в бъдещото развитие на човечеството. То трябва да се разглежда като нещо без никакво значение.

Една такава повече или по-малко несъзнателна догма живее във всички англосаксонци и изхождайки оттук, също и във всички ордени, които например по някакъв начин са свързани с „Гранд Ориент дьо Франс“⁶³, както и с всички западно-европейски тайни общества. Една основна догма, действаща повече или по-малко несъзнателно, е следната. Това централноевропейско знание няма значение за петата следатлантска култура, то не следва да се взема под внимание. Нещата трябва да се организират така, че петата следатлантска култура да възприеме англосаксонска физиономия. Ето защо трябва да се склучи един вид брак между Западна Европа и Източна Европа, като се пренебрегне централноевропейският живот. В

такива окултни ордени винаги се е говорело от много, много години за онази война, в която живеем сега. Тази война са я обрисували не по-малко ужасяващо, отколкото представлява сега. Само наивна вяра е, че войната е могла да избухне без да бъде предвидена от мнозина, така, сякаш не се е говорело много за нея. За нея са говорили твърде много! Идеята за предстоящата голяма европейска война можете да намерите навсякъде, тя е изведена и обсъждана именно в англосаксонските ордени. За пореден път там могат да се открият доказателства, че трябва да настъпи един такъв голям европейски конфликт. Също така е обрисувано и бъдещото положение на Европа. Знае се, че с шестия следатлантски културен период, който – малко оцветен материалистически – в англосаксонски смисъл се нарича шеста подраса, са свързани посочените характеристики, кръвните характеристики, бих казал, на руския народ и че от това трябва да произтече един вид сливане на западноевропейската същност с руската същност. Тези неща трябва да се разглеждат пределно ясно и точно, в противен случай човек живее спящ за това, което се явява окултно движение на настоящето.

В тази връзка бих искал да обърна внимание на един факт. Не съм го забравил, той не може и да се забрави. Когато госпожа Безант дойде⁶⁴ за първи път в Централна Европа, в Хамбург се организира събрание, на което тя изнесе една лекция. Тогава аз зададох определен въпрос на госпожа Безант. Ако сега искаме да положим началото на едно централноевропейско окултно движение, как се отнася то към факта, че в началото на 19-тото столетие, в края на 18-тото и началото на 19-тото столетие, се забелязват значителни зародиши на един особен духовен живот тъкмо в Централна Европа? Госпожа Безант – разбира се, малко беше разбрана връзката, намираща се в основата на нещата – отговори, че тогава в рамките на немския живот е навлязло нещо от духовното познание в абстрактна, понятийна форма. Но тъй като човечеството не можеше да го ползва, по-късно то трябваше да разцъфти правил-

но в една по-чиста, по-висша и истинска форма в рамките на английския духовен живот. За някои хора може да е неприятно, че не мога да забравя тъкмо такива характерни изявления. Те не могат да бъдат забравени.

В последната третина на 19 век се появи един особен, изключително значим феномен във връзка с окултното развитие на Европа, достигнал чак до Америка. И този феномен, който външно действа само като личност, има много по-голямо значение, отколкото обикновено се приема. Този феномен се проявява именно в личността на Елена Петровна Блаватска⁶⁵. Външно се представя фактът – но този изключителен факт е само изразът на дълбока вътрешна духовна взаимосвързка, – че Елена Петровна Блаватска произхожда от руската народност, с всичките ѝ характерни черти, като развива големи, медиумни спиритуални способности, преди всичко във висша степен психически способности.

Нужно е да имаме представа за това какво означава появата на един такъв феномен в хода на окултното развитие на човечеството, ако искаме да оценим по достойнство този феномен, ако искаме да проследим с разбиране това, което сега ще дам за пример. В англосаксонските западни ордени, в тайните общества и т.н., занимаващи се с окултните идеи, както току-що охарактеризирах, настъпва оживление, когато става ясно, че съществува такава, единствена по рода си личност, която тъкмо от най-характерното на руската народност концентрира в изключителни психически качества отличителните белези на бъдещата еволюция на човечеството, проявявайки съвършено неповторима медиумичност. Навсякъде настъпва оживление. В англосаксонските западни ордени възникват въпроси. Това оживление може да се изрази по следния начин, като, разбира се, на нещата по необходимост се придадат някои контури. Хората, които тогава са били същинските пазители на англосаксонско-западното движение, си казват: фактът, че тъкмо от източното човечество в настоящето се пробужда такава личност, трябва да се вземе под внимание,

по този въпрос трябва да се заеме съответната позиция. И сега действително възниква въпросът: как да се направлява това, което чрез силни психически качества може да даде на света определени дълбоки тайни по такъв начин, че руският елемент на бъдещето да се свърже с англосаксонската същност? Качествата на Блаватска да се внесат в англосаксонската същност, именно този е стремежът сега. Най-малкото са искали чрез психическите качества на Блаватска да се представят на света преди всичко окултните догми, които западните ордени желаят да възвестят на света. Нужно е било да се покаже как трябва да дойде определена, проникната от окултизма, наука на бъдещето. Към това е бил стремежът. Желанието да направляват мисленето на човека е можело лесно да се осъществи чрез това, което води от петата към шестата епоха, но така, че преди всичко да бъде пронизано от поривите, вкоренени в англосаксонския окултизъм и неговите догми. И така, психическата личност на Блаватска е трябвало да се използва, за да се внедри в нея онова, което се предава по традиция и е заложено като догматика в западния окултизъм.

В началото нещата се развиват така, както, бих казал, е трябвало да се развиват. Блаватска е била напълно готова да се живее и в окултната страна на централноевропейския духовен живот. Какво означава това, ще ни стане ясно, ако разгледаме централноевропейския духовен живот във връзка с неговия окултизъм. Централноевропейският духовен живот винаги носи на повърхността си окултното начало. То може да се намери дори в определена външна литература. То живее през 15-тото, 16-тото, 17-тото, дори в 18-тото столетие, докато не се появява йезуитството и външно – но само външно – всичко бива загубено. Но дотогава то е живо. И ако днес ние говорим, че по времето на Гьоте, Шелинг и Фихте се появява дълбок стремеж в определена чисто идеална форма, трябва да сме наясно, че този дълбок стремеж се корени в централноевропейския окултизъм⁶⁶, в едно централноевропейско окултно развитие. В потока на централноевропейското окултно развитие дейст-

вително навлиза Елена Петровна Блаватска, благодарение на един благоприятен процес, така че първоначално това, което се проявява, бих казал, през подземните канали на човешката личност в психическия живот на Блаватска, се прониква от живялото през късното Средновековие като окултизъм в рамките на Централна Европа.

С този централноевропейски окултизъм обаче по-рано се случва нещо друго. Западните окултисти, разбира се, не са глупави, те не са прости. Напротив, те са изключително разумни по отношение на това, което понякога се разпознава като външна интелигентност, мъдрост. Във всеки случай не причислявам към разумните Грей и Аскуит⁶⁷. Не искам да създавам впечатлението, че смятам за разумни днешните английски държавници. Но тъкмо в рамките на окултните ордени са живели изключително значими хора, отличавали се с голяма интелигентност, които достигат до идеята всичко, което може да се приеме външно от централноевропейския окултизъм, да се пренесе в Англия, така че отново да оживее там в една във всеки случай външна, екзотерична, но всеобхватна литература.

За човек, който познава нещата такива, каквито са, е напълно ясно как стоят нещата с английската окултна литература, когато вземе нещо от Уин Уескот⁶⁸ или от английски окултисти, които са знаели нещо, дори ако по-отблизо проследи съчиненията на Лоурънс Олифант⁶⁹. За какво става въпрос при производството на тази английска окултна литература? За това, че създаденото в Централна Европа трябва да отстъпи на заден план, тъй като настъпва едно по-материалистическо развитие, приемащо английски, западноевропейски облик. Ето защо, бих казал, прави толкова безнадеждно потискащо впечатление, когато отново и отново виждаме как известни германци не престават да показват колко „английски“ би трябвало да бъде всъщност всеки истински окултен стремеж и как би трябвало да се следва тази посока колкото се може повече. На хората не им е известно, че произлязлото от централноев-

ропейското германско начало е пренесено в Англия, а сега е върнато, но преоблечено в английски одежди. Биха могли да се направят добри проучвания. Много добри проучвания биха били, ако например се преведат английски окултни творби и после се сравнят с това, което се съдържа по един много по-задълбочен и сериозен начин в централноевропейската германска окултна литература. Ако ги съпоставим, ще получим нещо гротесково! Ще стане ясно, че много духовни неща в рамките на централноевропейското развитие са били покрити просто с някакъв вид отпадъци и че отново са върнати обратно, проникнати от британския материализъм, без да се знае, че първоначално са били пренесени там от Централна Европа.

Но Елена Петровна Блаватска отпърво е била проникнатата и с това, което е живяло в средновековния окултизъм. Тя не е осъзнавала напълно случващото се с нея. В голяма степен е била една подсъзнателна психическа личност. Сега обаче е налице желанието да се подчини на западноевропейската англосаксонска същност всичко, което носи силите на бъдещото развитие. Този порив живее мощно. И във връзка с него – разбира се, не бих могъл да опиша всички отделни процеси, но трябва да ги скицирам, тъй като нямаме толкова много време – се открива, че в определен момент например Блаватска е трябвало да влезе в определен окултен орден в Париж.

И сега Блаватска, от една страна, с окултно дълбоките руски качества, от друга страна, с голямо количество истински знания, произхождащи от Централна Европа – например розенкройцерски, можете да ги наречете както искате, – постъпва в едно тайно парижко общество. Тя е в него. Вследствие от живеещото в душата ѝ, тя е една необичайно силна душа, душа, която може да проявява силно живеещото в нея. Тя не постъпва просто така там, за да бъде разглеждана само като някакъв висш медиум, което би било желателно в парижките окултни ордени. Там се интересуват от тези нейни способности, от възможността да сподели на света всички свои окултни преживявания, които тя счита за добри и които се на-

мират в един вид по-висша душевност. Искали са да кажат на света: вижте, това, което имаме да Ви съобщим, не произлиза от теории, то се проявява по един свръхмедиумичен начин. Произхожда от една силна руска природа, от психиката на личност, която е във висша степен психическа, душевна личност. Но за да може да се изпълни подобно желание, Блаватска е трябвало да бъде много по-малко своенравна личност. Тя не допуска това. Затова е налице фактът, че в този окултен орден в Париж тя поставя условия, които не искам да разкривам – ще дойде време, когато ще говорим за тези неща, – условия, произлизащи от порива на Блаватска. Тя чувства: хората на Запад искат да работят за утвърждаването на западното господство посредством окултизма, но в това аз няма да участвам! Защото тогава, при всички забележителни неща, случващи се в този таен парижки орден, тя силно чувства себе си като руския и поставя условия – които, както казах, не искам да назова – за оставането ѝ в ордена, условия, които дори в най-малка степен не могат да бъдат удовлетворени, ако орденът и занапред желае да разчита на външния свят. Тя поставя условия, които в известна степен биха способствали за жонглиране с историята на Франция. Затова я изключват. Имали са чувството, че тя трябва да бъде изключена навреме, преди да узнае твърде много от тайните на ордена.

После се случват различни събития, сред които и това, че сега, бих казал, ѝ се услажда да участва в големите световни процеси. Така че тя решава да постъпи в друг, американски орден. Тук тя не поставя условията, както в парижкия орден, но предполага, че би могла по американски начин да постигне същото, което е искала в Париж чрез откритите условия. И установявайки връзка с един човек, на когото и бездруго американските отношения по онова време твърде малко му допадат, връзка с Олкот⁷⁰, тя предприема огромно дело във връзка с американския живот, дело, което довежда западните окултисти, доколкото са англосаксонци, в душевно състояние, за което може да се каже: тези хора са като попарени с вряла

вода! Състоянието е толкова горещо, в каквото не са изпадали дори д-р Фауст и Ричард III⁷¹, както веднъж се изразява Гьоте, изхождайки от определено настроение. И сега се случва още нещо, което не се е случило в Париж – Блаватска вече знае твърде много, много точно е прозряла същинските намерения! Сега се случва нещо, което със сигурност не е оправдано според древните окултни правила, но е трябвало да се случи, за да се предотврати голямото нещастие, което е щяло да настъпи. Нещата, които се предприемат, тогава се обсъждат на събрание на американски и европейски окултисти. И по околни пътища се решава да се предприемат мерки, които в окултизма се наричат затваряне на някого в окултен плен. Този окултен плен се състои в това, че посредством определени процеси се предизвиква това, че стремежът на даден човек, именно окултният стремеж, е като заключен в сфера, така че въпросният човек постоянно вижда само собствения си стремеж, върнат обратно, и не може да види нищо извън тази сфера. Сега Блаватска е затворена в такава окултна сфера. Външно нещата се организират така, че по време на окултния си плен Блаватска се намира в Азия.

Но развитието на човечеството е донесло със себе си някои неща. Както се казва, разказаното, разбира се, не е съвсем точно, тоест има още подробности, но някои неща трябва да бъдат пропуснати поради липса на време, като при друга възможност е възможно да бъдат разказани. Става така, че после водещи индийски окултисти се опитват по окултен начин да освободят Блаватска от окултния ѝ плен, което на политическо ниво е благоприятно за техния индийски народ. И всичко, което първоначално е имало централноевропейска окраска, което по-късно е било покрито с това, което в Западна Европа са искали да внесат в нея, сега придобива индийска окраска. Сега бедната Блаватска е обзета от сложни окултни преживявания. И един ден тя е освободена от окултния плен, ала всичко, което се намира в душата ѝ като окултизъм, получава индийска окраска. Към това се включва в голяма степен несъзнателното

влияние на Олкот, свеждащо се до това, този окултизъм, придобил индийска окраска, отново да се постави в служба на англосаксонството. После се случва така, че на мястото на ръководителя на Блаватска е поставен нов учител, когото тя, в съответствие с първия, продължава да нарича Кут-Хуми. Но вторият ръководител на Блаватска всъщност – както знаят посветените в тези неща – не е бил нищо друго освен един негодник от руските служби, личност, преследвала много по-различни цели с нещата, които е предавала на Блаватска и нейните последователи, отколкото разпространението на окултни знания сред хората по честен начин. Личност, преследваща най-вече големи политически цели, упражняваща един вид руски шпионаж, като иска да докара нещата дотам, че – от друга страна – да стане възможен този духовен брак между руското начало и англосаксонството. Всичко, което прониква толкова ужасяващо пагубно изключително великите истини, съдържащи се и в „Тайната доктрина“⁷², се свежда до посочената причина. Също така може да се забележи, че бележитата руска окраска, появила се в дейността на Блаватска, благодарение на втория учител, Кут-Хуми, не пасва на определени английски висшестоящи окултисти и как някои окултни кръгове⁷³, твърде приближени на англиканската епископална църква, правят всичко възможно да унищожат охарактеризираната от мен окраска. Разиграва се една голяма, богата на събития история.

Преди всичко трябва да ни стане ясно, че Елена Петровна Блаватска е била изключително значима психическа душевна личност, през чиято душевност са действали най-различни стремежи и течения. Тъкмо в началото на външните изяви на Блаватска в много направления се налага тенденцията да се подготвят някои политически дела, като хората се оглушават с определен вид окултизъм. Някои окултисти са напълно наясно – простете за грубия израз, – че няма по-добър начин хората да се направят на глупаци от това да изучават окултизъм по определен начин. Когато зад тези окултни учения не стои абсолютната тенденция за честно чувство за истина, хората, направени

на глупаци посредством окултизма, могат да бъдат водени накъдето се поиска. Това е тенденция на окултистите, принадлежащи в по-малка или по-голяма степен към черния или сивия вид. Много често те преследват далечни политически цели, грижливо подготвяни от много време. Не напразно постоянно се учи – в по-малка или по-голяма степен – в известни тайни общества, най-вече в британски, но също така и във френски, каква трябва да е бъдещата участ на Полша и какво трябва да е отношението към различните стремежи и течения в рамките на полския народ. Не напразно постоянно се учи какви трябва да бъдат взаимовръзките между Румъния, България, Сърбия и териториите на Балканския полуостров и как трябва да се подготвят определени политически подтечения, с помощта на които да се постигне желаното. Ужасно много политика се прави именно в западноевропейските тайни ордени. Бих казах, че голямата политика се прави там.

Доколкото Блаватска не е склонна да съдейства окултно в развитието на англосаксонството, тя, тъй като е психическа душевна личност, бива разглеждана като опасна, например от висшите окултисти, които са приближени на англиканската църква и искат единствено и само това, което вече описах. В началото са мислели, че ще могат да действат чрез хора, които поради липса на талант и здраво мислене участват в такова движение без да подозират нищо. Вярвало се е, че ще се постигне много чрез това, че по определен начин се направляват пътищата на г-н Синет⁷⁴. При тези условия било възможно, както се казва, да се направляват пътищата на един човек, ако той не е стъпил здраво на земята, ако не е признал като най-висше това, което истинският окултизъм трябва да признае като най-висше: безусловното запазване на човешката свобода и човешкото достойнство. Необходимо е обаче винаги да се напомня, че окултистът или този, който се запознава с окултизма, трябва да бъде буден в своята душа тъкмо по отношение на тази точка. И г-жа Безант навлиза в нещата, без нищо да подозира, но при нея освен всичко друго е налице и

силен англосаксонски импулс. Така че чрез нея са могли да се реализират нещата, които се осъществяват тъкмо чрез нея. Ако си спомните колко сложно е всичко в потока, в който се намира тя, ще разберете някои неща именно във връзка с нея. Но човек трябва да се постарает да постигне поне малко разбиране за тези неща.

Скъпи мои приятели, необходимо е нашата честна, ясна преценка, способността ни да разглеждаме външните условия, да не страда от факта, че се занимаваме с окултизъм, и, така да се каже, да запазим здрав човешки усет при преценката на външните събития без да бъдем замъглявани от всевъзможни окултни неща. Имаме нужда от трезва преценка относно житейските събития, за да не се поддаваме на всевъзможни мътни окултни шарлатанства, особено на неща, по отношение на които, изхождайки от определени центрове, стремежите не са насочени към чистата истина, а към нещо съвсем друго, и чрез които се подготвя такъв окултизъм, посредством който може да се лови риба в мътни води в преследване на определени интереси и цели. Наистина има спешна нужда и нашето движение да издигне ясна преградна стена между своя честен стремеж към истината, стремеж, произлизащ единствено от познанието на това, което в нашето време трябва да въплъщава общочовешкото духовно движение, и всичко, което именно сега по крайно непочтен начин се разпространява в света като окултизъм. Вече трябва да се издигне преградна стена между чистото суеверие, в което попадат „знаещите“ – но в най-ужасния смисъл „знаещи“, – и духовното движение, което следва да остане светло в рамките на нашето течение, и не трябва да има съмнение относно това на коя страна е застанал човек! Това е изключително необходимо. В противен случай човек навлиза в състояние на известна замаяност, водещо до най-ужасното опустошение. Тъй като тези неща стават все по-известни и се обсъждат най-вече от материалистическа гледна точка, напълно естествено е в бъдеще с тях да се злоупотребява от някои недобронамерени, враждебни кръгове, за да се навреди на

окултизма. Днес вече бих искал – утре може би ще трябва да го направя дори открито – да обърна внимание на определени неща, които биха могли да отворят очите на хората за някои факти. И по отношение на които се налага да се отбележи с какви неща, често приемани за окултизъм, не искаме да имаме нищо общо. Трябва да сме въоръжени, подготвени за момента, когато започнат да смесват тези мътни неща с честния духовнонаучен стремеж.

Да разгледаме един такъв факт – както казах, споменавам тези неща, защото са известни днес и е необходимо да кажем какво мислим по въпроса, – в Париж живее⁷⁵, разбира се, във връзка с определен таен орден, една личност, притежаваща медиумни способности, които въздействат върху хората. Те се удивляват, когато такава личност, като значителен медиум, стоящ именно във връзка с окултни течения по охарактеризирания начин, отчасти съзнателно, отчасти несъзнателно, позволява чрез нея да действат такива окултни течения. Тази окултна личност издава един алманах. В алманаха за 1913 година, излязъл още през 1912 година, ние четем във връзка с Австрия, че този, който вярва, че ще управлява в бъдеще, няма да управлява. Ще управлява друг, по-млад, за когото не се предполага, че ще управлява. И в алманаха от 1913 г. за 1914 г. твърдението се повтаря по още по-ясен начин.

Хората, които обичат да се опияняват, щом желаят, могат да се удивляват на голямата пророческа дарба на въпросния медиум. Но този, чийто духовен живот е по-ясен, би искал да проследи фактите. Ако вземем един известен вестник, излизащ в Париж – нарича се „Пари Миди“, който може да се сравни с „По обед“, – там през 1913 година – не много отдалечено във времето от твърдението в алманаха – вече е отпечатано категоричното желание, че австрийският ерцхерцог Фердинанд би могъл да бъде убит. И в същия вестник – във времето, когато във Франция е установена тригодишната военна служба, – е казано, че ако се стигне до мобилизация, през първите дни на мобилизацията ще бъде убит Жорес!⁷⁸ Съпоставете това с глу-

постите, които се правят, за да се забулят тайните, стоящи зад убийството на Жорес, и с факта, че личността, издаваща онзи алманах, в първите дни на мобилизацията, през август 1914 г., отпътува за Рим, за да повлияе на определени кръгове в анти-централноевропейски смисъл. Съпоставете фактите и се опитайте да прецените дали си имате работа с пророчество или с нещо коренно различно, което няма нужда повече да охарактеризирам. Прочетете на кого служи този, който си позволява да се опиянява, изследвайте какво стои зад факта, когато тук или там се появява нещо, както в този алманах, което по-късно се случва и за което после се казва, че е пророчество! Необходимо е ясна, трезва преценка, ако се замислите над факта каква нечистота е провиснала на пешовете на окултизма.

Можем да погледнем и още по-назад. Тези западноевропейски ордени са имали посланици в Русия от началото на 19 век. Хората ще кажат, че в Русия не търпят франкмасонски ордени и тем подобни. Въпреки това те тайно процъфтяват, постигайки значителни резултати. И този, който се заеме да проучи историята на славянофилите и панславистите, следва да търси корените им в тези руски тайни общества. Ако заловят някого, го изпращат някъде или го разстрелват. Но е факт, че западноевропейският окултизъм, както Ви го охарактеризирах, е свързан с руския духовен живот.

Трябва да се проникне в дълбоките взаимовръзки, които съществуват, ако искаме да имаме преценка за процесите в света. И ако и сега, докато сме в известна степен блокирани, ние можем да поговорим само малко за тези неща, дори защото липсват някои данни, ще дойде време, когато ще се види каква роля в цялото западноевропейско разпадане на войната играят именно тези западноевропейски ордени, чиито нишки – и повече от нишки! – водят до английските и парижките министерства и т.н., и как тези масонски ордени са изиграли огромна роля именно в Западна Европа, когато е ставало въпрос да се съдейства за включването на Италия в т.нар. Антанта. Те са проявявали огромно старание и са имали здрави връзки с

определени източноевропейски съюзи. За германското франкмасонство от по-нисши и по-висши степени, което, разбира се, винаги е било свързано с другите в един международен съюз, разменяло е „братски приветствия“, подчертавало е съвместната братска дейност, за негово оправдание може да се каже, че то е било твърде глупаво, нищо не е подозирало за цялата работа, в която е било въввлечено. Това може да се каже за негово оправдание. И това е най-значителната особеност на това централноевропейско масонство, че до последния момент то е било манипулирано, както и мнозина други, които не са били свързани с франкмасонството и за които все още е имало възможност да не се оставят да бъдат манипулирани.

Както често се подчертава в хода на времето, че човек трябва да се заеме с разглеждането на такива взаимовръзки и именно в случай, че се занимава с окултизъм, той трябва да запази ясната си преценка. Сега вече има необходимост да обръщаме внимание на тези неща в нашия кръг. На много от казаното, което се случува в хода на годините, се обърна твърде малко внимание, твърде малко се вслушаха в него. Ето защо в нашето движение съществуват някои неща, които могат тъкмо в настоящето да изпълнят някого с огорчение. Нашето централноевропейско движение действително е изградено върху по-различна основа, отколкото други подобни движения. Помислете върху факта, че можем за сравним централноевропейското ни движение с живо същество. То има отличителното свойство на жив организъм. Когато основават съюз, към който се присъединяват хората и от който отново излизат, този съюз не може да се сравни с живо същество. Несъмнено има много неверни неща в казаното от Вайсман⁷⁹ за живото същество, но е вярно, че един жив организъм оставя труп, когато от него излезе душата. Това се отнася точно за нашето общество, по по-различен начин, отколкото в други общества. Нашето общество съдържа живото в себе си, така че то предава нашите цикли на членовете и те се намират при членовете. Ако друго сдружение се разтури, членовете се разотиват, но не остава

труп. Хората могат да имат най-прекрасните идеали и спокойно да се разотидат. Но помислете си, ако ние се разотидем. Циклите ще останат. Това е трупът! Това е свидетелство, че ние се основаваме не на бездушни принципи, на програми, а на нещо живо. Ето това ще намери този, който иска да разгледа нещата. И освен това цялото ни движение трябваше да приеме формата, която е приело. Колко тежко, колко безкрайно тежко беше да направляваме нашето корабче между всички рифове, за които сега ще узнаете малко, ако погледнете всичко, което бе необходимо, за да се изтръгне и освободи от мрежите на Западна Европа, намиращи се още от самото начало тук, това, което трябваше да се активизира в Централна Европа. Може да се изпита чувство на огорчение от факта, че тъкмо в днешното тежко, съдбовно време в рамките на нашето движение все по-често сме свидетели на това, че личните раздори от началото на войната не само че не престават, но и се засилват по един ужасяващ начин. Това насочване на душата към личните дела и абстрахиране от величието на движението е особено характерно тъкмо за настоящето. Особено тъжно е, скъпи мои приятели, че в това време се показва твърде малко съзнание, че действително човек не е длъжен да участва в това движение така, както в някое обикновено движение, и да излиза от него, както от обикновен съюз, ако не му се нрави едно или друго! Не можем да сме против, че, така или иначе, мнозина не са виновни за случващото се, но ако стои на окултна основа, човек трябва да обръща внимание на фактите.

В тази връзка трябва да се каже, че ако тези неща са възможни и се случват, не трябва да се продължава да се работи във формата, в която съществува обществото! Не трябва да се продължава така, щом няма съзнание, че обществото е нещо живо, правдиво, а не съюз, от който може да се излезе, щом нещо не ни пасва. Разбира се, никой не може да бъде задържан насила. За това изобщо не става дума. Щом няма съзнание за това, може само да се каже, че нещата, които би трябвало да се случат в нашата духовна култура, ще бъдат постигнати

по друг начин, а не чрез общество, явяващо се в случая само пречка. Това, което трябва да произлезе чрез нашето движение и което ще прави правилно всичко останало, това е най-чистият, честен стремеж към истината, но именно само най-чист стремеж към истината. Защото първата ни задача е чрез този чист стремеж към истината да внесем нов елемент в духовното развитие на човечеството. Ето защо вече е необходимо да се разгледат определени неща.

Не е без значение, ако обърна внимание върху нещо като следното. При мен постоянно идват хора – но това се разглежда като незначителен факт, – които не питат за неща, касаещи душевния живот, а за това, за което биха попитали лекаря. Тук трябва постоянно да обръщам внимание на факта, че човек следва да се обръща с доверие към медицинските лица вътре в нашето общество. Това е необходимо. От само себе си се разбира, че е правилно най-чистото лечебно изкуство и най-правилната медицина да са свързани с нашето движение. Ако трябва да остана в сферата на моята дейност, не бива да се намесвам в неща, засягащи медицински съвети. И това е необходимо, защото трябва да стане ясно, че е един вид приспиване, ако се каже, че официалната медицина не представлява нищо, следователно да се обръщаме към нещо друго. При нас въпросът е, че нещата, които искаме да опитваме, не се правят тихомълком, а по честен, открит начин, и че при нас няма тенденция да се пренебрегват външните закони. При нас става дума за това да се привлекат такива външни условия, които правят възможно в развитието на човечеството да имат място разумното поведение и начин на действие. Всеки трябва да знае, че ако не желае да се лекува с помощта на официалната медицина, преди всичко е длъжен да внесе своята лепта за прекратяване на нейната тирания. И той не трябва да търси всевъзможни тайни начини за лечение. От само себе си се разбира, че това не касае този или онзи, който насочва дейността си към тази цел. Касае го, доколкото е правилно. Но е необходимо сериозно да се приеме това, което винаги съм подчерта-

вал, че ако става дума за лекарствени средства, нека човек се обръща към нашите медици. Разбира се, всеки може да получи от мен приятелски съвет, ако го иска. Но днес трябва да се разбере тенденцията, в която е заложено необходимото.

Опитах се най-малкото в сбита форма да представя някои факти, които могат да са важни за Вас и да хвърлят светлина върху различни неща, които трябваше да се случат по необходимост. Би било добре, ако малко поразмислим над това, че има по-дълбока връзка в навременното освобождение на нашето централноевропейско духовно движение от всичките глупости, които бяха подхванати отново от страна на Безант и сега разразяващи се по такъв странен начин в най-ужасяващи клевети. Защото е нужно да се каже, макар и, както казах, да не искам да разпалвам стари спорове, че сред нещата, които сега печата г-жа Безант в английския си вестник, виждаме бъдещото усмивка твърдение, че стремежът ми бил да бъда избран за президент на цялото Теософското общество и да замина за Индия, където да изместя нея, г-жа Безант, от сферата ѝ на дейност; че истинската причина за този мой стремеж бил, че аз и другите, които са с мен, сме всъщност агенти на немското правителство, които не желаят нищо друго освен чрез всевъзможни окултни машинации да установят един вид пангерманизъм на мястото на англосаксонството и от Индия да свалят английското правителство! Тези неща могат да се намерят сега в много по-остра форма в статиите на г-жа Безант. В други области тя също може да наговори подобни безсмислици, така че засега глупостта за Алцион⁸⁰ може да остане настрана. Във всеки случай сега се чува, че на Алцион трябва да се отнеме честта да стане носител на Христос. За да се избере Алцион, други са били отхвърлени, нали така? Винаги има нужда да бъде избран един или друг. В различни езотерични кръгове се е обмисляло дори руският престолонаследник, младият Алексей, да стане носител на Христос! Предшестващите, разбира се, са били отхвърлени. Но преди е имали и други, дори е имало различни предложения по едно и също време! Ако някой не

може да каже за това на друго – тези неща винаги се държат в тайна, нали така, – същевременно може да има и други.

Но вижте, ако тези неща се приемат лекомислено, се пропуска нещо като това, което искам да спомена. През 1909 година, когато се сформира едно общество, което трябваше да стане международно, се разрази най-ужасният скандал, предизвикан от Ледбитър и Безант⁸¹ – следователно „първото най-ужасяващо нещо“. Един дългогодишен приятел на г-жа Безант⁸², който по-рано винаги редактираше нейните книги, коригирайки грешките в сферата на науката, г-н Кейтли, тогава е свързан с международното общество, което трябваше да бъде основано от Индия, въпреки Безант. Тогава ми писаха дали бих искал да стана президент на това международно общество⁸². Предложението дойде от Индия. През 1909 година се проведе конгресът в Будапеща. Пред свидетели тогава казах на г-жа Безант, че ми е било предложено президентското място. Във всеки случай тогава аз казах за това само на един човек на палубата на кораба, за да ѝ предаде веднага, че по отношение на окултното движение не мога да правя нищо друго освен да представлявам в рамките на немския народ това, което той представлява, и извън германското обкръжение никъде другаде няма да заема окултна позиция. И сега тя си позволява да говори в един вестник, че се стремя от Индия към президентското място! Винаги съм говорил за обективните неистини във връзка с многобройните неща, казани от г-жа Безант. Но щом се случва нещо такова, когато изрично съм ѝ казал, че в рамките на Теософското Общество не съм искал да бъда нещо повече от генерален секретар на немската секция или нещо, което включва това, вече не е необходимо да се говори за обективна истина, а спокойно може да се каже, че от страна на г-жа Безант се касае не за обективна истина, а за съзнателна лъжа, също както при йезуитските обвинения. И който днес иска да защитава г-жа Безант, трябва да приеме и факта, че познаващият обстоятелствата ще му каже, че по този начин той защитата една съзнателна лъжкия. И ако сега се събе-

рат заедно упрекът в йезуитство, описаният случай и цялата кампания, предприета от английския шовинизъм срещу това, което искаме тук, тогава може да се говори и за систематична кампания от лъжи, съществуваща повсеместно.

Който счита думите ми за твърде силни, трябва да помисли върху това, че никога не съм казвал нещо, което да означава атака, а говоря само в защита. Това би трябвало да имат предвид всички, които винаги казват, че трябва да се вземе под внимание правото и на двете страни. В нашия случай би била права както едната, така и другата страна, ако просто си затворим очите – най-малкото по-късно – за това, което е вярно също и в нашата област! Настоящото съдбоносно време трябва да доведе до това, нещата да се разглеждат съобразно с истината, с пълна, истинска, честна сериозност, а после да се действа. Защото е истина, че всички стотици и стотици жертви ще послужат за благо на човечеството само ако на Земята се намерят души, които знаят как правилно да мислят и чувстват за настоящето! Ако подготвящото се горе в духовния свят се обозре правилно от разбиращите хора, в бъдеще то ще се превърне в сили, които тъкмо от разбиращите, окултно чувстващи души ще се преобразуват в сили, способстващи напредъка на човешкото развитие. Ако това не бъде разбрано, тогава в духовно отношение събитията от настоящето ще протичат така, че именно силите, явяващи се горе в духовния свят като резултат от стотиците паднали жертви, ще се озоват в ръцете на Ариман. В тази връзка отново казвам следното:

От мъжеството на бойците,
на падналите от кръвта,
на изоставените от скръбта,
от жертвеното дело на народа
духовен плод ще израсте –
ако души, духовно осъзнати,
отправят своите чувства
към царството духовно.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ

Мюнхен, 20 март 1916 г.

За постепенното усвояване на това, което наричаме духовна наука, е необходима добра воля за изпълването на понятията и понятийните връзки с действителни представи за нещата, които първоначално могат да се дадат само в най-общ вид.

Виждате ли, ние казваме така: човекът се състои от физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и аз и т.н. Първоначално е напълно правилно, когато казваме така, после е необходимо да се ориентираме във всеобхващащите схематични понятия. Но в хода на усвояването на духовната наука става необходимо да се навлезе по-конкретно във всичко, което е представено схематично.

В тесния читателски кръг, свързан с нашето общество, имаме голям брой лекционни цикли, но в тези цикли се съдържа относително малко, за което човечеството, поне малка част от него, би пожелало наистина да узнае. Когато наричаме физическо тяло външното от човека, което може да се наблюдава с физическите сетива, което може да се разглежда от науката, свързана с разума, експериментите и наблюденията, в основата на това физическо тяло, както знаем, се намира етерното тяло.

Днес бихме искали да отправим духовен поглед към тези два члена на човешката природа. За физическото тяло духовната наука има нужда най-малко да говори, защото то е единственото, което е обект на физическата наука и което тази физическа наука има за цел да разглежда със своите методи.

Но и физическото тяло, дори и да е това, за което го счита физическата наука, може да се хване в истинското му значение и място в света само ако се вземат под внимание и висшите членове на човешката природа.

Припомнете си, че физическото тяло⁸³, както то тук на Земята, можем да кажем, облича човека, е могло да възникне

всъщност едва в Земната епоха. Но духовните си заложи то вече получава по времето на Стария Сатурн. То постоянно се преобразува по време на Старото Слънце, Старата Луна и Земния период. Преобразува се под влиянието на това, което се случва през Старото Слънце, Старата Луна и Земния период. То се преобразува поради факта, че по време на Старото Слънце в него се въплъщава етерното тяло. Идвайки от Стария Сатурн, то трябва да се промени, когато се прониква с етерното тяло. И това физическо тяло отново трябва да се преобразува, когато по времето на Старата Луна се прониква с астралното тяло. Не само че астралното тяло се приближава до цялостната човешка структура, а това физическо тяло се преобразува поради факта, че до известна степен през Слънчевия период в него навлиза етерното тяло, в Лунния период в него навлиза астралното тяло, в Земния период постепенно се оформя азът, разбира се, първоначално вътре в етерното тяло, но и във физическото тяло.

Когато пристъпим от човешкото към космическото, е нужно само да си припомним това, което често сме говорили и се съдържа в нашите цикли. Трябва да знаем, че първите заложи за физическото тяло са получени през Стария Сатурн благодарение, можем да кажем, на изливането на духовете на волята, Престолите. Физическото тяло се преобразува през Слънчевия период благодарение на духовете на мъдростта, през Лунния период – благодарение на духовете на движението, през Земния период – следователно това, което е трябвало да се преобразува поради факта, че в него живее един аз – благодарение на духовете на формата.

Това е вече нещо важно, на което трябва да обърнем внимание. Когато се срещаме с физическото човешко тяло на Земята, трябва да го мислим като надарено с аз, трябва да го мислим така, че то, понеже е надарено с аз, по време на Земния период е получило определена, съответстваща му форма. Но по време на Лунния период то е получило само съответстващото му вътрешно движение. Съответстващата му форма

по време на Земния период то е трябвало да получи чрез дара на духовете на формата, в съответствие с факта, че в него е трябвало да навлезе един аз. Следователно можем да кажем, че това физически оформено земно тяло има сегашната си форма, тъй като е трябвало да стане носител на аза. С аза духовете на формата дават на човешкото физическо тяло формата, която то има и която е подходяща, за да бъде носител на аза.

Другите същества от другите природни царства също получават своите форми. Ако прочетете описанията, дадени за времето на Старата Луна, ще видите: всички същества са описани така, че не може да се говори, че тогава са имали вече сегашната си форма. Те са се намирили в състояние на определена подвижност. Припомнете си само описанията в „Тайната наука“⁸⁴ или в други цикли: формите са в състояние на определена подвижност. И другите природни царства получават своята постоянна форма само благодарение на духовете на формата през земния период.

Да разгледаме най-близкото до човека земно царство, животинското царство. Животинското царство също живее във форми. То получава настоящите си форми едва през земния период. Но помислете каква е разликата между формите на животинското царство и тези на човешкото царство! Ако наблюдаваме земната повърхност, преди всичко откриваме определени разлики между отделните хора, разлики, принадлежащи към друга област на описание. Разбира се, откриваме известни разлики във връзка с външната структура. Всичките интересни народности, доведени от Западна Европа в Централна Европа на бойното поле, изглеждат, естествено, малко по-различно от централно-европейското население! Следователно вече имаме една разлика, когато отправим поглед към земната повърхност във връзка със структурата на отделните хора. Към тази структура причисляваме например цвета на кожата. Но ако сравним разликите между хората с разликите между животинските видове, трябва да си кажем, че животинските видове, разбира се, се различават помежду си в много

по-голяма степен, отколкото хората. Ние вече можем да говорим за една отделна човешка раса, за разлика от различните разнообразни животински форми. Защото такава голяма разлика, каквато съществува между лъв и славей, които са животни, в човешкото царство, разбира се, не съществува. Ако имаше толкова голяма разлика, каквато е налице между лъв и славей, тогава никой нямаше да твърди, че не се забелязва разлика между хората. Но трябва да се обърне внимание, че животните се различават безкрайно повече, отколкото хората в цялата човешка раса.

Въпреки че казаното току-що е вярно, от духовнонаучна гледна точка то е вярно само в ограничен смисъл. Защото е истина и следното. Добавете в мислите си към физическото тяло на човека етерното тяло и си представете, че би бил възможен определен експеримент, който, разбира се, не може да се извърши. Представете си, че цялото физическо тяло се отделя от човека, разрязва се на части, но преди да се започне да се разрязва, се призовават духовете на висшите йерархии, ангели, архангели и архаи, да се оттеглят от човека, така че да не действат в етерното тяло. Две неща би трябвало да се направят. Не би трябвало, разбира се, да се одира човекът, а да се отдели всичко, което принадлежи към неговото физическо тяло. И после би трябвало да се отстранят всички влияния на трите йерархии, ангели, архангели, архаи, така че етерното тяло на човека да остане напълно самостоятелно, без да се обуславя от каквото и да било. Всъщност то се обуславя, заключено е във физическото тяло, а физическото тяло има твърдата си форма, определена от духовете на формата. То трябва да приеме тази твърда форма. Ако вземете едно много еластично каучуково тяло и го поставите в чаша, то ще приеме формата на чашата, няма да запази своята форма. Ако го извадите от чашата, то ще възвърне собствената си форма. Така и етерното тяло трябва да приеме формата, която му придава физическото тяло, то няма собствена форма. Когато следователно отделите физическото тяло, така отстранявате силата, към която етер-

ното тяло трябва да се адаптира. Но и тогава то няма да получи собствената си форма, защото в него – за това ще говорим по-подробно – работят ангели, архангели и архаи. Но тъй като ги помолихме да прекратят действието си, сега етерното цяло остава на собствените си сили. И тогава то ще отскочи, следвайки собствената си еластичност. Нещата би трябвало да могат да се представят видимо. Тогава бихте могли да видите как етерното тяло отскача и приема собствената си форма.

Какво би се случило? Бихте имали пред себе си цялото животинско царство! Етерното тяло би се разделило на части и тези части биха били – най-малкото основните видове – цялото животинско царство. Тоест човекът носи в себе си етерно цялото животинско царство. То само се удържа, от една страна, от формата на физическото тяло, от друга страна, от дейността на съществата от трите изброени йерархии. Напълно вярно е, че човекът, в съответствие със структурата си, носи в себе си, в своето етерно тяло, цялото животинско царство! От тази гледна точка животинското царство се отличава от човека само по това, че всеки животински вид е приел собствена форма, която живее и в човешкото етерно тяло. Всеки животински вид изгражда за себе си физическа форма. Така че, разглеждайки животинското царство, както съществува на Земята, то се явява етерно тяло, разпространено над Земята.

Тук има едно забележително нещо. В идеологическото развитие на Европа в края на 18-ти и началото на 19-ти век настъпва нещо, което се явява по-конкретно при такива личности като например Окен. Естествоизпитателят Окен⁸⁶ все още не е могъл да говори за етерно тяло от позицията на тогавашното време. Той е бил все още далеч от това. Но при него например се среща забележителното изказване, че животинското царство представлява разпространен човек. Тоест той е имал фантастична представа за истината. Тази представа се появява на духовния хоризонт, когато великите мисли формират централноевропейския светоглед. Това е много интересно! Представата се явява например на духовния хоризонт на Ше-

линг. При него също ще намерите това изказване. И за тези, които не са могли да приемат гениалните, но, разбира се, все още незавършени мисли – тъй като не са могли да се кажат точните факти, – нещата стават ужасни. При Окен трябва да си представим, че това, което той не е могъл все още да знае, е живяло в душата му под формата на гениална представа. Бихме казали, че той е имал чувството, че отделните части на човека са всъщност съставени от животински форми. Имал е и куража да изкаже нещо такова, но от това, че е изказал нещо такова, тогавашните учени-филистри са били ужасяващо скандализирани. Той например се е запитал: какво е езикът? Той не е могъл да знае, че тук е необходимо етерно тяло, и казва: езикът е сепия. Разбира се, в основата на изказването лежи това, което току-що очертах. Представете си обаче цялото учено филистерство, когато се твърди, че човешкият език представлява една сепия! Ако някой иска да проследи хода на човешкия духовен живот, той трябва да стане великодушен. Необходимо е да имаме яснота относно това, как нещо, което изглежда безсмислено, може да крие велика истина. Окен разделя човека така: езикът е сепия, другите органи са нещо друго и т.н. Всъщност това представлява едно по-точно повторение на съществуващото в най-старите възгледи на човечеството, когато се извеждат само основните типове и човекът се разделя на четири основни типа: лъв, орел, ангел и телец.

Следователно може вече да се каже: нещата не са толкова прости, но човекът всъщност носи в етерното си тяло цялото животинско царство. Той го носи, както би казал философът, в качеството на възможност в себе си. Сега преди всичко трябва да обърнете внимание на нещо, за да не станат нещата едностранчиви. Ние посочихме, че във физическото тяло, съдържащо цялото животинско царство, действат и силите на ангели, архангели и архаи. Ако не беше така, тогава, когато човекът премине през портата на смъртта и отхвърли физическото тяло, щеше да стане това, което описах току-що. В този случай, когато след няколко дни етерното тяло се от-

дели от астралното тяло и аза, действително щеше да стане така, че от човешкия етерен свят да възникне целият етерен животински свят. Но в действителност това не се случва. Не става така. От човека не произлиза това, а етерното тяло се освобождава в съвсем друга форма. То се освобождава и се вплита във всеобщия миров етер.

Какво всъщност се получава? Над нашето етерно тяло работят съществата от йерархиите на ангелите, архангелите и архаите. Те не допускат да стане така, че цялата същност на етерното тяло да се раздроби в животинското царство. Какво всъщност се случва? Виждате ли, бих искал да опиша какво се случва с помощта на сравнение. Хората работят на Земята, например изработват машини от дърво или желязо. Дървото и желязото са нашите веществени материали, ние преобразуваме дървото или желязото в машини. Работата ни е в организирането на материята, в организирането на дървото или желязото, но желязото или дървото трябва да се вземат от Земята. Имаме нужда от груби материали, ние ги вземаме от царство, намиращо се под нашето човешко царство.

Ако си представите, че над нас живеят ангели, архангели, архаи, те не се намират във Всемира, за да си седят със скръстени ръце, а имат работа, трябва да изпълняват своята дейност. Какво всъщност вършат ангелите, архангелите и архаите? Когато работят, те също се нуждаят от материал, както ние имаме нужда от земното дърво и желязо, който преработват. Материалът за ангелите, архангелите и архаите са нашите етерни тела! Каквото за нас са желязото и дървото, които преработваме в машини, това са нашите етерни тела за ангелите, архангелите и архаите. Те работят над етерните тела. И докато ние, хората, странстваме по Земята и до известна степен имаме мисълта, ако изобщо я имаме, че носим в себе си етерното тяло като наша собственост така, както нашите бели дробове, около нас действат ангелите, архангелите и архаите, които изработват формирования за духовния свят, които там се употребяват за нашия живот. Те изработват от етерното тяло това,

което се употребява в духовния свят.

С чия помощ работят тези висши същества? По време на живота си мислим. От момента, когато започнем да мислим. И това продължава до смъртта. Същественото при мисленето е, както например успяхте да разберете от вчерашната открита лекция, че то живее и тече в етерното тяло. От етерното тяло то продължава дейността си само във физическото тяло. Ние вярваме във физическия живот на тялото, смятаме, че е само наша собственост това, което формираме като наши мисли. Ала всичко, което имаме от нашите мисли, което формираме в мислите си и можем да си спомним, до известна степен представлява само вътрешната страна на мисловния ни живот. Във връзка тъкмо с етерното тяло над целия ни мисловен живот отвън работят ангелите, архангелите и архаите. И не е без значение, че като хора ние мислим. Не е без значение за живота на Земята, но също така не е без значение и за Космоса. Защото това, което променяме чрез нашето мислене в етерното тяло между раждане и смърт, ще се използва като материал и ще се разработва от по-висша гледна точка. По време на живота си, докато вървим през света като мислещи същества и виждаме мисловния си живот само отвътре, над него работят ангелите, архангелите, архаите, за да се достигне състояние, след смъртта ни той да се вплете в мировия етер. Когато астралното ни тяло и нашият аз отделят етерното тяло, ако мога да употребя този груб израз, те вшиват тъканта на нашето етерно тяло в Космоса, която всъщност се задейства според начина, по който сме мислили в живота. От този момент тя е притежание на Космоса. Като хора ние не живеем само за себе си, ние живеем за целия Космос.

Знаем, че след нашата Земя трябва да възникнат Юпитер, Венера, Вулкан. Всичко това трябва да се подготви, като сили да се вплете в Космоса. За което е нужна работа. Към тази работа спада например това, което току-що описох. Дейността на ангелите, архангелите и архаите, съобразно нашите мисли. Друг материал представляват глупавите мисли, които

имаме по време на живота, друг материал представляват умните мисли. Но според вида материал, който предоставяме, се изработват – грубо казано – „етерните машини“, които гарантират по-нататъшното развитие в Космоса. Следователно, когато етерното ни тяло след смъртта премине в Космоса, същевременно в Космоса преминава и работата на съществата от тези три йерархии.

Да разгледаме сега от подобна гледна точка човешкото астрално тяло. Ние провеждаме нашите разглеждания от нови гледни точки. От това следват други отношения към заобикалящите ни царства. Този, който не може да чете – а към четенето се отнася и възможността за обобщаване на нещата, – може да види много противоречия в разглежданите въпроси. Но това се дължи на факта, че той не взема под внимание гледните точки, от които се хвърля светлина върху нещата.

Отношението на астралното тяло към земното обкръжение е подобно на отношението на нашето етерно тяло. От представената гледна точка нашето етерно тяло представлява цялото животинско царство. Астралното тяло представлява цялото растително царство. Точно така, както говорих за етерното тяло във връзка с животинското царство, би трябвало да говоря за нашето астрално тяло във връзка с растителното царство. В него са включени всички растителни форми от нашата земя. И отново е така, че ако не работеха всички висши йерархии върху астралното ни тяло, тогава след провеждането на този обратен ход от смъртта до раждането, когато астралното тяло постепенно се отхвърля, не би настъпило нищо друго освен астралното тяло да представя навън в света цялото растително царство. Да, всичко това би се превърнало в топка, следвайки своята собствена еластичност. Но астралното тяло не може да се превърне в топка, защото по време на нашия живот между раждане и смърт над него работят духовете на формата, духовете на движението, духовете на мъдростта, дори духовете на волята до известна степен. И когато след години или десетилетия по често описвания начин след преминаването през

живота в обратен ред постепенно освобождаваме астралното тяло от връзката му със земния живот, тогава, в същото време към работата над астралното тяло, извършвана от духовете на формата, движението, мъдростта и волята се присъединява и това, което те трябва да втъкат в Космоса. Във всеки случай това, което трябва да се включи в Космоса, е за наше добро, защото то трябва да се намира вътре в Космоса. То трябва да се включи в Космоса по различен от описания начин. Когато нашето етерно тяло се отхвърли, то преминава във всеобщия миров етер, бих казал, втъква се в него. Но това, което се явява, изтъкано от нашето астрално тяло вследствие работата на духовете на формата, движението, мъдростта и волята, действа заедно с нашия аз, преживяващ времето между смърт и ново раждане, и съдържа силите, които трябва да действат, за да можем отново да встъпим в нова инкарнация. Защото е нужно толкова много, за да можем да встъпим в нова инкарнация! Наистина външната физическа наука знае за строежа на черепа, за строежа на главния мозък много, толкова много, че има много хора, за които такова знание е непосилно. Но ако това знание на външната наука се постави пред задачата да създаде черепа с главния мозък, да създаде това чудесно образувание до най-малкия детайл, в действителност как малко би била способна външната наука да го създаде! Тук съществува значителна тайна. С тази тайна бързо се справят дори глупавите хора, този вид хора, които могат да се нарекат глупави, като кажат: това, което възниква в човека в следващите едно след друго поколения, се случва от само себе си. Образоването на една човешка глава в майката на тялото се случва от само себе си.

Може да се разбере, че хората говорят по този начин, но защо се случва така, бих искал да изясня чрез сравнение. Хипотетично можем да приемем, че в Мюнхен има същества, които биха могли да виждат много, но не и хората, когато правят нещо. Можем да си представим, че такива същества населяват Мюнхен и че те не биха могли да виждат хората, когато

работят. Тези същества, които не виждат хората и дейността им, биха могли например да виждат часовниците. Те биха видели, че има часовници, биха видели как те се правят, но не и самите хора, часовникарите. Те не виждат ръцете, сглобяващи отделните части, виждат само как отделните части се съединяват, образувайки часовник. Може би биха видели различните пинцети, клещи и т.н., с които се сглобяват частите, но за тях отделните части за часовника се събират от въздуха. Какво биха казали тези същества за създаването на часовника? Те не биха казали, че в Мюнхен има часовникари, би било абсурдно за тях. Те биха казали: о, ужасно суеверие би било да се приема, че съществуват часовникари, защото часовниците възникват от само себе си, вижда се как те възникват от само себе си. Така, както преценяват тези същества, така преценяват и хората, които приемат, че това, което постепенно се образува по физически начин, възниква от само себе си. Всичко, което възниква, възниква благодарение на дейността на духовните същества от висшите йерархии. Наистина не само чрез общуването на баща и майка и чрез това, което се оформя в тялото на майката, възниква „от само себе си“ човекът, а в този процес участва целият свят, целият Космос със съществата на висшите йерархии участва в този процес.

Разбира се, Космосът до най-висшите си области също участва в това, което е свързано с главата, но по специален начин. Дори физическата наука – общата физическа наука и духовната наука постепенно ще се изравнят – ще се научи да мисли в ембриологията по друг начин за човешката глава, както и за останалите органи. Другите органи, така ще се открие в относително недалечно бъдеще, са тясно свързани с наследствените белези. Много по-малко е свързано изграждането на главата с наследствените белези. То се влияе от тях само поради връзката си с другите органи. В изграждането на човешката глава действително участва целият Космос, при това духовно. Той действа вътре в тялото на майката.

Фактът, че хората не виждат силите – земеделецът също

не вижда силите, действащи в магнита, – не е доказателство, че такива сили не съществуват. И каквото е налице в тази човешка глава, до известна степен е нещо, което се изработва във връзка с това, което човекът взема със себе си в своя аз в периода между смърт и ново раждане, което се изработва от духовете на формата, от духовете на движението, духовете на мъдростта, престолите. Всички те работят над едно могъщо кухо кълбо. Това, над което работят, е извънредно голямо, представлява сфера, а в тази сфера всичко е включено в работата. Представете си тази гигантска сфера, върху повърхността на която работи като в глобус всичко, което трябва да работи в съответствие с това, което първо човекът е отдал на всеобщия Космос в своето етерно тяло. Това изгражда до известна степен нещо, което се копира, ако мога да се изразя така. Тогава обаче се изгражда тъкмо това, което е взето от преработката на астралното тяло. Тогава идва времето – то започва с това, което съм означил в една от мистериите драми⁸⁷ като среднощен час на битието, – когато постепенно тази сфера отново се смалява. И тази сфера, която се изработва от висшите духове според по-ранни инкарнации на човека, накрая става толкова малка, все по-малка и по-малка, и се обединява с човешкия ембрион, заченат в тялото на майката. Преди всичко така възниква формата на главата. Възникването на формата на главата представлява чудна тайна, то е резултат на стотици години работа на висшите йерархии.

Само си представете колко може да се задълбочи усещането на човека по отношение на света, ако знае как е поставен в цялостната космическа взаимовръзка! Човекът, който носи главата си, трябва да се научи – в пълна скромност, без гордост и високомерие – да мисли за това, колко малко от съдържащото се в човешката мъдрост участва в образуването на главата, която му е дадена. Човекът носи в себе си цялото космическо съдържание. Ако се разглеждат нещата така, духовната наука достига безкрайно много поради факта, че става изходната точка за известни усещания, които могат да станат опасни във

високомерната душа. Аз представих това във втората мистериозна драма⁸⁸, когато Капезий в разговор с Бенедикт чувства как тази истина му се разкрива: че са необходими всички усилия на боговете, за да се появи човекът. При мнозина, склонни към суетност, това може, напълно несъзнателно, да разпали суета. Човекът може да се почувства безкрайно важен. Умно би било да се култивира усещането как малко се осъзнава от цялата мъдрост, необходима за появата на човек!

Разбира се, човек може да споделя мнението на тези, които казват: да, но защо е нужно човек да знае всичко това? Може да се живее и без знанието за тези неща, много добре може да се живее. Но голяма заблуда е, че човекът може да живее чудесно без това знание. В действителност не е така. Ние живеем в тъкмо в епохата, когато човек се отдава на заблудата, че може да живее без знание за духовния свят напълно прилично на Земята, а именно закусвайки, обядвайки, вечеряйки и т.н. И дори в промеждутъците да прави разни неща. Но тази вяра не почива на истина. Необходимо е постепенно да се накара човек да усеща, че тази вяра не почива на истина.

Поради тази причина давам като пример в откритата лекция сега Карл Кристиян Планк⁸⁹, този забележителен човек, дълги години живял самотно в Улм, когото университетът в Тюбинген никога не кани за професор, когато е имало свободно място, тъй като там е нямало никого, който да има представа за огромното значение на този човек. Естествено, глупаците ще кажат, че към края на живота си той става толкова нервен, че казва неща, които се считат за безумия. Така казват глупаците. Но даден човек, на когото като Планк духовната наука не е предоставила пълно потвърждение, може да стане нервен вследствие на неправилни действия от страна на ближните си и след това да се изрази с думите, съдържащи се в предговора на „Завещанието на един германец“, които са повторение на древния римлянин: „Неблагодарно отечество, никога няма да получиш моите кости!“ Но аз приведох това изказване, направено от Карл Кристиян Планк преди 1880 година, когато той

умира, което точно предава това, което имаме сега като наша европейска Световна война. Човекът с идеалистични възгледи може да види също и действителността, защото силата, която се развива вътрешно, ако се мисли по начин, изхождащ от източника на битието, същевременно се явява най-практичното в света. Не е всъщност практичност умението да се яде с лъжица, както смятат някои хора. Само грубостта на хората може да обяви за практичност задушаването на всеки правомерен стремеж, произхождащ от действителните житейски източници.

Привеждам такъв пример, за да покажа как силата на човека, нужна и за външния практически живот, ясното, пронизателно мислене, може да възникне само поради факта, че душата на човека се опложда от духовнонаучните истини. Защо тогава хората в нашата епоха вярват, че е възможен животът на човечеството на Земята, без да се има представа за духовнонаучните познания? Защото те са изключително късогледни! Ако не бяха толкова късогледни, щяха да могат чисто външно да докажат колко грешат тези, които казват, че човекът няма нужда да се тревожи за духовния свят: той се ражда от само себе си, после израства от само себе си. Само трябва да му се предостави някакво възпитание. Съвременната педагогика предлага безкрайно разумни педагогически принципи, достигащи гигантски висини в педагогиката на Фьорстер⁹⁰. И така той постепенно става един солиден човек, мислещ за това, което трябва да направи, та за човечеството и за него да има нещо за ядене и пиене.

Не винаги е било така в човешката история. До не съвсем отдавна не са считали за възможно изобщо да се живее на Земята без човек да има духовни познания. За това може да се приведат и външни доказателства. Бих искал да Ви представя едно. Привеждал съм го в различни клонове тук. Възможно е, ако човек има време – ала в Мюнхен нямаме такова време, – и тук, в Мюнхен, да се намери такова доказателство. Ние го открихме отново при едно разглеждане на музея на изкуството

в Хамбург. То възниква от следващото размишление над онзи величествен символ, стоящ в началото на Стария Завет, за изкушението на Ева и Адам, което познаваме като луциферично изкушение. Когато днес художникът рисува – без значение от каква позиция, дали рисува идеалистично или реалистично, като експресионист, импресионист, футурист и т.н., – той вярва, че се придържа към действителността, ако рисува Адам и Ева малко или повече отблъскващи, не е ли така? При това той рисува дървото в рая, върху което се намира змията с истинска змийска глава, змията е голяма колкото дървото, но с истинска змийска глава. Може ли да се намери това в истинския смисъл на думата реалистично? Не мисля, мои скъпи приятели! За съвременните жени изобщо не става дума, но може ли прамайката Ева да е била толкова ограничена, че да се остави да бъде прелъстена от една змия! Това не може да е „реалистично“! Представете си една истинска змия, пълзяща през зелената трева. Заради нея ли е трябвало да падне прамайката Ева? Такова нещо не може да бъде натуралистично! И съвременната змия, въпреки че пълзи като истинско животно, може да се разбира само като символ за нещо друго.

Но нека си спомним какви понятия всъщност трябва да свържем с това луциферично изкушение. Луцифер е там! Змията в най-добрия случай може да е символът за Луцифер. С луциферичното е свързано, че това същество е изостанало по време на лунния период. Следователно това същество като такова изобщо не може да се вижда с физическите очи на Земята. То може да се вижда само с вътрешните очи. Така че то не може да бъде нещо като земна змия, която да се вижда с обикновените физически очи.

Трябва да си представим Луцифер така, както може да го представи духовната наука. Само помислете, че човекът носи главата си като частта, изградена най-съвършено. Към нея е прикрепена – само погледнете скелета – останалата част на тялото. Във всеки случай към главата е прикрепен гръбнакът с гръбначния мозък. Но това, което по-късно възниква физи-

чески, е образувано по-рано. Ако човек се върне в еволюцията и види с вътрешни очи Луцифер, разбира се, би трябвало да го види в лунното му развитие, подготвяйки човешката земна глава. Тогава би видял човешка глава, все още не така уплътнена, вътрешно подвижна, все още полиморфна. Към нея е прикрепено нещо като човешки гръбнак, гръбначен мозък. Него можем да си го представим като прикрепен към главата под формата на змийско тяло. Всъщност тъй би трябвало да се рисува Луцифер, с едно по възможност многозначително лице, към което е прикрепено змийско тяло, което обаче се приближава до първоначалния човешки гръбнак. Такъв би бил образът на Луцифер в смисъла на духовната наука.

В художествената галерия в Хамбург има една картина на Майстер Бертрам⁹¹ от 13-ти, 14-ти век, изобразяваща библейското сътворение. В нея този райски символ действително е нарисован така, че Луцифер, както описах, е нарисован тъкмо в смисъла на нашата антропософска наука. Следователно през 13-ти, 14-ти век Майстер Бертрам е нарисувал Луцифер правилно в духовнонаучен смисъл. Факт, който може да се провери. Един исторически факт.

Често сме говорили за древното атавистично ясновидство, което постепенно се загубва. Но нарисованото от Майстер Бертрам показва, че до 13-ти, 14-ти век все още е имало възможност Луцифер да се рисува правилно в смисъла на древната духовна наука, на атавистичната духовна наука. Може да се докаже външно, че са изминали едва няколко столетия, откакто хората са загубили духовното. Могат да се открият достатъчно такива доказателство.

Тоест това, което глупците днес мислят за правечната природа на човешката душа – видимото чрез очите, което се комбинира с разсъдък, – е всъщност човешка душевна особеност от няколко столетия. По-рано всички хора са знаели за връзката си с духовния свят. Естествено това знание постепенно се изгубва. Но ние виждаме, че през 13-ти, 14-ти век все още е можело да се рисува в смисъла на древната наука.

Важно е да се вземе под внимание един такъв факт. От този факт се вижда как древната духовна наука, която, както знаем, е трябвало да отстъпи, за да се развие човешката свобода, е била все още жива в душите до 13-ти, 14-ти век. Тъй като тогава е трябвало да се развие съзнателната душа, древната духовна наука е трябвало да отстъпи.

Но духовната наука трябва отново да се възроди. По отношение на всичко, което представлява откривателски, творчески дух, във всички области днес човечеството живее със старото наследство, получено чрез древната духовна наука. Ако днес се открие нещо, то е благодарение на все още действащата древна духовна наука. Но няма да изминат петдесет, сто години, когато всяко откривателство, всякакви спонтанни идеи, действащи благодарение на творческия дух в човешкото развитие, ще изчезнат, дори в областта на механиката, ако духовната наука не действа оплождащо върху човечеството. Духовната наука трябва да се включи в развитието на човешкия род от нашето време, в противен случай този човешки род на Земята ще стане стерилен и непродуктивен в душевния живот.

Днес това вече се проявява в по-малка или по-голяма степен, но особено силно се забелязва в областта на изкуството. Особено силно се забелязва, че хората са изоставили духа, когато те не са в състояние да представят в творбата на изкуството нещо повече от подражание на външната природа, свидетелство за пълна липса на вътрешно духовно оплождане.

Това е едната страна на нещата, които ни показват колко е необходимо човекът да осъзнае, че той като цялостен човек се намира във връзка със същества от висшите царства. Можем да си представим, че има хора – днес все още има такива, – които не знаят, че съществува въздух. За тях пространството е празно. Най-малкото не осъзнават, че има въздух. Но е немислимо да си представим физическото тяло без въздуха около него, защото какво представляваме с физическото си тяло без въздуха около нас? Ние смятаме, че физическото тяло е изолирано, тъй като е затворено в своята кожа. Но това е глупава

представа. Тук е въздухът, в следващия момент той е в нас, после отново е навън. Не Ви ли принадлежи този въздух, който в следващия момент се озовава навън, така, както мускулът във Вашето физическо тяло? Нямате ли в себе си това, което е навън? И обратно, намиращото се във Вас, не се ли озовава навън? Но така, както с физическото си тяло сме едно с въздуха, така във връзка нашата душевност, във връзка с етерното си тяло ние сме едно със съществата, тъчащи през света и живеещи като ангели, архангели, архаи; чрез астралното си тяло сме едно със съществата, тъчащи през света и живеещи като престоли, духове на мъдростта, духове на движението, духове на формата. Те действат постоянно в нас, както въздухът действа постоянно в нашето физическо тяло. Познанието за това ни дава истинско съзнание за същността на човека.

По този начин имаме едната страна на нещата. Но има още една страна. И днес бих искал да Ви дам представа за тези различни страни посредством едно необходимо разглеждане. Прочетете „Братя Карамазови“ от Достоевски⁹², един добър пример. В „Братя Карамазови“ се явяват, сред другите образи, четири личности, четирите синове на стария Карамазов, Дмитрий Карамазов, Иван, Карамазов, Альоша Карамазов, Смердяков Карамазов. Забележително е, че романът на Достоевски оказва въздействие именно в Централна Европа. Би трябвало да говоря много, ако искам да представя начина, по който от човешкия живот произтича нещо и посредством душа като тази на Достоевски се появява творба като „Братя Карамазови“. Но все пак искам да кажа, че можем много да се възхищаваме от проникновено психологическо изкуство – така го наричат твърде много хора днес, понеже днес е толкова малко известно какво представлява истинско психологическо изкуство, – както и от известно проникновено наблюдение на живота. Въпреки това в този, който не е предразположен да усвоява духовнонаучни понятия и представи така, че да учи: човекът се състои от физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и аз, записани на дъска, или с цветове, както се правеше

по-рано, следователно в този, който не възприема нещата по този начин, а постепенно се прониква с тези членове на човешката природа, както се опитваме да правим в хода на годините, в него се поражда неприятно усещане от тъй хаотичното описание в „Братя Карамазови“. Тук има много, което, ако нещата се разглеждат само външно, може да се нарече фино наблюдение на живота, например че по-големият от братята е от друга майка, с напълно различни характерни черти в сравнение с двамата средни братя, Иван и Альоша, и че четвъртият е също дете от друга майка. Стариият Карамазов е изключителен негодяй, пропаднал човек, който се занимава с всевъзможни безсмислени неща, така че майката на този Смердяков се оказва една много странна личност. За него всъщност изобщо не се знае, че е син на стария Карамазов. Аз не искам да разказвам романа, но ако се разглежда по този начин, кои са били майките на четиримата Карамазови, може да се почувства, че вътре се крие нещо! По този начин не би описвал нещата един централноевропейски човек. Един централноевропейски човек описва много, много по-съзнателно и затова не внася в своето описание толкова много подсъзнателни фактори, както прави Достоевски. Той повече съпоставя, при това само неща, които повече или по-малко познава. Така че той, естествено, не е толкова богат, колкото Достоевски, който не се занимава с това, което знае, а описва живота. Но животът е по-богат, отколкото знае човешката душа, поради това, което се съдържа в него като дух. И човек има чувството, че благодарение на един безкрайно хаотичен дух, че благодарение на един дух, чрез епилепсията си станал напълно хаотичен, благодарение на една напълно болна душа се показва много, дори защото в нашата епоха природата прави човешкия живот склонен към откриване на едно или друго. И после, ако се създаде върно усещане, реална представа за това, което се разбира под физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и аз, може да се прозрее, че в четиримата братя Карамазови се представят човешки същности, които се разбират правилно, ако се каже: в единия брат

се представя човек, в който действа и се реализира в по-голяма степен една част от човешката природа, физическото тяло. В другия от братята се изявява в по-голяма степен една човешка същност, в която действа етерното тяло, в третия брат действа повече астралното тяло, в четвъртия брат действа в по-голяма степен азът.

И наистина, ако вземете романа на Достоевски „Братя Карамазови“ и разгледате вътрешно четиримата братя, като си кажете: във всичко, което като човешки вихър действа върху поета и го подтиква да описва повече от несъзнателното, действат тези четири члена на човешката природа така, че при единия има приоритет азът, при другия – астралното тяло и т.н. Така четиримата братя Карамазови същевременно представляват цялото човечество, както животинското царство цялото етерно тяло. И тогава откриваме, ако можем да вникнем в нещата, в Смердяков да преобладава физическото тяло, в Иван Карамазов – етерното тяло, в Альоша – астралното тяло, в Дмитрий – азът. Въпреки че на пръв поглед изглежда странно, но това се вижда в съответствие с истинското съзерцание. Тук нямаме никаква конструкция. Ако се конструира, вероятно ще се получи нещо напълно различно, но ако нещата се разглеждат реално, се получава именно така.

Особеното тук е, че един поет, който твори предимно от подсъзнателното и при това има хаотичен душевен живот вследствие на своята епилепсия, се сблъсква с действителността. Освен това в своето астрално тяло, тоест в своето подсъзнание, той е родствен с това, което тъче и живее в света. Защото, скъпи мои приятели, ние можем да вярваме, че един човек като Достоевски не напразно стои и чака пред бесилката да го обесят – преди него обесват другите, той чака и е готов да го обесят, – когато в последния миг идва помилването! Във всеки случай това е нещо, което предизвиква в една човешка душа различни усещания от тези, които могат да се предизвикат в душата на човек, който не е преживял това: в следващия момент да го обесят. Трябва да се обърне внимание на това.

Всичко това обаче ни показва как, бих казал, действителността може да действа тъкмо върху една душа от нашето време по такъв начин, че тази душа описва хаотично в целия роман наистина четирима братя, чийто характер е оформен така, както посочих, които могат да се разберат, ако се знае и може да се усети това. Също може да се разбере например защо този, при когото преобладава етерното тяло, и този, при когото преобладава физическото тяло, трябва да произхождат от личност, която има повтарящи се хистерични припадъци. И ако се обърне внимание на това, отделните подробности се изясняват по чуден начин.

От тук обаче се вижда как нашето време в народната област се съобразява с нещо, което, както вече повторно посочих, е склонно до известна степен да отдава значение на кръвните особености, свързващи се с централноевропейските особености, както го описах завчера тук. Може да се разбере какво се случва в настоящето – дори от тези, които са вплетени в случващото се все още несъзнателно – само с помощта на духовната наука. Изглежда глупаво да се каже така, но нека да го кажем: светът е дълбок и не е никак проста работа да се знае и съди за него, както вярват днес хората, живеещи живота си по познатия им начин. Тези хора преминават през живота като в сън, със замъглено съзнание, без да знаят каквото и да било за случващото се около тях.

Вече се подготвят големи неща и не е тъй лесно те да се забележат от хората. Не е ли вярно, че Вие принадлежите – най-малкото поради Вашата карма – към хората, които постепенно се приближават до тези неща, които постепенно получават и усвояват представа, че всичко се намира под повърхността на живота. На външното човечество понякога могат да се дават указания за тези неща, без да се отива твърде далеч. Но в този случай се намесват онези, които са особено интелигентни и преди всичко вярват, че онзи, който действително говори по духовнонаучен начин, казвайки едно или друго, не знае нищо друго освен това, което казва. Те нямат

представа, че всичко трябва да се изнася от едно всеобхватно знание, но от такова знание, което действително може да се потвърди с подробностите, което е интересно именно когато се потвърждава с подробностите.

Можете да узнаете, че някои неща трябва да станат различни в еволюцията на човечеството от приведените от мен два факта: от една страна, аз Ви показах какво има в човека, от друга страна, как трябва да се виждат неща, действително случващи се днес. Ако човек, който не е обучен да работи с микроскоп, погледне през микроскопа, той обикновено няма да види нищо. Така човек обикновено не вижда нищо, ако по този начин гледа живота, разглеждайки 19-тото столетие на Изток и забелязвайки, че е живял и един Достоевски, написал „Братя Карамазови“. И понеже в това, което се намира в „Братя Карамазови“ на Достоевски, живее подземният елемент, тъй като той действително се съдържа в него – заедно с това, което отново е налично на Изток, – на Изток това също се осъзнава, така че определен начин на живот, в който е поставен човек, е наречен „карамазовщина“. Това, което се изживява така като живота на братята Карамазови, се явява карамазовщина. Да, всъщност е трудно да се каже, но това е едно по-качествено понятие, отколкото ако се заговори тук в Мюнхен за „босъщество“; много по-абстрактно е. А там то е много по-конкретно. От само себе си се разбира, че не е едно и също нещо. Но там то се намира в живота и преминава в изкуството. И човек разбира колко е необходимо, за да вижда какво се случва, при наблюдението в основата на душата си да има това, което може да възникне само от духовната наука.

Дори при външните процеси, които особено сега могат да се представят пред човешкия поглед, ако човек само мисловно наблюдава живота, се показва същата необходимост, за която току-що говорих и която се опитах да осветля от две страни.

Изключително тъжно явление в настоящето се явява например следното. Виждате ли, дълго време преди войната

имаше всеобщи мнения: определени хора се смятаха за изключителни в една или друга област. Няма причина особено да се възразява, защото в смисъла на днешната материалистическа култура те бяха постигнали големи успехи. После избухна войната. Тези хора започнаха да пишат писма. Невероятно е що за глупости изписаха хората, смятани за изключителни в целия свят, след като избухна войната! Прочетете писмата, написани след избухването на войната, за да се озовете в друга област, прочетете писмата например на един човек – няма нужда се споделят неговите разбирания, – който трябваше да се смята от мнозина за изключителен, убеден свободомислещ: Кропоткин! След началото на войната той написа толкова глупави, изключително глупави писма!⁹³ Тези неща са от изключително значение.

Бих искал да кажа, че се показва точно сега, когато човечеството се сблъсква с тъй бързо растящата насилствена ситуация, колко малко всъщност хората, дори да са видни личности, именно със своето мислене са израснали за това, което не се съдържа в обикновените удобни програми. В случая най-добрите са – от тяхна гледна точка – обикновените филистери. Не от наша гледна точка, а от гледна точка на съвременността. Те продължават да живеят и съдят според собствените си възгледи. Тези лични възгледи, как най-често се появяват? Известно е, че тези хора не разчитат на авторитети, те имат свои собствени възгледи, които сами са си формирали. Тези лични възгледи се основават преди всичко на факта, че при тези собствени възгледи се касае за това, да се забрави в кой вестник или в коя програма ги е прочел човек. Това са собствените възгледи! Прави се разлика между чужди и собствени възгледи. Последните се отличават с това, че е забравено къде са прочетени.

Всички тези неща ни показват, че много, много в духовния живот трябва да стане напълно различно, че хората не трябва да търсят удобството да се върви през света, както го правят материалистите, които всъщност винаги вървят

през света, спейки. Разбира се, те вярват, че другите спят, но в действителност спят материалистите, които всъщност никога не се пробуждат. С възгледите на духовния живот трябва да настъпи промяна и промяната би трябвало да навлезе в съзнанието на тези, които искат с цялото си сърце да се свържат със същинския житейски нерв тъкмо на духовнонаучния ми-роглед.

При днешното ни събиране трябваше да си кажем сериозни думи поради простата причина, че условията днес са такива, че трябва да се използва всяка възможност, която не е лесно да се намери. Понастоящем е трудно да се пътува. Всичко казано е свързано с това, което споменах повторно тук и което може да се разглежда във връзка с нещата, които и днес отново разгледах.

Днес отново казах, че нашето етерно тяло не е просто нещо като носител на нашите мисли, които разглеждаме като наша собственост, нещо промъкващо се през живота и изчезващо. Не, то не изчезва! То е това, което се вплита във всеобщия миров етер, след като върху него са работили всички йерархии.

Но ако стотици и хиляди хора, както се случва днес, вследствие на смъртта не могат да носят етерните си тела в продължение на десетилетия, както е нормално в човешкия живот, ако толкова много млади етерни тела се предават на духовния свят, на етерния свят, тогава се случва това, което често съм описвал: тези етерни тела остават там с частта, която би могла да се използва още за света. Тъй като силата не се загубва. Това се случва горе. Но как това ще се случва действително горе, зависи от факта, какви са душите долу. Сила за духовния напредък могат да намерят в бъдеще душите, които ще знаят: мнозина тук са преминали през жертвена смърт, техните етерни тела са все още тук. Ако човек ги осъзнае, ако осъзнае силите, които могат да действат от това, което те са оставили тук, тогава ще може да настъпи огромен духовен подем. Но на Земята трябва да има души, възприемчиви за духовното,

както за духовното разбиране на света. Тогава това, което се намира в духовния свят вследствие на жертвената смърт, ще стане плодотворно за Земята. В противен случай то ще стане жертва на Ариман! Защото то може и да не стане плодотворно за Земята, доколкото нещата не се случват от само себе си, а чрез посредничеството на човешките души.

От това, дали ще се намерят по възможност повече човешки души, склонни в мислите и чувствата си да се свържат с наличното като сили в още неизползваните етерни тела на преминалите през жертвената смърт, зависи дали това ще може да се използва за една бъдеща духовна културна епоха на Земята, или ще стане жертва на Ариман.

Медитирайте над тези мисли, скъпи мои приятели, и тогава това ще стане важно за Вашите души. И тогава ще се открие това, което съм казвал често тук и с което искам днес отново да завърша:

От мъжеството на бойците,
на падналите от кръвта,
на изоставените от скръбта,
от жертвеното дело на народа
духовен плод ще израсте –
ако души, духовно осъзнати,
отправят своите чувства
към царството духовно.

СЕДМА ЛЕКЦИЯ

Мюнхен, 19 май 1917 г.

Днес искам да избера такава отправна точка, която може да ни доведе до разбиране на някои неща, които ни заобикалят в настоящето и които поставят пред нас определени въпроси. Нашето време изисква по отношение на него човекът да се разглежда с дълбоко духовно разбиране. От друга страна обаче, в широки кръгове е налице дълбока антипатия спрямо духовното разбиране на човешките отношения. Да, една такава антипатия е, че опитът за духовно разбиране, опитът за разбиране на импулсите на човешките действия в нашето тежко време по начало се отхвърля като нещо фантастично, невъзможно, детинско. Независимо от този факт, разглежданията, които можем да направим заедно тук, ще посветим на това, което, макар и лесно разбираемо, не говори непосредствено за обстоятелствата в нашето време – както е известно, това не е възможно, – което обаче може да доведе до разбиране този, който положи усилия да се доближи до такова разбиране, изхождайки от наистина дълбока отправна точка.

За разбирането на едно такова време, в което действат най-дълбоки сили на човечеството, макар и да не се осъзнава от повечето хора, е необходимо не само да се говори за разни идеали и всевъзможни неща, а да се търси разбиране чрез по-широк поглед върху човешката еволюция като цяло. В рамките на нашите духовнонаучни разглеждания винаги сме се опитвали да достигнем до такъв по-широк поглед върху човешката еволюция. И в тази връзка вече е направено много. Днес бих искал да добавя още нещо от малко по-различна гледна точка.

Знаем, че в рамките на човешката еволюция се случил това, което наричаме преминаваме през голямата атлантска катастрофа. Знаем, че това, което живее сега като човечество, може да бъде проследено назад до определени състояния на

развитие, които са се разиграли преди атлантската катастрофа. И след атлантската катастрофа ние обозначаваме за нас първия следатлантски период, който наричам обикновено древноиндийски, втория период, който наричам обикновено древноперсийски, третия период, асиро-вавилонско-египетски, четвъртия, гръко-римски. А в петия период живеем ние и трябва да видим как този пети период ще бъде сменен от шестия.

Става въпрос за това, че толкова интимно, толкова духовно, бих казал, толкова човешки е могло да протича развитието на човечеството едва след атлантската катастрофа. Хората, които не са склонни да разглеждат нещата в тяхната взаимовръзка, смятат, че човекът си е човек и такава, каквото е душевното развитие на хората днес, е било, откакто съществуват хора. И ако се върнем назад от това, което днес се разглежда като човечество, стигаме до примитивни състояния, а после и до животинското ниво. Тази материалистична интерпретация на историческото развитие не може да устои на едно духовно разглеждане на нещата. Защото откриваме, връщайки се все по-назад в човешката еволюция, че основните импулси, основните сили в развитието стават все по-духовни. Всъщност, ако искаме да разглеждаме нещата правилно, трябва да си изградим правилни представи за духовното.

За нашето следатлантско време четвъртият период се явява като най-значителния по отношение на цялото земно развитие. Това е периодът, в който се е състояла Мистерията на Голгота. Той ни кара да разглеждаме времето преди него като един вид подготовка за Мистерията на Голгота, а времето по-късно като един вид изпълнение на това, което произтича като импулси чрез Мистерията на Голгота. Когато обаче се върнем до развитието в атлантската епоха, откриваме, че петият период в рамките на атлантското развитие⁹⁴ е най-важният за времето между лемурийското и нашето настоящо развитие, защото в този пети период на атлантското развитие в рамките на атлантския човешки живот е внесено нещо изключително значително, решаващо, тъй като тогава се поставя началото на

нещо, което можем да наречем преобладаване на душевното развитие след атлантското време. Ако се върнем в атлантското време, там не откриваме животинското човечество, за което говори с такова удоволствие материалистическият дарвинизъм. Там откриваме едно човечество, което преди всичко е имало живот, много по-приглушен от този на следатлантското човечество. И когато се говори за притъпеност на душевния живот, може да се каже – но сравнението остава напълно външно, – че този приглушен съноподобен душевен живот през атлантското време наподобява на съноподобния душевен живот на съвременните висши животни. Сравнението обаче, ако се направи така, не би било най-точно, защото съвременните животни в своето притъпено, съноподобно съзнание не преживяват същото, което са преживявали атлантските животни в своето съноподобно притъпено съзнание до края на петия атлантски период.

Какво е най-същественото в съноподобното съзнание на древните атланти? Най-съществената черта е, че хората, живели тогава – извинете ме, че това, което казвам, изглежда материалистическо, но материалистическото се разбира само когато се овладее, само когато се познават импулсите на духовното, – са живели така, че душевният им живот се е намирал в много близка връзка с храненето. Вие можете да възразите, че и в днешно време съществува тясна връзка между душевния живот на някои хора и това, което те ядат! Напълно вярно, ние знаем, че голяма част от съвременното човечеството ни най-малко не подценява храненето. Това не бива да се приема като упрек. Но разликата между вътрешното преживяване от едно вкусно ястие, на което съвременният човек се наслаждава, когато се свързва телесно с ястието, и преживяването на древния атлантски човек във времето, за което говоря сега, е огромна. Атлантският човек яде една или друга храна, следователно приема едно или друго вещество и докато го свързва със своето телесно битие, в съзнанието му се издига познание за това, от какви елементарни духове е проникнато вещество-

то. Той не е поглъщал веществото като съвременния човек, напълно несъзнателно, а е осъзнавал с какви елементарни духовни същества се е съединявал, докато е свързвал веществото със своето телесно битие. Обмяната на веществата тогава е била същевременно една духовна обмяна, обмяна на елементарни духове.

Било е така, че веществата са могли да се означат като носители да едни или други импулси на елементарни духове и същности, чувствало се е, че с храненето в човека навлизат духовни сили, чувствало се е, че с усвояването на храната в човека са работили духовни импулси. Хората не са поглъщали просто храната като днешния човек, а са се чувствали телесно проникнати от едни или други елементарни духове, така че материализмът, който властва днес, тогава изобщо не е бил възможен. Не е било възможно да се каже, че се вярва само в смъртността на битието, защото с храната са се поглъщали духовните импулси, които са действали, когато се усвояват веществата. За да бъде антиматериалист, човек е трябвало просто да яде. И потъването в приглушеността на подсъзнанието е съществена черта на тази пета атлантска епоха. Яденето и усвояването до известна степен стават бездуховни. Но в шестата атлантска епоха остава нещо, което все още е духовно: дишането.

Когато днес човекът вдишва или издишва, той осъзнава, че вдишва или издишва въздух, най-малкото така ще му каже химикът. А в онова време не просто се е осъзнавал процесът, но е било ясно – през целия шести атлантски период – за човека, че с вдишвания въздух той е приемал елементарни духовни сили, а с издишването е издишвал елементарни духовни сили. От самото начало дишането, вследствие на факта, че е станало духовно-душевен процес, не се разглежда само като телесно-материален процес. В последния атлантски период се отнема нещо, което е било останало дотогава, като продължава да живее все още само в спомена. Докато слуша звуци, докато вижда цветове, човек е наясно, че в звука, който чува,

в цвета, който вижда, живее духовното, наясно е, че към очите му се устремяват духовни сили, когато гледа цветове, и във вътрешността му навлизат духовни сили, когато слуша звуци. Тези неща са съществували в приглушеното съзнание на тогавашното време. Хората придобиват светлото съзнание с цената на загубата на своето духовно съзнание, те трябва да заменят своята духовност, за да могат да общуват с външния свят. Всяка епоха има свои отличителни черти. Както отделният човек изживява различните възрасти, които във физическо и духовно отношения са различни, така и цялата човешка еволюция се променя, като по-късните еволюционни състояния се отличават от по-ранните. Би било глупаво, ако един човек между петдесет и шестдесет години вярва, че това, което представлява негово телесно-духовно битие, би трябвало да повтори битието му между десет и двадесет години; би било глупаво, ако не се различават различните възрасти според техните качества. Глупаво би било да се вярва, че характерното за по-късна епоха на развитие е било същото и в една по-ранна епоха. Нещата никога не се повтарят, в следващите една след друга възрасти са много по-различни, отколкото се мисли.

Положих усилия, за да узная нещо за периодите в живота на хората в следатлантското време. Този, който разсъждава само по аналогия, може да заключи относно развитието на човечеството, че както отделният човек преживява детство, юношество, зряла възраст, старост, така и човечеството преживява тези етапи. Когато обаче предприемем действително наблюдение, когато навлезем в истинските съотношения на фактите, това се оказва неправилно. Не може да се вземе такава аналогия за основа, а само посредством сериозно мислене в съответствие с духовното изследване може да се прозре какво всъщност се намира в основата. Аз разбрах, че в основата се съдържа нещо напълно различно от това, което се има предвид, като се казва, че и човечеството преминава през младост, зряла възраст и старост така, както и отделният човек. Това не е правилно. Разбрах, че човечеството в първия следатлантски

културен период, древноиндийския, се намира в определен житейски период, който обаче не може да се сравни с юношеството, а с индивидуалния период от живота на човека от 56-ата година назад до 49-ата година. Ако следователно се сравни възрастта на цялото тогавашно човечество с възрастта на отделния човек, не трябва да се сравнява с периода на младост, а с периода на зрялост. След това идва древноперсийската епоха. Тук човечеството в по-нататъшното си развитие преминава през период, който, ако искаме да го сравним с възрастта на отделния човек, можем да го сравним с периода от 49-ата година до 42-рата година. Отделният човек остарява, човечеството се подмладява. Древноегипетският период трябва да се сравни с възрастта на отделния човек между 42-рата и 35-ата година. Гръко-римският период трябва да се сравни с възрастта на отделния човек между 35-ата и 28-ата година, а настоящият пети следатлантски културен период е сравним с възрастта на човека от 28 до 21 години. И когато се запитаме на каква възраст е съвременното човечество, трябва да отговорим, че то е на възраст около 27 години. Да се разбере всичко, което се случва с човечеството, е възможно само тогава, когато имате пред душите си тази забележителна тайна на развитието. Защото в действителност нещата са тъкмо такива.

Това обаче има съвсем конкретни последствия, съвсем конкретни въздействия във връзка с изживяването на хората. Какво означава, че в първия следатлантски културен период цялото човечество е било на възраст между 56 и 49 години? Това означава, че отделният човек, разбира се, преминава през нормалната възраст от една, две, три години и т.н., но основата на човечеството, основата, обхващаща цялото човечество, предоставя нещо, което отделният човек изживява между 56-ата и 49-ата година. Ето защо по това време се явява толкова много от първоначалното, елементарно знание на човечеството, на което можем да се удивляваме, то се появява, защото цялото човечество е било толкова старо и понеже хората са живели в едно толкова старо човечество. Двадесет и пет годишният

младеж е възприемал с аурата на човечеството нещо, изпълнено с мъдрост, сякаш идващо от по-зрял човек. Мъдрост се е разливала над цялото човечество. По този начин човек е възприемал и морално, оценявайки онова, в което израства като в аурата на човечеството, по същия начин, както оценява една посивяла глава затова, защото тя е посивяла. И така се е разливало над целия човешки културен живот едно чувство на благоговение и благочестие, разбиращо се от само себе си. По-нататъшните последствия са, че със своето индивидуално развитие човек израства до това, което се явява всеобщо благо, след като достигне 56 годишна възраст. Едва тогава човек е можел да говори за своето лично развитие, едва тогава той е могъл да се издигне индивидуално от подосновата на това, което е струяло отвън към човека. Във всеки случай мнозина не са достигали до нивото да изживяват едно вътрешно развитие, съответстващо на периода между 49-ата и 56-ата година. Така че тези хора са изглеждали като деца, чувствали са се като деца, които са усещали около себе си духовното съдържание на възрастта на човечеството.

Следващият период, древноперсийският, не носи вече такива висши откровения и културни импулси, каквито внасят в човечеството мъдреците в първия следатлантски период благодарение на общуването си с духовни същества. Човечеството като цяло достига онази зрялост, която може да се сравни с индивидуалната човешка възраст между 49-ата и 42-рата година. И ако иска да израсте над всеобщата човешка аура, човек може да го направи едва на 49 годишна възраст. Чрез индивидуалното си развитие човек може да достигне зрялост едва на 49 години.

Същото се случва и в египетско-халдейската епоха. Аурата, в която расте човек, може да се сравни с възрастта на отделния човек между 42 и 35 години; в гръко-римската епоха – с възрастта между 35 и 28 години. Забележителното в гръко-римската епоха е, че индивидуалната средна възраст на човека съвпада със средната възраст на цялото човечество, само

че човечеството се спуска надолу във всеобщия поток, докато човекът се издига. Оттук следва удивителната хармония на гръцката култура, която съвременният човек малко разбира. И когато един грък достига 35 годишна възраст, той става един среден човек, завинаги остава на 35 години, ако не развива в себе си нещо индивидуално, което да се издигне над всеобщата човешка аура. Ето защо в древни времена са се грижили за развитието на отделния човек.

После настъпва петата следатлантска епоха, в която живеем. В тази епоха човечеството изживява възраст, която може да се сравни с индивидуалната възраст между 28 и 21 години. Това означава, че един човек, отдаващ се само на общия житейски поток, на това, което се случва в душевния живот по чисто човешки начин, не става по-зрял от 28 годишен. Ако не се грижи чрез духовно развитие за индивидуалното си душевно напредване, той достига само до 28 годишна възраст, или, по-точно казано, възрастта му не надхвърля 27 години. Човечеството като цяло не може да ни предостави повече от това, което ни предоставя до 27 годишна възраст. Ако не се стремим в нашата епоха да възпламеняваме индивидуалните си душевни сили, които да ни понесат над всеобщия житейски поток на човечеството, дори и да живеем сто години, няма да станем по-зрели от 27 годишни хора. Дали сме обикновени работници, или професори, или нещо друго, ако не се стремим към духовно развитие, даващо на душата понятия, каквито външното човечеството не може да ѝ даде, оставаме завинаги 27 годишни. Разбира се, външно остаряваме, времето не може да се спре, но без духовно развитие душата ни достига до не по-голяма зрялост от 27 години. Нашето време не се разбира правилно, ако не се вземе под внимание тази особеност. През годините аз се занимавах с много основни въпроси на нашето време, житейски въпроси, въпроси за културното развитие, за недостатъците на човечеството, за това, което радва съвременното човечеството или което му носи страдания. Ние можем да получим ключ към разбирането на нашата епоха, ако съ-

блюдаваме фактите, които изложих. Не може да бъде разбрано какво липсва на нашата епоха, ако не обърнем внимание на казаното.

Ние преживяваме философии, които ни озадачават, защото те се ограничават до най-общи изказвания и не показват ни най-малка способност да се потопят в конкретната действителност. Защо се случва така? Занимавах се с този въпрос във връзка с една личност. Тогава открих, че носителят на философията на Ойкен⁹⁵ е личност, имаща целия пламък на човек, който не може да стане по-зрял от 27 годишен. Разбира се, понеже днес е достигнал подобаваща възраст, той е започнал да говори по-строго, жестовете му са различни, добавя нещо ново в речта си. Но това не означава нищо, като цяло той не е по-зрял от 27 годишен човек. Тази 27 годишна възраст остава за цял живот. Това особено се забелязва, когато хората трябва да внасят идеи в живота, когато трябва да култивират идеи, чрез които да се овладява животът.

Сега да пристъпим към една малко по-опасна област, но да го направим така, че по възможност да си послужим с повече отделни примери. Задавах си въпроса какво се случва с различни личности от настоящето, имащи задачата да развиват идеи, които да навлязат в съвременния живот по такъв начин, че съвременниците да бъдат завладявани от тези идеи. Има една много характерна личност. Положих много усилия да не пропусна нещо в тази област, но това не е достатъчно, ако човек не навлезе в същността на нещата, в конкретните явления на нещата. Ако се потърси личност, изцяло такава, че да не може да бъде по-зряла от 27 години и не може да има по-зрели идеи от тези на 27 годишен човек, тя може да се открие по един забележителен начин, като една особено характерна личност, например в президента на Съединените американски щати⁹⁶. Ако се изучават различните програми, които той е развил, те представят този особен личностен тип, който не може да стане по-зрял от 27 годишен човек, тъй като той никога не е възприемала дори в най-малка степен нещо, което не се внася

в душата му отвън. Разбира се, един човек може да бъде повече или по-малко надарен. Дарби могат да се открият при един такъв човек, но идеите, които той развива, по отношение на зрелостта на възгледите, по отношение на техния практически смисъл в живота са на ниво 27 годишна възраст и не могат да станат по-зрели, дори човекът да живее сто години, щом не е започнал да се задълбочава духовно и не внася в тези идеи душевната си огнена мощ.

Днес живеем в такава епоха, че трябва да направляваме от вътрешността на душата това, което се издига над 27-ата година. На 27 години хората все още не притежават житейска практичност. Те могат да са убедени, че са такива, но не са. Това е причината, защо различните идеи на Уилсън са толкова непрактични и несвързани и защо се харесват на широки кръгове. Те се харесват благодарение на същата притегателна сила, с която се харесват младежките идеи, които се предлагат във всевъзможни декларации за свободата на народите и др. под. Всичко това е чудесно! Но днес светът се управлява така, че се правят широкомащабни изявления за мир, а после... войната се разразява още по-силно!

На човек му се иска да добие усещане за това, какво са идеи, които имат силата да навлязат в действителността, които могат да се вратнат в реалността. Идеи, явяващи се чиста декламация, хубави идеи има в изобилие. Тъкмо младежките идеи са прекрасни. Но ние се нуждаем от идеи, свързващи човека с реалността. Каква прекрасна идея е, когато някой днес казва, че светът трябва да приеме нова ориентация! Най-хубавото в тези идеи досега са само думите! Единственото хубаво нещо: думите, когато някой излиза и говори за това, разбира се, е много хубаво. Много хубаво е и да се каже: най-способният и най-трудолюбивият трябва да бъде поставен на подобаващото му място. Чудно хубава идея! Но какво става с факта, че най-способният и най-трудолюбивият се оказва нечий племенник или зет? С хубавата идея не се постига нищо, а само с истинско познание на действителността, пригодно за това,

което е реално, което е действително.

Това е една от гледните точки, ако човек иска да разбере в един по-дълбок смисъл културата на настоящето. Благодарение на тези отличителни черти на времето е необходимо хората да се задълбочат душевно, да се стремят да постигнат чрез индивидуално развитие на по-късна възраст това, което човечеството като цяло не може да им предложи. Разбира се, много е лесно да се говори като Ойкен за обновяване на живота, за схващане на вътрешните житейски сили, за всевъзможни неща, които прекрасно, по младежки начин могат да възвисяват, но които не представляват нищо друго освен декламации. И когато се правят политически програми с идеи като тези на Уилсън, последствията са непредвидими! Естествено така е по-лесно, отколкото да се правят усилия за сериозни изследвания, за сериозно задълбочаване в действителността, за да се проникне в дълбоките импулси на живота.

Ако нашето духовнонаучно движение следва да има действително дълбок смисъл, преди всичко то трябва да има волята да проникне в конкретните импулси на развитие на човечеството, трябва да съществува, за да схваща тези големи взаимовръзки в живота, защото в противен случай в рамките на нашата духовна наука всичко това ще остане просто теория. А такава теория няма стойност, дори ако човек иска да свърже с нея чувствата си, колкото и възвишени да му се струват. Стойностно е само това, което може да се потопи в живота и да го разбере. Всяка мистика, при която хората се стремят да намерят в себе си едно или друго, може и да показва добри резултати, но ние трябва да се абстрахираме от себе си и да можем да насочим поглед към великите задачи на човечеството, за да разберем, на първо място, какво трябва да правим, какво всъщност трябва да разберем, какво е нужно да се разбере. В противен случай най-важните неща от духовната наука просто ще преминат покрай ушите ни. И всъщност много важни неща в духовната наука в течение на годините, откакто имаме нашата антропософски ориентирана духовна наука, в голяма

степен са преминали покрай ушите ни.

Скъпи приятели, ако си спомните какъв отговор давах от много години, когато бивах питан как е свързан с инкарнацията фактът, че населението на човечеството се увеличава, ако си спомните как от десетилетия бе даван стереотипният отговор, че скоро хората биха могли да разберат какво намаляване на броя на хората би могло да се случи тъкмо в Европа, тогава ще осъзнаете какво съм имал предвид, ако погледнете назад и си спомните тона, с който бе даден този отговор. Когато ставаше въпрос за увеличение на населението, винаги казвах, че е възможно да настъпи време, в което по болезнен начин би могло да настъпи едно намаляване на населението! В духовнонаучната област не се касае за това, да се посрещат с теории повърхностните потребности на някои хора, а чрез импулсите на времето да се даде отговор на поставените въпроси. При възприемането на духовната наука се касае много повече за това, да се разбере тежестта на казаното и да се приеме в сърцето, отколкото да се задоволява любопитство, колкото и възвишено да изглежда.

Скъпи мои приятели, това исках да Ви представя като първа част на разглежданията, които при съответното внимание следва да ни доведат до разбиране на нашето време, разглеждания, в които искаме да се задълбочим през следващите дни.

Тъй като изтече времето, предназначено за общите разглеждания, ще си позволя, без да бъда упрекнат, че съм съкратил нещо от антропософското съдържание, да премина към нещо, което веднъж вече трябваше да посоча с няколко думи. Не искам обаче да премина към това, без да си спомня за някои души, преминали от физическия план в духовния живот, някои от тях близки на хората, които седят тук. Не е възможно да се изброят всички имена. Нашите скъпи приятели изпитват най-искрени чувства към преминалите от физическия план към духовния. Но аз не мога да не спомена името на един човек, който, преодолявайки различни препятствия, приема

духовната наука по толкова прекрасен и искрен начин и който именно в последно време направи изключителни, значими усилия да представи духовната наука навън. Имам предвид нашия скъп приятел Лудвиг Дайнхард⁹⁷, при чието предаване на физическото тяло на физическите елементи и преминаването на душата му в духовния свят нашият скъп приятел Зелин⁹⁸ произнесе толкова хубави думи. Той трябва да бъде оценен още повече, защото не поради сляпа вяра, а след известна вътрешна съпротива се присъедини към нашето движение. И в последно време, във времето, което ставаше все по-тежко, той безусловно, с цялото си сърце продължи да говори пред широката общественост за духовното движение. Не се боя да кажа, че оценявам високо начина, по който Лудвиг Дайнхард говореше пред широката общественост за нашето движение.

Нека да си спомним и за починалия през тези дни професор Закс⁹⁹, посветил целия си живот на една велика идея, на една велика музикална идея. Той умееше постоянно да свързва скромната дейност, на която е способен отделният човек, с всеобхватни идеи. С него наистина беше възвисяващо да се говори, защото той като човек искаше винаги да се слива с великата воля на изкуството. Трябва да сме щастливи, че именно такъв човек имахме в нашите среди.

И след тези възвишени мисли е необходимо още веднъж да обърна внимание на нещо не така възвишено, понеже поради това, което случва, съм принуден да взема решителни мерки във връзка с участието ми в духовнонаучното движение, за което трябва да се грижи Антропософското общество. В хода на времето това, което във висша степен би трябвало да бъде благословия за съвременното културно развитие, а именно антропософското движение, в много свои проявления развива в по-малка или по-голяма степен препятствия по отношение на това, което имам предвид под духовнонаучно движение. Безполезно е да се зальгваме по отношение на тези неща, особено когато е налице опасност някои неща, свързани с Антропософското общество, да станат препятствия именно

за антропософски ориентираната духовна наука.

Така че ми позволете – понеже толкова години работим заедно, нека да говорим направо – напълно открито да представя нещата, така, както ги чувствам. Може да се каже, че като цяло в рамките на Антропософското общество по навик се формира нещо, което не може да продължава да съществува в същата форма, защото преценките на външния свят за това, което иска антропософията или духовната наука, би трябвало да бъдат много силно помрачени, ако нещата продължават така, както досега.

Да изходим от нещо конкретно. Често се казва във външния свят – и това вече е станало обичайно, – че относно духовнонаучни неща съм подлаган на атака много по-малко, отколкото когато се касае за неща, свързани с Обществото. Един от упреците е, че в Обществото царува сляпа вяра в авторитета, сляпа привързаност, че нещата тук се правят от чисто благоговение и др. под. Ако мога да изразя моето впечатление, трябва да кажа, че за повечето неща се случва това, което смятам за правилно, което смятам по възможност за най-желателно. Не вярвам, че в някое друго обикновено общество в такава степен отсъства това, което може да бъде специално желание на действащите в него. Дори и да изглежда другояче, това е така. Само не трябва тези неща да засягат някого, да се приемат като нещо лошо. Лошо е само ако се затварят очите, ако се заравя глава в пясъка.

Скъпи приятели, през тези дни трябваше да чуя всевъзможни неща относно настроенията в местното Антропософско общество. Тази вечер дойдох тук, в преддверието, и ме лъхна аромат на благочестив тамян. Не мислите ли, че някой, съсредоточен върху конкретното, вътрешното, има особено желание представянето му през цялата вечер да бъде затруднено от нахлуването на миризмата на благочестивия тамян? Не мислите ли, че той трябва да се прибере вкъщи с главоболие заради този благочестив тамян, като дори не споменавам факта, че истината се схваща погрешно, ако миризмата на та-

мян, извинете ме за израза, се просмуква в света на профанното. Може да е неприятно да се каже нещо такова, но подобни неща са симптоматични. Задайте си въпроса дали някога от мен е дошла инициативата за такива външни изяви? Не, но се случва, въпреки волята ми.

Но за мен най-важното е по какъв начин членовете на Обществото се чувстват свързани с това, което преминава като духовен живот през антропософско ориентираното духовно научно движение. Виждате ли, в последно време, както знаете, се появиха всевъзможни атаки, отчасти в отпечатани, отчасти подготвящи се за печат. Когато от днешния външен свят се появяват нападки срещу духовната наука, това не бива да ни учудва, не бива да се преживява особено болезнено. Това е естествено, разбиращо се от само себе си. Вече се случва. От конкретни дискусии духовната наука не бива да се отвръща. От въпроси, повдигани тъкмо от членовете, също не бива да се отвръщаме. Но най-много вреди на това, което всъщност би трябвало да бъде силата на нашето движение, следното: би трябвало вече да се каже, че в това движение, в това Общество преди всичко най-добрите намерения и действия, най-добрите правила за поведение по отношение на членовете се превръщат в злоба и злъч, обличат се в дрехата на клевета и укор, приемат формата на личностни нападки; всичко това поема една добре известна посока. Всъщност никъде другаде нещата не се преобразуват толкова лесно, може би поради мистични причини – не знам – в измислици, в чисти неистини. Но волята, да се подхожда към нещата по правилен начин, не се развива достатъчно енергично. Да, именно волята, да се разглеждат нещата наистина безпристрастно, не се развива достатъчно енергично.

Сериозността, заложена в духовнонаучното движение, особеният начин, по който то трябва да действа, това трябва най-малкото да се изучава. Това, което може да прави отделният човек, зависи естествено от условията в живота, но той би трябвало да изучава това, което е налице, без да се отдава на

всевъзможни безумни идеи. Конкретното и неличностното са необходими особено в рамките на нашето, посветено изцяло на духовни неща движение, и нищо не вреди повече от внасянето в редиците на нашето движение на личностни интереси, честолюбие, амбиции и суета. Разбира се, такива неща навлизат завоалирано, маскирано, но би трябвало да виждаме истинското им лице, трябва да ги разглеждаме така, че да се достигне до истината. Ако някой предприеме атаки и знае какво се крие зад тези атаки, много добре знае как тъкмо това, което напада, трябва да е в съответствие с отличителния характер на духовната наука, тогава той прави недостатъчно, ако опровергава изречение след изречение. Може много да се твърди и опровергава, дори всичко, но често по тези въпроси не става дума за това, което се казва: причината се крие в нещо съвсем друго. Ако някой занесе ръкопис в някое философско-антропософско издателство, но този ръкопис трябва да се отхвърли, и тогава въпросният човек става враг, причините трябва да се търсят не другаде, а в ръкописа, който този човек е дал. Не може да се открие истината, ако най-същественото, ако истинските причини отстъпват на заден план.

Когато някой критикува всевъзможни глупави езотерични действия, чиято глупост е очевидна за всеки, който не е сляп, тогава той се заблуждава, ако подобни неща, представляващи чисти измислици, не се сведат до общото положение на нещата. Тогава някой човек, живеещ в малко градче¹⁰⁰ в Централна Германия, може внезапно да го осени идеята да стане велик човек. Първоначално той се стреми да стане велик човек, правейки си малки сметки. Пише до г-жа д-р Щайнер какво трябва да направи, за да се освободи от ограничаващите условия на малкия град. Дали би било добре да се ожени, или би могло да му се помогне по друг начин? Когато му се обяснява, че ние не сме в състояние да решим дали трябва или не трябва да се жени, може би той все още няма да се успокои. Той стига по-далеч, появява се в Обществото на някое голямо събрание, рецитира гръмогласно стихотворение на Ши-

лер, макар да си няма ни най-малка представа от рецитация. Получава усмивки. А това наранява честолюбието му. После иска да стане велик художник, желанието му дори нараства до своего рода идея. Прави се всичко, за да се помогне на въпросния човек, за да може да научи нещо. Въпросният човек иска да стане единствено художник, но му е противно да изучава каквото и да е. Всъщност не желае да стане художник, а иска да е художник. И когато другите поради вътрешно убеждение не могат да направят друго, освен да му дадат съвет, да научи нещо, тогава той се засяга. В крайна сметка той е гений, а другите искат първо той да научи нещо! Другите правят всичко, за да има възможност да научи нещо, но тъкмо това го засяга.

В тази посока би могло да се добави още нещо. Това са истинските причини, защо някой трябва да стане враг на едно толкова отвратително Общество. Тогава се пишат всевъзможни глупости. Не става въпрос за това, което се пише. Би могло, разбира се, също така добре да се напише и нещо друго, защото истинските причини трябва да се търсят другаде. По този начин може да се продължи нататък и ще се продължи, и ще се появяват съвсем други намерения. Тези неща обаче нямат абсолютно никакво отношение към духовната наука. Но те могат да се развиват с голяма интензивност от Обществото навън. Тези неща се опитват да се изградят не на конкретна основа, каквато Обществото като такова предлага, а в неговите рамки се търсят всевъзможни групи, клики, всевъзможни личностни социални отношения. Виждате, че посочвам само едно или друго явление. През следващите дни може би ще бъде добавено още нещо. Всичко това в действителност няма отношение към духовната наука, но води до разбирането на това, което следва да се случи в Обществото. Именно тези, за които най-много се е полагало грижи, принадлежат към хората, които в най-голяма степен разпространяват клевети и чисти измислици.

Затова, скъпи мои приятели, аз съм принуден да взема решителни мерки. Най-малкото Ви моля за това, да имате

предвид двете части на тези мерки, за да не възникват отново клевети, ако се съобщава само едната част. Ако тези мерки са трудни за някои, помнете, че и за мен са толкова трудни, колкото и за другите. Неприятно ми е, че тези мерки са необходими и че се обръщате не към мен, а към онези, които са предизвикали тези мерки. Потърсете причините там и разберете какво ще се случи в бъдеще, като изследвате откъде произлизат клеветите. Това е в голяма степен разиграващото се в личностен план. Разбира се, аз съм насреща за личен съвет. За езотерични неща тези лични разговори бяха безполезни, за касаещото езотеричното ще се погрижа за добър заместител. Но понеже личностното доведе до това, е необходимо за в бъдеще всичко да става напълно открито. Ще се погрижа за това, всеки да има своите езотерични права, но никога вече няма да привличам някого към така наречения езотеричен личен разговор. Длъжен съм без изключение да прекратя тези лични визити, за да не могат да произлизат клевети тъкмо от тези лични визити. Ако това е тежко за някого, тези мерки трябва да се предприемат поради две причини. Първо, защото тъкмо тези неща не са необходими за нуждите на езотеричния живот. Много скоро ще го докажа. Скоро ще получите заместител, въпреки че личните разговори ще трябва да се прекратят, разговорите, които често протичаха така, че членовете се занимаваха с неща, нямащи нищо общо с езотеричния живот. Второ, поради причината, сякаш взета от въздуха, че за езотеричния живот на един или друг не се полагало грижи. Просто прочетете „Как се постигат познания за висшите светове?“¹⁰¹ Никой няма да се нуждае от прекалено дълго време, за да получи именно личен импулс. Второто, което се отнася към тези мерки и за което моля, да не го забравяте, е, че освобождавам всеки, имал досега лични разговори и беседи, от всякакви обещания, каквито и никога не са давани, да не се говори за тези лични разговори. Аз нямам нищо против всеки, ако иска, да споделя за това, което съм говорил с някого, защото нямам нищо за криене. Който иска, може да споделя всичко с всекиго. И миналото може да

се представи напълно открито. Така по най-добър начин ще се предостави възможност да се различи неистината от истината, по най-добрия начин ще стане ясно доколко в рамките на нашето движение се хвърля прах в очите. Двете правила обаче взаимно си принадлежат. Отново повтарям, че който споделя само първата част, няма да вижда нещата в истинската им светлина. Втората част също трябва да се има предвид.

Скъпи приятели, искам да спомена още нещо. Ако за някого е трудно, моля, насочете се към тези места, които можете да откриете лесно, обръщайте се към онези, които са направили тези неща необходими. Работата не е в това, че това, което духовнонаучното движение следва да е за външния свят, става невъзможно благодарение на управлението на клики в Антропософското общество. Защото по този начин тъкмо това, което живее като нерв в духовната наука, в най-голяма степен е посрещано с неразбиране от страна на външния свят. Мислите ли, че нещата, които трябва да се предприемат в смисъла на Обществото, се предприемат за мое лично удоволствие? Упреквали са ме, че съм лишавал Обществото от едно или друго, защото например трябваше да се предприеме изграждането на Дорнахската сграда. Мислите ли, че Дорнахската сграда може да ме касае лично повече, отколкото някой друг член, отнасящ се сериозно към нашето дело, че с тази сграда съм преследвал някакви лични амбиции? Ако не би могла да се завърши тази сграда, аз бих бил последният човек, който не би приел неизбежното. Никога не би могло да се случи така, че нещо от това, което трябва да се представи, също и толкова важно, като Дорнахската сграда, би могло да се представи иначе, освен от вътрешните основания на нещата.

Решителни и строги мерки трябва да бъдат въведени най-накрая и поради причината, че след като в продължение на десетилетия достатъчно говорих за различни неща, никога не се усети сериозността на моите думи. Може би тази сериозност ще се усети само когато се изпълнят тези мерки. Съществуват и други общества, които не се занимават с нещата,

с които се занимаваме в нашето Общество.

Скъпи приятели, трябваше да се каже това заради нашето приятелство, не биваше да остане неизказано. Който мисли сериозно за антропософското движение, ще намери пътя и когато, вследствие на сериозността на ситуацията, се налагат такива мерки. Защото движението като такова е твърде свято, за да бъде задушавано от всевъзможни лични стремежи, каквито са се случвали в продължение на много време. Онези наши членове – а такива има много, – които работят по безкористен и саможертвен начин в Обществото, ще са последните, които ще бъдат затруднявани от тези мерки, те ще ги смятат за изключително важни. Не вярвам, че ще бъде разбран погрешна тъкмо от тези, които действително сериозно и правилно се отнасят към нашето движение; те ще знаят, че съм прав. Ще има и такива, които ще мислят, че греша; с радост ще нося тази несправедливост.

Времето напредва. Утре ще продължа разглежданията, които направих днес, и може би ще добавя още някои забележки към това, което говорих накрая за случващото се в Обществото. Често е наистина тежко да се наблюдават някои неща.

ОСМА ЛЕКЦИЯ

Мюнхен, 20 май 1917 г.

От казаното вчера можете да разберете как в нашето време човекът е поставен вътре в цялостното развитие на човечеството. Показахме какво се случва в отделната личност благодарение на развитието на човечеството и как това развитие на човечеството изисква все повече да се поражда стремежът за пробуждане и разпалване на душевната вътрешност, така че напредъкът на човека да се явява все по-малко като външен порив, а да произтича от вътрешния свят. Това е смисълът на желаното от духовната наука: да се даде възможност на човешката индивидуалност да напредва сама, докато в древността, просто поради факта, че се е родил в човечеството, човек има определени натрупани опитности, които го правят зрял до някаква степен. Вие ще почувствате, че знанието за такова състояние на нещата, както го описахме вчера, е от изключително значение и изцяло осветлява това, което е необходимо за човека от нашето време.

Да се подходи към нещата правилно, както би следвало в смисъла на духовната наука, действително е възможно само благодарение на факта, че човекът иска с отворени очи да види по какъв начин са поставени хората в настоящето по отношение на цялото земно развитие. Тук могат да се направят значителни открития. Но тези открития трябва да се правят само така, че човек да е в състояние да оценява фактите. Естествено днес има хора, които чувстват, че е необходимо да се направи нещо, та до известна степен да се изведе душата от самата себе си, тоест извън рамките на 27 годишната ѝ възраст. Но смелостта, енергията, постигащи във външните области днес такива чудеса, смелостта, енергията, действително да се разпалят вътрешните душевни сили, днес не са тъй често срещани. Във всеки случай днес се срещат хора, които имат определен стремеж да открият нещо различно от живеещото и пред-

лагащото се като задачи в съвременната култура. Но те нямат смелостта да достигнат начина да мислене и действие, които действително искат нещо ново, нямат смелостта да достигнат до духовната наука. И така ние знаем, че такива хора не си казват ясно, но чувстват: по-рано обкръжаващата среда е дала на човека повече, така че ние отново трябва да намерим онова, което някога е било давано на човечеството.

Това е причината, защо именно хората, стремящи се към духа, бих казал, поради безсилие търсят прибежище в какво ли не, което всъщност вече е остаряло в рамките на човешката еволюция. Примери за това могат да се намерят навсякъде. Типичен пример представлява писателят Морис Баре¹⁰², който е искал някога, така да се каже, с младежки плам за щурмува духовните небеса, по-късно обаче, понеже не е имал куража да се придържа към някое ново духовно движение, е потърсил контакт с католицизма, като мнозина други в настоящето. Но това е странен начин на мислене: вместо да се търси път напред, се търси път назад. Характерни са думите, с които Баре описва именно стремежа си към католицизма, защото тези думи точно ни показват как един душевен порив, лишен от смелост и енергия, понеже не иска да търси новото, се придържа към старото. Характерен е и начинът, по който той се придържа към старото. Вземете думите на един такъв мислител, изцяло произлязъл от образованието на днешната епоха, който напълно принадлежи към него и въз основа на това образование е развил склонността си към католицизма, вземете тези думи: „Напразно усилие е да се търси отвъдното. Може би то изобщо не съществува!“ Представете си, след като е потърсил контакт с католицизма, как той говори за отвъдното: „Напразно усилие е да се търси отвъдното. Може би то изобщо не съществува! Пристъпвайки към него, ние не можем да узнаем нищо за него. Да оставим окултизма на просветлениите и шарлатаните. Каквато и форма да приеме мистицизмът, той противоречи на здравия разум. Въпреки това обаче ние ще се отдадем на църквата“ – забележете! – „първо, защото тя е

неразривно свързана с традицията на Франция. Второ, защото на основата на авторитета на столетията тя формира онези велики практически познания и етика, които трябва да бъдат изучавани от народа и децата. И накрая, защото, далеч от това, да ни предоставя някакъв мистицизъм, тя ни защитата от него, заглушава гласовете на мистичните дъбрави, интерпретира Евангелията и жертва смелия анархизъм на Спасителя за потребностите на модерното общество.“ Виждате мотивите на един характерен човек от настоящето, подбуден да търси духа по свой начин: той се придържа към това, което човечеството е придобило без човешко усилие. Но той го приема, без всъщност да се пита за смисъла на това, което приема. Бихме могли да кажем, че такова нещо е цинично и незначително, ако зад него не стоеше огромната сериозност на стремежа. Но тъкмо това е фаталното: сериозността на стремежа се превръща в нещо незначително благодарение на условията на епохата. Не приемайте лекомислено тези думи! Огромната вреда на нашето време се корени именно във факта, че хората са склонни да приемат нещата лекомислено. Безбройни са примерите като този с Морис Баре. В най-различни форми навсякъде се проявява това, което е характерно за нашето време в смисъла на току-що посоченото.

Ние се питаме: какво всъщност се намира в основата на нещата? Питаме се, защото е важно за нас да разберем как трябва да променим това. Можем да разберем достатъчно само ако погледнем настоящото бедствено положение, ако видим какво стои в основата на такова мислене. Искаме ли да видим какво е нужно да се разбере в настоящето, трябва да се погледне назад към човешкото развитие, ако следва да се продължи напред. Разгледаме ли развитието на европейското човечество и принадлежащите му азиатски части на човечеството – достатъчно е да се разгледа първата третина на следатлантската епоха, – днес откриваме, по външен изследователски начин, че тогава хората ясно са различавали три основни съставни части на човешкото същество и че древното, във всеки случай смът-

но, съноподобно разбиране е стигнало дотам, че хората са могли да различават трите основни съставни части на човешкото същество. И това е причината, че в моята „Теософия“¹⁰³ много ясно съм посочил, че в основата на подразделението на човека трябва да се поставят тъкмо тези три основни съставни части на човека. Връщайки се назад, навсякъде откриваме, че хората са разглеждали човека като състоящ се от тяло, душа и дух. Помислете обаче за това, каква неяснота е настъпила днес тъкмо при тези, които търсят яснота във връзка с разглеждането на човешкото същество като състоящо се от тяло, душа и дух! Днес можете да се запознаете с различни философии, можете да изучавате не просто известни германски философи, но и старателно да проучите световноизвестния Вунд¹⁰⁴. И ще видите, че господинът не е в състояние да различи душата от тялото, въпреки че днес е от изключителна важност да се различава душата от духа. Кога всъщност външно хората са започнали да смесват душата и духа? Както казах, навсякъде можете да откриете, че човекът се разпада на тяло и душа и към душата се прибавя духът, без да е налице каквото и да е различаване. Най-ясно това се проявява през 869 г. на вселенския събор в Константинопол¹⁰⁵, когато духът е премахнат – простете за грубия израз, – защото ученията, които се формират тогава, се увенчават с догмата, че човекът има в себе си една мислеща и една духовна душа. Следователно духът е ликвидиран и малкото дух, който все още смътно се е почувствал, е смесен с душата, когато се казва: имате мисловната сила и нещо духовно. Настъпва Средновековието с неговото в много отношения достойно за удивление изследване. Но то навсякъде се проявява под силния натиск от страна на догмата и тъй наречената трихотомия била осъдена и забранена. Духът е трябвало да бъде изоставен. Изхождайки от това, модерните университетски професори, които, според техните изказвания, практикуват безусловна наука, си приписват начин мислене – или на немислене – относно душата и духа. Но те не познават решенията на събора от 869 г. Че си нямат ни най-малка пред-

става от какво всъщност зависят тези решения, е причината защо тези професори се наричат безусловни. Такива са нещата, а Вие трябва енергично да обръщате внимание на това. Не помага, ако си затваряте очите пред тях. Защото ако антропологски ориентираната духовна наука следва да стане за хората това, което тя всъщност трябва да стане в съответствие със законите на развитието на човечеството, тогава тези неща трябва да се вземат под внимание и на човечеството отново трябва да се върне разбирането за разделението на човешкото същество на тяло, душа и дух. Както, от една страна, между раждане и смърт, или между зачеване и смърт, тялото се явява физически посредник на съзнанието, така, от друга страна, се разпознава духът като духовен посредник на онова по-висше съзнание, което човекът трябва да развива между смъртта и новото раждане. Това обаче е свързано с дълбоки вътрешни и значими условия на живот на модерното човечество.

Да разгледаме нещо характерно за нашето време. Мисленето, за което трябва да кажем, че е станало абстрактно, в обикновения живот се базира – дори и понякога хората да се отклоняват от това – на три абстрактни идеи. И особено в нашето време ние виждаме как тези три абстрактни идеи в целия свят водят борба срещу Централна Европа. Но Централна Европа ще разбере своята задача, ако успее да направи от трите абстрактни идеи конкретни, проникнати от реалност идеи. Тези три абстрактни идеи бързо нахлуха в съзнанието на хората в края на 18. век чрез думите братство, свобода, равенство. Те почти ни напомнят на три наистина конкретни идеи, разбиращи се сега напълно абстрактно, но по своето време, когато са били вплътени в човешкото съзнание, са се приемали напълно в съответствие с действителността. Те ни напомнят за вяра, надежда и любов. Но нека да останем при трите идеи за братство, свобода и равенство. Сенчеста страна на мисленето се явява фактът, че се иска да се разпространят мисловно тези три идеи по целия свят. Всичко, което човешката душа предприема в тази посока, почива на факта, че хората нямат

склонност да навлязат в действителността. С тези три велики, кардинални идеи те не правят нищо различно от това, което правят с идеята на новата ориентация: че е нужно всеки човек да бъде на своето правилно място. Те декларират прекрасни идеи, правят от тях абстрактни понятия, но нямат склонност да навлязат в действителността. А тази действителност е свързана с разбирането на духовната наука.

Както духът и душата се смесват, така се смесват и свободата, равенството и братството. Идеята за свободата може да се разбере от човечеството по правилен начин едва тогава, когато се изясни, че тук, на физическия план, човекът стои само с една част от същността си, с частта, която обозначаваме като телесност. С телесната част човекът се намира тук, на физическия план. Но тази телесност свързва човека с целия човешки род чрез кръвните и други връзки. Нека да си спомним за миналото, по какъв начин физическият човек е стоял по отношение на физическия човек тук, в света. Човекът няма просто това, което е наследил от своите родители, той носи в себе си безсмъртната част, преминаваща през раждане и смърт. Тя обаче се организира от превъплъщенията в телесното. Както описах вчера, в древността човекът е бил в състояние да възприема духовното около себе си, осъзнавал го е, докато се храни и диша. Така в него е било налице нещо инстинктивно, което можем да наречем сбор от чувства, усещания, представи и понятия, което управлява отношенията му с неговите близки. То е живяло инстинктивно в него. Виждаме, че в настоящето то е изгубено. И ужасяващата експлозия на ненавист, заливаща ни сега, може да се разбере само ако се схванат нейните истински причини, ако се разбере, че старите инстинкти са изчезнали. Инстинктите на ненавист са много по-сериозни, отколкото се вижда днес. Ужасяващото ще се изживява като резултат на сегашното състояние. И ако това, което в смисъла на историческото развитие на човечеството трябва да се осъществи, не се осъществи, тогава инстинктите на ненавист ще нарастват все повече и повече. Защото ако отделни хора дори

и днес, във времето на свобода от авторитета, във времето на безусловната наука, особено се стремят отново и отново към това, да бъдат водени за поводите, така се отваря вратата на усещанията, струящи от несъзнаваното. Днес такива хора търсят всевъзможни водачи: колкото по-неестествено се стремят към това, толкова по-силна става опасността, тяхната така наречена любов да се превърне в ненавист. Това не е нещо, към което следва да се подходи с обикновена критика, защото то е заложено в законите на развитието на човечеството, и колкото повече се проповядва човешката любов като абстрактна идея, колкото повече се проповядва братството като абстрактна идея, толкова повече ще се разпалва противоположната антипатия на хората. Това също е една истина, която трябва да се приеме сериозно, ако човек иска да разбере настоящето. Необходимо е да се проникне с усещане това, което ние наричаме възглед за повтарящите се земни животи. Простото придържане към теорията за повтарящите се земни животи е без никакъв смисъл!

Но нека да обобщим всичко, което сме се опитали да представим, та от законите на развитието на човечеството в хода на времето да получим това, което се явява пред очите ни не като абстрактна идея, а като конкретен факт: че във всеки човек живее нещо, което преминава през раждане и смърт. Тогава абстрактната идея ще се преобразува в усещане, не в инстинкт, както е било по-рано, а в съзнателен инстинкт, в определен начин, по който хората общуват помежду си. Днес е налице прекалено силен стремеж да се възприема в егоистичен смисъл идеята за повтарящите се земни животи. Колко пъти трябваше да преживяваме как един или друг иска на всяка цена да научи нещо конкретно за някоя своя предишна инкарнация! Това не може да бъде практическо следствие от идеята за повтарящите въплъщения, от идеята за повтарящите се земни животи, а истинското следствие трябва да е, че ние постоянно се учим да разглеждаме всеки човек така, сякаш в него всъщност се съдържа много повече, отколкото той може да преживее в рамките на един земен живот, в който ни се представя в този момент.

Така, на първо място, се формира това, което често е наричано чувство на дистанцираност, вярното чувство за това, да се намери правилното отношение към другия човек: без да го възвеличаваме, да търсим в него по-дълбокото, принадлежащо към безкрайното. Фалшива мистика е, ако човек постоянно се занимава със себе си. Мистиката, от която се нуждаем, е тази, която ни води до практическото, но и емоционално човешко познание, така че да не възприемаме човека според симпатиите или антипатиите си, а със съзнанието, че всяка човешка душа представлява всъщност една безкрайна загадка. Ако тази идея се възприеме сериозно, от повтарящите се земни животи заструява нещо, което излива в душата ни това, което в правилния смисъл на новото човечество би следвало да се изживява като братство, като братска любов. Такава братска любов не само в типичен смисъл помага на човека отново и отново да следва идеята, която ни се харесва, а тя се стреми да достигне човека, за да му помогнем така, както за него е подходящо, да му се даде помощ според изискването на неговата по-дълбока същност. Такава идея ще ни предпазва от повърхностна критика, каквато възниква често тъкмо днес между нас и другите хора, изграждайки преграда за непосредственото възприемане на живеещото в другия човек. Само когато в душата ни живо и практично действа идеята за повтарящите се земни животи, само тогава идеята за братството ще може да достигне правилната форма по отношение на това, което хората се явяват един за друг в своята телесност.

Второто, което трябва да има място в смисъла на развитието на човечеството, е, че ние не само признаваме телесното на човека, което материализмът днес иска само да признае, а и душата на човека, че съзнателно приписваме душа на всеки човек. Но ние не му приписваме душа, ако разглеждаме тази душа само в съответствие с нашия начин на мислене, тоест смятаме, че действително признаваме душата, когато ѝ налагаме нашите мисли, а именно формата на нашите мисли. Трябва да ѝ признаем свободата, не можем да определяме душата

за тялото. Свобода само в отношенията между една и друга душа носи това, за което става въпрос. А основният нерв на свободата е именно свободата на мисленето. Разбере ли се правилно вторият член на човечеството, душевното до телесното, тогава няма да се смесват свободата и братството, а ще се казва: братството е необходимост, защото хората трябва да създадат социален ред на основата на братството. Трябва да се изгради социална структура на основата на братството и докато не постигнат истинската идея за братството, хората няма да могат да намерят държавната структура, в която те ще могат да живеят разумно заедно. Но докато не осъзнаят, че в рамките на държавното устройство човек не живее само като телесно същество, а и като душевно същество, хората никога няма да разберат идеята за свободата в правилния смисъл. Защото свободата е в основата на взаимоотношението между душите, не между телата. Свободата, от която се нуждаят телата, се получава от само себе си като необходимо следствие, ако душите влизат във взаимоотношения в смисъла на мисловната свобода. Но преди всичко това зависи от факта, че най-накрая трябва да се научим да не налагаме на хората собствените си мисли, а във всяка душа да уважаваме собствения ѝ начин на мислене. Тук ние трябва специално да развием усет за действителността, защото в никоя област не се греша повече, отколкото в областта на науката и религията.

Отново мога да се позова на примера, когато веднъж изнесох лекция за мъдростта и християнството¹⁰⁷ в един южногермански град. На лекцията присъстваха двама католически духовници. След лекцията те ми казаха: да, нищо не може да се възрази срещу казаното днес от Вас, но въпреки това човек не може да се съгласи с него. Попитах защо. Същественото е, отвърнаха ми господата, че съм говорил така за нещата относно християнството, че казаното било разбираемо само за определени хора, имащи определена степен на образование, с определени изисквания и т.н. А те се стремели да говорят така, че да ги разбират всички хора, оформяли мислите си така, че

да могат всички да се съгласят. Отговорих: господин пастор, как аз или Вие мислите за това, което е полезно за всички хора, е моя или Ваша работа, за това можем, аз или Вие, да си изградим представи. Разбира се, когато си изграждаме такива представи, ще сме напълно убедени, че така е правилно. Бихме били странни чудаци, ако имахме идеи, в които не вярваме, че са подходящи за всички хора. Но не става въпрос за това, как Вие или аз мислим, че нещо е подходящо за всички хора. Напълно безразлично е това и трябва да го преодолеем посредством организирано, активно, практическо себепознание. Става въпрос да се изучава действителността и да се попита: какво диктува действителността, какво ни учи времето и неговото съдържание като необходимост за хората, на какво ни учат желанията на хората? Тогава обаче възниква въпрос, различен от този, който поставяте, въпросът дали всички хора ходят на църква. Ако говорите на всички хора, тогава всички би трябвало да идват при Вас. Тук те не можеха да не кажат, че не всички хора ходят на църква. Отвърнах: виждате ли, сред тези, които седяха тук, имаше такива, които не ходят на църква, но те също имат право да намерят пътя към Христос. За такива хора говоря аз.

Човек не може според собствените си предпочитания и мнения да си изгради представа за това, от което се нуждаят всички хора, а според изискванията на действителността. Но е по-неудобно да се изучава действителността. Тук трябва постоянно да се използва съответният усет за наблюдение, постоянно трябва да е налице волята да се пита: какви са всъщност изискванията на времето? И докато този усет, този практически усет, който трябва да е заложен в основата на мисловната свобода, не проникне в душите на хората, няма да достигнем до съответстващото отношение между душите. Както социалната структура, към която трябва да се стреми човечеството, зависи от това, че в смисъла на духовната наука човек достига до правилно отношение към телесното и може да разбере идеята за братската любов, така трябва да се учи да

се достигне разбиране на душите, да се помага за реализиране на идеята за мисловната свобода както в областта на науката и образованието, така и в областта на религиозните убеждения.

Третото се явява духът. Ако сега действително се удаде, отново да се върне правото на духа, да се отмени решението, прието на събора в Константинопол през 869 г., тогава за духа ще настъпи това, което в практически смисъл ще поведе живота на хората към бъдещето. Днес имаме две тенденции. Едната се състои в следването на същата посока, установена на Константинополския събор, тоест следване на посоката за ликвидация на духа. Един монистичен светоглед се състои в това, да се ликвидира и душата, и който твърди, че естественонаучният монизъм е много толерантен – както се казва днес, – че той не води до отхвърляне и на душата, много греша. Тенденцията вече е такава, че с ликвидирането на духа се ликвидира и душата. И тези, които са малки монисти днес, но искат да станат големи монисти, когато отхвърлят съборите, понеже са свободомислещи, защото са се освободили най-вече от духа, ако отхвърлят съборите, при тях това се превръща в определена гражданска позиция. И тогава става така – не го приемайте за шега! – че се ликвидира и душата. Към различните лекарствени средства, към соматичните лекарствени средства, познати днес, ще се добавят и редица други, предназначени за лечение на хора, които говорят за фантазмагории като дух и душа. Такива хора ще бъдат лекувани, ще им се дават медикаменти, за да не говорят повече за дух и душа. Духът е било нужно изцяло да се ликвидира, душата ще може да се изхвърли от човека чрез лечение на тялото с медикаменти. Колкото и гротескно да изглежда днес това, тази тенденция се движи в посоката за изобретяване на всевъзможни вещества, с които да се ваксинират децата, та телесната им организация да може да се отслаби така, че материалистичният светоглед да заживее прекрасно в него. А старата идея за душата и духа да се разглежда като нещо, в което са вярвали в древността и което може да буди само усмивки.

Да се казват такива неща, се смята, разбира се, от мнозина за лудост. Но ако няма смелост да признае тези неща, човек никога няма да намери сила да разпали в душите духовнонаучната спиритуалност в името на развитието. Затова към тенденцията, характеризирана току-що и стремяща се към премахване на душата, тъй като тя се смята за болест, трябва да се добави и другата: тенденцията, че човекът носи в себе си и духа в допълнение към тялото и душата. Затова несъмнено е необходимо духовното познание да си завоюва място, така че духовната наука наистина да се утвърди, човек да познае какво принадлежи към същността му, когато премине през портата на смъртта. Една от старите народни поговорки, носеща добрите стари възгледи в новото време, гласи: в смъртта всички са равни. Защото всички стават дух и защото идеята за равенството е тази, която съответства на духа. Равенство в духа! Не трябва да се смесват трите идеи – за свобода, братство и равенство, – а трябва да се знае конкретно, в съответствие с действителността, какво представлява човекът, как той следва да е свободен душевно, да изживява братството телесно, а равенството – в духа. Защото неравенството, съществуващо между хората, е това специфично свойство, което се постига от тялото и душата, когато духът се специализира в тялото и душата. Пневматологията, духовното учение, духовните възгледи са основата на идеята за равенството. И така ние виждаме забележителния факт, че в края на 18. век по целия свят хаотично пропагандират идеите за братство, свобода и равенство. Постепенно трябва да се разбере как идеите за братство, свобода и равенство могат да се реализират само тогава, когато човек е в състояние да внесе в действителността познанието за троичното същество на човека в съответствие с тялото, душата и духа.

Това беше в основата, когато така енергично се опитвах в моята „Теософия“ да направя разделението на тяло, душа и дух. Това разделение е изискване на нашето време и близкото бъдеще. Само благодарение на факта, че тези идеи ще навля-

зат практически в живота, че човечеството ще разглежда нещата по този начин, ще стане възможно за човека да надрасне 27 годишната възраст. В противен случай той ще остане на не по-зряла възраст от 27 години. Представете си перспективата: нашата пета следатлантска епоха ще бъде последвана от шестата и седмата. В шестата следатлантска епоха на човечеството ще е присъщо това, което в индивидуалното развитие съответства на периода между 14 и 21 години. Във външния свят човек, ако все още умни хора ръководят възпитанието, човек няма да може да стане по-зрял от 21 години, дори и да не умре. А в седмата следатлантска епоха няма да се надхвърля възрастта, която в индивидуалното развитие съответства на 14 години. Ако благодарение на възпламеняване на вътрешната същност човек не става по-зрял, човечеството ще бъде обхванато от епидемично детско слабоумие. Който има очи да вижда и уши да чува, който не живее безсмислено, може, въоръжен с такива идеи, да преценява правилно някои от съвременните явления!

Да вземем само една област: докъде е стигнало разбирането на нашето време, да речем, на Христовия импулс? Колко много хора споделят мислите на Баре, че благодарение на църквата светогледът за Спасителя се е приспособил към нуждите на съвременното общество, че именно затова човек може така добре да се спогажда с църквата! Кой полага усилия, кой действително полага усилия да възкреси от Евангелията това, което Христос е противопоставил на другото, срещу което най-вече се е изправил? Най-значителните, най-дълбоките неща в християнството – как се разбират днес? Искам да Ви припомня само една от основните идеи на християнството: идването на царството небесно. Дори Блаватска се шегува с предсказанието за идването на царството небесно, че във времето, когато дойде, пшеницата няма да зрее, както по-рано, гроздето няма да расте, накратко, небесното царство няма да дойде на Земята.

Човек се смята за разумен, но от тази разумност не про-

излиза нищо друго освен тези съждения. Тази разумност не допуска дълбокия въпрос: а не може ли Христос да е имал предвид нещо друго? Днес се признава Христос, но така, че преди всичко човек иска също и в Христос да оживеят собствените му идеи, точно така, както сам ги схваща. Социалистът прави от Него един смел социалист, либералът Го превръща в либерал, членът на протестантския съюз прави от Него ръководител на протестантския съюз и т.н. Съвременната теология Го конструира така, както професор Харнак¹⁰⁷. И хората слушат как професор Харнак говори за най-важните понятия относно Христос Исус. Веднъж изнесох лекция в едно сдружение, председател на което беше човек, отлично подготвен по Библейските въпроси, както и по въпросите на съвременната теология. По време на лекцията казах, че добрият Харнак всъщност има странна идея за възкресението, защото в труда му „Същност на християнството“ стои забележителният израз, че за случилото се в Гетсиманската градина днес вече не можем да съдим, защото то надхвърля човешкото познание, както и основателните изисквания на вярата. Но от Гетсиманската градина произтича вярата във възкресението, която става особено ценна за човечеството. Дали е вярно, че Христос е възкръснал по някакъв начин, за това не става въпрос! Човек би трябвало да вярва, че от Гетсиманската градина е произлязла вярата. Това е учението на Харнак. Председателят на сдружението каза: грешите, защото ако Харнак беше католик – този човек се чувстваше истински протестант, – щеше да бъде като при католиците, които казват: няма значение откъде произхожда парчето дреха, почитано като свещена реликва в Трир, или откъде произлизат някои мощи, това не е важно, важно е само това, че вярата се разпространява, че тези неща произлизат от определена светиня. Но това е католически принцип – продължаваше този човек, – в такова нещо ние, разбира се, не можем да вярваме. Това е същото, когато Харнак казва, че не е важно дали Христос е възкръснал по някакъв начин, а че се вярва, че от Гетсиманската градина произхожда вярата. Следователно,

каза ми той, Вие със сигурност грешите. Отговорих: да, знаете ли, това обаче е написано в „Същност на християнството“. Не – отвърна той, – това не може да е написано там. Чели ли сте го? О, нееднократно, казах, утре ще Ви покажа къде точно е написано в книгата „Същност на християнството“.

Човекът, познаващ така добре теологията и така вещь по библейските въпроси, не можеше да чете така точно, за да знае какво е написано в книгата. Но това е написано там. Такъв е случаят с днешното мислене. С днешното мислене във всички области нещата са странни, особено ако се опитват да го популяризират.

Но не само теолозите имат странно мислене, но и естествоизпитателите. Има една книжка¹⁰⁸: „Механиката на духовния живот“. Вече не знам дали също така няма написана книга и за дървеното желязо. Авторът се казва Ферворн, наистина го ценя, макар, като мнозина други, да го критикувам. В тази книжка той разглежда и съня и подчертава, че при съня е налице потиснат, отслабен живот на главния мозък, че животът на главния мозък е активен само отчасти. Ако някой почуква леко по стъклото на прозореца с топлийка, казва Ферворн, ще ни се присъни, че прозвучават артилерийски изстрели. Един известен сън. Това казва Ферворн, после казва още нещо между другото и накрая завършва: сънят има забележителен характер, защото главният мозък е с потиснатата активност. Помислете що за разумност е това: когато главният мозък е напълно буден, тогава чуваме тихи почуквания, леките почукванията с топлийката; когато главният мозък е с потиснатата активност, тогава чуваме артилерийските изстрели. Това обяснение, както и други неща, е взето от Фройд¹⁰⁹, при това благосклонно.

Характерно за нашата епоха е, че почти липсва волята да се обхващат нещата посредством мисленето. Затова не е толкова непонятно, че нещо такова, като идването на „небесното царство“, не може да се разбере тъй лесно, понеже към това е нужно да се добави още нещо. До Мистерията на Голгота царството небесно приближаваше хората като в сън.

До атлантската катастрофа човек го е приемал дори с храносмилането. Но сега то е трябвало да се оттегли. То е отстъпило, но така, че човекът трябва да напряга духа си, за да разбере царството небесно. Няма се предвид, че гроздето расте, че пшеницата узрява, а че царството небесно живее сред нас, но трябва да го открием около нас посредством подготовка на собствения си дух.

В основата на скицираното от мен е заложено грандиозното разбиране на Христос Исус. Несъмнено то представлява една представа, изискваща душевната ни сила, ако искаме да я почувстваме. Такива са много представи за Христос. С тях Христос посреща Римската империя, Римското царство, изградено като пълна противоположност на християнството. Тази Римска империя, преминала в цезаризма, насилствено подчинява древните мистерии. Август е първият цезар¹¹⁰, който заради своята външна власт трябва да бъде посветен в мистериите. И неговите последователи, Тиберий, Калигула¹¹¹ и други, са хора, посветени в мистериите. Само че те прилагат мистериите възгледи във външното царство и подобно на египетските жреци, не внасят царството на духа в царството на света. Комод¹¹² дори изпълнява ролята на инициатор и когато посвещава някого, символично го удря така силно, че го убива.

Така възникват две силни противоположности: Римската империя и християнството. Те трябва да постигнат равновесие. До днес те не са го направили. Трябва да станем способни да разпознаем духа, както и да внесем духа в живота. Искам да говоря за това само защото в нашето мислене, в нашите усещания продължава да живее много от това, което е навлязло в хората като логика и начин на мислене така, както са господствали в Римската империя. Нашите гимназисти изучават на първо място латински и така усвояват начина на мислене от Римската империя, който продължава да живее по този начин. Хората не подозират колко много от това съставлява основният нерв на нашия живот. Днес човек все още не знае как в правилния смисъл да търси и намира духовния път към Христос.

На този път обаче трябва да имаме волята за мислене, която особено липсва в нашето време, може да се каже, във времето на интелигентността. На нашето време, тъй гордо със своята интелигентност, всъщност му липсва интелигентност, защото в основата на мисленето му липсва добросъвестността.

Една популярна книжка¹¹³, разглеждаща въпроса за „Християнството в мирогледната борба на съвременността“, повтаря лекциите, четени пред хиляди и хиляди от един водещ мислител на нашето време, който, разбира се, е изучавал философия, теология. Развиват се какви ли не идеи. Накрая се натъкваме на хубавата фраза, която била казана, както се твърди, от Гьоте:

„Не прониква нивга дух роден¹¹⁴
на природата във същността,
но човек, открива ли му тя
външната обвивка, е блажен!“

Докъде трябваше да отидем, за да разберем нещо такова! Човекът познава толкова добре Гьоте, че цитира този израз на Халер като израз на Гьоте, въпреки че Гьоте казва за него:

Проклинам тези мисли скришом,
че ни обвивка, ни сърцевина не знае
природата, ала единна с всичко тя е.
И само строго се изпитвай ти в душата
дали обвивка си или сърцевината!

Така хората днес ценят като възглед на Гьоте това, за което Гьоте казва: „Проклинам тези мисли“! Но хората охотно се вслушват в това, което представлява всеобщото мислене на нашето време. Няма полза, ако човек сладострастно насочва поглед към някои идеи, произхождащи от духовната наука. Тези идеи трябва да навлязат в душевния живот, по-късно ще се образува другият поток, духовният поток, който не подтиква развитието на съвременния начин на мислене в човечеството, а позволява на хората да се развиват индивидуал-

но, така че във всеобщото развитие да може да се внесе това, което може да се отдели от съществуващото само по себе. Още много трябва да се случи, преди такива неща да се разберат в правилния конкретен смисъл, така да се разберат, че хората да достигнат наистина до мислене, съответстващо на действителността. Излезе една прекрасна книга: „Държавата като форма на живот“ от Кьолен¹¹⁵, известен шведски политолог. Цитирам го поради факта, че той е човек, който с желание посреща нашите и моите дела, така че не може да се смята, че тая някаква враждебност към него. Но тъкмо затова си позволявам да го посоча като характерно явление в съвременния живот. В тази книга той се опитва да изведе за държавата идеи, извлечени от грешни предпоставки. Той, разбира се, се връща към държавата като организъм. Стига по-далеч от Уилсън¹¹⁶. Уилсън остро осъжда, че по Нютоново време хората не размишляват самостоятелно за държавата, а са повлияни от учението за гравитацията така, че те съдят за различните импулси в човешкото мислене в съответствие с абстрактната сила на гравитацията. Трябва да се мисли за държавата така, както се мисли за един организъм. Но Уилсън не забелязва, че тези хора мислят в съответствие с Нютон, а Нютон мисли в съответствие с Дарвин. Кьолен също е на мнение, че държавата е организъм. Отделните хора са клетките. Разбира се, някаква цялост, в която се проявява живот, може да се сравни с организъм, а нейните отделни части – с клетки. Но ако идеята не може да се потопи в действителността, е възможно да се сравнява всичко, дори гушер с джобно ножче. Всичко може да се сравнява. Само ако човек има усет за действителността, сравнението може да води до вярното. Сравнението при Кьолен води дотам, първо, една държава да се схваща като организъм, второ, тя да се разбира като ограничен организъм. Който може да мисли в съответствие с реалността, изобщо не може да приеме хората като клетки. Сравнението би било правилно, ако се сравнява целостта на държавите с организъм, а отделните държави се сравнят с клетки. Но тогава няма да става въпрос

за човека в държавата. Тогава само социалният живот върху цялата Земя може да се сравни с организъм. И ако сега искаме да добавим човека, ще го разглеждаме така: представим ли си един организъм, клетките му би трябвало да стърчат навсякъде, като игли. Бихме имали един забележителен таралеж. Само ако това е такъв организъм, където навсякъде действа нещо живо, ние можем да го сравним с целия социален живот върху Земята.

Но това означава, че общият живот на хората по никакъв начин не може да се прояви в държавния ред. Той трябва да се реализира в духовното, извън това, което държавата е в състояние да обхване. В практическия живот днес това се забравя във всички области, така че се създават институции след институции, доказващи, че се забравя това. Забравя се, че заедно с външните институции, създадени по модела на Римската империя, на Земята трябва да се установява и царството на духа така, както е искал да го установи Христос. Необходимо е с пълна сериозност да се приеме тази мисъл.

Знаете ли, там, където става въпрос за конкретното, обикновено мисленето не е достатъчно. Помислете как в последно време всичко отива натам, автономията на научното образование да се ограничи, всичко, касаещо научните институции, да се ограничи и да се постави под контрола на държавните принципи. Днес един лекар вече трябва, за да може изобщо да стане лекар, първо да положи държавен изпит, после може да получи медицинската докторска титла като един вид декорация. Автономията на духовната институция като такава напълно се елиминира. Бихме могли да приведем много примери за царувания ентузиазъм да се върви в посочената посока. Хората не могат да направят достатъчно, та всички титли да се одържавят. Инженер е свързано с понятието „ingenium“. Днес човек вече не се стреми да придобие способности, а се стреми към диплома. Ако човек е инженер, той има право да се нарича така. В противен случай „ingenium“ не помага. Това направление се отдалечава от духовното схващане на света.

Хората не мислят за това. Напротив, те са насърчавани за борба срещу духа във всяка област. Може би, за да се забележи това, доколкото днес човек се кълне в думите, би трябвало да се измисли нова дума и да се каже: хората са „втелесени“ поради обездухотворяването. Тогава може би отделни хора биха започнали малко да схващат какво представлява посоката, в която се върви! Фактът, че не се схваща, се явява именно доказателството за безсмислеността на живота, за омразата, която човек е насочил именно срещу волята за мислене.

Така виждате колко е необходимо антропософията реално да навлезе във всекидневния живот. Духовната наука е нещо сериозно. Затова би трябвало заедно с важното, което бе обсъдено вчера, да споменем и непосредствено актуалното. Защото не бива да се нанася вреда на онова, което иска духовната наука, чрез навлизащото в нея под формата на филистерство, чрез създаване на клики; не бива да се създават множество пречки чрез Антропософското общество за това, което иска духовната наука. Разумните хора, естествено, винаги ще проявяват разбиране за това, че в Антропософското общество идват тъкмо хората, които по някакъв начин са в конфликт с живота, при това толкова силен, че са загубили равновесието. И винаги ще възниква въпросът: да се посрещат ли тези хора или към тях човек да се отнася строго? Понякога такива хора се променят така, че губят още повече равновесие, или по такъв начин, че после говорят така, както и сега го правят, че превръщат свещените неща в клевети, сплетни и подигравки. Ако се сметне за неправилно това, което казах вчера – всъщност се придава малко значение на казаното от мен, – това е в пълното право на всеки човек. Казах също: въвн се говори за „сляпо привърженичество“. За учението човек не се нуждае от това, защото то може да се провери. Само за някои неща, касаещи институциите, понякога е нужно доверие. Но тъкмо при тези неща обикновено се случва противоположното на това, което имам предвид. Може да се намери за неправилно това, което вчера определих като необходими мерки. Но тези мерки

ще бъдат оправдани, въпреки че, от друга страна, ще се даде възможност на този, който се стреми към езотерично развитие, да го направи. Нека да си дадем малко време. Колко много неща ще се внесат в Антропософското общество вследствие обръкване, колко преценки ще се направят въз основа на неразбиране и клевети! Хората, знаещи много добре колко много време отнема едно или друго, ще се убедят, че книги, които още не са издадени, ще се издадат, ако тези правила се прилагат за известно време. Междувременно придобих права за печат на циклите, които не мога да прегледам. Моето желание не беше важно, изпълни се желанието на другите, които искат да ги чета. Разбира се, няма нужда да се упорства, аз отстъпих. Но Вие можете да прочетете упреци, които бяха направени, в които се казва, че това било трик, че в циклите доминира стил, който заслужава само порицание. Впоследствие всичко бе изкривено благодарение на зла умисъл. Но, скъпи мои приятели, когато духовната наука се намира в правилно отношения с Антропософското общество, тогава Антропософското общество ще се чувства също така свързано с живота на духовната наука като такава. Но колко много хора се чувстват свързани само със своя собствен, личен живот!

В Антропософското общество винаги е имало хора, признавали под една или друга форма, че са влезли в Антропософското общество, за да могат да обсъдят с мен нещо езотерично. Те не желаят да се доверят на хора, на които аз съм се доверил. В тази връзка се случват не особено хубави неща. Каква е ползата, че имам доверие на един или друг приятел в Обществото? Тези хора са отбягвани. Причината е, че в Антропософското общество се внася безкрайно много личностен елемент. Знаете ли коя дума чувам най-често при така наречените езотерични обсъждания? Може и да не вярвате, но най-често слушам да се говори за такива неща като свобода, равенство, развитие на човечеството и т.н. Най-често чувам думата „аз“ от всеки отделен човек. Хората идват тук със своите най-лични проблеми. Това, разбира се, с радост се отчита,

но повече не може да се продължи по този начин, поради причините, изтъкнати вчера. И това трябва да се разбере.

Знам, най-добре ще разберат това тъкмо тези, които работят с Антропософското общество с отдаденост и разбиране и виждат в антропософското развитие задача на човечеството, които не търсят просто облекчение на семейните си или лични проблеми чрез членството си в Антропософското общество и не търсят начини за заобикаляне на закона, тъй като те биха се оттеглили, ако се касае за утвърждаване на материалистическата медицината. Но те търсят алтернативни пътища да се лекуват, независимо от материалистическата медицина! По друг начин не е възможно да се противопоставим на възникващите като вредни от Обществото неща и нанасящи вреди на антропософското движение, освен чрез мерките, за които говорих вчера и от които със сигурност в близко бъдеще няма да отстъпим. Само така може да се преодолее установилото се по такъв ужасяващ начин. Така Антропософското общество може да се развива все по-добре. И езотеричният живот – за който ще се погрижа – може да се развива все по-добре. Откритията – за тях се касае, – изтъкнати вчера, може би донякъде ще загубят почва, ако енергично се проведат посочените мерки, състоящи се от две части. Разберете ли го, ще покажете разбиране за характера и задачата на антропософското движение. Вън има достатъчно хора, чувстващи се неспособни да се борят срещу антропософията, както я разбираме тук. Твърде неудобно е за тях, необходимо е сериозно да я познават. Неприятна задача за мнозина, искащи да се борят срещу нея. Но разпространението на упреци и клевети е средство за борба срещу антропософията, без да се разбира. Защото нашите съвременници се вслушват много в клевети и нападки. Нищо друго не приемат с по-голямо задоволство. Приемете ли задачата на антропософията с нужната сериозност, приемете ли сериозно ситуацията, ще считате тези правила за правилни. Нека да завършим в този смисъл. Надявам се да останем заедно, работейки по начин, съответстващ на нашите сили.

ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ

Мюнхен, 14 февруари 1918 г.

Преди да премина към темата на днешното разглеждане, бих искал да изкажа дълбокото си задоволство, лично от мен и от името на нашата кауза, във връзка със залите, в които се намираме днес¹¹⁷, че те могат да служат на една цел, на една дейност, на един стремеж тук, в Мюнхен. На един стремеж, който обещава най-благоприятни въздействия и който вече е започнал да действа. За него трябва да мислим, че може да внася значими импулси в духовния живот на нашето време.

Преминавайки към днешната тема, бих искал, особено в такова време, при тази възможност, да не пропускаме да отбележим, че за този, който наистина искрено се интересува от стремежите на нашата антропософско ориентирана духовна наука, във времето на най-тежки изпитания за човечеството, би било естествено да се замисли за отношенията между два факта. Да се замисли за факта, че тъкмо в нашето време от началото на 20. век духовнонаучното направление се опитва да внася своите импулси в развитието на човечеството, и за факта, че човечеството в настоящето със своите различни стремежи, както трябва да се признае, в много области е въввлечено в катастрофални събития. В какви катастрофални събития е въввлечено човечеството, за това днес в широки кръгове все още не съществува достатъчно ясна представа. Хората днес са свикнали да живеят бездуховно. Да се живее бездуховно, означава обаче да се живее повърхностно. От друга страна, повърхностният живот води до проспиване на важни събития, случващи се около нас. Трябва да се каже, че хората в настоящето са особено настроени да проспиват много неща. Най-малко търсят разбиране за смисъла на съвременните събития, повечето живеят от днес за утре. И ако се направи опит да се говори за бъдещето, тогава хората, и то често тъкмо тези, от които зависи ходът на събитията, яростно отхвърлят

този опит. Ако духовната наука, наред с другите свои задачи, изпълни и задачата да направи хората малко по-енергични, по-будни, тогава тя по същество ще постигне нещо важно за настоящия момент. Духовнонаучните понятия изискват по-голяма интензивност на мислене, по-голяма интензивност на чувството и усещането от тези, които всъщност преобладават в настоящето.

Днес е важно да се запознаем именно с придобитите от духовното изследване понятия, които могат да послужат за разбирането на настоящето в най-широк смисъл. Днес искам да развия няколко основополагащи понятия, въз основа на които следващата вечер в нашия клон можем да постигнем нещо – понятия, предназначени да осветлят важни неща в настоящето. Ще изходя от общи представи, касаещи повече личното в човека, които по-късно, от определена гледна точка, биха ни дали основа за следващите разглеждания в духовнонаучен смисъл.

В хода на нашите духовнонаучни разглеждания винаги трябва да се подчертава смяната на нашите състояния на съзнание по време на живота между раждането или зачеването и смъртта: смяната на сън и будност. В най-общ смисъл човек вярва, че познава разликата между сън и будност, но само антропософското познание може да хвърли светлина върху истинската разлика между съня и будността. В обикновения живот човек мисли, че спи само от заспиване до пробуждане и е буден от пробуждането до заспиването. Така е само в най-груб смисъл. В действителност границите между заспиване и пробуждане са очертани неправилно. Защото състоянието на притъпено съзнание, което в много отношения не е съзнание, това, което преживяваме като състояние на сън, навлиза в нашия дневен живот, в него сме потопени с част от същността си и във времето от събуждане до заспиване. Ние по никакъв начин не будуваме от събуждане до заспиване с цялата си човешка същност, а само с част от нея, друга част продължава да спи, дори когато смятаме, че сме будни. В определен смисъл

ние сме постоянно спящи хора. Напълно будни всъщност сме само във връзка с нашите възприятия и представи. Когато чрез сетивата си възприемаме външния свят, когато слушаме, гледаме и т.н., сме будни в слушането, виждането, накратко, във възприятията. Тогава сме напълно будни. Будни сме, макар в по-малка степен, и в представите. Когато мислим, когато в нас се раждат представи, когато извикваме спомени от тъмните дълбини на душевния живот, сме будни във връзка с процесите, които преживяваме, тоест във връзка с процесите на възприетото, на възприемането и на мисленето.

Но Вие знаете, че в нашия душевен живот освен възприятия и представи имаме чувства и воля. По отношение на чувствата ние не сме будни, ако и да мислим, че сме будни, а във връзка с чувствата не знаем повече за протичащото в нас, докато чувстваме, отколкото за случващото се, докато сънуваме. Степента, интензивността на съзнанието, която е налице, докато чувстваме, е много подобна на степента, на интензивността на съзнанието, докато сънуваме. И както от несъзнателните подоснови на душата се надигат сънищата като образи, така се надигат чувствата като чувствени сили. Докато чувстваме, не сме по-будни, отколкото докато сънуваме; само че, след като заспим, ние издигаме сънищата в обикновеното будно, представно съзнание и сънят се отличава от будността по това, че си спомняме за съня, докато при чувството всичко протича едновременно. Чувството е сънувано в нас, но ние придружаваме чувството си с представите. В представите не се съдържа чувството, а от представата го виждаме така, както виждаме съня, след като се събудим. И тъй като при чувството го правим едновременно, ние не забелязваме, че в реалното съзнание имаме само представата за чувството. Чувството остава в областите на съня, както самото съновидение.

Волята можете да я познаете изцяло външно: какво знаете за това, което всъщност се случва, щом решите да вземете книга и после ръката Ви вземе книгата? Какво знаете, какво се случва между Вашите представи, които имате в съзнанието си

– „аз искам да взема книгата“, – и всички тайнствени процеси, разиграващи се тогава в организма? Познаваме това, което мислим по отношение на волята, но самата воля остава непознаваема за обикновеното съзнание. Докато сънуваме чувство-то, ние проспиваме същинското съдържание на волята. Докато сме възприемащи и мислещи хора, ние сме будни. Докато по време на будност чувстваме и искаме, сънуваме и спим. Така състоянието на сън се простира в чувствата и волята по време на будното ни съзнание. Можем да заключим, че състоянието, в което се намираме от заспиване до събуждане по отношение на човека като цяло, ни е присъщо във връзка с чувствата и волята, когато сме будни.

Чрез възприятието и представата ние опознаваме света около нас, който означаваме като физическо-сетивен свят. Чрез чувството и чрез волята не можем да опознаем света, в който се намираме като чувстващи и искащи хора. Ние постоянно се намираме в един свръхсетивен свят. От този свръхсетивен свят произхождат нашите чувства и волята ни във връзка със силите на този свръхсетивен свят така, както възприятието ни и представният ни живот произхождат от физическо-сетивния свят. За чувствата и за волята нямаме телесни органи, за възприятието и мисленето имаме телесни органи. Фактът, че физиологията вярва, че има органи за чувството и волята – някои физиолози, мислещи физиолози, не вярват, – идва оттам, че те не знаят за какво говорят, но въпреки това говорят за нещо, което искат да знаят, но не знаят нищо.

Това, което описах, се явява закономерно състояние, в което живеем между раждане и смърт. Тук сме будни във връзка с нашето възприемане и нашите представи, но спим във връзка с нашите чувства и нашата воля.

Различно е между смърт и ново раждане. До известна степен там се случва обратното. Там сме будни по отношение на нашите чувства и воля. И в определена връзка проспиваме – макар сънят да представлява друго състояние в света, в който живеем тогава с нашата душа – нашето възприятие, нашата

представа. От казаното ще можете да разберете, че тъй наречените мъртви се различават от тъй наречените живи всъщност само по това, че тъй-наречените живи проспиват това, в което всъщност се намират тъй наречените мъртви. Тъй наречените живи човек проспива чувството и волята, които постоянно протичат през неговото същество. Мъртвецът се намира в чувството и волята. Няма да е трудно да се разбере, че в същия свят, в който се намираме като така наречени живи хора, се намират и мъртвите. Ние сме разделени от тях поради факта, че не възприемаме света, в който се намират те, в който те живеят и действат. Около нас се намират постоянно тези, които са мъртви, около нас са постоянно онези същества, които живеят там, без да имат необходимост се инкарнират във физическо тяло. Само че не ги възприемаме. Само си представете един спящ в стаята човек. Около него се намират предмети, но той не ги възприема. Фактът, че нещо не се възприема, не е доказателство, че то не съществува. По отношение на света на мъртвите ние сме в абсолютно същото положение, в което сме във връзка с физическите същества, когато спим. Ние живеем в същия свят, в който се намират мъртвите и висшите царства на духовните йерархии. Те са сред нас, но ние сме отделени от тях само благодарение на нашия вид съзнание.

От казаното следва, че човекът възприема само една част от действителността, в която живее. Ако възприемаше цялата действителност, тогава знанието му, разбира се, щеше да изглежда по съвсем различен начин, не както сега. В рамките на това познание нямаше да са включени само силите, идващи от познатите природни царства, но и силите на висшите духовни същества, както и силите от царството на мъртвите. Днес такива неща все още изглеждат гротескно за широки кръгове от човечеството. Те трябва да станат за широки кръгове от човечеството, особено за хора, които се интересуват от развитието и прогреса на човешкия живот, предмет на познание. Защото до нашето време човекът малко или повече е бил направляван от тъмни, непознати сили във връзка с всичко, което той

не може да възприема в своето обкръжение. Това направляване чрез тъмни, непознати сили – ще говорим още за това в следващата вечер на нашия клон, – малко или много е преустановено в нашето време. В нашата епоха човекът трябва по съзнателен начин да се свърже с определени сили, струящи в нашия свят от царството, в което живеят и тъй наречените мъртви. Във всеки е трудно да се осъзнаят такива неща в необходимата степен, ако е нужно да настъпи истинската действителност вместо всевъзможна фантастика, преобладаваща в настоящето и проявяваща се по такъв катастрофален начин. В тази посока, като въведение, искам да насоча вниманието Ви към една-единствена точка, към едно-единствено нещо.

Сред множеството тъй наречени „исторически“ изследвания има и исторически. Например историята се преподава и изучава в училищата. Но какво представлява тази история? Осведомените знаят, историята като наука съществува като такава малко повече от столетие. Който познава литературата от по-ранно време, знае, че това, което днес се нарича история, не е по-старо. Няма да навлизам в подробности. Но това, което е история днес, се разглежда от хората със същите представи и понятия, които се употребяват във външния живот, които могат да се приложат, когато се разглежда природата. И никой не се запитва дали е обосновано да се разглежда историческият живот така, както се разглежда външната природа. По този начин не става. Защото историческият живот на човечеството се управлява от импулси, които не могат да се схванат с представите, които имаме в нашето будно съзнание. Но който може да разглежда действително историята, знае, че в историческия живот властват такива импулси, които са достъпни да обикновеното съзнание само в състоянието на сън, най-много в състоянието на сън. Протичащото като история се сънува от човечеството. Така както сънува живота на чувствата, така човечеството сънува това, което представлява исторически импулси. И ако иска да разглежда историческия живот на човечеството с обикновените, за естествената наука много

добри понятия, човек няма да го разбере. Той може да го разглежда само повърхностно. Какво се преподава и изучава като история в училищата? По отношение на истинската история това е като да разглеждате труп и описанието на трупа да го прилагате за описанието на човека. Такава, каквато е днес, историята представлява изследване на труп. Историята трябва да претърпи основна трансформация. И действащото в историята ще може да се разбира в бъдеще само с инспирация, с инспирирани понятия. Тогава човек ще има една истинска история, ще знае какво управлява историята, също ще знае какво действа от историческия живот в социалния живот.

Това, което казвам, има дълбоко значение. Хората вярват, че разбират социално-историческия живот. Не го разбират, защото могат да го схващат само с обикновените представи на будния дневен живот. Това, разбира се, не е очевидно, когато се пише история, защото не се касае за намиране на правилното решение. Ето прост пример, че не зависи много от това! Например сте учили в историческите книги, вярвам, че Америка е открита през 1492 година. Това е така. Но от описанията в историческите книги човек добива представа, че по-рано Америка е била напълно непозната, независимо колко далеч гледаме в миналото. Това не е така. Още през 12., 13. век е съществувала комуникация между Исландия, Ирландия и Америка. Благодарение на това от Америка са се внасяли в Европа лечебни билки и други такива. И поради определени причини, свързани с личната карма на Европа, с ролята, която в по-ранни времена е имала Ирландия, се случва така, че Рим прави всичко възможно, за да се прекъснат връзките между Европа и Америка и Америка да бъде забравена. Направеното тогава от Рим не е било лошо за европейските отношения; било е направено за доброто на Европа. С този пример искам само да покажа, че това, което е факт, не е нужно бъде и исторически факт, че по отношение на нещо важно човек може да е исторически напълно незнаещ.

От друга страна, важно е дали човек има или няма исто-

рически познания по отношение на социалния, обществения живот на човечеството изобщо. Това е важно. Колко често се чува да се казва, че за това или онова събитие трябва да се мисли по един или друг начин, защото историята ни учи така. Вземете съвременната публицистика и ще срещнете често фразата, че историята ни учи на това или онова. Историческите събития, които човекът преживява, отчасти се проспиват, но за тях той има мнение или му се вгълпява такова. Много често се чува фразата, че историята ни учи на едно или друго. И много значителни хора в началото на тази война са се изказвали по въпроса, на какво ни учи историята. Тогава беше налице искрено убеждение на тъй наречените умни хора, че войната ще трае най-много от четири до шест месеца поради общите социални и икономически условия на земята. Мнозина предсказваха това: най-много от четири до шест месеца! Това се сбъдна точно толкова, колкото и казаното от един много по-велик човек като едно историческо пророчество, но като историческо пророчество от обикновените представи на обикновеното съзнание на човечеството, което не може да обхване историята, защото историята най-вече се сънува, отчасти се проспива; тя може да се схване само с помощта на мащабни понятия. Когато Шилер става професор по философия в Йенския университет, той изнася световноизвестната встъпителна реч за изучаването на история. Той изнася тази реч малко преди избухването на Френската революция. Тук Шилер – една наистина не незначителна личност – изказва своето получено от историята убеждение, оформено с обикновените представи. Не дословно, но по смисъл той казва, че историята ни учи, че в древни времена са се водили много битки и войни, но от всичко, което се е случило, можем да заключим, че в бъдеще сред европейските народи ще има дисхармония, но те ще се чувстват като членове на едно голямо семейство и повече няма да се разкъсват. Така казва Фридрих Шилер! После, през 1789 година избухва Френската революция. И всичко, което се случва в 19. век с европейското семейство на народите, всичко, случва-

що се днес, толкова години по-късно, несъмнено унищожава напълно тъй наречената историческа преценка на Шилер.

Историята може да учи на нещо, ако човек съумее да се проникне с инспирирани понятия. Защото в историческия живот на човечеството не участват само живите, но и душите на тъй наречените мъртви, духовете, чиито тъй наречени мъртви души живеят така, както ние живеем със съществата на животинското царство, на растителното и минералното царство. Днес това се възприема повече като фраза. Но човечеството напълно трябва да отхвърли фразите, които приема днес. Това може да се случи само ако придобие истинни понятия, съответстващи на действителността. Много важно, истинно понятие се явява понятието, показващо ни, че от тъй наречените мъртви сме отделени само чрез нашето съзнание, което по отношение на света, в който се намират мъртвите около нас, по отношение на нашия живот на чувствата и волята представлява едно спящо съзнание. То е подобно на съзнанието, което имаме от заспиване до пробуждане по отношение на заобикалящите ни предмети. Ясновидското съзнание потвърждава навсякъде това, което беше характеризирано сега най-общо.

Но може да се попита как става така, че човекът не познава света, в който живее, през който преминава в живота си? Да, виждате ли, именно начинът, по който ясновидското съзнание конкретно изяснява това, което можем да наречем общуване с тъй наречените мъртви, е живо доказателство за това, че за обикновеното съзнание светът, в който живеят мъртвите, трябва да остане непознаваем. Достатъчно е да разкажа само за няколко отличителни черти на общуването, което – във всеки случай при определено развитие на ясновидското съзнание – може да настъпи с тъй наречените мъртви, за да видите, че в обикновения живот човек не знае нищо за общуването с мъртвите. Възможно е човек в определена посока да доведе съзнанието си до пробуждане така, че светът на мъртвите да се открие, че той да може да възприема света на тъй наречените мъртви. Възможно е човек, ако мога да се изразя така, да се

приведе в състояние да общува с отделни мъртъвци. Тогава трябва, ако действително иска да се разбере с даден мъртвец, човек да развие съзнание от съвсем различен вид, за да се осъществи сигурно общуване. Съвсем различен вид съзнание от това, което човек има тук, във физическия свят. Искам да опиша някои от неговите отличителни черти.

Виждате ли, ако общува с някой друг тук, във физическия свят, човек подхожда към това общуване с определени привички. Ако говоря с някого тук, на физическия план, питам го нещо, казвам му нещо, тогава аз говоря и напълно съзнавам, че казаното произтича от моята душа и се предава на него посредством езиковия орган. Осъзнавам този факт и по отношение на външните възприятия. И когато той ми отговоря, когато този човек тук, на физическия план, ми съобщава нещо, тогава чувам неговите думи, те звучат към мен от него.

При едно напълно съзнателно общуване с мъртвите нещата не са такива – полусъзнателното общуване е нещо различно. Тогава се случва точно обратното. Ако може да се каже за една такава област така, нещата са такива, че се случва точно обратното на това, което човек очаква. Когато заставам пред мъртвеца, тогава той говори в душата си това, което аз го питам, или каквото искам да му споделя. Това получавам като казано от него. Това, което той ми казва, прозвучава от моята собствена душа.

Трябва да се свикне с това. Трябва да се свикне факта, че казаното от другия прозвучава от собствената ни душа, а това, което казваме, прозвучава от духовния външен свят. Толкова е различно от всичко, което човек преживява тук, във физическия свят, че той не знае как да се отнася към такова нещо. Защото само помислете, ако в живота при дадени обстоятелства нещо прозвучи от Вашата душа, Вие го приписвате на себе си. В известна степен човекът, както казват някои, е едно себично същество и на него не му е лесно да не приписва на собствения си талант или, както искат сега да го наричат, на собствения си гений нещо, произтичащо от душата му. Само

чрез ясновидското съзнание се научаваме какво в издигащото се от собствената ни душа в действителност ни казват мъртвите. Царството на мъртвите постоянно действа в нашата воля, в нашите чувства, постоянно се издига. Ние може би приписваме на нас появата на някоя добра идея – в действителност това е послание от някой мъртъв. И това е нещо различно, неприлично за човека. Затова той изобщо не обръща внимание на факта, дали може да му се яви нещо, бих казал, от сумрачното духовно обкръжение, което обгръща собствените му мисли. Ако той може да бъде достатъчно обективен спрямо своите мисли, така, че сякаш кръжат около него, тогава мъртвият разбира тези мисли. Човекът в своето обикновено съзнание се намира вече във връзка с мъртвите, но не го осъзнава, защото той не е в състояние да си обясни току-що приведените от мен факти.

За да си изясним това, трябва да вземем под внимание, че освен сън, будност и сънуване имаме още две състояния на съзнанието. Две други важни състояния на съзнанието, дори изключително важни, но в обикновения живот не ги забелязваме. Не ги забелязваме поради определена причина, която ще Ви се изясни, когато назова тези две други състояния на съзнанието. Имаме състояние на заспиване и състояние на пробуждане. Само че те не траят дълго. Те изчезват толкова бързо, че човекът не обръща внимание на тяхното съдържание. В мига на заспиването и в мига на пробуждането се случват важни неща. И ако се научи да познава истинската същност на тези два момента на заспиване и пробуждане, от определена гледна точка човек получава правилни понятия за отношението му към света, в който мъртвите съществуват заедно с нас.

Аз казах, че човекът всъщност се намира в постоянна връзка със света на мъртвите, особено силна в моментите на заспиване и пробуждане. Както показва ясновидското съзнание, в момента на заспиване човек е в състояние да задава въпроси на мъртвите, да му предава съобщения и т.н., изобщо да се обръща към мъртвите. В момента на пробуждането човек е в състояние да получава съобщенията, послания от мъртвите.

Той ги получава бързо, тези послания, след което веднага се пробужда. Това, което се прокрадва мимолетно, веднага се заглушава от будното състояние. В не толкова далечни времена примитивни хора в атавистични състояния са осъзнавали тези факти и са ги тълкували. Но под влиянието на материалистичната култура такива неща постепенно изчезват дори в отдалечени, примитивни райони. Отрасналият край стари хора в селски местности знае, че има основно правило, сутрин, когато се пробужда, по възможност човек да остане за кратко в спокойно състояние, да не поглежда веднага към осветения прозорец, да не поглежда към светлината, защото хората не са искали да оставят идващото от съня, пристъпващото към душата при пробуждането да бъде погълнато от натиска на будността. Примитивният човек е искал още малко да полежи спокойно в тъмната стая, не е искал да поглежда към прозореца веднага след пробуждането.

Не е много трудно да се забележи, че с моментите на пробуждане и заспиване е свързано нещо особено. Но за да се осъзнават подобни неща, бих казал, ние се нуждаем от определена будност на мисленето, една особеност, която никога не е била толкова малко налице, както в нашето време. Могат да се приведат гротескни примери по отношение на будността на мисленето. Банални примери от всекидневния живот могат да се срещнат, така да се каже, и на улицата. Искам да посоча един напълно банален пример.

Преди няколко дена погледът ми попадна върху обява, заемаща приблизително една осма от страница на голям вестник, обява, за която обаче забелязах, че е много разпространена. Тя рекламираше широко разпространеното учение за паметта, на някой си Пьолман¹¹⁸. То се рекламираше много. Обявата започваше приблизително по следния начин: тя искаше да покаже, че човек може да придобие влияние над други хора само чрез методите на г-н Пьолман, не и чрез други методи. Сега не говоря за това, дали е позволено или не, дали е правилно или не да се „придобива влияние“ и т.н., за това не

става въпрос, но аз говоря за това, което формално се казва в обявата. В нея се казваше още, че някои хора претендират, че посредством развиване на личен магнетизъм, чрез култивиране на сили в човешкото същество могат да придобият влияние над другите. Лесно могат да се опровергаят такива хора, че не казват истината, защото трябва само един от тях да каже, дали е успял чрез лично влияние да накара Ротшилд или други богати хора да му дадат един милион. Доказано е, че това не се е случило, а това със сигурност би било използвано, ако е имало възможност за успех, така че посредством подобни методи не може да се придобие влияние над други хора. Защото влияние се придобива само по пътя на науката и образованието. После се описват методите на Пьолман. Сега вече знаем, че мнозина са убедени, че другите не могат да добият способност за влияние над хората, защото ясно се показва, нали, че те нямат влияние над Родшилд, така че той да им даде по един милион. Запитайте се колко хора са чели обявата и в тях се повдигало възражението: да, но Пьолман има ли много ученици, успели да спечелят милион от Ротшилд? Само трябва да се запитате на колко хора им идва такава очевидна мисъл!

Това е тривиален пример, който обаче показва колко несъбудено е мисленето на читателите. Избрах този пример, първо, защото се среща в ежедневието, второ, защото, разбира се, сред присъстващите тук никой няма да пропусне факта, че и на Пьолман не се е удало да получи един милион. Естествено онези, които попадат на такава обява, са извън нашия кръг; от учтивост няма да избира пример, засягащ някого от присъстващите тук! Но това, което искам да кажа, е, че в безбройни случаи в живота от сутрин до вечер постоянно се случва така, хората да четат такива неща. Хората казват, че не обръщат внимание на това. Неотдавна прочетох една реч, в която се казва: „Нашите отношения с известна страна се явяват център, който трябва да ни зададе посоката на нашата политика в бъдеще.“ Представете си конструкцията на такава мислене: едно отношение се явява център, превръщаш се в

посока! Който мисли така, е способен на всичко. Но човек не забелязва взаимовръзката между едно така осакатено мислене и обществения живот.

Днес е необходимо да се обръща внимание на липсата на будност в мисленето, която е белег на нашата култура, да се обръща внимание именно на това отсъствие на будност в мисленето. Реализирани представи, това е първото изискване, ако искаме да обръщаме внимание на неща като откровенията на мига на заспиване и пробуждане.

Веднъж слушах реч на един много известен професор по история на литературата. Това беше встъпителната реч и той положи много усилия. Формулира всевъзможни литературни въпроси и накрая каза: и така, господо, виждате ли, отведох Ви в гора от въпросителни! Трябваше да си представя: гора от въпросителни! Помислете само: гора от въпросителни!

Който е свикнал да реализира възникващите в него представи, следователно който развива будност в своето мислене, той само е способен да забелязва такива неща като миговете на пробуждане и заспиване. Ако нещо не се възприема, въпреки това то съществува. И общуването на човека с мъртвите е налице, като особено силно то се проявява в моментите на заспиване и пробуждане. Всъщност всеки човек в момента на заспиването поставя множество въпроси и дава множество сведения на любими мъртви и получава съобщения и отговори от мъртвите в момента на пробуждането. Човек може обаче по определен начин, бих казал, да култивира това общуване с мъртвите. Често сме обсъждали различни начини за култивиране на връзката с мъртвите, но днес ще добавим още нещо.

Има разлика дали една мисъл, която имаме по отношение на даден починал, води към това, че в момента на заспиването можем да я отправим към него, или не води към това. Има известна разлика. Този, който не води просто сетивно-егоистичен начин на живот и поради здрави подбуди се стреми да не игнорира връзката, отредена му от кармата с определени личности, които наскоро или отдавна са преминали през пор-

тата на смъртта, ще свързва своите мисли с тези личности.

И мисли, които свързваме с представите за починали личности, могат да ни предоставят правилна връзка с мъртвите, дори и ако не ги познаваме, дори и да не можем да проследим протичащото в момента на заспиването. Но определени мисли са по-благоприятни за такова общуване, а други мисли не са подходящи. Абстрактни мисли, мисли, които образуваме равнодушно, само поради чувство за дълг, са малко подходящи, за да достигнат до мъртвия в момента на заспиването. Напротив, мисли, представи, възникващи от изживяването на искрен интерес, свързващ ни с живота на мъртвия, такива мисли са много подходящи за предаване на мъртвия. Ако си спомняме за мъртвия така, че мислим за него не с абстрактни мисли, със студени представи, а пробуждаме в душата си момент, когато сме изпитвали топлота, когато това, което той е казал, не е било просто съобщение, а нещо скъпо, ако си спомняме моментите, които сме преживели с мъртвия в общност на чувства и волеви импулси, ако си спомняме за такива мигове, когато сме вземали с мъртвия някакво решение, ценно за нас двамата, водещо ни до съвместно действие, накратко, ако си спомняме за нещо, карало сърцата ни да бият като едно, тогава оживяваме това съвместно биене на сърцата, това оцветява мисълта така, че мисълта е в състояние да се устреми към мъртвия в мига на следващото заспиване. Не е важно кога тези мисли възникват в нас, в 9 часа сутринта, в 12 часа на обяд или в 2 часа следобед, ние можем да ги имаме през целия ден. Те остават и се устремяват към мъртвия в момента на заспиването.

В момента на пробуждането можем да получаваме от мъртвия отново отговор, съобщение, послание. Не е задължително те да възникнат в душата ни в момента на пробуждането, когато не можем да им обърнем внимание, но в течение на деня нещо може да възникне в душата ни под формата на някаква идея, както вярваме, ако изобщо вярваме в такива неща. Но и тук нещо може да е благоприятно, друго може да не е благоприятно. При определени условия мъртвите откриват

достъп до душата ни, за да кажат нещо в душата ни, така че то само да прозвучи в нашата душа. В други случаи условията не са благоприятни за това. Много благоприятни са условията, когато сме придобили достоверна представа за същността на мъртвия, когато имаме толкова силен интерес към същността на мъртвия, че тази същност действително се явява пред духовния поглед. Ще попитате, за какво говори той? Ако някой ни е бил близък, ние имаме представа за същността му! Не мисля така, скъпи приятели, особено в нашето време! В нашето време хората се намират едни до други, но се познават твърде малко. Така те не се отчуждават толкова за физическия свят, но се отчуждават много за света, в който живеят мъртвите. Виждате ли, за физическия свят са налице безбройни несъзнателни и подсъзнателни сили и импулси, които събират хората, дори те да не искат да се опознаят. В живота се случва така, както някои от Вас навярно са чели, че хора могат да са женени десетилетия и реално твърде малко да се познават. В такива случаи импулсите, събрали тези хора заедно, са били други, те не са се основавали на взаиморазбирателство. Целият живот е проникнат от подсъзнателни и несъзнавани импулси. Както казах, тези подсъзнателни импулси ни свързват тук, но не ни свързват със съществата, преминали през смъртта преди нас. Необходимо е действително да приемем в душата нещо, чрез което същността на другия живо да съществува в нас. И колкото по-живо съществува в нас, толкова по-лесно тази същност открива достъп към нашата душа, толкова по-лесно може тя да се разбира с нас.

Това е, което исках да Ви опиша за постоянно съществуващото общение между тъй наречените живи и тъй наречените мъртви. Всеки от нас общува с тъй наречените мъртви и че не се случва съзнателно, произтича от факта, че човек не обръща достатъчно внимание на момента на заспиването и момента на пробуждането. Казах всичко това, за да опиша по-конкретно връзката със свръхсетивния свят, в който се намират мъртвите. Тя ще ни се изясни още по-добре, като разгледаме още някои

отношения.

Умират по-млади хора, умират по-стари хора. Смъртта на младите хора се отличава от смъртта на старите хора по отношение на хората, оставащи да живеят. Подобни неща могат да се обсъждат само ако се разгледат отделни, конкретни условия, съществуващи в тази област. Описвам това не като общо познание, а като резултат от това, което реално се е случило в отделни, конкретни случаи. Ако се проследи с ясновидско съзнание какво се случва, когато умират деца и оставят своите родители, когато млади хора оставят своите близки, като преминават през портата на смъртта, и ако се проследи как тези души продължават да живеят, тогава познанието, което възниква по този начин, може да бъде обобщено със следните думи. Трябва да се каже, че в съзнанието на тези преминали през портата на смъртта млади хора живее това, което може да се характеризира така, че да се каже: те не са загубени за живите, те остават наблизо, в същността на продължаващите да живеят. Като млади хора, те не се разделят с останалите живи за дълъг период от време, а остават в тяхната сфера. По друг начин стоят нещата със смъртта на възрастни хора. Може би е по-добре, ако такива неща се казват директно. За умрелите в напреднала възраст може да се каже, че душите им в по-късния живот не загубват душите на тези, който са останали на Земята. Следователно, докато останалите да живеят не загубват младите души, преминали през портата на смъртта, старите хора, преминали през портата на смъртта, не загубват останалите на Земята души. Те сякаш взимат със себе си това, което искат да имат от нас. Те вземат от останалите на Земята души по-лесно всичко, което по-младите могат само да имат, когато остават тук. И младите души го правят, малко или много те остават в сферата на останалите да живеят.

Тези отношения могат да се изучават по напълно определен начин, така че да се получи увереност в изложените от мен сега факти. Разбира се, тези неща могат да се изучават с ясновидско съзнание. С ясновидско съзнание може да се изучава

мъката, болката от раздялата. Мъката и болката от раздялата са всъщност две напълно различни състояния. Хората не знаят това, но ако се наблюдава в душата на един човек мъката, болката по едно починало дете, това е нещо напълно различно, отколкото мъката и болката, които могат да се наблюдават, когато е починал един възрастен човек. Хората не знаят, но е коренно различно, когато тези вътрешни състояния се оценяват в душата.

Забележително е, когато, да кажем, родители тъжат за своето рано починало дете. Това е мъка, която според своето вътрешно съдържание, според дълбоките си импулси, е само рефлекс, отражение в душата на родителите на това, което преживява детето. Детето остава тук, то има всякакви усещания, които проникват в душите на останалите живи, като пробуждат в тях един импулс. Това е болка на състрадание, на съпричастност, това всъщност е болката или страданието на самото дете, което се преживява от останалите живи. Разбира се, човек я приписва на себе си, тази болка, но тя е болка на състрадание. Не ме разбирайте погрешно, трябва да се приеме този израз по разумен начин, без всевъзможни двусмислия. Би могло да се каже: когато умира млад човек, тогава сме обзети от душевната болка на починалия, обзети сме в нормална степен, така че това, което не се явява вредно, продължава да живее, а това, което се изразява като болка, е неговият живот в нас.

По друг начин стоят нещата с мъката за възрастен човек, който ни е изоставил. Тогава се явява болка, която не е отражение на това, което живее в другия, защото другият може действително да получи това, което живее в душата ни. Той не ни губи. Ние не можем да сме обзети от неговата болка, изобщо от неговите усещания по този начин, защото той не копнее за това, да ни проникне със своите усещания, защото именно той ни носи със себе си. Той не ни губи. Затова тази болка, тази мъка е една егоистична мъка, една егоистична болка. Това не е упрек, болката и мъката тук са оправдани. Но ние трябва да

различаваме тези два вида мъка в тяхната същност.

Нещата стават важни, когато се премине от описанието на болката или на съвместния живот с починалия към разглеждането на самия починал. Тъй като отношението към един починал в млади години човек е напълно различно от отношението към един починал в късни години човек, е разбираемо, че трябва да има разлика и във възпоменанието към мъртъвците в единия или другия случай. По отношение на детето ние имаме правилния ритуал, правилното възпоменание, ако имаме предвид, че детето е останало тук, че то обича да знае за това, което бихме могли да му дадем, ако беше живо. Опитът показва, че такива деца след смъртта си особено копнеят да открият във възпоменанието, в това, което им се предлага, общо човешко отношение, искат да открият в ритуала нещо, което касае повече всеобщите интереси, което малко е свързано с личните интереси. Затова например католическата заупокойна служба е по-подходяща за деца. Това е общ обред, валиден за всички по еднакъв начин. Едно починало дете би желало заупокоен обред, носещ общочовешки характер, подходящ за всички, не само за него.

Протестантската заупокойна служба, при която се произнася реч, е по-подходяща за един починал на стари години човек. Тя набляга на личния живот на починалия. И ако искаме да почетем паметта му, е добре да обърнем внимание на детайлите в живота му, да се вгледаме в специалния му личен живот, в който да търсим мислите, чрез които да почетем паметта на починалия.

От казаното виждате, че, правилно разбрана, духовната наука не може да остане просто теория. Тя ни показва неща от отношенията в света, от които сме отделени само поради факта, че сънуваме нашите чувства и проспиваме волевите си импулси. Тя говори за световите, в които се намираме с чувствата и волята. Овлaдеем ли духовнонаучните представи с достатъчна интензивност, с правилна енергичност, те не остават представи, а започват да действат върху чувствата и во-

лята. Помислете как тези духовнонаучни представи могат да действат ползотворно в живота! Свещенослужител, който не се придържа само към абстрактната теология, ще получи помощ от тези идеи при провеждането на заупокойната служба по правилен начин, с правилен такт.

Наистина не е чудно, че светът, за който духовната наука говори, е действителен свят, в който живеят нашите чувства, нашите волеви импулси, така че това, което тя съумява да даде, прониква в чувствата и волята. Тя прониква в чувствата – но иначе изобщо навсякъде, – когато например развиваме нашите чувства към мъртвите. Но тя трябва да проникне и във волевите импулси. В нашето време това трябва особено да се има предвид. Защото, проследим ли волевите импулси на хората от настоящето, няма да открием особено голяма дълбочина на човешката душа. Тъкмо това е характерното за нашето време, че за човечеството е необходимо да търси духовни импулси за своята воля. Трагизмът на настоящето се състои в това, че досега хората не се решават да ги търсят. Спасение от бъркотията на настоящето ще се даде, ако човек поиска да търси от духа импулси за външния живот. Както вече казах днес вечерта, в широки кръгове хората днес все още отхвърлят това. Трябва да го научат, защото нашата епоха ще бъде в много по-голяма степен великият учител за поколението, което трябва да премине през нея, отколкото е било досега.

Към казаното днес следващата неделя преди обед ще добавим понятия, касаещи индивидуалния, личния елемент, за да говорим за настоящите събития от истинска духовнонаучна гледна точка.

ДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Мюнхен, 17 февруари 1918 г.

Задачата ми днес ще е да продължим духовните наблюдения, чиито основи положихме тук последния път, и да пристъпим към такива духовни процеси, които лежат непосредствено в основата на събитията на нашето време.

Можете да си представите какво ние, в смисъла на нашата духовна наука, наричаме съвместен живот със силите, струящи от тъй наречените мъртви в царството, в което се намираме по време на нашата инкарнация. В този съвместен живот същевременно живо може да се наблюдава какво е заложено тъкмо духовно в основата на едно така тежко време. Във всеки случай хората от настоящето малко се интересуват от духовните подоснови на битието. Тази липса на интерес към духовните подоснови на битието е свързана много по-тясно, отколкото човек всъщност си мисли, с това, че тази тежка катастрофа се случва с човечеството в настоящето. Обърнах внимание на факта, че във времето, което може да се означава като последната третина на 19. век, в сравнение с по-ранни времена се случват велики, всеобхватни промени в човешката еволюция. Посочих, че края на 70-те години представлява значителен прелом в развитието на човечеството. Трябва да се съгласим, че много малко хора в настоящето виждат как коренно се различава духовният живот в края на 70-те години от този преди това. Бих казал, че хората не са достатъчно дистанцирани, за да го видят. Нещо такова може да се види само ако човек го наблюдава в неговите различия, диференциации, ако не стои непосредствено в случващото се, а се намира на известно разстояние. Такова разстояние, ако човечеството не следва да изживява още по-големи страдания, трябва да се придобие възможно най-скоро. Защото настоящето се управлява, погледнато духовно, от забележителни, много ярки противоречия. И ако Ви опиша тези противоречия, ще

ги намерите всъщност изключително гротескни. В човешката еволюция, която може да се проследи исторически, е нямало време, толкова спиритуално като времето, в което живеем, времето след края на 70-те години. Исторически погледнато, ние живеем в най-спиритуалното време. Но ние живеем – и това е неоспорим факт – така, че твърде много хора, считащи се за духовно развити, вярват, че нашето време е напълно материалистично. Виждате ли, по отношение на живота нашето време не е материалистично; според вярата на много хора и според произтичащото от тази вяра нашето време е напълно материалистично. Какво се има предвид, когато се казва, че нашето време е спиритуално?

Преди всичко имаме една естественонаучна концепция за света; по отношение на тази естественонаучна концепция за света всички по-ранни естественонаучни концепции за света са материалистични! Ние имаме една естественонаучна концепция за света, издигаща се до най-фини, одухотворени понятия. Това най-добре се забелязва от онези, които виждат битието над непосредственото физическо настояще.

Така наречените мъртви имат изключително малко от повечето представи, развивани днес в спиритуален смисъл. От естественонаучните представи в настоящето, ако се разглеждат непредубедено, те имат изключително много. Интересно е, че тъй нареченият материалистичен дарвинизъм тъкмо в царството на мъртвите се схваща и прилага по духовен начин. В живота нещата изглеждат по съвсем друг начин, отколкото често се приемат във вярата, много често в погрешната вяра, която се явява следствие на това, което хората тук изживяват в тялото. Какво имам предвид, когато посочвам естественонаучната духовност? Виждате ли, за да се развият такива понятия, за да се достигне до такива мисли, каквито имаме днес за еволюцията и т.н., е необходима такава духовност, каквато не е съществувала в по-ранни времена. Много по-лесно е да се видят призраци и да се считат за духовност, отколкото да се формират понятия за чисто материалното. Това води дотам, че хо-

рата в своето душевно тяло формират одухотворени понятия, като същевременно отричат тези одухотворени понятия. Те съгъстват тези одухотворени понятия, така че да говорят само за материалното. Материалистичната интерпретация на нашата естественонаучна концепция за света не е нищо друго освен отрицание на същинския характер на естественонаучната концепция за света. Тя произтича от склонност, представляваща всъщност малодушие! Не се живее с оживена чувствителност, схващаща духовността – ако мога да се изразя така – в нейния финес, както трябва да се схваща, когато се формират чисти понятия за природата. Не се признава, че се живее в духовното, в духа, когато имаме такива чисти, одухотворени понятия, затова човек се лъже, като казва, че тези понятия означават само материалност – което не е вярно, което е само самозаблуждение. Такива са нещата и в други житейски сфери. Може да се посочи – и аз го направих преди два дни, – че например много художествени произведения в настоящето се появяват благодарение на тази спиритуалност, на това рафинирано усещане, каквото не е съществувало в по-ранни епохи на художественото развитие. Без съмнение, в областта на изкуството днес има много неща, които напразно ще търсите при Рафаело или Микеланджело. Този прелом в художествения живот се дължи на определено събитие. И днес бих искал да охарактеризирам това духовно събитие от определена гледна точка.

Малко преди средата на 19 столетие, през четиридесетте години на 19. век, едно известно духовно същество, името е без значение, но за да имаме име, може да се заимства от християнската теология името Архангел Михаил – следователно Архангел Михаил възнамерява постепенно да се издигне от чин архангел до чин Дух на Времето. Това означава, да достигне такова развитие, че да може да се намесва в живота на хората не само от свръхсетивна гледна точка, но и непосредствено от земна гледна точка. Архангел Михаил трябваше да се подготви да се спусне да живее на Земята, следвайки примера на Христос Исус: да вземе за отправна точка Земята и от

сега нататък да действа от земна гледна точка, следвайки този велик пример. За това е било необходимо от четиридесетте години на 19. век до края на седемдесетте да се извърши една подготовка от страна на това духовно същество. И така може да се наблюдава, че в периода от четиридесетте до 1879 година се представя значителна битка в свръхземната област, но в тази област, която граничи непосредствено със земната област. Тежка, трудна битка е имало това същество, което може да се означае като Архангел Михаил, срещу определи противоборстващи духове. Ако искаме да разберем какво всъщност се е случило, трябва да обърнем малко внимание на тези противоборстващи духове

Духовните същества, с които е трябвало да се бори Архангел Михаил, станал Дух на Времето, винаги са се намесвали в живота и еволюцията на човечеството. От последното столетие до средата на 19. век те са имали задачата да откъснат хората от духовния свят. А духовните същества, явяващи се преки последователи на Архангелите, са имали стремеж в известен смисъл да върнат хората към груповата душа на човечеството, да изливат единство върху цялото човечество. То не би се развивало, ако тези същества са действали самостоятелно. Човечеството би се превърнало в нещо неразделно, без различия, би се превърнало в някакъв животински вид, само че на една по-висока степен. Тези духовни същества, срещу които се е борил михайловият принцип, са имали задачата да внесат диференциация в човечеството, да разделят човечеството на раси, народи, на всичко, свързано с кръвта, нервите, темперамента. Трябвало е да се случи това. Тези духовни същества, внесли разделението в човечеството, могат да се нарекат ариманични същества. Могат да се нарекат така, но трябва да сме наясно, че този ариманичен принцип е бил необходим в цялостния ход на човешката еволюция.

Настъпва времето, важно в човешката еволюция във връзка с това, което току-що споменах. Настъпва времето, започващо от четиридесетте години на 19. век, когато старото

разделение следва да изчезне, времето, когато разделеното човечеството би трябвало да се обедини в общочовешко единство.

Космополитните възгледи, които, разбира се, често се превръщат в космополитни фрази през 18. и първата половина на 19. век, са само отражение на произтичащото в духовния свят. Човечеството се стреми да заличи различията, породени от кръвта и нервния темперамент. Тенденцията на духовните светове не е да се внася разделение в човечеството, а да се излива върху човечеството принципът на космополитизма. Въпреки че под влиянието на нашето катастрофално време днес има твърде малко разбиране за това, което трябва да бъде признато за истина. И този, отразен в земните събития факт, водещ до виждане – ако се наблюдава в неговите духовни подоснови – на това, как срещу духовете на расите, срещу онези диференциращи духове на народите от четиридесетте години нататък трябва да се бори именно духът, който трябва да стане Духът на Времето в новото време. Макар и на друга степен, се осъществява това, което винаги се изобразява в значителен символ. Символът се показва и на други степени на еволюцията, защото нещата се повтарят постоянно на различни степени. И каквото Ви разказвам сега, представлява повторение на определена степен на едно духовно събитие, което се е състояло на други степени. То е, което се представя чрез символа на победата над дракона от Архангел Михаил. Тази победа над дракона от Архангел Михаил означава, че от царството, в което обитава Архангел Михаил, са изпратени противодействащите сили. Тази победа се осъществява в определена област от началото на четиридесетте години на столетието. Определени духовни същества, чиято задача в духовния свят е била дотогава да разделят човечеството на раси и народи, са – ако мога да употребя този израз – изхвърлени от небето на Земята. Тези духовни същества, които до четиридесетте години са разделили човечеството по такъв начин, повече нямат власт в областта, граничеща със земния свят. Те са свалени сред хора-

та, свалени са сред хората с всичко, което са могли да донесат. В духовната наука този факт се означава като победата на Архангел Михаил над противоборстващите духове, състояла се в края на седемдесетте години на 19. век: свалянето на определени противоборстващи духове на Земята.

Така от края на седемдесетте години ние имаме две неща. От една страна, чрез тези, за които може да се каже, че са с добра воля – ако разбираме израза в правилния смисъл, – от 1879 година на Земята ние имаме проявлението на Духа на Времето Михаил, даващ ни възможност да достигнем до духовни понятия, до одухотворен живот. От друга страна, на Земята имаме противоборстващите духове, които ни съблазняват да отричаме духовността на настоящето. Когато се бори срещу материализма на настоящето, човек би следвало винаги да осъзнава, че не би трябвало да се бори срещу това, което се явява добро в нашата епоха, а срещу лъжите в нашата епоха. Духовете, изгонени от небето на Земята, са всъщност духовете на измамата, духовете, които като духове на препятствията възпрепятстват търсенето на духовното в природното битие. Ако опознаем хората, спуснали се от духовния свят в земна инкарнация след 1841 година и които после са умрели, се вижда как тези неща се разглеждат, бих казал, от другата страна на света. И тогава могат да се коригират много неща, които тук, във физическия свят, трудно могат да се видят.

В началото на 20. век постепенно стана ясно колко е необходимо отново да се посочат различните области на духовна дейност в живота. Обърнаха внимание на този факт главно такива хора, които след 1848, всъщност вече след 1840 година, са взели участие в тежката битка, водена от Архангел Михаил в духовния свят, приключила през 1879 година със свалянето на противоборстващите духове в живота на Земята, където те се намират сред хората. Участници в битката с Архангел Михаил са всъщност хората, които въстават срещу тези духове и се опитват да ги прогонят от полето на дейността си.

Мои скъпи приятели, съществува определен закон, кой-

то гласи, че от всяка точка може да се проследи еволюцията както напред, така и назад. Ако се спрем на някоя точка от историческото развитие на човечеството, можем да кажем: ето един времеви момент, в който се случва едно или друго. Времето минава и човек може да наблюдава събитията, може и да се върне назад във времето. Можем да се върнем от 1879 към 1878, 1877, към 1860, 1850 година и т.н. назад. И тогава може да се наблюдава как се проявява това, което в духовния свят следва да се наблюдава ретроспективно. Тогава ще се види следното. В дълбоката структура на случващите се събития може да се види повторение на това, което ги предхожда. Ако се каже нещо значително с прости думи, то звучи тривиално. Въпреки това искам да говоря с прости думи. Ако разглеждаме времеви момент от 1879 година, можем да отидем напред към 1880 година или да се върнем назад към 1878 година. Ако продължим напред към 1880 година, в дълбоката духовна структура можем да забележим, че това, което се е случило през 1878 година, по определен начин действа така, че зад събитието от 1880 година се намира събитието от 1878 година под формата на действаща сила. А зад събитието от 1881 година отново се намира събитието от 1877 година под формата на действаща сила. С други думи, колкото по-назад се връщаме, линията на времето се обръща: по-отдалечените събития от определен времеви момент назад определят по-отдалечените събития напред от същия времеви момент. Много може да се разбере, ако се разберат тези неща.

Сега Ви моля да си припомните какво казах преди години за 1879 година. Много е важно, скъпи приятели. Моля Ви да направим заедно едно просто изчисление. Да отброим назад от 1879 година до годината, която често съм означавал като другата граница. Винаги съм казвал, че битката, за която говоря сега¹⁹, е започнала в началото на четиридесетте години, около 1841, 1840 г. Бройте назад: 1879, 1869, 1859, 1849 г. и още 8 или 9 години. Бройте напред: 1879, 1889, 1899, 1909, 1914 г. до нашите дни и ще получите същото: 38 или 39 го-

дини. Ако обърнете внимание на 1917 година, ще получите изненадващ резултат. Ще разберете какво дълбоко значение се крие в думите, които казва окултистът: тръгнем ли от едно решаващо историческо събитие, ще открием, че предшестващото духовно събитие се повтаря в следващото.

Зад събитията на настоящето тук, на физическия план, се намират духовните събития, които са започнали през четиридесетте години и които означаваме като борбата на Архангел Михаил срещу противоборстващите духове. Тези духовни събития се намират зад събитията на настоящето. Ние имаме повторение на това, което се е състояло в началото на четиридесетте години. Можете да си представите колко различно изглеждат събитията от настоящето, ако се вземе под внимание тази закономерност. Тогава може би ще се разбере нещо по-дълбоко, което днес преминава незабележимо, което не прониква в душите. Човек ще си каже, че битката на Архангел Михаил срещу противоборстващите сили в известна степен се е върнала в изходната си точка.

Много е трудно да се говори на хората от настоящето за тези по-дълбоки взаимоотношения, защото те енергично отхвърлят тъкмо това, което би могло да им помогне да разберат настоящето и по правилен начин да се намесят в него. Нашето време действително ни налага да се освободим от старите предразсъдъци, налага ни да разберем фактите, да ги осъзнаем. Тук, на физическия план, се случват неща, чиято природа е много по-духовна, отколкото случващото се по друг начин. Това е свързано със слизането на Архангел Михаил в нашата земна област. Мнозина говорят за това слизание на Архангел Михаил в нашата земна област. Но когато е нужно да се задълбочим в този факт, да навлезем в истинските му основи, тогава хората не искат да продължат! Но е необходимо именно в по-широки кръгове на нашето време да навлезе духовно разбиране за важните импулси на нашата епоха. Ето защо е толкова важно през годините на нашите срещи да се прави така, че да не се проспива потокът на събитията, на който в нашето

време тъй силно влияе духът. Проспиването на събитията е характерна черта на нашето време. Хората минават покрай събитията като в сън и може да се наблюдава, че колкото по-решаващо и важно събитие настъпва на физическия план, толкова повече то се проспива от хората. Март 1917 година¹²⁰ – ако мога да посоча конкретен факт – представлява нещо могъщо в своята същност, което ще доведе до толкова значителни неща, за които хората днес си нямат ни най-малка представа. Гротескно е колко малко хората разбират, че днес е необходимо почти всички преценки да се преосмислят, да се преосмисли почти всичко, в което се е вярвало до 1914 година.

По този повод ще си позволя да припомня факта, че през 1910 година в Кристияния изнесох цикъл лекции за европейските народностни души. В първата от тези лекции можете да прочетете изречението, че много скоро човечеството ще бъде призовано да разбере отношенията на европейските народностни души. Многократно е подчертавано в нашите лекции, че погледът би трябвало да се отправи непосредствено към Изтока. Случващото се там е важно за еволюцията на човечеството. Често се казва това, всеки от слушателите ми го знае. И през пролетта на 1914 г. във Виенския лекционен цикъл за живота между смъртта и новото раждане се осмелих да предложа една теза, тезата, че социалният живот на нашето време може да бъде сравнен с определена форма на болест, а именно с карцином. Казах, че в социалния живот се промъква една ракова болест. Естествено в сегашната ни ситуация тези неща не могат да бъдат формулирани по различен начин; но те трябва да бъдат разбрани.

Световните събития в никакъв случай не се разиграват така, че да властва този прекрасен прогрес, който е само една прекрасна легенда на историците, че всяка следващо събитие представлява развитие на предходното, което е развитие на предхождащото го и т.н. Предразсъдъкът, че по-късното събитие представлява развитие на предходното или би трябвало да е такова, да оставим този предразсъдък на хората, които имат

по-малко усет за действителността, за разлика от хората, които би следвало да развиват антропософско мислене. Можем да оставим този предразсъдък, ако е нужно да посоча нещо конкретно, на политиците от старата школа, но още повече на настоящето, докато човечеството иска това. В действителност става въпрос за нещо съвсем друго. Става въпрос за това, че ходът на събитията е като везните; натежава ту едната, ту другата везна. И затова времето от началото на четиридесетте години може да се характеризира по следния начин. От 1840 до 1914 година е имало възможност – 1879 година разделя този период на две части – да се опита по съответстващ начин да се подготви човечеството за духовността, която изисква Архангел Михаил. Имало е възможност да се направи опит в по-голям мащаб да се внесат в човечеството спиритуални понятия, спиритуални представи. Ако нещо такова – тъй като човечеството в новото време трябва да бъде свободно – е било възможно да се предприеме чрез свободната човешка воля, тогава е щяла да се наклони другата везна. Това, което е могло да се постигне по духовен път, сега се освобождава чрез кръвта. Освобождава се, бих казал, по свръхфизичен начин. Това, което преживяваме в нашето катастрофално време, е привеждане на везните в равновесие. Човечеството, което е отхвърлило духовността, трябва да я приеме принудително. И това може да се случи чрез физическа катастрофа.

Можем да потвърдим казаното, ако се опрем на следното. Тук живеем в този физически свят, но всъщност ние сме будни в този свят само в нашите възприятия и мисли, както отбелязах неотдавна. С чувствата си тук сънуваме, с волевите си импулси спим. Това, разбира се, се отнася за хората. Когато чрез имагинация, инспирация и интуиция човек се вживее в духовния свят, който е винаги около нас като въздуха и в който тъй наречените мъртви са заедно с нас и действат със своите импулси, тогава се възприема как животът тук, във физическия свят, е свързан с живота на тъй наречените мъртви. Мъртвите са в състояние да възприемат от сърцата на хората

само спиритуални представи.

Спомнете си за това, което казах преди три дни: когато един човек умре млад, той всъщност, от духовна гледна точка, не е загубен за своите близки. Той остава тук, действително остава тук. Но за мъртвия означава нещо напълно различно да остане тук. Моля Ви да го приемете сериозно, за него отдаването тук означава да успее да изтърпи това битие, да успее да го разбере. Ако мъртвият се намира в семейство, настроено материалистично, което не култивира духовни представи, той се чувства постоянно потиснат. Семейството се явява за него нещо като кошмар, сравним с кошмара, който изпитваме, когато се задушаваме. Само спиритуалните представи могат да прогонят този кошмар и да направят съвместния живот с хората, сред които е останал мъртвият, поносим. Също така казах, че ако един възрастен човек се откъсне от своите близки, в известен смисъл той взема със себе си техните души. Той ги привлича към себе си. Но ако те не са проникнати със спиритуални представи, за него те са също така като кошмар.

Нека сега да разгледаме следното. Може да се научи необичайно много, ако при определени условия наблюдаваме внезапната смърт на човек, възникнала от външни или абнормни вътрешни обстоятелства. Например един човек е убит или застрелян. Така смъртта настъпва по начин, напълно различен от естественото постепенно умирање поради болест. Представете си, че даден човек е застрелян на 35 годишна възраст. Животът му е унищожен външно. Ако куршумът не го беше улучил – разбира се, има кармични зависимости, но това, което ще кажа, е вярно, – ако човекът не беше застрелян, може би щеше да живее още 35 години. Той е имал възможност да живее още 35 години. Това причинява нещо напълно определено. Когато един човек намира смъртта си в разцвета на силите си по насилствен начин, тогава в този миг той изживява изключително много. В един миг той изживява определени неща, които иначе би изживявал за дълъг период от време. Това, което е трябвало да изживее в следващите 35 години, което е тряб-

вало да се проточи в дълъг период от време, се концентрира в един-единствен миг. Защото най-важното, което се изживява в мига на смъртта, е, че в този миг на смъртта се стига до това, човек действително да погледне своята телесност отвън. Той вижда как тази телесност претърпява преход от управление на силите, които тя е имала по-рано, когато душата е била в тялото, към това, че сега се превръща в природно същество, отдаващо се на природните сили, на външните физически сили. Изключително важно в смъртния час е, че човекът ретроспективно съзерцава как неговият организъм се отдава на физическите природни сили. Когато един човек претърпява насилствена смърт, той не само внезапно се отдава на природните сили, които са нормални, но той, като организъм, вследствие на пронизването му от куршума, става подобен на неорганично, безжизнено тяло, той изцяло преминава в неорганичното. Има огромна разлика дали човек постепенно умира или е достигнат от внезапна смърт поради факта, че отвън, от Универсума смъртта нахлува в човешкия организъм под формата на куршум или под друга форма. В този случай се възпламенява безкрайна духовност. Възпламенява се една духовна аура и този, който преминава през портата на смъртта, вижда това възпламеняване. Възпламеняването е много подобно на това, което се случва, когато човек се отдава на духовни представи. Невероятно интересно е да се види, от другата страна, от страната на мъртвите, колко подобна е мисълта, прочувствената мисъл, която има човек, който се наслаждава на художествено произведение или картина, плод на спиритуален живот, или самият той ги създава, колко подобна е тази мисъл на онова усещане, което човек има – без, разбира се, да го осъзнава – поради външно нараняване, да речем, поради нараняване на ръката, причиняващо болка. Има невероятно родство между двата случая.

Сега ще разберете кармическата взаимовръзка между двата случая. Естествено, когато наближиха четиридесетте години на 19. век, много хора знаеха, бих казал, „астрологичните

аспекти“. Само технически израз при окултистите е, когато, за да означат такова събитие като борбата на Архангел Михаил с дракона, казват: това са астрологичните аспекти. Много хората знаеха тогава, че протича едно толкова важно събитие. Мнозина искаха да вземат предпазни мерки, само че другата везна, бих казал, бе прекалено тежка: материалистическите чувства на хората бяха твърде силни. Така че се стигна до най-лошото, до което можеше да се стигне тогава. Виждаше се, че духовният живот трябва да навлезе в живота на човечеството. Много ясно се показваше. Защото през четиридесетте години на 19. век имаше много, много хора, които разбираха знаците на времето и бяха убедени, че в човечеството трябва да се влее духовният живот. Ако този духовен живот бе настъпил от самото начало на четиридесетте години, на човечеството щяха да бъдат спестени много катастрофи. Защото това, което се случи, въпреки това щеше да се случи, но в друга форма. Каквото е кармично необходимо, то се случва, но може да се появи в различни форми. Винаги трябва да го имате предвид.

Искам да кажа ясно: когато днес човекът разсъждава за това, което трябва да се случи в социалната област или в други области, той може да го направи по два начина. Той може да представи програма, може да формира понятия, които са прагматични, може да измисли какъв трябва да стане светът в определена област. Може да се направи в прекрасно звучащи думи. Човек може да се къдне в тези думи, все едно са догми, но като резултат не следва нищо, абсолютно нищо! Човек може да има най-прекрасните идеи за това, което би трябвало да се случи, но от тях не следва нищо. Идеите, независимо колко са хубави, не водят до нищо. Измислените програми са най-безползното нещо в живота. Напротив, може да се направи нещо друго – и някои хора стигат до това без специално ясновижда-не, – човек може просто чрез наивно, интуитивно познание на настоящите условия да се запита: какво ще се случи през следващите 20-30 години? Какво е заложено във времето, какво се стреми да се реализира? Човек може да каже, когато е разгадал

какво се случва във всеки случай: има избор, или да се насочи разумно развитието в посоката, която произтича при всички обстоятелства – тогава нещата са добри, – или да остави всичко на самотек, да го проспери – тогава нещата се случват чрез катастрофи, тогава избухват революции, предизвикват се катаклизми и т.н. Никаква статистика, никаква програма, колкото и прекрасно да е измислена, няма стойност. Стойност има само наблюдението на това, което се намира в лоното на времето. Това трябва да се приеме и да се ръководи от намеренията на настоящето.

През 40-те години имаше много хора, придържащи се към програми, които постигаха победи над малцината, разбиращи казаното току-що от мен. Правеха се всевъзможни опити за спиритуализиране на човечеството. Например се появи спиритизмът, представляващ само опит да се спиритуализира човечеството чрез непригодни средства, който иска да разкрие духовния свят, като го реформира по материалистичен начин. Дори в мисленето си човек може да бъде напълно материалист. Например човек е материалист, когато казва: да, но една или друга част от човечеството има право, защо духовните сили не се намесят, за да му помогнат? Колко често се чува днес: защо духовните сили не се намесят? Наскоро отговорих в по-абстрактна форма: в настоящето човечеството е свободно. Тези, които питат „защо духовните сили не се намесят“, изхождат от вярата, че вместо призрци хората трябва да правят политика. Би настъпил наистина лесен прогрес, ако вместо призрци хората провеждаха необходимите реформи. Разбира се, те не го правят, защото хората трябва да са свободни. Очакването на призрци е нещото, което обърква хората, то отвлеча вниманието им от това, което трябва да се случи. Такова е времето, когато, от една страна, човечеството, в съответствие с живота си, развиваше прецизни духовни понятия, живеещи ясно при някои хора, от друга страна, то бе подложено на най-силни материалистични изкушения. Хората просто не можеха да различават прецизните духовни понятия и усещания, от една

страна, и това, което, от друга страна, пристъпваше към тях като изкушения и противодействаше на овладяването на това, което имаха в себе си като духовно. Ето защо – тъй като не се разбра своевременно как трябва да протече развитието – настъпи нашата катастрофална епоха. Тежкото настоящо време се яви по необходимост. Без него човечеството би потънало още по-дълбоко в неверие към самото себе си. Още повече щеше да стигне дотам, развивайки спиритуалност, да отрича тази спиритуалност.

Такъв е задният план на историческото развитие. Изхождайки от този заден план, бих искал да осветля много неща, намиращи се на преден план, но поради разбираеми причини това не е възможно, особено в настоящето. Всеки сам би могъл да си изясни за себе си какво живее в непосредственото настояще, разглеждайки неговия заден план.

Проспиването, което описах, означава, че човек охотно пропуска да види ъглите и контурите на живота. Такова пропускане поражда компромиси. Има времена, подходящи за компромиси. Случилото се през четиридесетте години на 19. век е било време на компромиси. Но нашето време не е такава. То ни поставя задачата да видим нещата такива, каквито са, с техните ъгли и контури. Но то също внася в човешката душевност склонността, тъкмо защото тези ъгли и контури са налице, сънливо да се затворят очи за тези ъгли и контури. Казаното от мен може да се види във връзка с най-големите и значителни събития на човешката еволюция.

Това се отнася и за най-великото събитие в човешката еволюция: Мистерията на Голгота. Познаваме всички тълкувания на Мистерията на Голгота в хода на теологичното развитие на 19. век. От времето, когато Лесинг¹²¹ е говорил за Мистерията на Голгота, до философа Дреус¹²², е казано какво ли не. И може да се каже, че цялото теологично развитие на 19. век дава ясно доказателство, че хората напълно са се отучили да разбират нещо по отношение на Мистерията на Голгота. Но има някои много интересни публикации, касаещи Христос

Исус. Например една датска¹²³, написана изцяло от гледната точка на днешните естественонаучни мислители. Авторът казва от своята гледна точка: аз съм психолог, физиолог, психиатър, разглеждам Евангелията от моята гледна точка. Какво заключение прави той? В смисъла на съвременната психиатрия, така, както тя може да прецени, авторът стига до заключението, че образът на Христос Исус, даден от Евангелията, е образ на болен. Христос Исус може да се разглежда само като лице, страдащо от безумие, от епилепсия, болестни видения и др. под. Налице са всички симптоми на тежко умопомрачение. Когато се прочетат най-важните места от тази книга, както направих неотдавна, хората се ужасяват. Разбираемо е. Хората се ужасяват, когато считаното от тях за свещено се разглежда като болестни симптоми. Но какво се крие зад това? Истината е, че от един голям брой нечестни хора, правещи компромиси, се надига един, застъпващ изцяло естественонаучната гледна точка, който не прави никакъв компромис, а казва: аз съм учен и понеже съм такъв, трябва да говоря така, както говоря сега, защото това е факт.

Ако хората честно застанат на гледната точка, застъпвана от естествената наука, тогава трябва да достигнат до подобни възгледи. Тогава са налице тези ъгли и контури, не може да бъде иначе. И не може да се постъпи другояче, независимо дали се отхвърля естественонаучната гледна точка и се преминава към духовнонаучната гледна точка – тогава човек също остава честен, – или честно се остава на гледната точка на естествената наука, освен да се разглеждат нещата без компромиси, както прави един такъв ограничен, но честен в своята област човек, който е последователен в своята ограниченост, без да я маскира. Трябва да се приеме тази гледна точка. Ако хората видят, че днес са необходими много нюанси, когато те се явяват осветляващо, тогава ще разглеждат живота без компромиси.

Неотдавна ми попадна интересна бележка от книга, която вече ми бе известна, но тъй като книгата не е тук, ще Ви

прочета само написаното в нея. Фактът, че ми попадна подобна бележка, свидетелства, че днес е възможно всичко.

„За всеки, седял на гимназиалния чин, остават незабравими часовете, в които, изучавайки Платон, се е „наслаждавал“ на беседите между Сократ и неговите приятели. Незабравими поради скуката, излъчвана от тези беседи. И може би си спомня, че е намирал беседите на Сократ за изключително глупави, но, разбира се, не е посмявал да го признае, защото човекът, за когото ставаше дума, бе Сократ, „най-великият философ“. Тази напълно неоправдана оценка за храбрия атинянин е напълно ликвидирана от книгата на Александър Мошковски¹²⁴ „Сократ идиотът“. В тази малка, занимателна книга полиисторикът Мошковски се заема със задачата напълно да лиши Сократ от неговата слава на философ. Заглавието на книгата „Сократ идиотът“ трябва да се приеме буквално. Няма да се заблуждаваме, ако приемем, че книгата би предизвикала още научни спорове.“

Би могло да се приеме за ужасно, че е написано нещо такова, нали? Но аз не го намирам за ужасно. Намирам го за оправдано и честно от страна на Мошковски. Защото според понятията и усещанията си, ако иска да остане последователен, Мошковски не може да постъпи по друг начин, освен да нарече Сократ идиот. Това е понятно. И когато го прави, той е по-честен от мнозина други, които според възгледите си би трябвало също да нарекат Сократ идиот, но поради компромис не го правят. Мисля, че не е необходимо да казвам, скъпи приятели, че не следва, излизайки въвн от този Мюнхенски клон, да се разпространява, че съм съгласен с мнението на Мошковски, който нарича Сократ идиот. Надявам се, че разбирате какво всъщност имам предвид.

Също така трябва да се признае, че хората в нашето време достигат до определени преценки, като прибегват единствено до компромиси. Не може да се мисли за душевните заболявания, както психиатрията мисли днес, и да не се напише книга, подобна на тази, написана от датския автор за Христос Исус.

Не е възможно. След като не е отхвърлил тези понятия, заменяйки ги с духовни понятия, човек не е искрен, ако не застъпва гледната точка, че Христос Исус е душевно болен. И когато се запознае с възгледите на Александър Мошковски, с теорията му за радиацията, с квантовата му теория – трябва просто да се познават такива хора, трябва просто да се запознаем с възгледите за границите на познанието, за устройството на света, които Мошковски има, – човек, ако е последователен и честен, няма да смята Сократ и Платон за нищо друго освен за идиоти.

Към импулсите, особено необходими на човечеството, спада преди всичко следният: да се отхвърлят компромисите, да не се правят компромиси, най-малкото на душевно ниво. Изключително важно е това да се приеме като изискване на нашето време. Защото към най-важните импулси на Духа на Времето Михаил спада импулсът да се влива яснота в човешките души. Ако искаме да следваме Архангел Михаил, е необходимо да се влива яснота в човешката душа, да се преодолява сънливостта. Тази сънливост навлиза и в други области, но днес преди всичко е необходимо да се видят последствията от едно такова нещо. В по-ранни времена нещата са били други. В по-ранни времена, през столетията, когато преди Архангел Михаил европейското човечество е било управлявано от Габриел, е било така, че това, което човекът е правил като компромис, отслабвало влиянието на духовния свят. Михаил е духът, работещ в най-висша степен със свободата на хората. Михаил върши правилното. Не бива да мислите, че Михаил не върши правилното, той го върши. В несъзнаваните области на душата у всеки човек днес рядко са очертани контурите и ъглите на духовния живот. Той е там. Този, който има заложба – дори и да е все още съвсем малка – да извлича това, което съществува в дълбините на душевния живот като скрита визия, знае, че всичко, което днес живее в душата, се гради на конфликти и раздори. Той е наясно, че в душите живеят заедно съвременната материалистична психиатрия, която не се притеснява да види в Христос епилептика, и признанието на Христос Исус.

Той знае това. Ако поне малко се осъзнават нещата, ако някой има малко способност за осъзнаване на нещата, тогава той ще е наясно за какво става дума. Би било интересно, ако някой добър художник, който притежава реален усет за настоящето, нарисува „Христос, видян от някой съвременен психиатър“, и изрази експресионистично това, което се разиграва. Би било много интересно какво ще произтече, ако художникът има истинско разбиране за това, което се разиграва днес в дълбините на душевния живот.

Виждате ли, в нашето време трябва да се задълбочим, ако искаме да разберем какво се разиграва на повърхността на живота. От друга страна, трябва да се схване, че хората се поддават на малодушие, че им липсва смелост, когато е нужно да пристъпят към тези въпроси. Това е другото, което е необходимо в настоящето: смелост, дори известна дързост по отношение на възгледите, на мисленето, дързост, която не притъпява понятията, а ги прави възможно по-язвителни. Казах всичко това, за да ги наблюдава всеки, доколкото са му достъпни духовно. Човек може да ги наблюдава, ако действително иска да наблюдава духовния живот на настоящето. Всичко, което тъкмо днес трябва да се каже, може да се извлече от външните събития. Духовният изследовател може да го опише само по-прецизно, защото вижда неговите скрити причини. И когато научава описанията на скритите причини благодарение на духовния изследовател, човек открива в тези събития потвърждение за това, което например бе описано днес.

Днес някои хора питат какво всъщност трябва да се прави. Толкова е очевидно какво трябва да се прави. Може да се каже: трябва да се отворят очите, тоест духовните очи! Отворят ли се очите, идва и волята. Волята зависи от мястото, на което се намира човек. Не винаги е възможно, в съответствие с кармата, да се върши правилното, но човек трябва да опита да си отвори очите духовно. Днес често се случва така, че когато човек опита да представи в думи пред хората нещо, което е необходимо за настоящето, те бързо затварят очи. После бързо се

отвърщат от него. Това е само накланяне на везните в другата посока.

Когато се говори по този начин, лесно може да се помисли, че всъщност се критикува епохата. Нямам предвид това. Каквото имам предвид, е да се обърне внимание на това, което трябва да навлезе в човешките души под формата на импулси от духовния свят, ако искаме да преодолеем катастрофалното време, в което сме навлезли. Както казах, за съжаление не е възможно да се навлезе в конкретни детайли. Но всеки може да го направи за себе си.

ЕДИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Мюнхен, 2 май 1918 г.

Днес, в първия ден на обсъжданията в клона, нека да обърнем внимание, както съответства на условията на времето, на това, което като светлина от нашето духовнонаучно движение може да осветли неща, с които се среща човекът в нашето време. Тези неща се явяват, пораждащи въпроси, изискващи да се изпълнят задачи, задачи, поставени в най-висш смисъл от Духа на Времето. И от разбирането им от всеки отделен човек може да зависи много в съдбата на човечеството в близко бъдеще. Да започнем с нещо близко. Вие забелязвате, че в известен смисъл от дълго време е настъпила промяна на отношението от страна на външния свят спрямо нашата антропософски ориентирана духовна наука, промяна на отношението, стигаща дотам, че тук или там се забелязва една нарастваща враждебност спрямо духовната наука. Само този, който не оценява по правилен начин историята на духовното движение, може да се изненада от факта, че е настъпила такава промяна на отношението. Тя ще става все по-явна. Доколкото едно такова движение се ограничава в определени сектантски стремежи, доколкото се държи така, че тук или там в различни градове някои хора се събират, преследвайки сектантски интереси, дотогава на подобно движение ще се гледа с определено снизхождение, което би могло да се превърне в нещо различно, но като цяло не е необходимо да се взема на сериозно. С времето то ще изчезне, а сектантските неща могат да се използват за нещо друго. Такова отношение спрямо нашето движение беше налице в продължение на много години във външния свят, а враждебността възникваше малко или повече локално от това общо отношение. Но нещата се промениха поради факта, че от наша страна се полагаха все повече усилия да се премахне сектантският характер в движението, макар че тъкмо в рамките на нашето Общество все повече нарастваше съпротивата сре-

щу мерките за премахването на това сектанство, срещу обединяването с всеобщата култура на настоящето. Беше необходимо да се предприемат енергични усилия срещу съпротивата и враждебността по пътя към обединението със стремежите на културата на настоящето. В бъдеще ще е необходимо хората не само да се събират и по удобен начин да си четат лекции и др. под., – въпреки че, разбира се, това е прекрасна интимна задача, – но ще е необходимо да разберат какво искат да направят хората тук или там, да се присъединят към това, което се иска тук или там, та именно благодарение на промяната на обстоятелствата и противопоставящите се движения на външния свят да се намери това, което трябва да бъде намерено за настоящето благодарение на антропософски ориентираната духовна наука.

И една много важна задача за нашите приятели ще е да се развие необходимата подвижност на духа, за да се излезе от удобството, сигурността, топлотата на затвореността. Необходимо е, но необходимостта все още не е усетена навсякъде. Така че трябва да се запитаме как в бъдеще едни или други импулси от нашето духовно движение ще се съгласуват с това, което е остаряло или отново ще възникне, или с вярата, че нещо може би е ново, как ще се съгласува с такива движения идващото от нас? Как ще се формира то?

Преди всичко, въпреки привидното съгласие от една или друга страна, ще се засили особено много съпротивата от страна на официалните представители на религиозните мирогледи. Тези официални представители на религиозни мирогледи, от чиито среди ще се появяват отлични познавачи на нашето движение, в своята многочисленост постоянно ще подчертават това, което могат да изведат именно от наследството на своите възгледи. И те ще намерят съгласие при масата хора на днешното време, които, разбира се, не вярват на авторитети, но се поддават на влиянието на всеки авторитет. Особено трудно ще стане разпространението на духовнонаучното съдържание при такова настроение, основано на едно изключително

удобство, с което са свикнали човешките души, да се търси връзката с духовния свят. Колко много хора в настоящето казват: ах, идват такива духовни изследователи, конструиращи етажи от йерархии! Трябва да се премине през йерархиите на ангели, архангели и т.н., за да се достигне до висшата духовност, до висшата божественост. Такива хора намират това за твърде „интелектуално“, за да го следват. Те се уповават на прости, както ги наричат, наивни настроения, чрез които душата, посредством вътрешно силно изживяване, може да достигне Бог или Христос. Днес отново и отново може да се чуе от доброжелатели: непосредствено изживяване на най-висшата божественост! Защо е нужно такова многочислено йерархично посредничество, за да се стигне до духовно познание? Благодарение на простичко детско изживяване човек може да се свърже с висшата божественост.

Но тогава трябва да се запитаме, какво се случва в душите на тези, които наистина с известна честност, дори ако такава честност е удобна, характеризират стремежа си, говорейки за божественото, което изживяват. Има хора, преживяващи известен подем в душевния си живот, така че всичко, което наричат божествено, духовно, им изглежда по друг начин, отколкото по-рано. Някои го наричат евангелизъм, други – по друг начин, не в това е въпросът. Налице е вярата, че такива хора са открили достъп към висшата божественост по детски, наивен начин. Някои хора си представят наистина простичко изживяването на Христос в душата. Какво изживяват те в действителност?

Изхождам от това, че преживяванията, които се имат предвид, са истински, че хората действително изживяват нещо, че те наистина изпитват подем в душевния си живот. Изхождам от едно напълно искрено убеждение. Подхождам без предубеждение към традиционните вероизповедания. Това, което преживяват такива хора, е най-близката духовност, която може да се изживее. Какво представлява тя? Тя е съществуването от йерархията на ангелите, предназначено за водач на

човека, което човек може да нарече както си иска: Христос, най-висш бог! Не става въпрос за това, как се нарича то, а за това, какво представлява то в действителност, какво наистина се приближава до душата, ако човек има честно, истинско преживяване. Това е ангелът. И само този ангел човек смята за най-висш бог. Твърде удобно е да му се припише нещо друго. Най-близкото, което се преживява, се означава като личен бог, като се конструира най-егоистичната религия, която може да се конструира! Не става въпрос за това, всички да са съгласни с назоваването на нещата по един и същи начин, защото когато тези хора не искат да преживеят нищо друго освен споменатото, всеки преживява само своя ангел, моли се на своя ангел. И когато толкова много проповедници говорят за единния бог, за очевидния монотеистичен бог, в действителност говорят само за милионите ангели, на които хората се молят и им дават едно и също име. Така хората изпадат в заблудата, че милионите същества са едно-единствено. Това е действителността, което означава, че тези хора се отдават на илюзия, когато искат да се свържат по този начин с егоистичния бог.

Има външни признаци за това, което казах. Опитате ли се да прибегнете до научните средства, необходими при тези обстоятелства, ще разберете нещо странно. Опитайте се днес с тяхна помощ да установите произхода на една често употребявана дума. Ще намерите една дума, за която всички учени в езиковата област ще кажат, че не могат да установят нейния произход. Думата „Бог“ и прилагателното божествено. Вземете речника на немския език, обяснението на думата „дух“ в речника е що-годе задоволително, но не е така с думата „Бог“. Така ще разберете, че не се знае откъде произлиза думата Бог. Има всевъзможни хипотези, но не се знае откъде произлиза тази дума. При такъв научен резултат ще се стъписа ли човек пред твърдението, че мнозина говорят за Бог и божествено, без изобщо да знаят за какво говорят? Напълно разбираемо е, че щом употребяват дума с непознат произход за нещо таква, те наистина искат да я използват за това. Нещата са много

по-сериозни, отколкото се признава. Но човек не иска да стигне до същината им. Човек изобщо не знае колко силно живее във фразата и колко щастлив се чувства да може да живее във фразата. Това е едното от нещата. Но може да се открие още нещо.

Ако се изхожда от реалността, която хората преживяват, ако днес, дори и да прекрочват границите на вероизповеданието, говорят за своя бог, преживявайки го в душата си – те могат да се наричат мистици или теософи, – твърде често може да се чуе да се казва, че става въпрос за това, да се изживее бог вътрешно, човек да стане едно с него! С какво всъщност човек става едно? Ако се проследи с какво човек става едно цяло, без да го познава, това не е нищо друго освен собствената душа, каквата е била преди зачатията, както е живяла между последната смърт и раждането, преди да встъпи в земното битие чрез раждането. Дори да иска най-искрено да е религиозен, днес човек се моли на своя ангел или на своя аз, какъвто е бил преди последното раждане. Нарича го свой бог и го облича с думи от неизвестен произход. Но в действителност това, което чувства да се издига от несъзнаваното, е самият той. За виждащия действителността е куриозно, че от всички амвони се говори за предопределението, доколкото то не е мислимо без повторението на земните животи, така че всъщност се говори за повторение на земния живот, за собствения аз, който преминава през различните земни животи, но същевременно се отрича фактът за съществуването на повтарящите се земни животи. В действителност не се говори за нищо повече от това, което антропософията иска да направи съзнателно познание за човека.

Хората считат, че е необходимо да се даде на това нещо име от непознат произход. Всъщност те говорят за това, което едва просветва от подсъзнанието, което може да се преживее в мистично настроение. Наричат го единение на човека с Бог. В действителност е единение на човека със самия себе си, със своя аз, какъвто е бил преди раждането. Наричат ли го Бог, изискват ли от хората да му се молят, по този начин се изисква

от тях да се молят на самите себе си. Богослужение към самия себе си днес често е това, което се реализира като религиозен култ. Днес е необходимо да се каже това, тъй като то посочва цялата сериозност на действителността. Но в същото време е неудобно, защото открива ужасно огромната лъжа, пронизваща живота ни. До тази житейска лъжа всъщност води събитието, което вече бе споменато: през 869 година на Осмия вселенски мнимо събор в Константинопол е премахнат духът. Споменах, че философските, непредубедени хора, опирайки се на тъй наречената безусловна наука, днес говорят, че човекът се състои от тяло и душа. В действителност той се състои от тяло, душа и дух. Но през 869 година се забранява да се говори за духа. Нищо не се отхвърляло толкова много от християнските философи на Средновековието, колкото говоренето за тъй наречената трихотомия, за духа.

Когато трихотомията е изоставена – от нея например все още изхожда Дионисий Ареопагит, копия от творбите на когото са направени през 6. век; във всички тях се говори за висшите йерархии, – когато човек се е разделил с това, срещу което в днешно време така ревностно се бори, с древния Гнозис, който, разбира се, днес се явява в различна форма, но по своето време е бил на огромна висота, когато човек се е разделил с него и се е обърнал към удобството на интелекта, на него му е било отредено постепенно да започне да говори за нещо, което на душевно ниво води до една ужасяваща житейска лъжа. Нищо чудно, че духовната наука, тъй като трябва да казва истината за нещата, днес провокира най-ожесточена враждебност. Днес хората обикновено не навлизат в това, което изразява тяхната душевност, в действителност голяма част от човечеството напълно се е отучила от вслушване в душевното.

Понякога се появяват гротескни примери на повърхността. За хората изобщо не е важно какво се казва в действителност, а е важно те да кажат нещо, без значение подходящо ли е или не. Това не е изолирано явление, а е типично явление,

среща се на всяка крачка. Не стотици, а хиляди примери мога да Ви дам. Има го в литературата, има го в цялата картина на света.

Но с тези неща, с това душевно настроение на настоящето е силно свързано това, което изобщо импулсира настоящето, което движи настоящето и в крайна сметка го доведе до тази катастрофа. Това трябва да се напомня отново и отново. Винаги има хора, подтикнати да говорят за любовта към ближния, да говорят за това, че трябва да се отнасяме с разбиране и любов към другите. Но реално няма нищо такова, в действителност основното настроение е същото, което се изразява от Фриц Маутнер¹²⁵ в случая с Бол, който страшно ругае друг човек, който всъщност е напълно съгласен с него. В тези неща се изразява нещо характерно и типично, което ясно се показва в настоящето. Само ако развие воля да вниква в тези неща с разбиране, човек ще открие необходимата опора да продължи напред, в смисъла на човешката еволюция, от мястото, на което е поставен днес от своята карма.

Преди всичко трябва да се разбере следното: човек ще трябва действително да разгледа това, което се е развило в човешкото същество от последната смърт до сегашното раждане. Човек не трябва повече да се заблуждава, да си създава илюзии благодарение на себеобожествяване, на молене на самия себе си, наричайки Бог това, което всъщност се явява в него като негов същински аз. Човек не може повече да се отдава на такива заблуди, а трябва да разгледа това, което се внася във физическото му битие като наследство от духовните светове чрез неговото раждане. Всъщност къде се намира то? Да, скъпи приятели, ние носим всичко това със себе си, внасяме във физическото битие огромно богатство от мъдрост и духовност чрез нашето раждане. Къде се намира то? Когато се раждаме, ние всички сме толкова мъдри, изобщо не можем да повярваме колко сме мъдри. Но къде се намира тази мъдрост? От една страна, по магичен начин тя се съдържа в нашата телесност, от друга страна – в нашата съдба. От съдбата тя иска да се

освободи. В съвременния времеви цикъл на човечеството е заложено, наследството да се освободи чрез свободната дейност на хората, да се издигне като по-висше азово познание на това, което по магичен начин се намира в самите нас и нашата съдба. Можем да стигнем до определено разбиране на казаното, ако си изясним, че днешният човек живее по различен начин от човека на минали културни епохи.

Искам да припомня нещо, което вече бе споменато тук. Споменах, че в първия културен период на следатлантическото време човекът е живял по различен от сегашния начин. Той се е вживявал духовно-душевно в това, което е живяло в тялото му. Така, както ние днес като деца изживяваме смяната на зъбите като особен прелом, така човекът на първия следатлантски културен период е изживявал до петдесетата си година своето телесно развитие. После идва време, когато човек изживява това само до четиридесетата си година, по-късно – до тридесетата. Днес изживяваме тези неща само до двадесетата година. До двадесетата година днес човекът изживява това, което протича в него телесно. После той до известна степен се еманципира. Повече не може да изживява това, което живее в низходящото развитие на живота. Може да го изживява само ако душевно се импулсира от духа. Духовната наука трябва да даде импулса за преодоляване на това, което е заложено магично в тялото или в съдбата ни. Днешното образование още дълго няма да стигне до това, да не говорим за напредък. Трябва да се прозре, че в най-ранна възраст трябва да се заложи в хората импулс, позволяващ на хората да разберат как да остаряват. Хората днес не разбират как да се остарява. Най-много да разберат, че косите им са посивели или – днес твърде често – са оплешивели рано и др.под. Но не е това, което може да се случи с човека: очакване, изпълнено с надежда очакване на всяка нова година с увереността, че остарявайки, всяка следваща година човек изживява нещо, което изобщо не може да изживее по-рано. Всяка година носи нещо ново, всяка нова година донася ново откровение, ако човек е в състояние

да го използва.

Хората трябва да бъдат завладени свободно от настроението, чрез което да си казват: сега ставам на двадесет години, от тридесет до четиридесет ще изживея нещо, което днес все още не мога да изживея. Трябва да чакам и тогава ще ми се открие. Само помислете напълно сериозно в детайли какво всъщност би означавало, ако възпитанието работи така, че човек да гледа хода на живота си с надежда и очакване. Днес е широко разпространено противоположното настроение. Хората искат да ги избират в държавния парламент или други парламенти в младежка възраст, понеже вярват, че човек е зрял на младини, вече е готов да се справи с всичко. Днес често ще чуем как някой младеж или девойка заявяват: това е моята гледна точка! Днес вече всеки има гледна точка в най-ранна възраст. За хората е напълно непознат животът в очакване и надежда, че същият живот крие тайни, които се откриват постепенно. Би било много важно, ако това навлезе в нашето образование. Тогава човек ще има волята постепенно да освободи това, което е заложено магично в тялото и съдбата ни.

Във всеки случай културата, така, както се е развила постепенно, трябва да се разглежда по изцяло нов начин, ако се иска да се получи яснота по тези неща. Трябва да се запитаме: как се намира правилната гледна точка, за да се освободи това, което е заложено магично? Да, може би трябва, освен този въпрос, да се постави и друг: защо е нужно да се освободи това, което е заложено магично? Не е ли много по-удобно то да остане долу в тялото, в нервите и кръвта? Така то ще е спокойно, докато човек умре, и ще навлезе в другия свят. Там то ще продължи своето битие. Остава се на нервите, мускулите, на съдбата това, което е заложено магично. Защо да се освобождава? То трябва да се освободи напълно, защото по пътя си духът следва напълно определени закони. Това, което сме получили като наследство от духовните светове, иска да се освободи от своето пленничество. И то се случва, когато се приеме в съзнанието. Заложено в тялото и съдбата иска да

се издигне към нашето съзнание. То трябва да живее в нашето съзнание, а не магично в нашата нервна и кръвоносна система, в нашите мускули и кости. Остане ли в нервите, мускулите, костите или в неопределената, пасивна съдба, тази духовност ще се преобразува в нещо друго: в зли сили. Необходимо е чрез съзнанието да се внесе в живота. Остане ли извън съзнанието, свързано с човека, то се преобразува или в луциферични, или в ариманични сили, постепенно се предава или на Ариман, или на Луцифер.

Дълго време обаче нашето западно културно развитие разчиташе на луциферични сили и сега започва, благодарение на много специален авторитетен духовен поток, да разчита на ариманични сили и да продължи да живее с тях. Човекът е длъжен да се въведе в живота, да намери мястото си в живота. Така е възпитаван. Той развива определени импулси, определени усещания, определени чувства. Но за какво особено служат тези импулси и чувства? Огледайте се, намираме се в упадък, но през столетията означаваха твърде много ордени, отличията, титлите, ранговете. Но какво се крие зад всичко това? Чувства, усещания, насочени към това, да се развиват пориви, възжеления, да се развива луциферичното начало в човечеството. Помислете, колко много луциферичен елемент е устремен към човешката природа, отглежда се в нея, та по околния път чрез луциферичното да се постави човекът на мястото, на което са искали да го поставят. Това беше луциферичният период. Той изчезва. Едва ли има нужда да се говори много за него, защото случващото се в тази област изчезва. Дори и хората да не вярват, скоро ще го видят. Говори се за нещо, което изчезва, когато се говори по същество за луциферичните културни импулси.

Но ариманичното начало настъпва в ужасяваща форма. Ето пример. Сега през германската и през другите културни научни джунгли тече известна кампания – както я наричат, – която обещава толкова много за култивирането на човечеството в бъдеще. Това е, което наричат тест за интелигентност,

тест за човешкото дарование. В рамките на научния свят на новото време избуяха много странни растения – известни психолози, известни експерти по въпросите на душевността. Те упражняват експериментална психология, те експериментират с хората, за да изследват душевното начало. В последно време тези хора са ангажирани и с младежта. Тъй като старата изпитна система и старият социален ред повече не ги устройват, те се обръщат към младежите и проверяват способностите им, така че, както бе казано, да се постави правилният човек на правилното място. Разбира се, трябва да се започне с децата. Първо се проверява способността за схващане, като се провеждат всевъзможни експерименти: колко бързо едно дете решава една или друга безсмислена задача, в която би трябвало да е вложен някакъв смисъл. После се тества интелигентността, тества се и паметта. Например интелигентността се проверява, като на детето или на младежа се предлагат две думи, по възможност без никаква връзка помежду си, да кажем, например „огледало“ и „разбойник“. После на няколко младежа, чиято интелигентност искат да проверят, се предлага да свържат по смисъл тези думи, да кажат как биха искали да свържат тези две думи. Някой ще каже: и един разбойник, когато погледне в огледалото, може да се огледа. Него ще го считат за най-неинтелигентен. Друг ще измисли: този, който може да бъде ограбен или дори убит от разбойника, има огледало; в него вижда отдалеч приближаващия се разбойник и така може да се спаси. Това е едно по-интелигентно момче или по-интелигентно момиче. Сега се предлагат списания, в които са описани ужасяващи методи за измерване на интелигентността. Тези методи се развиват и анализират като особено достижение на съвременността. По този начин се проверяват интелигентността и паметта. Процедира се статистически. На този, който разкаже за това, което например може да произтече между разбойника и огледалото, се поставя оценка, а който съумее да открие най-много остроумни взаимовръзки, се смята за най-интелигентен. Това е младежът или девойката, на които

се оказва всевъзможна подкрепа, за да се изпратят в специални висши учебни заведения и др. под. Характерното за тези неща, славещи се днес за особени достижения на човечеството – и най-добродетелните педагози с цялата си енергия се хващат за тези тестове за надареност, – е, че по този начин изобщо не се достига до душевното, а в човека се проверява само какво е заложено ариманично в неговата телесност, че по този начин само се проверява колко силно може да се развие Ариман чрез един или друг младеж. Това, което по този начин се въвежда в човешката култура, представлява ариманически импулси. Но днес човек се отдава на такива илюзии и заблуждения.

Значителното в нашето духовнонаучно развитие трябва да е, че се разпознава неговата сериозност. Естествено в тесни сектантски кръгове хората могат да се събират и, както казах, да се четат лекции в семеен комфорт. Няма нищо лошо, случващото се отвън не причинява нищо лошо. Но когато тази духовна наука постепенно започне да се разпространява, започва да се проявява и сериозността. И тази сериозност може да се състои само в това, че човек трябва безусловно да установи връзка с развиващото се около него. Необходимо е тези неща да се разбират, и то толкова дълбоко, колкото е възможно. Необходимо е да се развива подвижност на духа, която прави възможно излизането от сектанското и постигане на разбиране за това, което трябва да се съдържа в нашето духовнонаучно движение. Защото от духовната наука трябва да възникнат различни импулси, които са здрави импулси, за разлика от всевъзможните импулси в нашето време, носещи упадъчен, декадентски характер. Преди всичко е необходимо хората, които искат да влязат в този духовнонаучен поток, да са духовно свободни, духовно самостоятелни.

При нас вярата в авторитета е изключена, необходимо е само усвояване на свободно, независимо мислене. Защото нищо от това, което се казва в духовнонаучната област, не може да се генерализира, да се обобщава; всичко се разглежда индивидуално, конкретно за всеки отделен случай. Налице е

определено удобство в това, човешкият дух твърде често да се стреми към генерализиране на нещата, но това не може да се случва, що се отнася до духовната област. Днес наистина е необходимо човек да се открие за такива познания, които не остават при абстрактното, неопределеното, мистичното, а се вливат в действителността благодарение на разбирането на духовното. Човек може да вярва, че е велик мистик, че върви по самотния си път, незасегнат от светските събития, убеден, че изживява Бог в душевния си мир. Но всичко това е слаб духовен живот, толкова слаб, че не прониква в това, което във в света е налице като действителност. Настоящото няма нужда от такива мистици. Отделният човек може да е такъв мистик, доколкото се отдава на удобната вяра, че преживява нещо възвишено в душата си. Но настоящето се нуждае от силна духовност, проникваща в непосредствената действителност. Тя няма нужда от просто говорене за висшите йерархии, а от проникване в същността на висшите йерархии, че изхождайки от такова познание за същността на йерархиите, човек да може да стигне до прозрение за това, което ни заобикаля на Земята. Защото сега започва времето, когато човешкият ред вече не може да бъде установен по друг начин, освен чрез истинско прозрение за същността на това, което се развива тук на Земята, дори и да е неудобно да се научи на него.

Прочетете цикъла, който прочетох в Крестияния дълго време преди войната относно подготовката на днешните времена, цикъла за отделните народностни души, за структурните взаимовръзки на отделните народи. В него ще видите, че може да се вземе на сериозно това, което е известно за по-висшите йерархии, че то може да се приложи по отношение на земната конфигурация. За настоящето е необходимо такова познание. Защото то може да бъде практическа основа за онова, което следва да се предприеме в бъдещето. Ще трябва да се разбере какво трябва да се прави не от лозунгите на писачи и оратори, които днес говорят за европейските народностни особености въз основа на това, което наричат свои наблюдения, а ще трябва

ва действително да се проникне в това, което живее на Земята като импулси от областта на духовното.

Разбира се, днес се смята, че някой, преживял нещо, трябва да каже нещо при всички обстоятелства. Да, мислите ли, че всеки, водил притъпен живот в някое село в Прованс от 1789 до 1800 година, може да каже нещо умно за Френската революция? Той е преживял събитията. Но този факт не значи, че той ще има да каже нещо съществено по въпроса! Също така многочислени гълпи могат да пътуват до Америка, Италия и, както казват, да съдят за страната и хората. Но казаното от тях няма особена стойност за преценката на това, което е нужно. То зависи от факта, дали човек има възможността да проникне в подосновите на битието. За това е необходимо, от една страна, да не се приема или отхвърля произволно материализмът, да не се приема или отхвърля спиритуализмът. Изследователят на действителността, духовният изследовател, в нашия смисъл, трябва да стане едно цяло с действителността, трябва да се отъждестви с нея, независимо дали изхожда от своята отпратна точка на материалист или спиритуалист. Няма нужда да презираме материалистите при всички обстоятелства, защото не става въпрос за това, дали човек изхожда от материята или от духа, щом отива до края! Този, който при действително изследване на материята стига до края, той открива в случващото около нас на материално ниво духа, а този, който иска да се опира на духа и постоянно говори „дух“, „дух“, „дух“, той следва преди всичко да види, че ще намери пътя от абстрактното схващане на духа към конкретното схващане на това, което се случва на материално ниво. Защото това, което се случва материално, е откровение на духа, но трябва да се развие правилната вяра в духовното. Този, който не води живот в очакване, че всяка нова година може да ни открие нови тайни, докато остаряваме, той всъщност не вярва в Бога и духа, дори и да говори толкова много за Бога и духа. Защото той вярва, че на двадесет и пет годишна възраст вече е достатъчно зрял, за да прави преценки за всичко. Тогава обаче

оставащият живот е безполезен и безстойностен за душата му. Божественото не му открива нищо повече.

Трябва да се проникне с духа до материалното, за да се разбере. Духовното трябва да се уплътни така, че да може да намери материалното. Ако обхващаме случващото се във в света като материални явления само с това, което се намира вътре в нас, трябва да кажем: съществува пропаст между външното и протичащото в нас. Духовната наука е призвана да приближи външното до нас и нас до външното, така че двете да се срещнат. Ние можем да го направим по отношение както на отделния човек, така и на земното развитие. Тези неща трябва да се схванат. Природната наука, както казах вчера, е най-малко в състояние да разбере, че главата се намира в низходящо развитие, а крайниците са в състояние на свръхразвитие. Много важно е да се разберат тези неща. Как могат да се разберат? Чрез това, че излизайки от обикновените представи, от абстрактното, образуваме едно имагинативно виждане от собствените си представи. Човек не може да разглежда собствената си представа, без същевременно да се доближи до това, което протича в главата по материален начин, докато си изгражда представа. Докато човек има обикновената представа на обикновеното съзнание, той не забелязва какво протича в главата. Забелязва го, когато се издигне до имагинативното мислене; изживява материалния процес.

Знаете ли какво протича в главата, докато развиваме обикновеното съзнание? Налице е процес на глад. Будният живот на представите се състои в това, че нашата глава гладува. Лъжливите аскети и лъжливите мистици са го прозрели инстинктивно. Затова подлагат тялото си на глад. Но е ненормално да се предизвикват духовни изживявания чрез гладуване. Това винаги е грешно. Гладният аскетизъм, който следва до доведе до мистичен екстаз, представлява едностранчивост, нездравословна посока. Но обикновено равновесието на нашето тяло е установено така, че от сутринта до вечерта, от пробуждането до заспиването, не цялото тяло, а само глава-

та се намира в непрекъснат процес на гладуване. Главата винаги е недохранена. Нещо, принадлежащо към низходящото развитие. Чрез недохранването на главата сме в състояние да открием място за духовния живот на представите. Запознаващият се с духовния живот на представите като имагинация се запознава и с протичащото в по-долните области, с процеса на гладуване; вижда, че от сутрин до вечер, до заспиването, в главата протича процес на гладуване. Протича нещо, което може да се нарече сближаване на духа с материалното в собственото ни тяло. Едностранчива мистика е приятното самовгълбяване, като по този начин не се изживява нищо повече освен малко уплътняване на това, което се изживява обичайно. Истинско духовнонаучно развитие представлява такова засилване и укрепване на духовния живот, че когато се обръща към собствените си изживявания, човек се опознава по-добре, наистина по-добре. По този начин по-добре опознава телесното, приближава се до телесното така, че с него се издига към духовното, преодолявайки пропастта, която иначе винаги съществува между духовното и телесното.

И така човек преодолява пропастта, която съществува между телесното и духовното, също и навън, в живота на народите. Поне малко човек отправя поглед и към душите на народите. Знаете, че водещите същества от висшите йерархии във връзка с народите – знаете това от цикъла за народностните души – са съществата на архангелската йерархия, архангелои. Но как действат те? Разбира се, първо се казва само абстрактно, че се разглежда даден архангел като диригент на един или друг народ. Нищо повече, отколкото да се каже, че човешката душа може да съществува тук само благодарение на факта, че се развива в материалното, а именно в нашето тяло. Така и архангелът, когато той направлява даден народ, е свързан с материалното. Мостът между чисто духовните същества на архангелите и същността на народа се явява нещо материално, макар и не така твърдо и ясно очертано като нашето тяло. Ние питаме например как стоят нещата при народа, населя-

ващ Апенинския полуостров. Как стоят нещата с хората, които по-рано са били римляни, а днес са германци, станали италианци? Защото днес всъщност голяма част от населението там се явява само трансформиран германски народ, но той получава своята конфигурация, своя народностен характер благодарение на нещо друго, благодарение на това, че в дихателния си процес, във въздуха, участващ в дишането, се намира архангелът. Не може да се каже, че е инкарниран, но той е, да кажем, вътре в него. И в дихателния процес жителите на италианския полуостров се свързват със своя архангел. И този, който иска да изучава по правилен начин това, което всъщност действа там, трябва да изучава своеобразната връзка между народите на този полуостров с въздуха и дишането. Това се отнася и за испанския полуостров, но в по-малка степен. Той трябва да знае как въздухът и особеният дихателен процес се вживяват във вътрешната същност на човека.

Друго е при населението на днешна Франция. Там архангелът строи друг мост, той действа върху човека чрез всичко, което е течно в естественото развитие на човека. Французите пият своя народностен характер заедно със своето вино, но и с другото, което фигурира в организма като течен елемент. Виждате, че по този начин не се стига само до абстрактни описания на връзката между духовния свят и физическия свят. Това описание е само за архангела, водещ народите и хората долу. Чрез истинска духовна наука човек може да схване процеса в неговата пълна конкретност.

Жителите на Британския полуостров получават заедно с твърдото развиващо се вещество в тялото и онова, което архангелът има да им даде. Те го приемат с твърдата организация, когато се образуват твърдите съставни части в тялото им. Разбира се, това се отнася само за една област, където се изразява радикално, но това не е само хаплива истина, а антропософска истина: когато англичанинът яде своя бифтек, в него действа архангелът. Естествено това не може да се тълкува в шовинистичен смисъл, защото отделната индивидуалност

се отделя от общото. Човекът принадлежи само с една част от същността си към общото, но доколкото той принадлежи към народа, то действа него. Човекът ще се научи да се справя със земното само ако в бъдеще не се отвърща от разбирането на такива неща. Човекът изпитва нездравословен страх от истината, защото чрез истината, разбира се, се явяват неудобни неща. Но доколкото истината се приема сериозно, дотолкова е необходимо да не се отвърщаме от това неудобство.

Сега да отидем към Америка. Дори вече външно, във външната конфигурация се показва колко са зависими хората от излъчващото се от почвата! В Италия – от въздуха, във Франция – от водата, в Англия – от това, което е определено да влезе като твърди съставки в тялото или което трябва да се втвърди в него. В Америка ситуацията е различна.

Вие виждате как духовнонаучните истини съответстват на действителността и навсякъде намират своето потвърждение. Само че днес все още не се търси такова потвърждение. В предишни години съобщих, че развитието на съзнателната душа, която особено увеличава егоизма в човека, външно на материално ниво се увеличава чрез употребата на захар. Тогава посочих колко безкрайно по-голяма е употребата на захар на Британския полуостров, отколкото например при неегоистичния руски народ, където употребата на захар е много по-ограничена. Но когато се описва, че съзнателната душа започва да се развива през 15. век и само се проследи историята на производството на захар, ще се види, че то започва едва през 15. век. Какъв всъщност е произходът на нашата захарна индустрия? През 15. век хората започват да обръщат внимание на захарта. Всичко, което наистина духовнонаучно се призовава от духовните светове, ще се подкрепи напълно тъкмо тогава, когато се развие толкова силно духовно, че да може да се потопи в материалното, където то живее и затова трябва да се бъде разпознато там. В Америка не само външно откриваме, че европейците, преместили се в Америка, постепенно получава други ръце. Устройството на ръцете им се

доближа до това на древните индианци, на древния индиански народ, който е изкоренен в Америка. Същото се отнася и до конфигурацията на лицевите форми, макар изразено в слаба форма, и то едва в третата, четвъртата генерация. Разбира се, не бива да си представяме, че един британски филистер от трето-четвърто поколение би могъл да стане подобен на индианец, това се явява в по-фините лицеви черти. Въпреки всичко е факт. Нещата трябва да се погледнат открито, защото само по този начин е възможно, чрез познанието, да се развива правилната любов на Земята. Любовта може да се развива само когато действително човек се открие в другите хора. За това е необходимо да ги познава. Духът на народа действа върху американския народ от дълбините на Земята, чрез таящите се в Земята магнитни и електрически сили. Подземното е, което се излъчва тук и се явява посредникът, чрез който духът на народа управлява народа.

Да се отправим към Централна Европа; там е добре хората сами да обмислят нещата. Но може да се каже, че всъщност там е налице нещо много лабилно, много интимно, което е свързано с материалното проявление на Духа на народа, с материалното въздействие на Духа на народа. Там най-съществено е действието на топлина върху топлина. Топлинните различия, явяващи се между външното топлинно битие и вътрешното топлинно битие, топлината на зимата, на пролетта, на лятото, накратко, всичко, което се изразява в топлинните отношения, се явява медиумът, чрез който Духът на народа действа в Централна Европа. Всичко това, което от топлинните отношения действа на кръвообращението и дишането, се явява околел път, по който Духът на народа действа тук. Можете да го проследите на душевно ниво. Все още имаме възможността – ако не се идентифицирате с Фриц Маутнер – да почувствате в елемента на говора нещо от последствието, бих казал, на проникнатото с топлина битие. Ако не е изоставен от всички добри духове на речта, в немския език човек например е в състояние да почувства в речта не просто това, което

остава абстрактен елемент, но да се живее на чувствено ниво в духа на езика, доколкото топлинното физически е свързано с душевното. На физическо ниво нищо не е толкова свързано с душевното, както душевната топлина и душевният студ са свързани с физическата топлина и физическия студ. Това, което живее в сетивната душа, е много по-чуждо на въздуха; това, което живее в разсъдъчната душа, е много по-чуждо на водния елемент, а това, което живее в съзнателната душа, е напълно чуждо на бифтека, тоест на Земята. И ужасяващо чуждо е изразяващото се в човешката душа на това, което се излъчва като магнитни и електрически сили от земните недра в човешкото развитие на американския народностен характер. Ето защо толкова много в американския характер изглежда така, сякаш американецът е обсебен от това, което прави, докато централноевропейецът, напротив, трябва да бъде душевно ангажиран в своята дейност. Затова централноевропейецът може да развива мистична топлина, докато американецът развива толкова лесно спиритичен начин на мислене и може да бъде обсебен от някаква духовност, както човек може да бъде обсебен от това, което вече не навлиза непосредствено в хората, като въздух, вода, земя, а действа само от дълбините на Земята, оформяйки народностния характер.

В руския народностен характер, в това, което се подготвя на Изток – за тези неща ще продължим да говори в другиден, – действа Духът на народа, който обаче е призван едва в бъдеще чрез своя народ да изиграе определена роля, чрез светлината, и то по такъв начин, че не действа непосредствено чрез излъчваната от слънцето светлина, а чрез светлината, която първоначално е погълната от растителността и земята, а после излъчена от тях. Излъчваната от земята, а именно от растителността слънчева светлина, активната слънчева светлина, излъчвана от почвата, се явява елементът, който руският народностен дух използва като медиум, за да въздейства върху структурата и организацията на народа.

Като се разгледат нещата в подробности – в другиден ще

говоря още за това, – ще се види как настоящето и близкото бъдеще се нуждаят не от обща, размита мистика, а от действително духовно силно познание, така че то да може да се потопи в материалното битие, с което човек трябва да живее. Така че материалното битие, когато се разглежда като родствено с духа, не като нещо – както се прави в заблуждение, – от което човек би искал да излезе като от кожата си, за да достигне духа, трябва да се разглежда тъкмо като откровение на духа. Този, който все още няма правилно отношение към духа, не може да види, че това, което е физически около нас, в действителност представлява откровение на духа. Всичко около нас е тяло на духа. И когато се схване духът по този начин, че природата се вижда като тяло на духа, тогава сме в състояние да получим истинско духовно познание. Но това са нещата, към които трябва да се стремим като към конкретно духовно познание. Приемат ли се с пълна сериозност, в тях всъщност не е заложено да бъдат неудобни за тези хора от съвременето, които, разбира се, не обичат подобни истини и искат най-вече да чуват: хората трябва да се обичат по цялата Земя! Да, така е, но те първо трябва да познаят себе си. И любовта трябва да стане независима от факта, че нечий опит се противопоставя на това. Защото това, което описах, както и описаното за душите на народите, го знаете, Вашите нерви, Вашите мускули и кръв го знаят: вътре в тях то е омагьосано и трябва да се изкара навън. И ако скоро не се направи, в нервите, в мускулите, в кръвта то ще напират, за да се разпространи по Земята като дисхармония, като импулси на раздори и войни. За да не се случи така, е необходимо духът, който иначе се преобразува в своя противоположен ариманичен или луциферичен образ, да се освободи от нервите, мускулите и кръвта и да се доведе до съзнанието, защото той иска да живее тук на Земята само в съзнанието. Само когато живее в съзнанието, той съществува по правилен начин и води хората натам, където те трябва да отидат в бъдеще. Той не бива да остава долу в ариманичната и луциферичната област, защото се преобразува, ако не може

да открие своето място. Тази способност за преобразуване на духа трябва да се прозре, това е една от задачите на човека в бъдеще. Не отдаване на лековатост е изискването към човечеството в бъдеще, а е необходимо дълбоко развито познание, чрез което да се разрешават задачите на бъдещето. За това е необходимо да се преодолеят някои неудобства. Но докато хората не искат да ги преодолеят, на пътя на духовното развитие ще има още много врагове. Именно разпространението на духовната наука ще помогне в справянето с тези задачи. И колкото повече се справяте, толкова по-силно ще се изисква от Вас да намерите прехода от удобното сектанство към всеобщия мирови възглед, към дейност на мировия план, към пренасянето на духовната наука от предните и задните уютни стаички до местата, на които се смята, че трябва да се водят общочовешките дела. Днес исках да говоря за това, вдругиден ще продължим.

ДВНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Мюнхен, 4 май 1918 г.

От разглежданията, които направихме завчера, както може би в по-широк смисъл и от откритите разглеждания през тези дни може да се види, че тъкмо в настоящето е налице определена необходимост да се развиват духовнонаучни интереси. Защото духовната наука, наред с другите свои задачи, които тя има в тесен смисъл във връзка с отделния човек, с характера му, с житейските му потребности, с душевността му, е в състояние да внесе яснота по отношение на определени неща, които човекът в настоящето задължително трябва да разгледа. И тъкмо от тази гледна точка посочих колко е необходимо преди всичко да се даде възможност на сериозността да въздейства върху душата, на сериозността, с която трябва да се разглежда духовната наука от тези, които искат да се доближат до нея. Трябва да се опитаме да изследваме в различни посоки с какво всъщност е свързан фактът, че човечеството е могло да се озове в такова катастрофално положение. Защото днес все още много хора не изследват в дълбочина и с пълна сериозност какво означава това катастрофално положение. Но ще дойде време, когато събитията, фактите ще разкрият своята сериозност по напълно различен начин от днешния. Но стоейки именно върху почвата на духовната наука, човек би следвало да прозре, че не е достатъчно да се чака до последния миг, за да се разбере това, което е необходимо да се разбере във връзка с дълбоко скритите изисквания на времето. Преди всичко е необходимо да се вземе под внимание фактът, че определени истини, необходими за човечеството в настоящето и за близкото бъдеще, са неудобни. Много по-удобно е да се вслушваме в хвалебствените песни, които по прекрасен начин имаме в едно или друго отношение, най-вече по отношение на великите културно-научни постижения, отколкото да се посочва това, което действа и живее в отношенията между хората по цялата Земя и до из-

вестна степен определя характера на съвременното човечество. Съвременното човечество е призовано, по необходимост е насочено към разбиране на едно или друго нещо. Но някои неща, които следва да се разберат, са неудобни за разбиране, те изискват безпристрастна, свободна от предразсъдъци преценка от страна на отделното човешко същество.

В развитието на времето има определени тенденции. Хипотетично може да се каже, че би могло да се продължи, нещата, за които споменахме завчера, като тъй наречените изпити за надареност, да се считат за нещо значително. Някои съвременни педагози пропагандират тези неща, смятат ги за изключително ценни, а човечеството пренебрегва възможността да си оформи преценка за тях, твърде удобно е да се проспиват подобни ариманични тенденции, както те се прокарват чрез нещо такова като изпитите за надареност и много други. Когато такива стремежи, такива идеали – естествено, и те са идеали – продължат да се развиват, те ще окажат дълбоко въздействие върху цялостното развитие на човешката душевна същност, преди всичко едно напълно определено въздействие върху основните сили на човешката душевна същност: мислене, чувства и воля. Може да се запитаме хипотетично, защото тези неща не бива да се случат, те следва да се предотвратят благодарение на усилията на хората, които приемат антропософския светоглед, но можем да се запитаме хипотетично, за да разберем какво следва да правим: каква конфигурация трябва да добият трите основни душевни сили на човека, ако в настоящето господстват само такива тенденции, формирани благодарение на материалистичния начин на мислене и на ариманичното начало, ако не им се противопостави духовен стремеж, духовна воля? Естествена научният прогрес може да действа силно и мощно в областта на техниката, която се поддържа от естествената наука, както и в други области. Именно този естествена научен прогрес ще придава на човешкото мислене все повече и повече характер на ограниченост, на тъпота. Не може да се характеризира по друг начин, защото

днес вече се проявява в широки кръгове, бих казал, началото на тази тъпота, на тази ограниченост, която се състои в това, че все повече и повече ще се прегрешава срещу нещата, на които обърнахме внимание вчера на откритата лекция: ще се прегрешава срещу откритостта на душата спрямо света. Човек все повече и повече ще се ограничава да слуша теоретично и интелектуално това, което понятията и представите му говорят. Исках да отбележа, че двама души могат да казват едно и също нещо, но би било погрешно да се смята, че това, което казват, е едно и също нещо.

Днес живеем във времето на програмите. Времето на програмите е и времето на интелектуализма. Какво всъщност се прави днес най-вече, когато се мисли за благо на човечеството? Основават се съюзи за всичко възможно и се съставят програми, предлагат се идеали. Разбира се, те могат да са много умни, много добронамерени, много убедителни, но за развитието на човечеството нямат никаква стойност. Започва се с въпроса какво се иска. И ако се каже – да вземем например нещо абстрактно, днес то е предпочитано, – че се иска да се култивира всеобща човешка любов, тогава се пита: какво добро да се направи? Тогава, естествено, трябва да се основе един такъв съюз! Но ние живеем във време, когато вследствие на известно пресищане, достигнато от културата, е твърде лесно да се излагат най-прекрасни програми, най-прекрасни идеали. В същото време този, който говори за смисъла и интересите на всеобщото човешко благо, може да е един напълно ограничен човек. Днес човек може, бих казал, да е напълно прав по отношение на по-специфичните въпроси на културата, по отношение на тези въпроси, по които, според мнението на мнозина, може би той изобщо не е прав. Така например днес човек може да е в състояние да постави поетичното ломотене, което обаче действително възвестява вътрешна душевна сила, по-високо от истинската поезия, която се явява като такава благодарение на факта, че по отношение на външната конфигурация на поезията езикът, духът на езика пише стихове днес

и използва за това само човешката душа. Изящни стихове по отношения на стария поетичен стил днес може да пише дори човек, който въобще не притежава истинска душевна сила. Тези неща трябва да се вземат под внимание във време, когато се поставят такива изключително важни въпроси за развитието на човечеството.

Така че трябва да се каже: хората трябва да се учат да отварят изцяло душите си спрямо другите души; трябва да се учат все по-малко да се придържат към съдържанието на казаното от другите и все повече да постигат ясна представа за знанието и силата на това, което се внася в света от една или друга личност. Ние изживяваме ужасяващо световноисторическото зрелище да се предлагат на всички хора по Земята основни принципи, изхождащи от Удроу Уилсън¹²⁶, тъй като тези основни принципи са ясни, те не могат да бъдат опровергани. От само себе си се разбира, че те са ясни и неопровержими, но те са толкова стари, колкото човешкото мислене. Винаги се е говорело така. Тук няма абсолютно нищо, което да е във връзка с реалните, конкретните, непосредствените настоящи задачи. Но за хората е неудобно да посрещнат реалните, конкретните, непосредствените настоящи задачи, да развиват подвижност на мисленето. Защото тази подвижност на мисленето предполага навлизане в непосредствено конкретното. Разбира се, понякога е нужно много време, за да се навлезе в конкретното, но днес е необходимо да се разберат тези неща, поне малко да се навлезе душевно в развитието на човечеството.

Има един град, в който живее южногерманско население. През 18. век в него се появява една значителна личност: Йохан Хайнрих Ламберт¹²⁷. Кант, съвременникът на Йохан Хайнрих Ламберт, нарича Ламберт най-големия гений на своето столетие. Защото ако идеите на Ламберт бяха поставени на мястото на тъй наречената Кант-Лапласова теория, щеше да произтече нещо много значително. Този Ламберт израства като син на шивач в града, който сега е южногермански град, и показва особени дарования още на 14 годишна възраст. Бащата се об-

ръща към кметството в града с молба за финансова помощ. След дълги усилия отпускат на талантливия младеж четиридесет франка с условието той да никога повече да не моли за помощ. Сто години трябва да изминат, преди този град, в четиридесетте години на 19. век, да вдигне паметник на човека, на когото като момче на 14 години отпуска финансова помощ. Тогава той е принуден да напусне града и благодарение на особени обстоятелства достига своето величие в Берлин. Сега там има хубав паметник, на върха на който стои земното кълбо в знак на това, че този гений произхожда от този голям, могъщ град, в който могат да се крият такива гении, в знак на това, че геният, искал да обхване целия свят, се е появил на тази почва!

Понякога са нужни повече от сто години, за да се види, че е налице някое особено дарование. Това може да се случи и в нашето време. Както често се подчертава сред нас, идва време, когато хората трябва да пробудят в себе си свободното, самостоятелното съзнание, за да не проспиват случващото се около тях. Това време приближава с огромни крачки. Хората трябва да се научат да отварят душите си, за да виждат какво се случва в действителност. Защото, както беше казано, благодарение на особената конфигурация на материалистическата култура мисленето е заплашено да стане ограничено, притъпено. Духовната наука дава понятия, представи, които човек в мисленето си не може да ограничи. Духовнонаучните понятия постоянно изискват от него да разглежда нещата от различни гледни точки. Ето защо днес все още мнозина, намиращи се в духовнонаучните редици, се сърдят, когато чуят: това е нов цикъл, в който нещата се разглеждат от изцяло нова гледна точка. Но тъкмо това е несъмненото, че нещата се разглеждат от най-различни страни и че накрая се излиза от това, което бих нарекъл абсолютизиране на съжденията. Истината, схващана в духа, не позволява да се очертае в резки контури, защото духът е нещо подвижно. Духовната наука действа против ограничението във връзка с мисленето. Разбира се, трудно е да се каже това в настоящето, но е необходимо.

Второто, наблюдавано в душата, са чувствата. Във връзка с чувствата, със света на чувствата, каква е тенденцията, явяваща се в човечеството вследствие на материалистическата култура? Може да се каже, че именно в тази област тенденцията се простира много надалеч. В областта на чувствата материалистическата култура внася тесногърдие, филистерство. Филистерството на нашата материалистическа култура всъщност е особено предразположено да се развива с гигантски стъпки. Тесногърдие на интересите! Хората желаят все повече и повече да се затварят в тесни кръгове. Но човекът днес повече не е призван да се затваря в тесни кръгове, а е призван да разбере какъв тон е от великата космическа симфония.

Да приведем още веднъж нещо, така че това, което имаме предвид тук, да се обхване от една по-всеобхватна гледна точка, да приведем нещо, което вече бе споменато. Бих искал да кажа: може да се пресметне – днес много се държи на пресмятането – в по какъв чуден начин човекът е втъкан в Космоса.

Броят на диханията за една минута е около 18. Умножени по 60 на час и по 24 часа на ден: 25 920 дихания. В рамките на 24 часа имаме 25 920 дихания! Опитайте сега да пресметнете следното. Знаете, че всяка година точката на пролетното равноденствие се променя. Всяка година, в деня на равноденствието точката на изгрева на Слънцето в небесния свод се измества малко. Да се върнем в древни времена. През пролетта Слънцето изгрива в Телец, после малко се измества в Телец, после още малко и така, докато встъпва в Овен, след това продължава да се измества, описвайки кръг, видимо, разбира се. От колко години се нуждае Слънцето, за да се завърне в същата точка? То се нуждае от 25 920 години, за да направи пълен кръг в големия Космос, нуждае се от толкова години, колкото дихания правим в рамките на един ден. Представете си, каква прекрасна взаимовръзка! Ние дишаме 25 920 пъти на ден, Слънцето се движи и като направи 25 920 движения, както ние правим нашите вътрешни движения, диханията, тогава то е

направило цяла обиколка на Космоса. Ето как ние с нашето дишане представляваме отражение на макрокосмоса.

Да продължим нататък. Средната продължителност на живота – тя може и да продължи много повече, но също така хора умират и много по-млади – е около 70, 71 години. Какво всъщност представлява този човешки живот? Той се явява също и сбор от дихания. Но диханията са други. При обикновеното физическо дишане вдишваме въздуха и отново го издишваме. В течение на един ден от 24 часа, ако сме нормални, здрави хора и не прогуляваме нощите, правим едно голямо вдишване на нашия аз и нашето астрално тяло при събуждането и едно издишване на аза и астралното тяло при заспиването. Това също е едно дихание. Всеки ден нашето физическо тяло и нашето астрално тяло правят едно дихание по отношение на аза и астралното тяло. Колко пъти правим това в рамките на един живот, продължаващ приблизително 70, 71 години? Пресметнете колко дни живее човекът всъщност: 25 920 дни! Това означава, че в рамките на един ден с нашия дихателен ритъм не само подражаваме на слънчевия ход по мировия път, като правим толкова дихания, колкото движения прави Слънцето, докато се върне на същото място в Космоса, но и извършваме нашето голямо дихание, вдишването на аза и астралното тяло във физическото тяло и етерното тяло и издишването на аза и астралното тяло, в продължение на 70, 71 години толкова пъти, колкото пъти дишаме в рамките на един ден: 25 920 пъти, толкова пъти, колкото движения прави Слънцето, докато се завърне в същата точка. Такива неща, чрез които ни се показва как – по изчисляем начин – с нашия живот се намираме в хармония с Всемира, можем да приведем много. И те биха били не по-малко изненадващи, не по-малко странни, отколкото ако ние правилно разбираме това, което току-що казах. Много неща са скрити в отношенията, сред които се намира човекът в света, но тези скрити неща имат своето дълбоко въздействие, защото всъщност те са същото, което в древни времена се е разбирало като хармонията на сферите. Във всеки

случай това предизвиква интереса ни към целия свят. Постепенно се научаваме да разбираме, че за себе си като хора нищо не знаем, ако по филистерски начин ограничаваме интересите си до най-близкото ни обкръжение. Това обаче става все по-характерно за по-новото време – филистерството! Да, филистерството стана основно настроение в религиозния мироглед. И оттук това основно настроение на филистерството се излъчва към много души. Да се върнем към първите столетия на християнството. Тогава е имало едно учение, което е било грандиозно. То е било пригодно за тогавашното време. Днес то трябва да бъде заменено от нашия духовнонаучен мироглед, защото различните епохи поставят различни изисквания към човечеството. Но за тогавашното време гностицизмът е грандиозно учение. Вижте по какъв забележителен начин разсъждават тези гностици в изследването си на еоните, в изследването си на различните духовни йерархии, как включват тази малка Земя във великото космическо мирово развитие заедно с нейните безбройни същества, в чиито редици обаче е поставен и човекът. Подвижност на мисленето, проявя на добра воля са в основата на оформянето на техните понятия, които те не оставят да се вкостенят, да станат абстрактни, както се прави днес. Така те се издигат до гностицизма. После идва не християнството, а християнското вероизповедание. Запитайте се какво най-много мразят повечето официални представители на християнството: гностицизма. Ето защо те в по-голямата си част очернят и антропософията. С антропософия не се занимават, тъй като са твърде лениви, но ако отворят някоя книга, те имат смътно предчувствие, смътно понятие, че това трябва да е гностицизъм, о, Боже! Тук трябва да възприемем нови понятия, трябва да направим духа подвижен! Мисленето на хората е доведено до опростяване, особено в религиозната област. Казват, че не трябва да се измерва какво ще се случи, когато човек се издигне в такива висши сфери! Казват, че човекът може да се издигне в тях, да достигне най-висшата божественост чрез най-просто душевно настроение; няма нужда

от усилие, във всеки миг чрез най-просто и детинско душевно настроени може да се достигне най-висшата божественост.

Да, тези неща трябва да се видят! Наистина да се видят, за това става въпрос, защото от тях произтича основното настроение на новото време: филистерството. Ето защо религиозното настроение в различните вероизповедания е станало толкова филистерско, защото в него е заложено това, което току-що описах. Днес то ласкае хората, които изглеждат скромни, но всъщност са ужасно нескромни, защото нескромността, грандоманията са основни черти на нашето време. Всичко се преценява и ако нещо предизвиква трудности, така че на челото да се носи отпечатъка на трудността, тогава се преценява. Преценява и този, който най-добре знае, че не е направил особени усилия, за да преживее много, който е направил само усилия, за да стигне до очевидното, че няма нужда от усилие, за да познае Бог, но че Бог по всяко време може да се открие дори на най-простоватата, детинска душа, ако поиска. Така че трябва да се види, че филистерството преди всичко трябва да се отстрани с помощта на духовната наука. Но филистерството се е установило на такива места, където не се предполага, че може да се намира, и мнозина, които вярват, че са го отстранили, са потънали много дълбоко в него. Много „изми“, много модернизми, въз основа на които се правят програми, за да не са като филистерите, не представляват нищо друго освен прикрито филистерство. Това е второто. В областта на мисленето и представите трябва да се преодолее ограничеността, която ги изпълва, в областта на чувствата – филистерството. Широтата на интересите трябва да заеме своето място, волята наистина да се погледне какво се случва на великото табло на земното развитие.

Завчера се опитахме да характеризираме конкретното въздействие на духовете на народите: архангелите. Оттук можете да заключите, че тези духове на народите са свързани с местата, на които определени хора се развиват на Земята. Чрез въздуха действа духът на народа в Италия, чрез течния еле-

мент той действа в областите на днешна Франция и т.н., както го описах. Разбира се, тези неща се преплитат с някои други и трябва да сме наясно, че на Земята хората живеят един до друг, че определени фази на развитието изостават в различни области. В някои случаи хората се развиват, в други случаи те са дори в състояние на упадък. Наблюдава се нещо изключително важно. Ако разглеждаме цялата Земя като един организъм и се запитаем: какво протича над цялата Земя? – тогава на първо място можем да разгледаме различните области на Азия, на азиатския Изток, както го наричат. В този азиатски Изток са се въплътили множество души, които чрез своята карма, чрез това, което носят със себе си от по-ранни животи, носят характерни черти на по-ранни етапи на развитието на човечеството. Тези души търсят тела, в които те могат да бъдат зависими от физическото развитие на тялото до една сравнително късна възраст. Нормалното днес е човек да е зависим само до 27 годишна възраст. Това е, което се явява като основна характерна черта на нашето време, че човек е зависим от физическото развитие на тялото до 27-та година. Това е много важно в нашето време. Много може да се разбере, ако тези неща се вземат под внимание. Вече обърнах внимание на това и тук.

Веднъж се запитах: какъв би трябвало да бъде типичният човек на нашето време, как би трябвало да действа, какво би трябвало да прави? В известен смисъл той би трябвало да отстрани от себе си всичко, което иначе се внася в хората отвън и им пречи да действат самостоятелно, да бъде оставен само на себе си до 27-та година. Един самоусъвършенстващ се човек, както се нарича, такъв би трябвало да бъде. До 27-та година той би трябвало да бъде малко загрижен за нормите в нашето време, до 27-та година би трябвало да се развива, разчитайки изцяло на себе си. После, въз основа на това, което е направил от себе си, което един съвременен човек може да направи от себе си, той може например да бъде избран за представител в парламента. Това значи, че е достигнал висотите на нашето време, да бъде избран за представител в парламента! После,

след като е избран за представител в парламента, след няколко години той може да стане дори министър, после, както се забелязва по-късно, той може да претърпи едни или други неуспехи. А после? Как трябва да се продължи? Тогава човек повече не може да се развива, той става характерен тип на своето време. Той е истинският представител на своето време. Сега има такива хора, преди време също го казах тук. Например Лойд Джордж¹²⁸. Няма по-характерен, по-типичен човек, изразяващ това, което е налице в нашето време, от Лойд Джордж, който до 27-та си година изпява всичко, което днес един човек може да извлече от телесно-физическото. Той е самоук, в ранните си години установява връзки със социализма, отрано научава, че човек може да бъде избран за представител в парламента на 27 годишна възраст. Избран е за парламентарен представител и много скоро там става един от най-внушителните оратори, дори един от най-педантичните слушатели – той винаги наблюдавал втренчено другите, когато говорят. В погледа му имало нещо особено, с това е известен. По-късно работи в министерството на Кембъл-Банерман¹²⁹. Там се говорело: какво да правим с Лойд Джордж? Той е опасен. Най-добре е да го направим министър. И тогава го въвеждат в министерството. Но какъв пост да му предложат? Той е много надарен човек! Да му дадем пост, от който нищо не разбира. Така той ще бъде най-безполезен, ще може да върши най-малко работа! Правят го министър на железниците и корабостроенето. Нужни са му няколко месеца, за да научи каквото му е необходимо. Прави забележителни реформи, дейността му е изключителна.

Не е ли вярно, че за да опишем типа на съвременния човек, няма по-добър пример от Лойд Джордж. Той е като концентрат, като екстракт на съвременния материализъм и човек може да разбере много от настоящето, ако съумее да вникне в нещо такова. Такова е положението в средата на света, бих казал, между азиатския Изток и американския Запад. В европейската култура е така, че до 27 годишна възраст човек може да извлече от телесно-физическото това, което може да бъде от

значение за душевно-духовното. По-късно трябва да възникне един духовно-душевен импулс, ако човек иска да продължи да се развива, тъй като телесно-физическото повече не е може да даде нищо. Ето как в човек като Лойд Джордж има всичко, което настоящето може да предложи, но в него отсъства онова, което може да се придобие в свобода. Настоящото предлага, разбира се, много гениалност, дарования, но нищо духовно. Духовното трябва да се спечели чрез свободата. Но в Азия все още съществуват възможности да се намерят тела, които са в състояние да се развиват душевно-духовно и след 27, 28 годишна възраст. Ето защо там се инкарнират души, които искат да извлекат нещо от телесно-физическото и след указаното време. Ето защо там все още съществува една духовна култура, която се придържа към духовното разглеждане на нещата около нас, така че да се разпознава духовното в света. Разбира се, и на Изток е налице огромен упадък, тъй като материализмът се е разпространил и понеже той е най-малко подходящ за Изтока, упадъкът действат там в най-голяма степен. Но при водещите личности се вижда как е налице една естествена спиритуалност. Те презират вътрешно европейско-материалистичната култура като цяло. Хора като Рабиндранат Тагор, който неотдавна държа реч за духа на Япония, казва: ние, хората от Изтока, признаваме и приемаме, разбира се, европейските постижения в областта на външната техническа култура. Но тази европейска култура я оставяме в нашите обори и конюшни, не ѝ позволяваме да влезе в дневните ни. Защото за тези хора духовното е нещо разбиращо се от само себе си. Тези неща трябва да се знаят днес, защото те представляват основните сили на това, което се случва в света, на това, от което зависят световните събития.

Ще кажете, че в действителност например в нашата централноевропейска култура има сигурни предпоставки за духовност, изразени в ясни и светли идеи! Имаме ги и можем да говорим за тази духовност така, както се опитах да говоря за един забравен поток в германския духовен живот в моята кни-

га „За загадката на човека“. За да се проникнем с духовност, която в развитието на човечеството наистина произхожда от осъщественото в източната духовност, ние трябваше само да се изпълним с чудните имагинации, които например се намират при Хердер¹³² или при Гьоте. Източната култура не е сътворила нищо по-величествено от това, което създава Хердер, който съзира във всеки слънчев изгрев образ на новото мирово сътворение, описвайки го по забележителен начин. Тези, които днес не искат да са филистери, но въпреки това са такива, казват: за нещо толкова старо вече не ни е грижа. И ако попипате такива хора за Хердер, те отдавна са го забравили. И източният човек, разбира се, може да дава оценка само за това, което живее във външния поток на централноевропейската култура.

Прочетете остроумния китаец Ту Хунг-Минг¹³³, описващ доброжелателно централноевропейската култура, или прочетете лекцията на Рабиндранат Тагор, изнесена неотдавна. Ще видите, че хората се питат: какво място заема тази Европа в общия прогрес на човечеството? Те са наясно, че Централна Европа е призвана да поведе хората отвъд това, което спиритуализмът им е дал. Но после се питат дали тази Централна Европа не е пропуснала възможността да развие тези велики зародиши, които има. Тя има един Гьоте, казват те. Да, но те не знаят какво да правят с него, тези порядъчни германци, тези материалистични германци! Когато умира последният му внук, все още има възможност да се въведе Гьотеанизмът в германския духовен живот. Под наистина несравнимо огромната агида на една германска херцогиня¹³⁴ се основава Архивът на Гьоте и Шилер. През 80-те години е даден този велик импулс. Основава се и Гьотевото общество, но постоянно се колебаят кого да изберат за ръководител, за да се занимава действително с Гьотевото духовно наследство. Но при последния избор за ръководител се поставя не човек, който живее в духа на Гьотевите идеи, а един бивш финансов министър. Да, по такива примери светът трябва да съди за случващото се в Централна Европа! Наследството на Гьоте се управлява днес от

един бивш финансов министър, който във всеки случай носи симптоматичното име „Кройцвендедих“¹³⁵. Но аз не зная, дали ако симптоматиката на името се изпълни, ще се постави някой по-добър на това място.

Тези неща могат да се променят, ако на мястото на тесногръдите интереси се поставят велики интереси, ако наистина се види как импулсите действат над Земята, как телата на Изток, бих казал, обуславят една изостанала духовност за душите, които днес искат да се инкарнират в такива тела, тела, които могат да дават на душите нещо от физическо-телесното и след 27-та година. На Изток човек остава на една по-ранна степен от човешкото развитие, там той остава на нивото, достигнато вече от човечеството. Тук, в средата, човек се намира в положение, когато трябва да се осъществи прелом, когато до 27-та година днес – в средата на 15-то столетие до 28-та година – от физическо-телесното може да се извлече необходимото. И после за по-нататъшното развитие на човешката душа, ако не иска да остарее преждевременно и нищо да не получи от своята младост, трябва да има свободни духовни импулси, но не като хората от Изтока, които имат несвободни духовни импулси.

Да продължим на Запад, към Америка. Там човечеството е устроено така, че да изостава, да не достигне тази степен на развитие. На Изток човечеството до известна степен е изостанало на по-ранни степени на развитие, в средата имаме нормалната възраст, на Запад, в Америка – завчера го характеризирах – действа това, което се явява подземното начало на Земята. То действа на такива мислители като Удроу Уилсън така, че те са обсебени от своите собствени думи и принципи. Те са като преждевременно остарели – но думата има малко по-друго значение, – като преждевременно остарели деца, които не могат да достигнат до пълното въздействие на това, което може да въздейства до 27 годишната възраст. Ако се разгледа това, което прави толкова силно впечатление на мнозина съвременници, тогава например може да се постави въпросът:

как може да се случи, че човек като Удроу Уилсън, който на своята възраст не е възприел това, което се възприема до 27 годишна възраст, може да стане голям световен наставник? За да се представят такива неща наистина по правилен начин на душите, хората нямат такава широта на интересите. Хората не искат да се разделят с филистерството!

Забележителната черта в човешката еволюция, с която се характеризира това, е: от Изток на Запад, от запазване на нещо по-ранно през нормалната среда към упадък на Запада. Това е заложено в развитието на народите и Земята, не в отделния човек, разбира се. Трябва да се развие интерес към това, за да се узнае какви импулси действат над Земята, за да се разбере значението им. И тук, в средата, дълго време беше определящо идващото от Юга, докато централноевропейската култура беше изпълвана от гръко-римската същност. Консервативната същност на Юга преобладаваше тук. Днес се намираме в повратна точка. Един особено прогресивен елемент на Севера трябва да проникне сред централноевропейското население. Тези особено благоприятни днес импулси на хиперборейската епоха трябва да изпълнят нашите души. Това е, което трябва да се вземе под внимание. В противен случай, ако човек не отвори очите и душата си за тези велики импулси на човешкото развитие, Земята ще поеме грешна посока на развитие, тя няма да стане плодотворна почва за космическото мироздание и това, което би трябвало да представлява последната епоха от развитието на Земята, трябва да се приеме от някоя друга планета.

В играта са включени големи интереси. Необходимо е човек да се измъкне от филистерството и да достигне до тези големи интереси. Само когато човек развие такива интереси, ще е в състояние да оцени по правилен начин определени явления в настоящето. Ясно може да се види, че в нашето време човешките същества се разделят. Днес е началото. Но хората се разделят. Една част от тях са такива, които в определена степен втвърдяват в себе си телесно-физическото. Те го втвър-

дяват до 27-та година, после остават на същото място, като отхвърлят духовно-душевното. Ако в тях не е налице постоянно импулсиране, за да провокират човечеството, та като Лойд Джордж да го водят към неприятности, тогава те се вкисват, затъпяват и стават истински филистери. В първото направление се явява затъпяването на човечеството. В другото направление хората се оставят до 27-та година на движещите, пулсиращите сили на физическо-телесното, извличат цялата духовност от физическо-телесното. Във физическото се съдържа много. Не забравяйте, че всички ние идваме на този свят, изпълнени с необикновена мъдрост; само че преобразуваме тази мъдрост в съзнание, преобразуваме това, което като мъдрост се намира в цялата ни телесност. Духовната наука се опитва да изведе до съзнанието по един хармоничен и духовен начин всичко онава, което се намира в нерви, кръв и мускули. Духовната наука отхвърля не само тъпотата, но и тези – а те ще стават все повече, – които чувстват живо пулсиращо до половата зрялост и до 27-та година това, което като гениалност ври и кипи в кръвта и мускулите им. Тези същества, които до известна степен прегарят в живота, ще стават все по-многобройни. И днес се срещат достатъчно често. Те пълнят психиатричните клиники и т.н. Но човек не вижда, че истинското изцеление се намира в антропософски ориентираната духовна наука.

Една типична личност става световноизвестна в новото време. Това е философът Ото Вайнингер¹³⁶. Не е ли вярно, че Ото Вайнингер беше човек, който по най-хаотичен начин, грубо, дисхармонично извежда това, което се намира в нерви, мускули и кръв, и после пише станалата световноизвестна книга „Пол и характер“, която харесват хората, които принципно всичко харесват. Така че я харесват и филистерите, които не разбират, че тя, въпреки всички безсмислици и противоречия, представлява една идея, едно откровение на нещо елементарно, произхождащо от нервите, кръвта и мускулите. В такива хора се проявява елементарното, то произтича от човешкото начало, а духовната наука би желала да го развива, но само по

подреден, хармоничен начин. Такива хора, без да са се учили от духовната наука, защото иначе щяха да получат редовно обучение, трябва да си зададат един въпрос, понеже техните нерви, кръв и мускули го изискват, въпрос, който човечеството по необходимост трябва да си зададе. Без този въпрос човечеството не може да продължи. Той гласи: по какъв начин ставам продължител на моето духовно-душевно битие от последната смърт до това раждане, когато чрез раждането или зачатията встъпвам във физическия свят? Този въпрос и подобни, каквито си задаваме в духовната наука и ги разглеждаме като основни въпроси на прогресиращата духовна култура, трябва да се задават и ще се задават от тези, които позволяват да се издигне това, което се намира в нервите, кръвта и мускулите.

Виждате ли, тъкмо при Ото Вайнингъер се намира една изключително интересна глава. Той се пита: защо всъщност съм въввлечен в земния живот? И той отговаря на този въпрос чрез това, което характеризирах, чрез мъдростта, заложена в мускулите, кръвта и нервите, по своя си начин, по начин, който изтощава, изгаря хората. Той се пита защо е въввлечен в земния живот от духовно-душевния свят, в който е бил по-рано. Не намира друг отговор, освен този: защото съм бил страхливец, защото не съм искал да остана сам в духовно-душевния свят и затова съм търсил връзка с други хора. Нямам съм смелост да бъда сам, търсил съм закрила в майчината любов. Той си отговаря напълно искрено. Защо нямаме спомен, пита той, за това, което се е случило преди раждането? Защото чрез раждането сме станали такива! Буквално казва: защото сме потънали толкова дълбоко, че сме загубили съзнание. Ако човекът не се загубва при раждането, не би се търсил и откривал отново.

Това са типични явления; днес те се все още се явяват спорадично. Това са хората, които в своята младост извеждат от кръвта, нервите и мускулите това, което може да разцъфти в цялостния човешки процес само тогава, когато то бъде обяснено, хармонизирано благодарение на даването от духовната наука. В общи линии към това обаче трябва да се насочат инте-

ресите на цялостния човешки живот. Филистерството трябва да отстъпи. Затварянето на хората в тесни кръгове по интереси трябва да се преодолява системно. Определени въпроси трябва да приемат напълно различна форма от тази, която имат днес. Как религиозното развитие на последното хилядолетие подразделя въпроса, който в някаква степен свързва хората с духовното? Един материалистически образован, духовит човек на съвременето¹³⁷, заемащ висок пост в определен кръг, веднъж ми каза: ако се сравни държавата с църквата, се получава впечатление, че с църквата нещата са по-лесни, отколкото с държавата. Не искам да казвам нищо относно стойността на това мнение, но този човек смяташе, че нещата с църквата са по-лесни, отколкото с държавата, защото държавата управлява живота, а църквата – смъртта, а от смъртта хората се страхуват повече, отколкото от живота. Ето защо нещата с църквата са по-лесни. Разбира се, той смяташе това за безсмислица, тъй като беше изцяло материалистично настроен.

Но дори и тази тема се разглежда в напълно егоистичен смисъл. Човекът днес пита: какво се случва с моя душевно-духовен живот, след като премина през портата на смъртта? И в това са скрити много егоистични импулси. Именно въпросът за безсмъртието под влиянието на духовната наука приема една напълно различна форма. В бъдеще няма само да се пита: доколко духовно-душевният живот след смъртта е продължение на живота тук, на Земята, а: доколко животът тук, на Земята, е продължение на живота, който съм имал по-рано в духовно-душевния свят? По този начин ще може да се забележи нещо като следното.

Когато човекът премине през портата на смъртта, в първия период при него е особено засилен имагинативният представен живот. Около него се разгръща имагинативно един всеобхватен образен свят. Бих нарекъл това загръщане на света на образите. Втората част от живота между смърт и ново раждане е изпълнен от инспирации. Инспирации нахлуват в човешкия живот във втората част от живота между смърт и ново

раждане. А интуициите се явяват в последната трета част. Интуициите се състоят в това, че човекът със своя аз, със своята душевност се пренася в други същества, а крайт на тези интуиции се състои в това, че той се пренася във физическото тяло. Това пренасяне във физическото тяло чрез раждането е просто продължението на интуитивния живот в последната трета част между смъртта и новото раждане. Когато човекът навлиза във физическото, всъщност трябва да настъпи това, което е особено характерна черта при детето: пренасянето в друг живот. То трябва да направи това, което правят другите, не това, което произхожда от него, а имитирайки, подражавайки, да направи това, което правят другите.

Защо трябваше да опиша – когато говорих за „Възпитанието на детето от гледната точка на духовната наука“¹³⁸, – че децата през първите седем години са подражатели? Защото подражанието, пренасянето в другите е продължение на интуитивния свят, който е налице в последната трета от живота между смърт и ново раждане. Ако се се разглежда смислено животът на детето тук, човек ще види просветващия живот между смърт и ново раждане. Въпросът за безсмъртието трябва да се постави на тази основа: доколко животът тук, на Земята, е продължение на този душевно-духовен живот? Тогава човек ще се научи да приема този живот на Земята наистина сериозно, но не в егоистичен смисъл. Преди всичко човек ще се отнася към тези неща с чувство на отговорност, което възниква, когато си каже: тук трябва да продължа това, което ми е отредено благодарение на факта, че съм донесъл нещо като наследство от душевно-духовния свят. Ако се говори от такава гледна точка, ще настъпи необикновен обрат в разбирането на хората. Защото това, което изживява душата между смърт и ново раждане, това голямо духовно обкръжение, изживявано в имажинации, инспирации, интуиции, там се явява тази страна; а това, което изживяваме тук, там се явява отвъд. Да се разбере и оцени това отвъд, ще стане една част от формирания отново въпрос за безсмъртието, който ще се разглежда по по-малко

егоистичен начин в духовното развитие на човечеството, отколкото е правено в изминалите хилядолетия на религиозното развитие. Искан да опиша такива неща, за да покажа как човечеството следва да се освободи от филистерството, за да покажа именно как човек да не бъде филистер. Човек не е филистер, ако успее да се издигне над тесните интереси и същевременно развие интерес към това, че тук, на Земята, той прави 25 920 дихания в рамките на един ден. Броят на диханията в рамките на един ден отговаря на броя на дните в един земен живот, както и на броя на годините, необходими на Слънцето, за да се върне в същата точка на пролетното равноденствие, от която тръгва, правейки оборот по космическата елипса. По-нататък интересите се разширяват към това, че съществува един забравен поток в германския духовен живот, към това, че по цялата Земя в духа се конфигурира това, което се явява основен тон на източното, централното и западното духовно развитие: как азиатското духовно развитие до известна степен е зависимо от един източен поток, който на Запад вече е в упадък, как централният поток, отначало зависим от Юга, в бъдеще ще бъде зависим от Севера. Тези неща ни водят към великия план на човешката еволюция, превъзможват филистерството, по правилен начин поставят чувствата по отношение на човешката еволюция и ни учат действително да съпреживяваме това, което живее като импулси в човечеството.

И волята се развива в материалистическите импулси по точно определен начин. Развива се така, че хората стават все по-неспособни, дори в пълния класически смисъл стават все по-неспособни. Какво може днес човекът? Това, в което тясно се е специализирал, за което е трениран, което го ограничава в малък кръг. Това, което духовната наука развива като понятия, чувства, импулси, прониква до телесните части. Който наистина се вживява в духовната наука, развива способности, намира хармония с обкръжението си, в хода на живота си научава различни неща, за които са му казвали в детството, че няма ни най-малки заложи. Ако се схваща по правилен начин, духов-

ната наука развива също и способности у хората. Днес хората са неспособни и за най-дребни неща. Можем да се запознаем с хора, които не умеят да правят нищо с ръцете си, можем да се запознаем с господата, които не могат да си зашият едно копче, когато се скъса, още по-малко могат да направят нещо друго. Става дума за това обаче, че хората могат да станат много-странни, могат да се адаптират към обкръжението, че тази изобретателност в тесни кръгове и тази неспособност в света могат да бъдат преодолявани.

Колкото и странно да звучи, човечеството има троична задача за настоящето и близкото бъдеще по отношение на мисленето, чувствата и волята: преодоляване на ограничеността, като на нейно място се яви подвижно себеоткриване в мировите отношения, преодоляване на филистерството, като човешките сърца разширяват своите интереси, преодоляване на неспособността, като се формират способности в най-различни житейски области. Човек следва да се учи да разбира света в най-различни области на живота! Днес, разбира се, се прави точно обратното. Човекът затъва в посредствеността, във филистерството, в ограниченост и това са нормалните последици от материалистичния начин на мислене. Естествено не всеки човек може да се научи сам да лекува крака си, ако е счупен, но не е нужно да се култивира в такава степен посредственост, та човек да си няма никаква представа как да си помогне в случай на просто заболяване и т.н. Става въпрос да се формира елементарно разбиране за справяне в различни ситуации в живота.

С настъпването на това ново време не се ли виждаше как как всъщност се развиха нещата? Който с отворени очи е наблюдавал явленията в настоящето през последните десетилетия, той е виждал ясно, че всъщност смисълът да се развива светоглед, смисълът да се развиват светогледни импулси при разглеждането бяха налице само при тези, които същевременно имаха волята да развиват чисто материалистически светогледни интереси, именно в областта на социализма. Всъщност

само там, където се искаше да се реформира светът в социалистически смисъл, се задаваха светогледни въпроси. Издигнем ли се над социалистическия прилив, виждаме липсата на интереси. Най-много да видим тесни интереси на клики, придържащи се твърдо към отминалото, или ако се е вярвало, че се приема нещо ново, това са били абстрактни думи, отражения на Уилсънизма, както е вилнял особено силно в тъй наречените либерални партии през втората половина на 19. век. Воля за проникване в духовните импулси на света, както социализмът желаше да проникне в материалното, такава воля не беше налице. По отношение на духовното имаше тъпота¹³⁹, ограниченост, като нещо разбиращо се от само себе си, в най-голяма степен, с някои изключения. За присъстващите тук не говорим, както изисква учтивостта.

Съпоставянето на тези явления и отговарянето на такива, поставени днес въпроси, в смисъла, в който се опитахме да им отговорим днес, е по същество едно и също нещо. Защото големите процеси са свързани с тези неща. В Източна Европа виждаме как, бих казал, като екстракт се подготвя нещо, за което Европа днес няма ни най-малко разбиране. В нашата област често сме посочвали еволюционните зародиши на този европейски Изток. Този европейски Изток – днес искам да го изкажа в особена форма – иска да се научи да разбира, че целият човешки живот има смисъл! И когато настъпи шестата следатлантска културна епоха, европейският Изток трябва да покаже в земната еволюция, че целият човешки живот има смисъл, не да се счита за истинно само това, което се възпитава в училищната възраст. Изтокът трябва да покаже, че човекът е в процес на развитие до смъртта, че всяка нова година носи нещо ново, че след като премине през портата на смъртта, човекът продължава да е свързан със земния живот, като също така продължава и да внася мъдрост след смъртта. Какво всъщност иска този душевен елемент, който до неотдавна можеше да се нарича руски, който днес временно се намира в хаос, но ще открие своя път в европейското културно

развитие и с това в културното развитие на цялото човечество? Какво всъщност иска той, този елемент на Изтока?

Той иска да види разкриващия се смисъл на факта, че целият човешки живот се схваща в развитие, че мигът на смъртта е само особено важен момент от това развитие. Този принцип трябва да намери привърженици и познавачи и в Централна Европа. И те ще бъдат намерени благодарение на такива предпоставки, каквито изложихме тук. Но докато се познае този принцип, ще се вярва, че колкото по-млад е човек, толкова повече той може да има своя гледна точка. Младежите и девойките днес имат своя твърда гледна точка. Всъщност те не познават великото, изпълнено с надежда очакване, че всяка нова година разкрива нови тайни, че мигът на смъртта разкрива нови тайни. Европейският Изток развива души, които днес все още в несъзнаваното развиват разбирането за това, че човекът се явява най-мъдрото същество и именно когато умре, той ще може най-добре да съди за земните, човешките взаимоотношения. И от такива души, които днес живеят на Изток, ще се формират онези, които ще се обръщат с въпроси за това, какви решения трябва да се вземат по един или друг човешки проблем, не само към неопитните младежи в парламента, а и към мъртвите, които ще се учат да установяват връзка с мъртвите и да правят връзката с мъртвите плодотворна тук, за земното развитие. В бъдеще ще се пита: какво казват мъртвите за това? И ще се намират духовни пътища, когато човек се задълбочава достатъчно духовнонаучно, да се питат мъртвите, не само живите, когато се касае за разрешаване на големите проблеми на човечеството тук, на Земята. Това иска Изтокът. И никога не е имало две толкова много несъответстващи си направления, каквито са налице днес в европейския Изток. Защото това, което представлява душата на европейския Изток, е пълната противоположност на това, което като троцкизъм или ленинизъм произтича от най-чистия, макар и криво разбран материализъм на настоящето. Никога в човешкото развитие не са се срещали неща, толкова малко имащи нещо едно с друго,

както духовният зародиш на Изтока и материалистичният ленинизъм, тази карикатура, тази разрушителна карикатура на човешкия прогрес, която изобщо си няма понятие и разбиране за истински духовното, която обаче е разбираема, като се има предвид основният нерв на настоящето. Бъдещето ще се научи да разбира тези неща.

Скъпи мои приятели, това е, което исках да Ви кажа като обобщение във връзка с тези неща, които трябва да запалят интерес в нашите сърца. За такива неща трябва да се придобие разбиране, не бива да оставаме глухи към това, което в най-дълбок смисъл се случва в душите. Това исках да положа във Вашите души, във Вашите сърца в хода на тази наша среща.

БЕЛЕЖКИ

Този том съдържа изнесените пред членовете на Антропософското общество лекции в Мюнхен по времето на Първата световна война (1914-1918). Том 174 b се обединява с изнесените по същото време лекции в Щутгарт („Духовните скрити причини за Първата световна война“).

За второто издание този том отново е прегледан основно, като са добавени допълнителни бележки.

Основи на текста: Лекциите са записани от различни стенографи (Георг Кленк, Хеда Хумел, Хелене Финк) и по-късно преведени. Този превод е използван за изданието. Оригиналните стенограми са запазени само частично.

1. в това сериозно време: през август 1914 година избухва Първата световна война.

2. Тези стихове се произнасят от Рудолф Щайнер и в началото на останалите лекции на този том, както и в началото на всички изнесени лекции в Германия по време на войната. От втора лекция (3 декември 1914) се прибавя към „онези, които... са преминали през портата на смъртта“ и един подобен стих, в който „земни хора“ е заменен с „хората на сферите“.

3. започвайки от 28 юни: датата на убийството на австрийския престолонаследник в Сараево, което се явява външният повод за избухването на войната.

4. където изнесох цикъл лекции в Норшьопинг: „Христос и човешката душа“, 4 лекции, изнесени между 12 и 16 юли 1914 година в Норшьопинг (Швеция), Събр. съч. 155.

5. една важна личност: Готлиб фон Ягов, 1863-1935. Между 1913-1916 е държавен секретар на германското външно министерство. Р. Щайнер споменава за речта в различни случаи. Името е споменато само в лекцията от 15 март 1919 г. (Събр. съч. 189).

6. Втори том бе отпечатан до 206 страница: В рамките на Събр. съч. „Загадката на философията“ излиза като самостоятелен том (1968, Събр. съч. 18). Съответното място с прехода от френските философи Емил Бутро (1845-1921) и Хенри Бергсон (1859-1941) към германския философ Вилхелм Хайнрих Пройс се намира на стр. 567.

7. *нашата сграда в Дорнах*: Първият Гьотеанум, посторен от дърво в Дорнах, Базел, който е изгорен Новогодишната нощ през 1922/23 г.
8. *На 26 юли говорих на нашите приятели за нещо*: пета и шеста лекция от цикъла „Пътища към един нов архитектурен стил“, Събр. съч. 286.
9. *Непосредствено след това бе мобилизиран*: обявяването на войната между Австро-Унгария и Сърбия е на 28 юли.
10. *нашето мото*: дословно: „Мъдростта се съдържа само в истината.“ Вж. „Гьотевите природонаучни съчинения“, издадени и коментирани от Рудолф Щайнер в „Немска национална литература“ на Кюршнер, 1883-97.
11. *известен журналист*: не е установен.
12. *протестите на господин Либкнехт*: социалистическият делегат и основател на съюз Спартак (1917), Карл Либкнехт (1871-1919).
13. *едно тежко пътуване*: по време на войната пътуванията са затруднени.
14. *едно списание*: „Австрийски Рундшау“, Том IX, книга 5 от 1 септември 1914 г., стр. 302. Цитатът е прочетен от Р. Щайнер с малки съкращения.
15. *1866...*: тъй наречената братска война между Прусия и Австрия, в която Австрия побеждава.
16. *Един мой учител*: може да се отнася само за Карл Юлиус Шроер (1825-1900), професор по германска литература в Техническия университет във Виена.
17. *Бхагавад Гита*: древноиндийска поема, в която се обобщават мъдростта и философията на индийците. Р. Щайнер говори задълбочено за нея в двата цикъла „Бхагавад Гита и Посланията на апостол Павел“, Събр. съч. 142 и „Окултни основи на Бхагавад Гита“, Събр. съч. 146.
18. *в лекциите за душите на народите*: „Отделните души на народите и тяхната мисия във връзка със северно-германската митология“ (11 лекции, в Кристияния (Осло) 1910), Събр. съч. 121.
19. *Ти, дух на моето пространство земно*: Р. Щайнер променя по-късно предпоследния стих: „звучащ от светлина и мощ.“
20. *„Духовното ръководство на човека и човечеството“* (1911), Събр. съч. 15.
21. *дума*: руският парламент в царска Русия.
22. *владетелят...*: има се предвид цар Николай II, качил се на

престола през 1894 г и убит през 1917 г.

23. римският пълководец: Кезо Дуилий, победител в битката при Миле (260 пр. Р. Хр.) срещу картагенците. Тази морска битка се състои по време на първата пуническа война, продължила от 264 до 241 пр. Р. Хр. Картагенците превъзхождат римляните по море. Чрез употребата на абордажни мостове римляните превръщат морската битка в сухопътна и по този начин вземат надмощие.

24. като първо събитие: има се предвид шурмуването на крепостите в Лиеж през първите дни на август 1914 г.

25. нашия скъп приятел: Феликс Пайперс, 1873-1944. лекар, член на Антропософското общество.

26. Една лекция, изнесена завчера: „Варварският народ“ на Шилер и Фихте“, открита лекция от 1 декември 1914 г. в Мюнхен. В рамките на Събр. съч. излиза паралелната лекция от 5 ноември (Берлин) в тома „От съдбоносното време“, Събр. съч. 64. Мюнхенската лекция е отпечатана в „Човешката школа“, книга 1/2, Цюрих 1964.

27. в лекционния цикъл: вж. бел. 18.

28. Както често към съобщавал: вж. „Христовото събитие в етерния свят“, Събр. съч. 118.

29. с лекцията, която изнесох завчера: вж. бел. 26.

30. че Австрия предприема онази мисия на Балканите...: Това и следващото се отнасят до изложенията за Бисмарк и Берлинския конгрес от 1878 г. в посочената публична лекция, вж. бел. 29/26.

31. Якоб Бьоме, 1575-1624.

32. Готхолд Ибрахим Лесинг, 1729-1781.

33. Сър Едуард Грей, 1862-1933, британски министър на външните работи от 1905-1917 г.

34. Ани Безант, 1847-1933. От 1907 г. е президент на Теософското общество. Тя обявява Кришнамурти (роден през 1895 г., тогава още в детска възраст) за едно от очакваните прераждания на Христос на Земята и в тази връзка основава ордена „Звезда на Изтока“. Фактът, че Рудолф Щайнер се противопостави на тази теза, довежда до изключването на германската секция под негово ръководство от Теософското общество и основаването на Антропософското общество.

35. Чарлз Дарвин, 1809-1882.

36. Исак Нютон, 1643-1727.

37. в едно особено научно общество... лекция: не е установено.

- 38.** *в две открити лекции:* 21 март 1915 г.: „Корени и цветове на германския духовен живот“; 22 март 1915 г. : „Какво е безсмъртно в човешкото същество?“ От първата лекция са останали само недостатъчни бележки, втората е отделена в Събр. съч. като паралелна лекция. Една лекция, изнесена в Нюрнберг на 12 март под същото заглавие, е публикувана в тома „От съдбоносното време“, Събр. съч. 64.
- 39.** *един стар член:* Лина Гросхайнтц-Рорер. Произнесената при нейната кремация реч от Р. Щайнер е публикувана в тома „Нашите мъртви“, Събр. съч. 261. Същото се отнася и за другите двама споменати починали.
- 40.** *Във втория случай:* Сибил Колаца.
- 41.** *един трети случай:* Фриц Мичер.
- 42.** *във Виенския цикъл:* „Вътрешната същност на човека и животът между смърт и ново раждане“, Събр. съч. 153.
- 43.** *французин като Ренан казва:* изказването се съдържа в писмо на Ернест Ренан (1823-1892) до Давид Фридрих Щраус от 13 септември 1870 г. *Давид Щраус*, „Събрани съчинения“, Бон 1876-78, Том I, стр. 311 f.
- 44.** *Грей:* вж. бел. 33. Мнението на един колега от кабинета за него е цитирано по книгата „Тайната предистория на световната война“ от Ханс Ф. Хелмолт, Лайпциг 1914, стр. 38е.
- 45.** *в цикъла „Отделните души на народите“*, Събр. съч. 121, в 10. лекция (16 юни 1910 г.).
- 46.** *един мислител като Соловьев:* Владимир Соловьев, 1853-1900, руски философ и поет. На немски език от него излизат „Избрани произведения“, преведени от Хари Кюлер, 4 тома, Щутгарт 1921-1922.
- 47.** *за да проверява телеграмите на Волф:* „Телеграфното бюро на Волф“, основано през 1849 г. от Бернхард Волф, е най-важната германска информационна агенция по време на Първата световна война.
- 48.** *забележката на госпожа Безант:* вж. бел. 34. Цитираното място е от „Теософът“, том XXXVI Nr. 3 (декември 1914) стр. 196.
- 49.** Текстът тук, както и на други места в лекцията, е с пропуски и частично повреден.
- 50.** *вече и в този клон:* вж. предишната лекция.
- 51.** *знаем от нашето духовнонаучно учение:* предоставянето на чо-

вешкия аз чрез Духовете на Формата е представено, наред с други неща, в основния труд „Тайната наука“ (1910), Събр. съч. 13.

52. *Й. Готлиб Фихте*, 1762-1814.

53. *В книгите*: преди всичко в току-що споменатата книга „Тайната наука“.

54. *В откритата лекция*: „Вечните сили на човешката душа в светлината на духовната наука“ на 29 ноември. Лекцията не е отпечатана. Една паралелно изнесена лекция в Берлин се съдържа в „От централноевропейския духовен живот“, 15 лекция, Събр. съч. 65.

55. *интелигенция*: руските интелектуалци.

56. *която така е привлякла Хердер*: Миролюбивата същност на руския народ или на славянските народи е представена от Хердер в главата „Славянските народи“ в IV част на 16-та книга на неговите „Идеи за философията на човешката история“. (Виж Конрад Битнер, „Философията на историята на Хердер и славяните“, Reichenberg 1929, особено стр. 49 и 97-104).

57. *Фихте... говори за един „по-висш смисъл“*: в уводни лекции в „Наукоучение“ (Берлин 1813), Посмъртни произведения на Й.Г. Фихте, Бон 1834, I том, стр. 16.

58. *Гьоте говори за „съзерцаваща сила на съждението“*: вж. съчинението „Съзерцаващата сила на съждението“, отпечатано за първи път във втори раздел на първи том на Морфологията от 1820 г. В „Немска национална литература“ на Кюршнер то е включено в първи том от научните трудове на Гьоте, стр. 115, редактирани от Р. Щайнер 115f., отпечатани отново в Дорнах 1975.

59. *Шелинг говори за това*: Фридрих Йозеф Шелинг, 1775-1854, говори за „интелектуалното съзерцание в повече творби, например в „Система на трансценденталния идеализъм“ (Тюбинген 1800) и в издаденото след смъртта му съчинение „Разширени изложения от системата на философията“, втора глава. Споменатите от Р. Щайнер съчинения „Философия на митологията“ и „Философия на откровението“ са издадени след смъртта му в неговите „Събрани съчинения“, Щутгарт и Аугсбург 1858. „Самотракийските божества“ е отпечатано в Щутгарт през 1815 г.

60. *Франсис Бейкън*, 1561-1626.

61. *Хърбърт Спесър*, 1820-1903.

62. *нов прагматизъм*: Прагматизмът е философско направление, разпространено най-вече в Америка. За него знанието има стойност

и значение само доколкото се запазва в практическия опит. Основатели и основни представители на този мироглед са Уилям Джеймс (1842-1910) и Джон Дюи (1859-1952 г.).

63. „*Гранд Ориент дьо Франс*“: Френската велика ложа на шотландското висше масонство.

64. *Когато госпожа Безант дойде*: г-жа *Безант* идва през есента на 1904 г. по покана на Рудолф Щайнер в Германия и изнася лекции в Хамбург и в редица други германски градове. Вж. „*Луцифер Гнозис*“, стр. 553f., Събр. съч. 34, 1960.

65. *Елена Петровна Блаватска*, 1831-1891. Рудолф Щайнер разказва подробно за нейната роля в рамките на окултното движение в „*Окултното движение през XIX век*“, Събр. съч. 254.

66. *централноевропейския окултизъм*: Това, което Рудолф Щайнер обикновено описва като розенкройцерство.

67. *Хърбърт Хенри Аскуит*, първи граф на Оксфорд и Аскуит, 1852-1928, министър от 1892, министър-председател 1908-1916.

68. *Уин Уескот*: Уилям Уин Уесткот, роден през 1919 г., английски масон от висока степен и автор на произведения за окултизма (псевдоним „*Sapere aude*“),

69. *Лоурънс Олифант*, 1829-1888. Двете му най-важни книги „*Sympneumata*“ и „*Scientific Religion*“ се появяват в Лондон през 1888 година.

70. *връзка с Олкот*: Хенри Стил Олкот, 1832-1907. Основана през 1875 г. заедно с Х. П. Блаватска Теософското общество и остава негов президент до смъртта си.

71. *дори д-р Фауст и Ричард III*: не можа да се установи.

72. „*Тайната доктрина*“: Основният труд на Е. П. Блаватски е издаден през 1887-97, а скоро след това излиза на немски под заглавие „*Тайната доктрина*“, Лайпциг о. Ј. Книгата оттогава е преиздадена няколко пъти.

73. *някои окултни кръгове...*: авторът на „*Трансценденталната Вселена*“, С. Х. Харисън..

74. *се направляват пътищата на г-н Синет*: Алфред Пърси Синет, основният му труд „*Езотеричен будизъм*“ е издаден през 1883 г., на немски под заглавието „*Езотеричното учение или таен будизъм*“, Лайпциг 1884.

75. *в Париж живее... еедна личност*: издателят на „*Алманах на мадам де Теб*“. Срв. „*От централноевропейския духовен живот*“, Събр.

съч., (лекция Берлин, 24 март 1916).

78. *ще бъде убит Жорес:* Жан Жорес, 1859-1914. политик социалдемократ, опитал се да предотврати войната. Малко преди избухването на войната (31 юли) е убит при неизяснени обстоятелства.

79. *в казаното от Вайсман:* Аугуст Вайсман, 1834-1914, зоолог. Той издава „Теория на произхода“ (2 тома 1875/76) и „Лекции по теория на произхода“ (2 тома 1903).

80. *Алион:* Име за Джиду Кришнамурти в Теософското общество.

81. *най-ужасният скандал, предизвикан от Ледбитър и Безант:* Чарл Уебстър Ледбитър (1847-1934), известен теософски писател и сътрудник на г-жа Безант в Теософското общество. „Случаят Ледбитър“ разтърсва Теософското общество и довежда до изключването на Ледбитър през 1906 г., последвано през 1909 г. от повторното му приемане. Повече за тези събития, известни на тогавашните слушатели на Р. Щайнер, от Юджийн Леви в „Ани Безант и кризата в Теософското общество, Берлин 1913 г.

82. *Един дългогодишен приятел на г-жа Безант:* Бертрам Кейтли, 1860-1949. Той е бил генерален секретар на индийската секция на Теософското общество, понякога и на европейската секция.

83. *на това международно общество:* срв. изложеното в „Настояще и минало“, Събр. съч. 167, 3 лекция (29 март 1916).

84. *Припомнете си, че физическото тяло:* съответните процеси са описани в „Тайната наука“ в главата „Развитието на света и човекът“.

85. „Тайната наука“ (1910), Събр. съч. 13.

86. *Естествоизпитателят Окен:* Лорънс Окен, 1779-1851.

87. *в една от мистериите драми:* има се предвид четвъртата мистерийна драма „Пробуждането на душите“, Шеста картина.

88. *във втората мистерийна драма:* „Изпитанието на душата“, Първа картина.

89. *Карл Кристиан Планк,* 1819-1880.

90. *педагогиката на Фьорстер:* Фридрих Вилхелм Фьорстер, 1869-1966.

91. *има една картина на Майстер Бертрам,* 1345-1415.

92. *Фьодор Михайлович Достоевски,* 1821-1881. „Братя Карамазови“ излиза през 1879/80 г., на немски през 1884 г.

93. *Кропоткин! След началото на войната той написа толкова глупави, изключително глупави писма:* Пьотър Алексеевич Кропоткин,

руски революционер и анархист, значим географ.

94. *в рамките на атлантското развитие:* вж. изложенията в „От хрониката Акаша“ в главата „Нашите атлантски предци“ и „Тайната наука“ в „Развитието на и човекът“.

95. *носителят на философията на Ойкен:* Рудолф Ойкен, 1846-1926. Описание на неговата философия може да се намери във втория том на „Загадката на философията“ (1914), Събр. съч. 18, в главата „Съвременният човек и неговият светоглед“.

96. *президента на Съединените американски щати:* Удроу Уилсън, 1856-1924, професор по философия, президент на САЩ през 1913-1921.

97. *Лудвиг Дайнхард,* 1847-1917. Автор на „Мистерията на човека в светлината на душевното изследване. Въведение в окултизма.“

98. *нашият скъп приятел Зелин:* Албрехт Вилхелм Зелин, 1841-1933, бивш колониален служител.

99. *Мелхиор Ернст Закс,* 1843-1917, диригент и композитор; от 1881 учител по хармония в Мюнхенската академия по музикално изкуство. Той написва едно произведение за „Звуковото явление като обертонново и унтертоново формирование.“

100. *някой човек, живеещ в малко градче:* Ерих Бамлер.

101. „*Как се постигат познания за висшите светове?*“ (1904/05), Събр. съч. 10.

102. *Морис Баре,* 1862-1923.

103. „*Теософия*“ (1904), Събр. съч. 9.

104. *световноизвестния Вунд:* Вилхелм Вунд, 1832-1920. Основната му творба „Народопсихология“ излиза в 10 тома през 1900-1920.

105. *на вселенския събор в Константинопол:* „Премахването на духа“ на посочения събор през 869 г. често се споменава от Рудолф Щайнер, например на 15 май 1917 г. (Събр. съч. 174 b), на 21 ноември 1919 г. (Събр. съч. 194) и на 8 август 1924 г. (Събр. съч. 237).

106. *лекция за мъдростта и християнството:* в Колмар на 21 ноември 1905.

107. *както професор Харнак:* Адолф фон Харнак, 1851-1930, водещ представител на либералното протестантство. Неговата творба „Същност на християнството“ излиза за пръв път през 1900 г. Изданието от 1910 г. съдържа пасажа, споменат от Рудолф Щайнер на стр. 102: „Каквото и да се е случило на гроба и във виденията – едно е сигурно: от този гроб произхожда от безсмъртната вяра в преодо-

ляването на смъртта и вечния живот.“

108. *Има една книжка:* „Механиката на духовния живот“ от Макс Ферворн, излязла през 1907 като том 200 на сборника „От природата и духовния свят“. По-късно преиздавана многократно. Приведеното място се намира в 4 глава „Сън и съновидение“.

109. *взето от Фройд:* Зигмунд Фройд, 1856-1939, основател на психоанализата.

110. *Август е първият цезар:* Юлий Цезар Октавиан Август, роден през 62 г. пр. Хр., управлява от 31 г. пр. Хр. до 14 г. сл. Хр.

111. *Тиберий* 14-37, *Калигула* 37-41.

112. *Комод*, син на Марк Аврелий, управлява след „добрите императори“ Траян, Адриан, Антонин Пий и Марк Аврелий, през 180-192.

113. *Една популярна книжка:* А. У. Хунцингер, „Християнството в миросгледната борба на съвременността“, 2-ро издание Лайпциг 1916, стр. 127.

114. *Не прониква нивга дух роден:* стиховете са от Албрехт фон Халер, 1708-1777.

115. *Рудолф Кьолен*, 1864-1922, шведски историк и държавник. „Държавата като организъм“ излиза през 1916 в Лайпциг.

116. *Стига по-далеч от Уилсън:* твърденията на Уилсън за държавата като организъм се съдържат в неговата творба „Новата свобода“, във втора глава, „Какво е прогрес?“, Лайпциг 1913, немско издание Мюнхен 1914, превод Ханс Виданд.

117. *във връзка със залите, в които се намираме днес:* Става дума за току-що отворената в Мюнхен „Кунстхаус дас Райх“, създадена по инициатива на Александър фон Берн, 1880-1965, поет и писател, издател на списание „Дас Райх“.

118. *Лудвиг Пьолман*, роден през 1867, „Учение за паметта“, 1894.

119. *че битката, за която говоря сега:* вж. „Битката на Михаил па чистота на духовните хоризонти“, лекция от 3 декември 1914.

120. *Март 1917 година:* На 15 март 1917 г. започва революцията в Русия, която води до образуването на Съветската република през ноември.

121. *Готхолд Ибрахим Лесинг*, 1729-1781, говори за християнството в своите богословски писания и в есето „Възпитание на човешкия род“.

122. *Артур Дреус*, 1865-1935, отрича съществуването на Исус. Неговата книга „Митът за Христос“ излиза в два тома през 1909-1911.

- 123.** *една датска:* Емил Расмусен, „Исус. Сравнително психопатологично изследване“. (Немски превод на Артур Ротенбург), Лайпциг 1905.
- 124.** *Александър Мошковски*, 1851-1934, преди всичко известен като хумористичен писател. От 1886 г. редактор на „Люстиге блетер“. Книгата „Сократ идиотът“ е публикувана в Берлин през 1917 г.
- 125.** *Фриц Маутнер*, 1849-1923, Философ на езика. Написал е „Речник на философията. Нови приноси към критиката на езика“, публикуван през 1910/11.
- 126.** *основни принципи, изхождащи от Удроу Уилсън:* имат се предвид четиринадесетте точки, които президентът Уилсън провъзгласи пред Американския конгрес на 8 януари 1918 г. и които служат като основа за мирните преговори.
- 127.** *Йохан Хайнрих Ламберт*, 1728-1777, физик, астроном и математик.
- 128.** *Лойд Джордж*, 1863-1945. Министър на търговията в английския кабинет през 1905-08 г., по-късно канцлер на финансите и министър на войната, министър-председател през 1916-1922 г.
- 129.** *министерството на Кембъл-Банерман:* Сър Хенри Кембъл-Банерман, 1836-1908 г., лидер на английските либерали, премиер през 1905-08.
- 130.** *Рабиндранат Тагор*, 1861-1941, индийски поет и философ. Споменатата реч „Духът на Япония“ е публикувана в „Пруски годишници“, том 171, брой 1, януари 1918.
- 131.** „*За загадката на човека*“ (1916), Събр. съч. 20.
- 132.** *които например се намират при Хердер:* Описанието на сутрешния изгрев като картина на световното творение може да се намери например в стихотворението „Сътворението, сутрешна песен“, 1773 г., също в „Най-старият документ на човешката раса“, Рига 1774 г., част 1, стр. 70.
- 133.** *Ту Хунг-Минг*, автор на книгата, често цитирана от Р. Щайнер, „Духът на китайския народ и изходът от войната“, преведена от Оскар А. Х. Шмит, Йена 1916 г.
- 134.** *огромната агида на една германска херцогиня:* великата херцогиня Софи фон Заксен, 1824-1897 г.
- 135.** който във всеки случай носи симптоматичното име „Кройцвендедих“: Георг Кройцвендедих, министър на финансите и финансов министър на Прусия, председател на провинция Рейн.

136. *Ото Вайнингер*, 1880-1903, философ. Книгата „Пол и характер“ излиза във Виена през 1903 г. Цитатът по-долу е взет от книгата „За последните неща“, издадена от Мориц Рапапорт, Виена 1907. Той гласи: „За нашето състояние преди раждането не е възможно да си спомним може би затова, защото сме потънали толкова дълбоко чрез раждането: загубили сме съзнание и сме пожелали да се родим напълно инстинктивно, без разумно решение и без знание, ето защо не знаем нищо за това минало.“

137. *Един материалистически образован, духовит човек на съвременето*: не е установено.

138. *когато говорих за „Възпитанието на детето от гледната точка на духовната наука“*: Тази лекция, изнесена в много градове през 1907 г., е преработена от Рудолф Щайнер и отпечатана в сборника „Луцифер-Гнозис 1903-1908“, Събр. съч. 34; също като отделно издание.

139. *По отношение на духовното имаше тъпота*: текстът е повреден. Направен е опит да се преправи по смисъл.

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЗА ЗАПИСКИТЕ НА ЛЕКЦИИТЕ

*От биографията на Рудолф Щайнер
„Моят жизнен път“, 35-та глава, 1925 г.*

От моята антропософска дейност произлизат публикуваните за цялата общественост книги и поредицата лекционни цикли, които първоначално бяха замислени като частни издания, достъпни само за членовете на Теософското (по-късно Антропософското общество). Тези повече или по-малко точни записки на лекциите не са преглеждани и коригирани от мен поради липса на време. Аз бих предпочел устно изговореното слово да остане такова. Но членовете на Обществото изискаха разпечатването на циклите, което и стана. Ако бих имал време да коригирам нещата, нямаше още от началото да съществува ограничението «само за членовете». От повече от една година то вече е отпаднало.

Тук, в „Моят жизнен път“, трябва преди всичко да кажа как публикуваните ми книги и тези частни издания се вменстват в това, което разпространявам като антропософия.

Който желае да проследи моите вътрешни усилия и работа за представянето на антропософията пред съзнанието на съвременното, той трябва да го направи въз основа на публикуваните ми съчинения. В тях аз разисквам всичко, което съществува в съвременното като стремеж за познание. Там е показано това, което в духовното съзерцание все повече се изграждаше като сграда на антропософията, но в много отношения се осъществи в несъвършен вид.

Редом с тези изисквания – да изградя антропософията и при това да служа само на това, което става, когато човек предава съобщения от духовния свят на общообразователния свят днес – се прибави и другото: да се съобрази с идващото от членовете на Обществото и разкриващото се като душевни нужди и духовни копнежи.

Тук се появи необходимост да бъде представено и разяснено съдържанието на Евангелията и на Библията изобщо в антропософска светлина. Изискваше се в курсове да се узнае тълкуването на дадените на човечеството откровения.

След като се проведеха вътрешни курсове в смисъла на това изискване, се прибави и нещо друго. На тези лекции присъстваха само членове на Обществото. Те бяха запознати с началните сведения от антропософията. Пред тях беше възможно да се говори така, както към напреднали в областта на антропософията. Изложението в тези вътрешни лекции беше такова, каквото не би могло да бъде в публикациите, които бяха предназначени за външната общественост.

В тесните вътрешни кръгове аз можех да говоря за неща, които трябваше да изразявам по друг начин, ако те по начало биха били предназначени за широката публика.

Така в двустранността на публичните и частните издания лежи действително нещо, което произлиза от две различни основания. Публикациите за широката общественост са резултат от това, което работеше в мен; в частните издания заедно с мен работи и се стреми Обществото. Аз се вслушвам в трептенията на душевния живот на членовете и в моето живо участие в него от чутото произлиза начинът на изложението в лекциите.

Никъде и в най-малката степен не е казано нещо, което не е чист резултат от изграждащата се антропософия. Не може и дума да става за някаква отстъпка пред предразсъдъци или обичайни чувства на членовете на Обществото. Който чете тези частни публикации, може напълно да ги приеме като това, което казва антропософията. Затова когато изискванията в това отношение станаха по-настойчиви, без колебания се изостави условието тези печатни записки да се разпространяват само в кръга на членовете на Обществото. Само трябва да се има предвид, че в непрегледаните от мен лекции може да има грешки.

Правото за преценка на съдържанието на такива частни публикации обаче може да се признае само на този, който познава предпоставките за такава преценка. А за повечето от тези

публикации това е най-малкото да се познава антропософското познание за човека и Космоса, доколкото същността им е представена в антропософията, както и това, което се намира като „антропософска история“ в сведенията от духовния свят.

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

- 1861 г. Роден на 27 февруари в Кралевец (тогавашна Австро-Унгария) като син на служител в австрийските железници. Родителите му произхождат от Южна Австрия.
- 1872 г. Гимназия до 1879 г. във Винар Нойшат.
- 1879 г. Обучение във Виенския технически университет: математика и естествознание, литература, философия, история. Основно запознаване с Гьоте.
- 1882 – 1897 г. Издава естественонаучните трудове на Гьоте (5 тома) в «Немска национална литература» на Кюршнер. Самостоятелно издание на уводите – през 1925 г. под заглавие «Въведение в естественонаучните съчинения на Гьоте» (Събр. съч. 1).
- 1884 – 1890 г. Частен учител във Виена.
- 1886 г. Привлечен като сътрудник при издаването на Гьотевите съчинения. «Основни насоки в теорията на познанието върху Гьотевия светоглед, съпоставен с Шилер» (Събр. съч. 2).
- 1888 г. Издава списанието «Немски седмичник». Лекции в Гьотевото общество, Виена: «Гьоте като баща на новата естетика» (Събр. съч. 30).
- 1890 – 1897 г. Ваймар. Сътрудник в Архива на Гьоте и Шилер.
- 1891 г. Докторат по философия в Университета Росток. През 1892 г. излиза разширената дисертация «Истина и наука». Увод към «Философия на свободата» (Събр. съч. 3).
- 1894 г. «Философия на свободата. Основни принципи на един модерен светоглед» (Събр. съч. 4).
- 1895 г. «Фридрих Ницше, борец срещу своето време» (Събр. съч. 5).
- «Гьотевият светоглед» (Събр. съч. 6). Преместване в Берлин.
- 1897 г. Издава «Списание за литература» и «Драматургични свитъци» с О. Хартлебен. (Избрани статии в Събр. съч. 29–32).
- 1899 – 1904 г. Преподавателска дейност в основаното от В. Либкнехт «Общобразователно училище за работници», Берлин.
- 1900 г. «Възгледите за света и живота през деветнадесети век», по-късно излиза с разширения като «Загадките на философията» (Събр. съч. 18). Начало на антропософските лекции по покана на Теософското Общество в Берлин. «Мистиката в зората на съвременния духовен живот» (Събр. съч. 7).
- 1902 – 1912 г. Изграждане на антропософията. Редовни публични лекции в Берлин и лекционни цикли в различни градове в Европа. Мария фон Сиверс (от 1914 г. Мария Щайнер) става негов близък сътрудник.
- 1902 г. «Християнството като мистичен факт и Мистерии на древността» (Събр. съч. 8).
- 1903 г. Основана и издава списание «Луцифер», по-късно «Луцифер-Гнозис» (Статии в Събр. съч. 34).
- 1904 г. «Теософия». Въведение в свръхсетивното познание на света и човека (Събр. съч. 9).
- 1904 – 1905 г. «Как се постигат познания за висшите светове?» (Събр. съч. 10),

- «Из хрониката Акаша» (Събр. съч. 11), «Степени на висшето познание» (Събр. съч. 12).
- 1910 г. «Въведение в тайната наука» (Събр. съч. 13).
- 1910 – 1913 г. Премиера на «Четири мистериини драми» (Събр. съч. 14).
- 1911 г. «Духовното ръководство на човека и човечеството» (Събр. съч. 15).
- 1912 г. «Антропософски календар на душата», «Максими» (Събр. съч. 40), «Път към себепознание на човека» (Събр. съч. 16).
- 1913 г. Отделяне от Теософското общество и основаване на Антропософското общество. «Прагът на духовния свят» (Събр. съч. 17).
- 1913 – 1923 г. В Дорнах, Швейцария, е изградена от дърво сградата на първия Гьотеанум.
- 1914 – 1923 г. Из цяла Европа, но най-вече в Дорнах и Берлин, Рудолф Щайнер дава основополагащи познания за обновление в областта на изкуството, педагогиката, естествените науки, социалния живот, медицината, теологията. Доразвива новото изкуство «евритмия», чиито първи стъпки датират от 1912 г.
- 1914 г. «Загадките на философията» (Събр. съч. 18).
- 1916 – 1918 г. «Върху загадките на човешкото същество» (Събр. съч. 20). «Върху загадките на душата» (Събр. съч. 21). «Духовният облик на Гьоте в откровенията на неговия «Фауст» и в «Приказка за зелената змия и красивата лилия» (Събр. съч. 22). Р. Щайнер формулира идеята за «троичното устройство на социалния организъм», «Основи на социалния въпрос» (Събр. съч. 23). Статии върху троичното устройство на социалния организъм (Събр. съч. 24). В Шутгарт се открива първото Валдорфско училище, което Рудолф Щайнер ръководи до своята смърт.
- 1920 г. Лекционни цикли и художествени представления в сградата на недовършения Гьотеанум.
- 1921 г. Започва да излиза списание «Гьотеанум».
- 1922 г. «Космология, религия и философия» (Събр. съч. 25). През Новогодишната нощ (31.XII.1922 г.) изгаря първият Гьотеанум. Р. Щайнер изработва модела на втория Гьотеанум, построен по-късно от бетон.
- 1923 г. По време на Коледата на 1923 г. «Антропософското общество» прераства в «Единно антропософско общество» под председателството на Р. Щайнер.
- 1923 – 1925 г. В седмични продължения излиза (останала незавършена) автобиографията му «Моят жизнен път» (Събр. съч. 28), както и «Ръководни антропософски принципи» (Събр. съч. 26). Съвместна работа с д-р Ита Вегман върху «Предпоставки за разширяване на лечебното изкуство според духовнонаучните познания» (Събр. съч. 27).
- 1924 г. Непрекъсната лекторска дейност и последни пътувания с тази цел из Европа. На 28 септември е изнесена последната лекция пред членовете на Антропософското общество. Начало на боледуването.
- 1925 г. На 30 март Рудолф Щайнер умира в Дорнах.

ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА МЕЖДУ ИЗТОКА И ЗАПАДА

*12 лекции, изнесени в Мюнхен между
13 септември 1914 г. и 4 май 1918 г.*

„Но в света съществува и друго, придаващо на живота стойност, и това друго нещо са идеалите. Естествено, най-грубите материалисти ще кажат, че идеалите не се ядат, че те не съществуват, а представляват просто нещо измислено. Ала хората, внасящи в живота идеалите, всъщност работят за истинското оплождане, издигане и оживяване на земното битие. Това, което не съществува в груб материалистически смисъл, трябва да се внесе тъкмо в хода на земното битие, така че този живот да придобие стойност и значение. Идеалистите са онези, които в известен смисъл се явяват за земното битие посланици на божествените светове. Защото идеалите са нещо като послания от божествените светове, нещо, което се включва във физическия свят, но не произлиза от този физически свят.“

Рудолф Щайнер